

A
MAGYAR NÉP
KÖNYVE.

SZERKESZTIK

CSENGERY ANTAL

ÉS

KEMÉNY ZSIGMOND.

Második kötet.

KIADÓ

SZÁMVALD GYULA.

EMICH GUSZTÁV BIZOMÁNYA.

MAGYAR

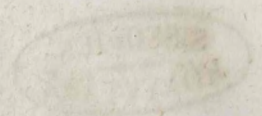
KÖNYV

ELŐSZÓ

MAGY. AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

ELŐSZÓ

MAGY. AKADEMIA

A HAZAJÁRÓ LÉLEK.

Elbeszélés.

Érzékeny szivü olvasóm! meg ne rettenj ettől a kísértetes czimtól: nem jelent ez valami láncczal csörgő, fehér lepedőben járó, éjféiben csavargó másvilági nem-tom-kicsodát, a ki előkerül innen onnan, s busultában nem talál külön mulatságot, mint hogy eleven embereket ijesztgessen s a fonalat a motólán összerágja; — hanem jelent ez a czim egy olyan asszonyszemélyt, a ki mihelyt valami csekélységen összekap a férjével, rögtön szalad haza az édes anyjához a miért aztán csúfságból elnevezték „hazajáró léleknek.“

Máki Juczinak hitták a lelkemet, férje után pedig Herczeg Andrásné asszonyomnak. Herczeg András uram becsületes szekeresgazda volt Komáromban, tartott ökröt lovat, eljárt fuvarba is; viselt ezüst gombos mellényt és a templomban a második padban szokott ülni, még a tisztelendő úr is névszerint ismerte; egyszóval tisztességes jó módu ember volt. Máki Juczi apja pedig ember-séges kormányos volt nemzeti uram Nyirkos uram „Viktoria gloria“ nevű tölgyfa hajóján, melly minden tavasszal le szokott menni üresen a Bánátba s minden ősszel nem tudom hány ezer mérő gabonával terheltén szokott ismét visszakerülni a komáromi sziget alá, és soha semmi baj azt útközben nem érte, sem zátonyon nem akadt, sem tőkére nem ment, sem oda nem fagyott. Maga Máki uram állván a timon rúdjánál, úgy elvezette azt, mint a parancsolat s gyönyörűen tudott az átvároláshoz, mikor tudniillik meghajtják a hajóhúzó lovakat viz ellenében a terhes hajóval

s akkor egyszerre elcsapják baltával a feszült kötelet, mire aztán sebesen átvág a hajó a tulsó partra, mintha gőz lengetné; nem kellett az ilyen esetről féltetni Máki uramat, inkább az életében ejtett volna kárt, mint a hajójában; mert a milyen igaz, hogy ő fél fejjel magasabb volt termetre egyéb kormányosoknál, olyan igaz az is, hogy a Viktoria gloria szebb volt valamennyi hajónál, a mi a komáromi sziget alatt megfordult. Teteje és oldalai szép csillogó feketére festve drága kalamászszal, az órán az a bolondság kiverve fehér bádoggal, a két csipejére odafestve mindenféle színnel két piros pofájú szent, a kikről elmondta Máki uram mindenkinek: „ez a Viktoria, az meg a Gloria; a mi azt teszi diákul, hogy győzelem és dicsőség.“ Ezt tudta Máki uram, végezvén a grammaticát tiszteletes Ónodi uram alatt a révkomáromi gymnásiumban, melyet jól esik a nemzeti büszkeségnek kollégiumnak nevezhetni.

De volt is jutalma Máki uram érdemeinek, nemzeti uram Nyirkos uram nem hagyta őt jutalom nélkül; telt miből nem csak kenyérré zsiradékra, de még czifra főkötőre is Mákiné asszonyomnak, s dupla selyem keszkenőre Juczi leányának, úgy hogy mikor karácsonyünnepekre Máki uram megérkezett Ráczországból, előre beszéltek a nénémasszonyok felőle: mennyi mindent hozott a feleségének, lányának! s mikor aztán ünnep vasárnapján Juczi lelkem hosszú arany függővel fülében ült le a második padban, mindjárt a tekintetes főkúratorné asszonyság háta mögé, a hátulsó padokból felálltak a fehérszemélyek, úgy nézték, s tanakodtak magukban, vajjon igazán arany-e, vagy csak ezüst, futtatva arannyal? s szomszédasszonyom urának, becsületes Tuba Sándor uramnak volt mit hallgatni egy hétig kedves élete párjától; hogy lám a Máki Juczinak arany függőt tudott venni az apja, pedig az csak kormányos, ő pedig még csak ki sem fúratte a leánya füleit, pedig ő már srájbér. Tuba uram pedig egy héten csak egyszer szokott szólani, akkor az egyszer azt mondta: hogy könnyű annak, mert csak egy leánya van, neki pedig hat van.

De büszke is volt arra az egy leányára Máki uram, még tán büszkébb volt rá, mint a hajójára, s azt már csak szóba sem engedte jöni, hogy az ő Juczijánál Rév-Komárom városában szebb leány lehessen. Olyan termetet lásson valaki! Hogy áll rajta az a meggyzsin zsali ruha; akár egy kisasszonyon. Földig ér a zöld selyem kendője, nagy piros virágú. Keztyűt hord a kezén, el ne süsse a nap; héj azért a szép fehér bőrért milyen nagy kár lenne,

ha a nap elsütne, a hideg megvenné, vagy munkában, dolgozásban kicserepednék.

Te ülj a szobában leányom: hideg van, meleg idekinn. Édes anyád asszony elvégez minden munkát, nem szorulsz te arra; ő megfőz, kitakarít, szapul, és mángorol, virágok közt gyomlál és öntözget; neked csak az asztalhoz kell ülnöd, azt kérdik, mit szeretsz? neked csak a tiszta ruhát kell fölvenned, jaj be gyöngyen áll rajtad! neked csak a kész virágot kell leszakitanod, jaj be illik hozzád!

Apjának, anyjának nincsen egyéb gondja, mint hogy' kényeztessék. Azon vesznek össze, melyik szereti jobban? No jaj volna annak, a melyik megbántaná! Egy hétig nem hallaná szavát Juczi leányának.

Juczinak jó nevelést is kellett adni, megtanították kötni, horgacsolni, lyukacsos furesákat varrni keszkenő szélére, tarka madarakat himezni gyöngyből és selyemből, még gitározni is, a szubrector úr cselekedte ezt, a ki könyveket is hordott neki, a mikből verseket lehetett olvasni.

Annyi bizonyos, hogy tetszésre való lány alig is volt különbszéles e városban, s még is azt lehetett csodálni, hogy egyik far-sang elmúlik a másik után, Juczi még sem megy férjhez.

Pedig semmi rosszat nem lehetett felőle mondani, jámbor, szemérmes volt, mikor az utcán ment, a fejét sem fordította félre, úgy lépkedett, mintha a szombati utca csupa tojással volna kirakva s neki arra kellene ügyelni, hogy valamelyiket össze ne törje.

Nem is mondhatni, hogy kérői ne lettek volna. Sőt inkább nagyon is sok volt, és mindenféle osztályból, gazdák, hajósok, hivatalos állású emberek, még diplomaticusok is.

Elvette volna egy derék szekeresgazda, a kinek magának három háza van, s kilencz szántó földje; de Juczinak nem kellett, mert ez embernek olyan csunya hosszú bajusza van, mindig a szá-jába lógg.

Azután meg egy derék kormányos, de ennek az kellett volna, hogy Juczi menjen el vele Komáromból, a miről Juczi hallani sem akart, pedig az ember tetszett neki. A dolog abbamaradt.

Ismét egy talpaskereskedősegéd kérte; de erről azt mondták neki, hogy házsártos ember; nem ment hozzá.

Következett egy emberséges vargamester. Kosarat kapott.

Juczi lyányom bizony nem fog szurkos fonalat fenni senki vargájának. Pedig ez azóta gazdag ember.

Sőt egy kanczelista is megkérte a vármegyétől s kilátása volt, hogy tensasszonynyá lehessen. Egy ideig gondolkozott is felőle, hogy Jikszli uramnak adja a kezét; hanem egyszer azt találta valaki mondani, hogy Jikszli uramnak görbe lába van, s rögtön kikapta az útlevelet.

Egy izben pedig éppen jó szerencséje akadt. A hajdani szubrek-tor, ki évek múlva sem tudta elfelejteni a gitár-leczkéket, miket Juczinak adott, végtére jövedelmező ekklézsiához jutván valahol Máramarosban, sietett szivét és kezét egykori választottjának hű-ségesen felajánlani. Annál már csakugyan közsorsú leány nagyobb szerencsét nem várhat, mint ha egy derék okos fiatal ember által tiszteletes asszonynyá lehet, a kit az egész falu megsüvegel; de utoljára úgy elijeszgették attól a messzeségtől: — hisz az a világ végén lakik, apja anyja oda sem talál tán, ha utána akar menni, hogy ezt is visszautasította; a ki azután elvette valamelyik esperes leányát.

Még azután jött egyre sok mindenféle boldog boldogtalan, a kik közül kinek a képe, kinek a neve nem tetszett a leánynak. „Majd én Tóthné asszonyom leszek, vagy Veresné asszonyom. Puskásné, Kisné, Taligáné, Szekérné, Varjuné, Pókáné, vagy éppen Graczafláné! hogy azzal csúfoljanak; nem, inkább itthon maradok.“

És úgy történt a hogy mondta.

Eszkendőrül esztendőre kevesebb lett a kérő a háznál; egy egész farsangon át nem járt más a házhoz, mint egy fiatal pat-varista, a ki azt ígérte, hogy mihelyt leteszi a censurát, mindjárt elveszi Juczikát; ebből aztán sok mendemonda támadt. Utoljára másféle ember annyira nem ment Mákiék háza tájékára, hogy annak a kapujában ugyan a kérők miatt a legszebb petrezselyem meg-teremhetett volna.

Egyszer azután hírét hallják, hogy a patvarista már a cen-surát letette és meg is házasodott, még csak az aranyos dohány-zsacsokót sem küldte vissza, a mit Juczika csinált a számára.

Ez azután nagy csapás volt. A leány mindig fiatal, a mig kérői vannak, de a mint egyszer valamely kérője elhagyta, akkor mindjárt azt mondja róla a világ, hogy vén leány.

Bizony bizony hajdani kérői közül azóta sok boldog családos

ember lett, s barátnéi mind elhagyogatták, pedig egy sem volt hozzá szépségre fogható, sem gitározni, himet varrni tudó.

Azután még egy másik farsang múlt el, meg egy harmadik is, a nélkül, hogy Máki uram házába násznagy nyitott volna be, mig Tuba szomszédnak egymás után hordták el valamennyi leányát.

Mikor már az utolsó Tuba is szárnyára kelt, akkor Máki uram kezdte vakargatni a fejét és Mákiné asszonyom az órrát és mind a kettő arra gondolt, hogy ha a Juczi egészen önekik kettőjöknek marad, az még is nagyon sok lesz a jóból.

No de nem maradt rajtuk.

Volt a hajdani kérők között egy megátalkodott ember, a ki már kilencszer megkérte egymásután Juczit s mindannyiszor kosarat kapott; ez most, megsejtve az állapotokat, azt gondolta, hogy talán nem vágná valami nagyba fejszójét, tizedikszor is megkísérteni a jó szerencsét.

És ez volt Herczeg András uram.

Ez úttal Herczeg András uram nem volt kelletlen vendég Mákiék házánál, de még a helyét is megtörülték, a hová leüljön, s násznagyostul ott marasztották ebédre, a mint szándékát előadta.

Nem is nézték annak, hogy áll a bajusza? sem azt nem kérdezték, szokott-e haragudni, sem pedig, hogy közel fog-e lakni, avagy távol? de még a neve ellen sem tettek kifogást, az ellen ugyan nem is tehettek, mert Herczeget csakugyan nem találni minden bokorban; kezét adtak neki rögtön a kérére, napot tűztek ki a jegyváltásra, a lakodalommal sem vártak sokáig; még hushagyó előtt egy pár lett Herczeg András uram- és Máki Juczikából.

Persze, hogy Tuba szomszéd felesége erre is azt mondta, hogy bizony Juczika választhatott volna magának a sok közül különb völégényt is; a mire Tuba szomszéd viszont azt felelte, hogy de bizony Herczeg András is különb menyasszonynyal köthette volna be a fejét.

Hanem hát mi gondja a más dolgára Tuba szomszédnak s Tubáné szomszéd asszonynak?

Elég, hogy a lakodalom nagy vígan ment végbe, s a menyasszony sirt, a mennyit tudott, Mákiné asszonyom pedig még tehetésein felül is az elváláskor; a többiek aztán kérlelték, magok sem tudták, miért?

Haza menvén Herczeg András uram házába, ott Juczi megint újra kezdte a sirást; Herczeg András uramnak tetszett eleinte a

dolog: mikor a menyasszony sir, az mindig jelent valami jót, gondolta magában, majd csak elhagyja s addig ki fordult az istállóba.

De a mint visszajött, a menyecske akkor is egyre sirt.

Nem állhatta, hogy meg ne vigasztalja.

— Juczika te; te Juczika.

Bizony Juczi rá sem hallgatott.

— Galambom, Juczikám, ne sirj már.

Erre megszólalt egy kicsinyt a menyecske.

— Ne nevezzen maga engem Juczikának.

— Hát hogyan.

— Ki nem állhatom azt a „ká“t; nem vagyok én tót. Az a halálom, mikor úgy mondják.

— Hát hogyan mondjam.

Erre elhallgatott a menyecske s megint sirt vagy félóráig, s hagyta könnyörogni Herczeg András uramat, a mig megmondta neki, hogy hát Judinak nevezze.

No ha ez szebb, hát legyen úgy.

Valahogy aztán csak megengesztelé szegénykét s gondolta magában, hogy már most csak vége lesz majd a sirásnak s komolyabb dolgokhoz látnak.

Délben együtt ültek az asztalnál. Herczeg András uram tisztességes ebédet főzetett, riskásalevest, paradicsommártást a húshoz és pörkölt káposztát, füstölt kolbászokkal; hát a menyecskének a legelső kóstolónál csak kifordul a kanál kezéből s megint rákezdi a sirást s végig siratja az egész ebédet.

Herczeg András uram kolbász és káposzta helyett kicsinyben, hogy kezét-lábát nem ette meg; az asszonyból egész estig nem lehetett szót kicsikarni, akkor vallotta meg nagy instánziára, hogy épen a riskásaleves, paradicsommártás és pörkölt káposzta füstölt kolbászokkal az a mit ő ki nem állhat és meg nem tud enni.

— No hát lelkem, ha csak ez a baj: itt a kamra kulcsa, süttess főzess ezentúl, a mi szemednek szádnak tetszik, még jobb szeretem, ha magad látsz utána.

Mindent át is adott aztán neki szépen s gondolta magában, hogy már most a gazdasszonykodásban majdesak megszokja magát.

Volt is másnap nagy sütés főzés a konyhán, majd kigyújtották a házat, Herczeg András uram azt gondolta, névnap lesz

ma nála. Isten neki, inkább mindennap vendégséget tartson, mint hogy pityeregjen.

Délig dolga után szokott látni a gazda, tizenkét órakor azonban haza felé tartott, gondolván, hogy azóta rakott asztal várja mindenféle jóval.

Terítve sem volt biz ott még, hanem Juczi lelkem megint ott sirt az ablakban.

— Galambom, mit csinálsz? ki bántott már megint? öreg apád halt meg, vagy Kajafást siratod a prédikációból?

A tréfa még jobban neki indította a záport: utoljára is könyörgésre kellett Andrásnak fordítani a dolgot, hogy megtudhassa Juczitól, miszerint azért sir, mert megégette az újját.

— Jaj galambom, hát azon segíteni kell, hogy bele ne halj: hol van egy kis pamuk, kössük rá frissen, így ni: már most olvassunk rá: „áj-báj, kecskemáj, ha neked fáj, ebnek fáj, ez ugy-e hogy nem fáj.

András azt gondolta, hogy majd tréfára fordítja a dolgot; de kicsibe mult, hogy pofon nem ütötték érte. Juczi lelkem letépte újjáról a pamukot, mérgesen zokogva:

— Mikor odahaza megégettem az újjamat, az édes apám azt mondta, add ide fiam, hadd csókoljam meg, s attól jobban meggyógyult, mint a maga szamárságaitól.

Azzal kiment a konyhába, úgy becsapta az ajtót, hogy odabenn a kakukkos óra is megállt ijedtében.

Két órára járt az idő, mire elkészült az ebéd; cseléd, marha dologtalan állt az alatt; végre betálaltak.

— Hála legyen a papnak! mondá András gazda, midőn végre felhozták a levest, s hozzá is ült menten; de ezúttal neki mult el a kedve. Gyürte, a míg győzhette magába kanállal, a mit kiszedett a tányérjára, de még sem állhatta meg, hogy annyit meg ne mondjon: „Judi lelkem, nagyon kozmás ez a leves.“

Judi lelkem egy szót sem szólt erre, hanem kirúgta a széket maga alól s kiment a szobából. András azt hitte, hogy a többi ételért megy, s várta türelemmel a mi következik; már egy fogpiczkálót is faragott, tollseprüből rántva, ahoz a húshoz, a mit majd behoznak

De semmit sem hoztak.

Utoljára csak még is megsokalta a nagy várakozást s maga is kinézett a konyhába, s kérdé a cselédtől, hová lett az asszony?

Az bizony fölvette a kendőjét s nagy zokogva elment a háztól, azt sem mondta senkinek, hogy „befellegzett.“

Megijedt erre András nagyon, futott ki az utczára, kérdezősködött okostul, oktalantul: ki látta, merre látta feleségét?

Látták biz azt itt is ott is; ment nagy sirva utca hosszat végig a megyercsi utcán. — Nyomrul nyomra tudakolván András gazda, odatalált végtére Mákiné asszonyom házához, s hálát adott az istennek, hogy ott lelte Juczikáját, hogy az nem ment a Dunának.

Hagyta is magát a jámbor illően lehurogatni Mákiné asszonyom által.

— Ejnye kedves vejem uram, ugyan bizony nem jól kezdi a dolgát: alig három napos házasok s máris megugratja a menyecskét a háztól.

— Én napamasszony? Az isten mentsen meg. Inkább a házam ugorjék meg tőle.

— Jaj kedves vejem uram, nem úgy kell ám bánni az én leányommal, nem lehet ám azzal gorombául szólni, mert az nincs ahoz szokva.

— Nem is tettem én azt.

— De hogy nem! szólt bele Juczi lelkem sirva; ihol ni, az újjamat is megégettem a főzésben s még is azt mondta, hogy kozmás a leves, pedig a szolgáló volt az oka, mert lángot tett alá.

Herczeg András uram megadta magát a két asszonyember előtt, felfogadta szentül, hogy soha ezt a szót „kozma“ ki nem mondja többet; egy szolgálója van a kit Kozmának híznak, azt is elereszti, csak engedjék el bűnét, így aztán szépen kiengesztelve őket, visszavitte megint a feleségét a házába.

Tubáné szomszéd asszony azt mondá ez esetre, hogy Juczi ugyancsak hibázott, ha ilyen gorombaságért az egész leveses tálat fejéhez nem vágta Herczeg András uramnak; Tuba szomszéd viszont erre a hétre azt az egyet mondta, hogy majd ment volna ő a feleségeért, ha tőle elszökik!

Megvoltak azután ismét néhány hétig. Juczi egyre búsult, sirt és sóhajtozott; még ha jó kedve volt is, mihelyt Andrást látta, mindjárt rákezdte a fohászzkodást, majd az volt a baja, hogy odahaza milyen szép kilátás van az ablakból a győri Dunára, itt pedig a megyercsi utcán, ha az ember kinéz az ablakon, egyebet sem lát, mint ökörszekeret és szalmaboglyát; majd meg a cselédek-

től kellett szenvednie sokat; egyszer halálos betegséget akart kapni az egészségtelen levegőtől, a mi András szobáiban uralkodik, más-szor meg azon kesergett, hogy mint kell őneki ehhez a kakukkos órához hozzá szokni, a ki otthon muzsikáló órához volt szokva.

A jámbor Herczeg András gonoszabbul érezte magát egy halálra ítélt rabnál. Az legalább tudja, hogy mit vétett, miért kell neki meglakolni. De vele azt sem közlik. Akármit mond, tesz és ajánl, savanyú képet vágnak hozzá; mikor legjobb kedve volna, közibesohajtanak, s mintha egy szakajtó toll közé fújtak volna, szétrepül minden kedve.

Utoljára is megsokalta már a sok fohászzkodást, a sok kérést s haszontalan sápitozást, s szeretne volna tudni, hogy miért legyen az ő háza siralomház? Az is meglehet, hogy bú-elfelejtésül valamelyik szomszédjánál felönthetett az idei monostoriból, elég az hozzá, hogy egy este, a mint hazament s Judi lelkem megint a szokott görbe képpel fogadta, az asztalra könyökölve és fohász-kodva egy szál gyertya mellett, egy darab ideig csak kérdezgette András szeliden: mi bajod szívem? mi bajod Judikám? utoljára azonban olyat csapott az öklével az asztalra, mint a forgós ménkü, s fülébe ordított:

— Láncesz lobogós terringette! A ki erre amarra áldotta; mi bajod hát, beszélj! és ne bámulj abba a gyertyába, mert eloltom. Hanem mond meg mi a bajod? ezer milliom menykő kerülgettét!

Juczi lelkem csak elsápadt, elmeredt elébb erre a szokatlan föllépésre, hanem azután elkezdett ordítani fennhangon, rohant ki fejkötő nélkül, kendő nélkül az utcára, még az ajtót is nyitva hagyta maga után.

Most az egyszer utána sem nézett András gazda, hanem betette az ajtót és lefeküdt.

Nem is kelt fel, csak másnap reggel. Akkor kiment a mezőre s nem jött haza hamarabb, mint késő este. Otthon mondták neki a cselédek, hogy háromszor is volt már itt Mákiné asszonyom, s megígérte, hogy megint eljön.

— Hát csak hadd jöjjön: mondá Herczeg: nagyobb biztonság okáért azonban pipára gyújtott; nem mondhatni, hogy egy kicsit ne reszketett volna a szive.

Kivált a mint nem sokára Mákiné asszonyom ruháit hallotta ropogni az ablak alatt, alig tudta kieresztelni a száján, hogy „szabad“ a mint bekopogtatott.

Mákiné asszonyom igen szépen volt ez alkalomhoz öltözve, széles keményített szoknyájaival úgy közelített, mint egy bástya, réklíjének magas válla és puffogós újjai félelemgerjesztően fuvalkodtak András gazda ellen, fehér főkötője pedig azzal a nagy szélllyelálló fodorral köröskörül, valódi harczias kinézést adott ábrázatjának. Olyan volt benne, mint a lefestett nap a kalendáriumban.

Szerencsés jó estét kívánt, egy kicsinyt köhögött, azután leült az egyik ágy mellé; András gazda ült a másik mellett, kettőjük között állt a politéros asztal.

— Kedves Herczeg András uram, kezdé a derék asszony-ság, csak azt jöttem kérdeni kegyelmedhöz, mit akar már azzal az én leányommal csinálni, ha ez mindennap így megy?

Herczeg András uram nem akarta hagyni magát, belevágott az óráczióba:

— Hát mit vétettem én neki? Nyúltam én hozzá egy kis újjal is? Hallott tőlem valaha egy káromkodó szót? jöttem én valaha itasan haza a kocsmából? Panaszoltam meg valaha a falatját? Koplalt nálam? vagy hajtottam valami nehéz munkára?

— Jaj kedves édes Herczeg András uram, nem elég ám az az idvességre, hogy ha valakit épenséggel meg nem vernek, meg nem moeskolnak, meg nem koplaltatnak. Érzékeny, fáin nevelésű embernek elég sokszor egy rossz tekintet. Az én Juczi leányom nem úgy van szoktatva, azzal nem lehet úgy bánni, mint maga gondolja. Az édes apja már csak apja neki, de az isten mentsen meg, hogy valaha megütötte volna előtte az asztalt.

A nagy feleselés alatt mind a ketten oda lovagoltak az asztalig székeikkel együtt s András gazda is sietett vesztegetni a szót.

— Már pedig én nekem ha még egyszer görbe képet csinál, megint megütöm előtte az asztalt!

És megint megütötte az asztalt.

— Ezt az asztalt ne ütögesse ugyan kegyelmed, mert ez a Juczi leányom asztala! — E szóval meg Mákiné asszonyom ütött nyagot az asztalra.

— De már engem uccse, a mi az én házamban van, megütöm én azt, ha mingyárt politéros asztal is! kiálta András gazda s hármat is ütött rá. Mákiné asszonyom sem akart hátrább maradni, ő meg túlfelül verte az asztalt; mintha egy két-fenekű dobot ütnének, egyik egy felül, másik másfelől s a mellett lármázott mind a kettő, még pedig nem, mint a szinpadon szokás, elébb az egyik,

azután a másik, hanem egyszerre mind a kettő. Utoljára a nagy ütögetésben ketté hasadt a politéros asztal; erre aztán elhallgatott mind a kettő. Mákiné asszonyom riva fakadt és haza ment.

Jövő vasárnapig egymáshoz sem szóltak többet; e szent napon azonban nagy botránkozást okozván a hivek között annak a látása, hogy Herczeg András uram az udvar felől való ajtón jött be a templomba, míg felesége az utcza ajtón; isteni tisztelet után előfogá a presbyteri gyűlésben Tuba szomszéd Herczeg Andrást.

— Ejnye ejnye Herczeg András uram, micsoda háborúság már ez? Miért nem viszi haza a feleségét?

— Hiszen én haza hoznám, csak akarna; de hát nem tudom.

— No majd kicsinálom én azt Herczeg András uram; bizza rám kegyelmed.

Viszont másfelől Tubáné vette elő Mákiné asszonyomat.

— Ugyan kedves édes szomszéd asszony, minek hagyja már ezt a viszálykodást megroggeni.

— Hiszen én magam is sajnálom, a menyecske is haza menne, csak érte jönne az az ember, de azt csak nem kívánhatja, hogy így szégyenszemre maga menjen haza.

— No csak bizza azt rám édes szomszéd asszony, elvégezem én rendén.

Délután tehát elment Tubáné szomszéd Herczeg András uramhoz s elmondta neki, hogy ugyan van-e szive, hogy úgy engedi epedni maga után azt a jámbor asszonyt? azt csak nem várhatja, hogy az jöjjön haza, hanem menjen érte.

— Hiszen csak azt várja, pattogott Herczeg András vissza. De hisz addig sok makkot megsüthet otthon, a mig én érte megyek.

Férfi előtt nem szégyenli az ember gyöngeségét, de asszony előtt tartani kell magát. Ő bizony csak nem megy; jöjjön az ha akar. Neki pedig törjön el a lába, ha belép hozzájuk.

Másfelől meg Tuba szomszéd látogatott át Mákiékhoz a maga izenetével.

Majd kidobták vele.

— De iszen ide ne jöjjön Herczeg András! be ne próbálja tenni a lábát, mert mingyárt oda csukják az ajtóhoz; térden állva se lássa Juczi leányomat többet. A kutyát is rá uszítjuk.

Tuba szomszéd úgy megijedt, hogy a kalapját is ott feledte, hajadon fővel ment haza.

Este felé tehát Herczeg András uram felöltözött szépen, el-

ment Mákiné asszonyom házához, Mákiné asszonyom pedig már kinn leste az ajtóban, ott a nyakába borult, bevezette. Juczikával összecsókolódtatta, s azzal elismerték mind a ketten, hogy egyikök sem hibás, hanem a Tubáék azok, a miért mindig mendemondáztak közöttük.

Igy légy közbenjáró czivakodó szerelmesek között, hogy rajtad békülnek ki.

András gazda ismét haza vitte kedves Judikáját s ebben a sok hazahordásban az a kellemetes volt reá nézve, hogy mindig úgy érezhette magát, mintha ismét vőlegény volna, a felesége pedig menyasszony, s most jönnének a paptól s megint újra kezdenek a lakodalmat.

Ebben a multságban később is bőségesen volt részesülése, mert Juczinak azután is mihelyt nem tetszett valami, szökött az anyjához; mosást, szapulást, disznótort, káposzta-szüretet s minden nagyobb munkát olyan szépen ki tudott kerülni, hogy olyankor mindig haza futott; még ha semmi baja sem volt is, mézesmázos ürügy alatt heteket eltöltött otthon, s András gazdának oda kellett mindig menni, ha látni akarta, úgy hogy utoljára azt sem tudta már a jámbor, vajjon ő vette-e el Juczikát, vagy őtet vette el Mákiné asszonyom?

A sok hazajárásból azután mindig maradt a városban egy kis mendemonda, — valahányszor Juczi haza szökött, Mákiné asszonyom mindig elmondta Tubáné szomszédnak, Tubáné szomszéd-asszony meg a hat leányának, azok az egész városnak, hogy Hera czeg Andrást nem lehet kiállni, mert:

1. fűnek fának adós, mindig járnak rá a rovással, portzióval, convenzióval,

2. mikor eszik, úgy szuszog, hogy nem lehet mellette megmaradni,

3. az ingelnek csak az újja meg a gallérja gyoles, a többi durva pamukvászon,

4. a térdén van egy nagy gumó, a mi úgy fáj neki esős időben, hogy ordit bele,

5. kisült, hogy valamikor egy embernek kiszúrta a szemét, s maig is fizet neki, a mért be nem csukták miatta.

6. egy koldus atyafia is van a ki péntek napon persellyel jár az utcán,

7. szennyesen elhordja magán a ruhát két hétig is,

8. multkor kék volt a szeme alja, azt beszélte, hogy megtitotta a petrenczerúddal, pedig nem igaz, leitta magát, elesett, belecsapta a fejét a fabakterbe.

9. a feleségének szemére hányta, hogy sok szeretője volt,

10. az meg azt felelte neki rá: hogy mind különb volt kendnél.

11. még a selyemkendőért is s... ott; azt akarja, hogy járjon főkötőben, mint más asszony.

12. sajnálja a kávéhoz a cukrot a feleségétől,

és száz meg száz ilyen apró pletykafélét, a mit éppen csak a felesége hiesztelhet el az emberről, úgy hogy Herczeg András azon vette észre, hogy az egész városban mindenütt és mindenkor ő róla beszélnek, minden apróságot tud, hall minden ember, a mi négy fal közt történik, még azt is, hogy ő milyen formán horkol, mikor alszik.

Ilyenkor aztán földhöz verte a süvegét keserűségében s elfogadta, hogy csak még egyszer szökjék haza a felesége, otthagya békével.

Természetesen soha sem tartotta meg a fogadását.

Egyszer éppen aratás ideje volt, sürgős munka idő, András gazdának ki kellett menni a tarlóra, tizennégy aratóhoz, csak este térhetett vissza.

— No fiam Judi, téged itthon hagylak, itt a kamrakulesok, tizennégy arató van odakinn, magam a tizenötödik, főzess számmunkra gombócot, tizenkét órára kiküld, hogy harangszóra ebédelhessünk, de ma el ne menj ám az anyádékhoz, mert nagyon sok dolog lesz.

Judi azt mondta, hogy jól van, de alig várta, hogy András kihúzza a lábát, nosza futott az anyjához; csak egy szóra, a míg a tüzet megrakják, a míg a víz megforr, ráér hazajönni.

Mákiné asszonyomnál pedig mintha csak hívásra jött volna.

— Tudod-e mi újság? megjött az apád. Itt van a hajóval Újszőny alatt, de még ma nem jöhet, azt izente, hogy mi menjünk ő hozzá, hozott mindenfélét.

Juczinak sem kellett több: rögtön kész volt a menésre, átballagtak szépen Újszőnyre, megtalálták Máki uramat hajóstul; mindjárt előkérték tőle, mit hozott? Óh sok mindenféle szépet, ezirkász kendőt, vapör-ruhát, blondejkötőt, a mi csak szép és divatos.

Azután még beszélgetni is kellett egy keveset; annyi minden

mondani valójuk volt egymásnak; egyszer csak azt hallják, hogy húzzák a Szent András tornyában a tizenkettőt.

— Jaj az aratók gombóczai! kiálta fel ijedten Juczi lelkem, már tizenkét óra, siessünk haza szaporán.

Jó lett volna a sietés, de tizenkét órakor kinyitják a hajóhidat az átmenendő hajók számára, s délutáni két óráig át nem mehetni rajta. Juczinak ott kellett várni azalatt. Furdalták ugyan a lelkét a zsebébe dugott kamrakulesok, melyek nélkül a cselédek ebédet nem főzhetnek az aratóknak, de csak elgondolta, hogy az a kis koplalás nem árthat meg nekik; úgy is tizennégyen vannak, kevés jut belőle egyre. Szébb mulatság volt annál azt nézni, hogy mennek át a hidon a terheshajók.

Herczeg András uram ez alatt csak áldogatta magában a be nem következő gombóczokat s bizonyozott az aratókkal déli harangszókor, hogy tizenegy óra volt az, halottra harangoztak; elmult azonban egy óra is, két óra is; az emberek zúgolódtak az éhség miatt. András gazda csak vigasztalta őket, hogy tán eltévedt a szolgáló az étellel, vagy tán eltörte a fazokat; de már három órakor maga sem állhatta a dicsőséget tovább, hanem fogta az egyik villát s ügetett vele haza a városba.

Épen csak egyszerre értek a kapuba, ő és Juczi lelkem.

— Hát te honnét jössz? kérdé András elhüledezve.

— Édes atyám uramtól, felelt nagy bizton a menyecske, nézze csak milyen szép czirkász keszkenőt hozott, ni.

— Hát az ebéd az aratóknak.

— Mingyárt meglesz; mondá Juczi lelkem könnyü lélekkel.

Héj András uramban is eldült e szókra a bornyú; előhíttá az ördögöt, megmondta, hogy kibe bújjék bele, s a mint a kezébe volt adva a czirkász keszkenő, olyat ütött vele Juczi lelkem hátára vagy kettőt, a milyen csak illett. Képzeltetni, hogy milyen nagyot lehet ütni egy czirkász keszkenővel.

De nagy dolog lett abból, mert Juczi szaladt rögtön, nem is haza, hanem apjához a hajóba; elmondta keserves könyhullatásokkal, hogy őt az ura hogy megverte ártatlanul, ország világ szeme láttára.

Máki uram elszörnyedt e hallásra. Mivel ölje meg azt az embert? Csak azt sajnálta, hogy azt a nagy kormánygerendát el nem viheti magával, hogy azzal üthetné vissza. Meg kellett elégednie egy evezővel. Ment az evezővel Herczeg András házára nagy szörnyen.

— Hol van az a gyilkos gonosztévő haramia! E szókkal köszönte be; berúgván az ajtót s beállított Herczeg András szobájába. Gyere elő te gyilkos istentelen, gyere elő.

De András gazdának volt annyi esze, hogy nem jött elő, hanem felszaladt a padlásra, oda bezárkózott, a hágsót is felhúzta maga után.

— Gyere ide! Ide gyere a szobába! ordita rá fel Máki uram; hadd töröm össze a csontodat ezzel az evezővel.

Pedig meg sem lehetett volna fordulni a szobában azzal az evezővel.

Mintán Máki uram hijába kiabált Andrásra, hogy szálljon le a padlásról, s menjen ki vele egy szál evezőre, azzal kezdé ijeszgetni, hogy rágyújtja a házat, hanem erről aztán lebeszélték az összeröffenet szomszédok, hogy azt ne cselekedje; mind a mellett addig hadonázott ottan Máki uram az evezővel, míg haza érkeztek az éhes aratók s azok, a milyen jó kedvükben voltak, megfogják a nyakát hátul, s úgy kidobták evezőstül, hogy a lába sem érte a földet.

Ebből aztán olyan keserves dolog vált, a min igazán csak a pap segíthet.

Az összezördült feleket utoljára is a tisztelendő úrnak kellett összebékíteni.

A derék öreg úr jól megpirongatta mind a kettőt.

— Édes fiaim, az ilyen aprócseprő vitákért ne menjetez mingyárt a bíróhoz, ne álljatok ki a piacra a házi ügyeitekkel, hanem végezzétek el odahaza. Házastársaknak türelemmel kell lenni egymás iránt, s még ha fogyatkozásaik vannak is, azokat palástolni kötelességük; nem pedig besugni másoknak. A ki jámborul akar élni hitese társával, ne panaszkodjék rá minden semmiséért senkinek sem, még az édes szülőjének sem, mert a házi bajnak az a tulajdonsága, hogy ha elhallgatják, kis baj, ha kibeszélik, nagy baj!

Mondhatott ilyen békes dolgokat a tisztelendő úr eleget, használt is az valamit. Akkor kibékültek, haza mentek együtt, féllesztendő mulva megint eléje került mind a kettő, hogy békítse ki őket.

Előbb csak a pap elé, de később a bíró elé is került a dolog; még a törvényszéknek is meggyült velök a baja, mert Juczi lelkek azontúl is csak hazajáró lélek maradt...

.... Valamelyik közelebbi esztendőben Komáromba kellett utaznom; a vasúti állomásnál Újvárott egy kétlovas fuvaros vett föl. Mingyárt úgy tetszett, mintha ismertem volna ezt az embert valaha, de nem kellett volna ennek hét nyolcz esztendő alatt úgy megvénülni, a mióta itt nem jártam; nem is volt ez máskor olyan kopott, és foltos.

— Nem kegyelmed Herczeg András uram?

— De biz én volnék az.

— Hát hogy van az, hogy kegyelmed maga jött a lovakkal, tán beteg a kocsisa?

— De bizony magam vagyok most a kocsis.

— Hát a többi lovai, ökrei?

— Azokat mind eladtam.

— Hát már most mivel szánt?

— Semmivel sem, a földjeimet is eladtam.

— Miért tette azt?

— Kellett a perre, meg más egyébre.

— Hát micsoda pere van?

— Válok attól az asszonytól; szólt nagyot sohajtva a jámbor.

— Tán megint oda haza van?

— Hát természetesen. Nem ér már ez az egész élet egy hajítófát; annak vagyok a koldúsa. Hol elváltunk, hol kibékültünk, soha sem tudtam rendbe jönni magammal, búmba haragomba aztán neki adtam magam az itálnak, elhagytam a gazdaságom, fölfordult az egész házam; egyik földem a másik után ment el; magam is elronyosodom; nem csuda, mert mindig iszom. Gyi te ráró, gyi te szellő, ne búsulj az asszonyodon!

S megvagdalta a lovait, pedig nem azok búsultak az asszonyon, hanem ő maga a jámbor.

Asszonyok, asszonyok, ne legyetek hazajáró lelkek!

JÓKAI MÓR.

MILYEN LÁRMA, MILYEN VIGADALOM!

Milyen lárma, milyen vigadalom!

Mi légyen az? talán lakadalom?

Nem biz a; fiatal vitézek

Látogatták még ezt a csapszéket.

„Korcsmárosné, maga nem jót forral,

Minek késik oly soká a borral?

Tudja, hogy nincs pénzem? majd lesz nekem

A harc után, akkor megfizetem.“

„Korcsmárosné szép leánya, rózsám,

Jöjjen ide, jöjjen ide hozzám!

Csókoljon meg, kérem igen szépen,

A harc után feleségül vészem.“

’S iddognak, csókolóznak nagyba...

Minden a mi gond, oda van hagyva,

Mintha nem is várnának csatára,

Mintha még vagy száz év volna hátra.

„El azért a nagyobbik kancsóért!“

Ma piros bor, holnap majd piros vér...

„Eszem azt a szádat, beh csókra áll!“

Ma meleg csók, holnap rideg halál...

PETŐFI.

A VIZRŐL *).

A levegő mellett, melyet beszívunk, a víz, melyet iszunk, bir előttünk legnagyobb fontossággal. Minden élő állat és növény súlyának háromnegyed részét a víz teszi, a legelterjedtebb test földünkön, melynek összes fölületéből legalább háromnegyed résznyit foglal el, sok helyt épen ismeretlen, megmérhetlen mélyen.

A tiszta víz csak két egyszerű testből vagyis elemből van összetéve, t. i. éle nyből, vagy mint a tudósok nevezik, oxygenből, és köne nyből, vagy tudományos nyelven hydrogennből. Az éle ny a körlégnek is egyik alkatrészét teszi, előbbi cikkünkben már szóltunk róla. Azt is megmondtuk ott, miszerint egyszerű testek vagy elemek alatt oly anyagokat ért a vegytudós, melyeket nem tudunk több külön alkatrészsre bontani, tehát a melyek nincsenek egybetéve. Mintegy 60 ilyen egyszerű testet ismerünk eddig, s a kén, villó (foszfor) arany, ezüst, vas stb. mind ide tartozik.

A köne ny oly légnemű test, vagyis gáz, melynek, tiszta állapotban, sem szine, sem szaga, sem íze. Mindazáltal tisztán megkülönböztethetjük a már előbbi cikkünkben érintett három gáztól: az éle nytől, lége nytől és szénsavtól; először már az által is, mivel légkönyebb minden légnemű test közt, a honnan nyerté magyar nevét is; másodsor mivel, ha meggyújtjuk, ég a levegőben.

*) Johnston jeles népszerű vegytana nyomán. Lásd első cikkünket a „Levegőről az első folyam negyedik füzetében.

A viznek ezen alkatrészét könnyen előállíthatjuk. Például üveg palaczkba horgany-darabkákra (zink) vagy vasporra felényi vízzel föleresztett kénsavat (vitriolt) töltünk. E folyadék nem sokára mintegy forrásnak kezd indulni, a hol a vas a föleresztett savval érintkezésbe jött, apró léghólyagok fejlődnek ki, melyek fölszállanak s a folyadék fölületén elpattogzanak. Mihelyt annyi gáz fejlett ki, hogy a közönséges levegőt a palaczkból kiszorítja, bezárjuk a palaczk száját para-dugóval, s e dugóba finom gőzvezető csövet illesztünk. A mint a könenygáz fejlik ki az üvegben, s elszáll a cső keskeny nyílásán, — égő fácskával meggyujthatjuk. Igen halvány, alig látható lánggal (g. S ha egészen száraz, tiszta, hi deg üveget tartunk fölébe, finom harmat rakodik le az üveg bensejében, mely lassanként apró, látható golyókká sűrűdik s végre tiszta vizesöppekben foly le. E vizet a palaczkból kifejlő könenygáz égése képezi, a mint a körlég élenyével vegyül, Az égés alatt vegyül a kettő, s így lesz — a viz. **) A köneny rendkívüli könnyűségét szintén szemmel láthatólag megmutathatjuk, ha megint eloltjuk az égő gázt, s a palaczk csővére, hol a köneny elszáll, halhólyagból avagy aranyverő-hártyákból készült kis lég-golyót illesztünk. Mihelyt e kis golyó könenynyel megtelt, azonnal fölszáll, s tapasztalni fogjuk, hogy a viz ezen alkatrésze annyival könnyebb a közönséges levegőnél, miszerint más testeket is fölemel magával. A köneny ezen természetén alapszik a léghajózás mestersége. Azelőtt melegített levegővel töltötték a léggolyót. Először Montgolfier nevű francia tön azzal kísérletet. A légugyanis a meleg által kiterjesztetvén, könnyebbé lesz mint a hidegebb levegő, mely a golyón kívül van. Az ily léggolyó azonban csakhamar visszaesik a földre, mihelyt kihül benne a levegő. Könenynyel egy Charles nevű francia tanár tett először kísérletet. 1783. december 1-jén történt akkép töltött golyóval az első légutazás. Az ilyen, nagyobb

*) A palaczkból kifejlő köneny is a vízből fejlődött ki. A vízből ugyanis, melylyel föleresztettük a kénsavat, e sav segédhatása folytán külön válik az éleny, s a vashoz vagy horgany darabkákhöz vonul, s azokkal vas- és horgéleget képez; míg a viz másik alkatrésze, a k ö n e n y szabaddá lesz. Az ekkép előállított köneny azonban már nem szagtalan, mert a horgany és vasban levő idegen alkatrészek, mint a kén, széney olykor mireny (arsen) is, átmennek a könenynyel s kellemetlen szagot és nagyobb súlyt kölcsönöznek annak. Egészen tiszta, szagtalan könenyt csak úgy nyerhetni, ha a vizet bizonyos kalium nevű elem által bontjuk szét. Lásd bővebben Nendtvich vegytanát.

léggolyókat rendszeren tafotából készítik, s terpetin vagy egyéb könnyen száradó olajmázzal vonják be, hogy a könenyt át ne bocsássák. Azon köneny azonban, melyet léggömbök töltésére használnak, soha sem tiszta s így nehezebb is, mint a tiszta könenygáz. Rendszeren csak tiszszerte könnyebb a földközi légnél, míg a tiszta köneny tizennégyszerte könnyebb annál.

A vizen kívül sok egyéb testben föltaláljuk a könenyt, föl a köszénben, fában, olajokban és zsiradékokban, s majd minden égő anyagban; s a mint elég a légben, élenyvel vegyülve, azonnal vizet alkot. S e szerint majd minden égésnél viz áll elő egyéb anyagok mellett, a mely azonban láthatlan pára alakjában fölszáll a levegőbe.

Az ekkép alakult viz tehát köneny- és élenyből áll, és pedig 8 rész élenyből és 1 rész könenyből, vagyis: 9 font tiszta vizben 8 font éleny és egy font köneny van *).

A körlégben, a mint láttuk, legalább négy alkatrésznek kell lennie, hogy az élet szükségeinek megfeleljen. A lég és viz közt azonban még egy nagy vegytani különbség van, hogy tudniillik a légben csak e l e g y ü l v e, míg a vízben egészen v e g y ü l v e v a n n a k a l k a t r é s z e k. Ha az éleny és a légeny közönséges léggé e l e g y ü l n e k e g y m á s s a l: mindegyikök megtartja légnemü vagy gáznemü állományát, s egyetlen tulajdonságát sem veszi el; mihelyt azonban a köneny vízzé v e g y ü l, e v e g y ü l e t b e n m i n d e g y i k ö k e l v e s z t i e r e d e t i g á z n e m ü f o r m á j á t, s v e g y t a n i é s t e r m é s z e t t u d o m á n y i m e g k ü l ö n b ö z t e t ő s a j á t s á g a i t. A viz nem oly könnyü többé, mint a köneny, nem is ég, mint ezen gáz; s egyéb testek sem égnek abban ugy, mint az élenyben.

A testek vegytani v e g y ü l é s e m i n d é g u j t e s t e t á l l i t e l ő, melynek tulajdonságai különböznek azon elemek sajátosságaitól, a melyekből alakult. S valóban azon csodás tünemények közöl, melyekkel bennünket a vegytan megismertetett, egy azon tény, hogy a köneny, a mely oly hamar és könnyen ég, egyik főalkatrészét teszi a víznek, a mit épen tűzoltásra használunk; s az éleny, a mely oly nélkülözhetlen az állati élet fentartására a légben, nyolcz-kilenceded részét teszi azon folyó testnek, melyben csak

*) 88, 88

11, 11

kevés szárazföldi állat élhetne három-négy másodpercznél tovább.

Hogy a víz mind az állati, mind a növényi életre egyáltalában nélkülözhetlen, már abból kitetszik, miszerint oly nagy részét teszi az élő növények és állatok alkatának. A víz némely hasznait már előbbi cikkünkben is elmondtuk, mikor a körlég vízgőztartalmáról szóltunk. Vannak ezeken kívül a víznek egyéb tulajdonai, melyeknél fogva különösen alkalmas napi szükségseinkre s az élet fentartására.

Nem sokan gondolkoztak olvasóim közül a fölött, miért fontos az állati életre nézve, hogy a víznek sem szaga, sem ize nincsen. Hiszen mindnyájan szeretjük kellemes illatokkal csiklandozni orrunkat, s ételek és italok különféle jó ízével izgatni érzékeinket. De alig hiszem, hogy egészségesnek és hoszasabb ideig kellemesnek találónok a légkört, mely bár a legjobb illatokkal volna folyvást tele; s ha naponként a legfinomabb étkekkel és fűszerekkel ingerelnök inyünket, bizonyára gyomorgyuladás és elgyöngülés lenne a vége. Szagló és ízlő érzékeink soha sem tűrik hoszasb ideig a tulságos ingert; s mihelyt csak egyetlen idegünk szenved folytonosan, az egész testnek is szenvednie kell azzal. Ime, ez az oka, hogy a víz és lég, mely mindkettő folyvást megy az állati testbe, s annak legérzékenyebb, leggyöngédebb részeibe, tiszta és egészen ment minden ingerlő és izgató anyagtól, s a test minden részeit, úgy szólva, észrevétlen át meg átjárhatja. A nélkül, hogy legkisebb ártalmat avagy fájdalmat okozna, a legérzékenyebb idegekbe is eljut; valamint külsőleg is a test leggyöngédebb, sőt gyuladós részeibe is behat, s nem hogy sértené, sőt ellenkezőleg többnyire hűsítő, csillapító és üdvös hatással van azokra.

Fontos tulajdonsága továbbá a víznek minden élő lényre nézve, hogy hűsít. Rendkívüli ugyan becse, főleg száraz, meleg tartományokban, már annál fogva is, hogy pótolja a nedvet, mely a száraz, meleg légkörben folyvást elpárolog a bőrön át és a tüdőből; hűsítő ereje azonban még növeli a víz becsét minden szomjas, eltikkadt állatra nézve. Akár italul, akár fürdőképen használjuk, hűsítő hatását nem pótolja semmi egyéb folyó test. Mert nagyobb hőfokra van szükség, hogy a vizet érezhetőleg fölmelegítsük, mint bármely egyéb hasonló sulyú folyó testnek. Így például ugyanazon melegség, mely egy font víz hőmérsékletét csak egyetlen fokkal is emeli, 30 font higany (kényeső) hőmér-

sékletét képes ugyanannyival növelni; s a viznek elpárologtatására is mindég nagyobb hőség kell, mint a mely hőfoknál bármely egyéb általunk használt folyó test páráképen elszáll. Honnan következik, hogy ha a viz a bőrről elpárolog, annak egyszersmind meghűti fölületét; míg a kilehellett gőz szintén hűsíti a test bensejét. S a gőz-alakban elszálló nedvvel tömérdek kórányag száll el testünkől észrevétlenül.

A viz különös egybetétele szinte nevezetes hatással van az állati és növényi életre. Mondám, hogy élelyből és könenyből áll, s az állatok és növények szilárd részeiben is bőségesen fölataláljuk ez elemeket. A száraz fában és húsban s a csontokban egyiránt. Mivel azonban a növények és állatok bizonyos fokig nőnek, a növekedő részek képződésére folyvást szükség van élelyre és könenyre, a mikkel mindég ellát a viz. Semmiféle más folyadék nem képes oly könnyen és oly tökéletesen teljesíteni e vegytani földadatot. A viz tehát nem csak ital, a mint közönségesen mondjuk, hanem valóban tápszer is mind a növényekre, mind az állatokra nézve.

Jó tulajdonsága továbbá a viznek, hogy sok más folyó testtel, például a borszeszszel, tetszésünk szerint elegyithetjük, s ez esetben higitja azon nedveket, mérsékli erejüket. Egynémely folyadékkal pedig — például az olajjal — nem is elegyül. Azonkivül sok szilárd testet fölold, fölolvast, s e sajátsága is sok haszonnal jár az állatok és növények életére nézve.

Ha egy darab czukrot és egy darab kovakövet vetünk egy pohár vízbe, azt tapasztaljuk, hogy az előbbi csakhamar elolvad és eltűnik, míg az utóbbi sem alakjából, sem súlyából nem veszít semmit. Tehát nem minden test olvad föl a vízben.

Továbbá, ha két hasonló nagyságu pohárt vízzel tele töltünk, s egyikbe czukrot, a másikba közönséges konyhasót dobunk, a míg elolvadnak: azt vesszük észre, hogy egy font viz talán két font czukrot is fölolvast, míg csupán 5 és $\frac{3}{4}$ uncia *) konyhasót képes felolvasztani. Következőleg a vízben felolvadó testek közül némelyek olvadékonyabbak, mint mások.

A természetben sohasem találjuk a vizet egészen tiszta állapotban: a mi esőképen fölülről hull alá, már azon tisztátalan anyagok miatt is zavarossá lesz, a miket a levegőből lemos; a forrás

*) Egy uncia=két lat.

és kút vize a földből vesz föl különböző anyagokat; melyekkel érintkezésbe jő. A folyókban és patakokban szemmel láthatjuk, hogy a víz nem tiszta. Gyakran vöröses színű, ha vörös agyagon foly keresztül *); az a víz, a mely az izlandi jéghegyekről vagy Andesek lejtőiről rohan alá, egészen tejszínűnek látszik azon finom feloldatott fejér földtől, melyet magával hoz; a lassu, iszapos patakokban gyakran zöldes vagy barna színű a víz; mindég barna a mocsárvizek lefolyásában, és ha iszapot mos; olykor szinte feketének tetszik a szemnek, ha sok növény-részt hoz magával, mint a Rionegro Délamerikában; avagy zöldnek, mint a schweiczi tavakban, a Déli-tenger szigetei közt és Anglia partjai körül, mivel tömérdek sárgás anyag van föloldva e tavak és tengerek vizében. Csak egészen tiszta, mély vizeknél, mint a Csöndes-tenger egyes helyein stb., a hol a legkisebb tárgyakat több száz lábnyira tisztán látjuk a tenger fenekén, — csak ott van a viznek azon bámulatos, tiszta kék színe, melyet senki sem képes visszaadni. Leggyönyörűbben láthatni ezt a nápolyi tengeröbölben, s a Földközi és Adriai tenger némely helyeinek indigoféle vizeiben. A víz ezen kék színe még nincs eléggé megfejtve; több oknál fogva nem tarthatjuk csupán az ég kék színe visszatükrözésének.

Azon sziklás és egyéb szilárd anyagok közt, melyekkel a víz a földön találkozik, sok szintugy fölolvad abban, mint a czukor és konyhasó, ugyhogy szemmel észre sem vehetjük. A legtisztább és átlátszó víz sem tiszta, — meritsük bár hegyi forrásból avagy átlátszó hegyi patakból; a csepegőkövön tisztázott vagy átszűrt vízben is mindég több-kevesebb sönemű anyag van fölolvadva, és pedig gyakran oly mennyiségben, hogy saját ízt ad a viznek, mikor aztán ásványos viznek nevezzük.

A természettől tiszta vizek közt, a melyeket eddig megvizsgáltak, legnevezetesebb északi Svédországban a kis Loka-folyamviz, mely csupa kemény, föl nem oldható gránit- és egyéb hasonló sziklatömegeken foly **). Az oly folyamokban, melyek vörös homokkőves vidékeket öntöznek, rendesen sok föloldott szilárd alkatrészt találunk ***). Némely kútvizben még több van; a nélkül, hogy azért ártalmas lenne az egészségre nézve. De ha valamely víz,

*) A mely agyagban sok vaséleg van.

**) $\frac{1}{2}$ szemer szilárd alkatrész van körülbelül e folyam öt félmeszely vizében. A Temze vizében már $\frac{5}{8}$ szemer van.

***) 7 szemert is öt félmeszelyben.

mint a Jordán folyamé Palesztinában, a szentföldön, $18\frac{1}{4}$ szemer ásványos részt is mutat öt félmeszelyben, igen meggyül bajunk használatával az életben. Ivóvizben, melyet egyéb házi szükségre is akarunk használni, nem igen jó, ha $5-7\frac{1}{2}$ szemernyi szilárd alkatrész esik öt félmeszelyre.

Általában a természettől legtisztább viznek tekinthetjük az esővizet, mely a szárazföld beltartományaiban esik; aztán következik a folyóvíz, aztán a tavak vize, a közönséges forrás- és kút-víz, s végre az ásványos források vize. Ha folytatni akarnók a sorozatot, ezek után a Fekete- és Azóvi tenger vize következnek, mely azonban természetesen már sós; majd a Világ- és Földközi tenger vizei. Az Északi tenger vizében $3\frac{1}{2}$ százalék só van. Legutoljára jönének azon tengerek, melyeknek, mint a Káspi és Holttengernek s az Aral-tónak, nincs lefolyása. Mindazon szilárd anyagok, melyeket a folyók a tengerbe hordanak, ott maradnak abban, míg a víz, a mely a tengerbe foly, ismét elpárolog szakadatlanul. Ezen vizgőz pedig, mint előbbi cikkünkben láttuk, a szárazföldön esőképen hull megint alá, s újra ásványos részeket old föl és viszen ismét a tengerbe. Ugyanez az eset a Káspi és Holttengerre nézve is, — csakhogy azon égaljak alatt gyorsabban megy az elgőzölgés, ritkább az esőzés, s alkalmasint kőso- rétegek is vannak közel, mik miatt jóval nagyobb e vizek sós tartalma, mint más tengereké. A Világtenger vizében $550-700$ szemernyi só esik öt félmeszelyre; a Holttenger vizében néhol 2750 — sőt 5250 szemerre is fölmege, több mint egy negyedrészére összes súlyának. A Volgától keletre eső tengereken van egy kis sós tó, a melynek vizében súlya három ötödénél is több az ásványos rész.

A tenger vizében rendesen a mi konyhasókkal találkozunk legnagyobb mértékben; találunk e fölött egyéb sókat is, melyeket a chlor, brom, iod vegyülései képeznek. A chlor zöldes sárga gáz; a brom sötét vöröses barna csepfolyó test; s az iod (vagy mint közönségesen mondják jod) ólomszürke szilárd test, mely a tűzben ibolya szín gőzt ad, honnan görög nevét vette. Mind mennyi egyszerű testek, avagy elemek.

A mily tanulságos, szintoly érdekes vizsgálunk, mennyi különböző alkatrész van, a víz elemein kívül, a tenger vizében. Az Északi tenger 100 súlyrészletnyi vizében például $31\frac{1}{2}$ részlet szilárd anyagot találunk a következő arányban:

chlornatrium	*)=konyhasó	24,632
chlorkali	**)	0,307
chlormész	— — —	0,439
chlormagnesium	— — —	2,564
brommagnesium	— — —	0,147
kénsavas mész (gipsz)	— — —	1,097
kénsavas magnesia (keserüsó)	— — —	2,146
szénsavas mész	— — —	0,076
szénsavas magnesia	— — —	0,078
		31,586

Láthatjuk ebből, hogy konyhasó mellett magnesia és keserüsó van legtöbb a tenger vizében. Hasonló arányt találunk a sós tavak vizeiben, s innen főleg azoknak keserű íze.

Az érintett részeken kívül azonban még villó- (foszfor-) savas mész, kovanyföld, vaséleg, iod, ólom, réz, ezüst, és mireny (arsenicum) stb. nyomaira is találtak a tenger vizében. S valóban, ha föl vesszük, hogy a tenger mindazon feloldható anyagok medenczéje, melyeket az eső és folyamok vize fölolvaszthat, minden oly testet föl kell abban találnunk, a mi csak a vízben felolvad.

De a folyam- és kútvizben is fölös számmal vannak különféle alkatrészek. Különösen nagy mennyiségben fordul elő a mész, szénsavval és kénsavval vegyülve. Főleg a mésztől és keserföldtől van a víznek azon ugynevezett keménysége, a mit leginkább arról ismerünk meg, hogy a szappan feje pelyhekre (mész-szappan) foszlik, s a hüvelyes veteményeket nem főzhetjük abban eléggé lágyra, mert a mézsrészecskék finom, de kemény réteggel vonják be az érintett fözelékek sejthártyáit. Lágy vízben egészen fölolvad a szappan minden üledék nélkül, s ezért használnak eső- és folyóvizet a mosáshoz. Minél tisztább a víz, minél kevesebb abban a mész és keserüsó, annál inkább meg van ezen lágyága.

A mely vízben sok a mész, rendesen tisztábbnak, átlátszóbbnak tetszik szemünknek s jobban is izlik. De ha megfőzzük, gyakran fölzavarodik, s üledéket hagy maga után, mely egészen bevonja az edény bensejét. Ha valamely vízben igen sok a mész, s a levegőn áll egy ideig, vékony hártya vonja be fölületét; s ha

*) A natrium ónfeje fényes lágy test, szintén elem, mely a chlorrall vegyülve a konyhasót adja.

**) A kalium szintén ónfeje lágy test és elem; tüzesen vegyül más testekkel, s ezért a vizen is ég.

szilárd testet teszünk abba, hoszasabb idő alatt mészréteg rakodik le rá, megkövül, a mint mondani szokták.

Már előbbi cikkünkben érintők, hogy ha szénsavat hozunk érintkezésbe meszes vízzel, megzavarodik az, mintha egy kis tejjel vegyitnők, míg szénsavas mész képződik abban, mely igen finom poralakban lebeg a vizen; de ha nem szünik a szénsav folyása, a szénsavas mész újra feloldódik, s a víz megtisztul. A szénsavas mész föloldása csak akkor lehetséges, ha fölös szénsav van a vízben.

Ha azonban az ekkép megtisztított folyadékot többször ismételve egy edényből másba töltjük, megint tejszinü zavarodása lesz annak, mivel a fölös szénsavat ismét visszaadtuk a levegőnek. Ugyanez az eset, ha a meszes források medrét találjuk hárttyával bevonva; ha egy pénzdarabot avagy egyéb merő testet dobunk az ilyen vízbe, lassanként szénsav hólyagcsák fejlődnek ki a fölületén, s mész vonja be apránként a beledobott tárgyat, — a szénsavas mész lerakódása. Hasonlót tapasztalunk az ugynevezett kövüléseknél bizonyos vizekben; s a csöpegő-barlangokban, hol a felülről alácsöpegő víz mész-tartalma annyi különféle idomu lerakódásokat képez.

Ha a tiszta oldatot tüzőn melegítjük: ez által is különválnak abból a fölös szénsav, megint tejes zavarodásu lesz, mint azelőtt, miglen a mész mind lerakodik szénsavas só alakjában, s majdnem egészen tisztán hagyja a vizet. Így származik a főző-edény és gőzüstök benső oldalán ama fehéres réteg, melyet hiában igyekszünk lemosni. Egyszersmind ez fejti meg, miért lágyul és tisztul meg a víz főzés által. De ha a vízben sok a mész és pedig gipszalakban: akkor már nem elég annak eltávoztatására csupán a főzés. Egy kevés szódát kell ez esetben a forró vízbe vetnünk, s azonnal kiválnak a gipsz mesze.

Mivel immár a víz, hatalmas oldó erejénél fogva, szikla-és földrészeket képes átfolyása közben magába fölvenni: gyakran megesisik, hogy a szemét-domb és trágyaudvar közelében a kútviz nem egészséges. Az eső a szemétre, ganéjdombra esvén, kimossa a föloldható alkatrészeket azokból, s lassanként a kútba is elszivárogtatja, a melyből inni szoktak. Innen aztán gyakran komoly, veszélyes bajok támadnak, a nélkül, hogy okát csak gyanitnák is. Miből következik, hogy már ezért sem kell a szemetet és hulladékokat az emberi lakhely közelében fölhalmozni hagyni, sem azon

kutakhoz közel, a melyekből iszunk. Egy kút vizében, melyet régi temetőhelyen ástak, 20 szemer (vagy árpaszemnyi) szilárd alkatrészt találtak egy itczében. Különösen sok salétromsó volt benne az elkórhadt testek következtében.

Néha sajátnemű növényi részeket is találunk a kútvizben, melyek azt szintén megrontják, egészségtelenné teszik. Homokos vidékeken gyakran vehetjük észre, hogy kórhadásnak indult növényrészek sülyednek alá mélyebben a szántóföld rögeivel, s vékony vöröses-sárga réteget képeznek alantabb, melyen a víz sem mehet által. A leszivárgó esővizet e rétegek föltartják, s az ott lassanként meggyülvén, növényi részeket old fel. Ha aztán ezen víz a kutakba foly össze, bizonyos sötétbarna színt és mocsári szagot és ízt ad a kútviznek, melynek ivása ártalmas lesz. E növényi részekről is a főzés tisztítja meg leginkább a vizet, habár tisztításának egyéb módjai is vannak. S tisztítás közben azt tapasztaljuk, hogy ugynevezett fejrnyé, vagyis a tojás fejréhez hasonló valami volt a vízben.

Hasonló anyagokat találunk némely folyóban, s a mocsáros, posványos vidékek vizében. Így a Szajna vizét Páris mellett egy darab timsóval kell tisztítani, s Keletindiában sok folyam és forrás vizét nem ihatják, míg a növénytudósok által ugynevezett *Strychnos potatorum* gyümölcsével meg nem tisztítják. Egyiptomban pedig keserű mandulát dörzsölnek az edény oldalára, melybe a Nil folyam iszapos vizét töltik, az által tisztul meg.

A tisztulás oka mindenik esetben ugyanaz.

Mihelyt a vízbe tesszük az érintett szerezket, azonnal kiválik és összefut a vízben levő fejrnyés anyag, s a víz egyéb tisztátlan részeit is fölveszi magába. Így tisztítják a bort és egyéb folyadékokat tojás fejrével.

Már a legrégebb időkben ismerték a vitzisztítás azon módját, mely Bordeaux körül ma is divatban van. Ott tudniillik tölgy-avagy eserfa-darabkákat vetnek a vízbe, melynek cserző-anyaga ugyanazt eszközli, a mit a fentirtszerek. A bibliában is olvassuk *): „És elinditá Mózes Izraelt a vörös tengertől, és menének a Súr nevű pusztába, és mikor harmadnapig mentek volna a pusztán, nem találának vizet. És mikor jutottak volna Márah nevű helyre, nem ihatják vala Márah vizeit, mivelhogy azok keserűek valának:

*) Mózes II. könyve 15. részében.

azért nevezék azt Márahnak. Annakokáért morog vala a nép Mózes ellen, ezt mondván: mit igyunk? Mikor azért kiáltott volna az urhoz, mutata neki az ur egy fát, melyet midőn a vízbe vetett volna, megédesedének a vizek.“ Isten úgy rendelte, hogy a természetben a baj mellett az orvosi szert is föltaláljuk. Csak ismeretre van szükségünk, hogy azt azonnal alkalmazhassuk. De az ismeret hosszas tapasztalás, sok ember-élet eredménye; rövidebb uton megtanít rá a tudomány, az emberiség tapasztalatainak eme rendszeres krónikája.

Azonban a víz nem csak a földből veszen föl bizonyos anyagokat, hanem különböző légnemeket vagy gázokat is szí magába különböző arányban. Ilyen gáz mindenek előtt a szénsav, melyről előbbi cikkünkben már szóltunk. Említettük ott, hogy e szénsav száll el pezsegve az ásványos vizekből, ha az üvegből kihúzzuk a dugót. S e gázzal magunk is megtölthetjük a vizet, mint a gyárakban szokták, a hol mesterségesen állítják elő az ásványos vizeket.

Azon légnemeket is föltaláljuk a vízben, a melyekből a levegő áll, csak hogy egészen különböző arányban. Tudjuk, hogy a légben 21 száztuli éleny van; a vízben 31—33 száztulira is fölmegy. A vízi állatok miatt van ez, melyek e légnemet bizonyára könnyebben beszívhatják oly légből, a melynek egy harmadát, mint olyanból, a melynek csak egy ötöd részét teszi az éleny. Innen van, hogy oly vízben, mely bármi oknál fogva élenytartalma egy részét elveszti, azonnal oda lesznek a halak.

Ujabban azt is fölfedezték, hogy a tenger vize fölületén sokkal több az éleny, mint 100—200 lábnyi mélységre. Ez az oka, hogy minél mélyebben szállunk alá a tengerbe, annál kevesebb az élő állatok száma.

A víz azon tulajdonsága, hogy több élenyt veszen föl, mint a mennyit a légenyhez képest a közönséges körlégben találunk, egy más különös tüneményt is megfejt előttünk, mely soká rejtély volt magok a természettudósok előtt is. Ha tudniillik egy palaczkot egészen megtöltünk hóval, jól bedugjuk, s aztán melegre tesszük: elolvad a hó, s az üveg mintegy egy harmad résznyire vízzel, két harmada pedig léggel telik meg. Ha e léget vizsgáljuk, úgy találjuk, hogy sokkal kevesebb abban az éleny, mint a közönséges körlégben; rendesen nem több 12—14 száztulinál, míg a körlégben, mint tudjuk, 21% van. A hónak valamely különös sajátságában keresték eddig e tünemény okát, holott csupán onnan van az

egész, hogy a hó, midőn vízzé olvad, aránylag többet veszen föl a hízagaiban volt lég élenyéből, mint a légenyből, s így kevesebbet hagy hátra az üvegben fölül.

Ekkép a víz, a melyet iszunk, s a melynek annyi mindenféle hasznát vesszük, vegytani s általában természettudományi tekintetben szintoly rendkívüli fontosságú test, mint a levegő. Oly elemekből áll egyik és másik, melyek egyiránt nélkülözhetlenek e földön minden élő lényre; mind a kettőben sok oly anyagot találunk, melyek, vegyületöknél fogva, nem tartoznak azokhoz; s mindakettő oly tulajdonokkal bir, melyek a növények tenyésztésére szintoly szükségesek, mint az emberek és állatok legfőbb életszükségeinek kielégítésére.

Közelebbi czikkünkben a földet ismertetjük, melyet mivelünk, s melynek vegytani alkotászeit a mily érdekes általában, oly szükséges tudni a földmivelőnek.

CSENGERY ANTAL.

PUSZTA FÖLD EZ, A HOL MOST JÁROK.

Pusztá föld ez, a hol most járok,
 Istenért sem látni virágot,
 Rajta bokor sincsen, a hol a
 Fülemile — madár szólana,
 Az este is felhős, fekete,
 Nincs a csillagoknak hire se'...
 Hogy jutottál még is eszembe,
 Barna kis lyány, szivem szerelme!
 Eszembe jutottál, édesem,
 És most már úgy tetszik én nekem,
 Mintha itten a szomszédomba'
 Fülemile-madár szólana,
 S mintha virágok közt ballagnék,
 S csupa merő csillag voln' az ég!

PETŐFI.

HOGY ÁLL A VILÁG?

I.

A nagy hírű de kevés eredményű almai csata után *) történeteket beszélem röviden el. Ha a tények közé sok okoskodást találnék szőni, bizonyosan azért teszem, mert szükséges, hogy olvasóim magok is sokat gondolkodjanak a dolgok felől.

A megvert Mencsikoff herczeg — ki az eddigi adatok szerint igen értelmes vezérnek látszik — nem akarta nyakán hozni Szebasztopolba az ellenséget. Eltérve tehát az országuatról, balra kanyarodott, s egy pontosan végrehajtott oldalmozdulattal csapatait a régi tatár kánok (fejedelmek) fővárosába, a hegyek közé épült Bakcsi-szerájba, vitte.

Az egyesült hatalmak — t. i., az angolok, francziák és törökök — seregei három napot töltöttek a csatatéren. Halottaikat temették, sebesülteiket szállíták hajóra, eleséget és hadi készletet vettek magokhoz.

Negyed napon (23-kán) pedig fölszedték a sátorfát, s folytatták kezdett utjokat, balra hagyva a muszka tábort, s úgy színelve, mintha Szebasztopol éjszaki oldalához sietnének. Estére a Kacsavölgyébe telepedtek. Hajóhaduk nyomon kíséré mozdulataikat.

De 24-kén a Belbek-folyón átgázolva megmásíták irányukat, s Krim déli partjai felé fordultak, mintha Mencsikoffra kívánnának bukkanni. Ez azonban nem vala eszökben; sőt ügyeltek, nehogy valamiként a muszka lábai elé botoljanak; s hasonló ovakodást használván Mencsikoff is, semmi kedvetlenség nem történt.

Mindenik félnek érdekében volt kikerülni a csatát.

A muszkáknak, mert kemény megveretésöket még nem heverték ki, nem volt tanácsos a megszeppent és megfogyatkozott dandárokkaal támadólag működni. A győzedelmes nyugoti hatalmak had-

*) Sept. 20-án.

oszlopai pedig oly járatlan utakon jártak, s oly könnyen elszakíthatók voltak egymástól, hogy részükről több lett volna vakmerőségénél, az összeütközés minden alkalmát el nem távolítani. Erdők, hegyszorosak közt, alig mozdítható ágyukkal és élelemben megfogyatkozva haladtak Balaklava felé. Csak 25-kén találtak egy leégett tatár faluban muszka csapatokra, s nyomták vissza azokat. 26-kán téres vidék nyílt előttök fel, melyre leszállva, Csernaja nevű helység mellett tábort ütöttek; s a következő nap már a negyedik francia hadosztály Balaklaváig terjeszkedett. Valamivel később érkeztek ugyan az angol zászlóaljok, és az ozmán segédcapat zöme; de már 28-kán egészen el volt idegen hadakkal öntve e kis város, mely szűk s majdnem bezárt tengeröblének csendes mély vize és sok hala miatt kapta nevét; — Balaklava t. i. halastót jelent. 29-kén a francia sereg II-dik és III-dik osztálya hajóra ült, hogy a Kherzon-foknál kössön ki, hová már azelőtt Várnából derekas segéderő érkezett. Kherzon tág öblével a legdélibb pont Szebasztopol mellett. Közel szomszédai délkeletre néhány szintén használható rév és kikötő. A francziák ezeket foglalták el hajóik és a hadkészetnek való táruk számára; míg az angolok e végre magoknak a balaklavai öblöt tarták meg, melyre támaszkodva, Szebasztopol kelet-északi oldala ellen lehet az ostromot kezelni.

Meg kell vallani, hogy a had elhelyezésében a kényelmesebb rész a francziáknak, az alkalmatlanabb az angoloknak jutott.

A francziák a szebasztopoli öböl torkától jobbra telepedtek le. Rakhelyeiktől, t. i. Kherzontól, majdnem az átelleni partfokig, hol az oroszok távirodája van, három félkörű vonalban állítottak föl az egyesült hajóhadnak nagy sorhajói, mintegy három áttörhetlen lánczczal zárva be a szebasztopoli öblöt. Egyfelől tehát ezen óriás járművek ágyui által segítettve kell a francziáknak a veszteglési várat¹⁾ s a körülte fekvő apróbb erődéket elrontani, hogy a flotta a szükséges időben a szebasztopoli öblöt könnyebben elfoglalhassa; másfelől pedig föladatukká lön a várost, mely egészen az említett öböl déli oldalán terjed el, ostromvonalokkal körülvenni. Kétségtelen, hogy helyzetöknél fogva a fényesebb meg-

1) A veszteglési vár jobb partján fekszik a veszteglő öbölnek, mely a szebasztopoli nagy öböl bejárója előtt van, s melyben tulajdonképp a ragályos betegségek által meglátogatott helyekről jövő kereskedelmi s más hajóknak kell néhány napot vagy hetet eltölteni, míg a rendes kikötőbe eresztetnének. Azonban gyakran történik, miként a kormány ezen szabályt annyira szigorúan értelmezi, hogy általa a kereskedést korlátozza különböző célokból,

oldás számukra tartaték fön: Szebasztopol bevételének dicsőségéből tetemesebb osztalékot nyerendettek. Akár megrohanás, akár rendszeres ostrom döntse el ezen világhírü város sorsát, a francia sások babérai fognak több elragadtatást kelteni széles Európában. Hogy e dicsőség sok fáradságot és sok áldozatot követel, az önként értetik. S valószínű, miként ha egykor a rohamokra kerül a sor, számosabb francia mint angol halott fog a köfalréseken heverni. De mig a döntő pillanat beállana, tagadhatlanul kevesebb veszély érte és érheti őket, mint az angolokat. Mert helyzetöknél fogva közvetlenül csak a várörizet által támadtathatnak meg, és soha arról szó sem lehet, hogy az ellenség hátok mögé kerüljön, vagy épen elszakítani akarja hadműködési támpontjoktól, rakhelyeiktől, tartalék-csapatuktól, s visszavonulási vonalaiktól: szóval, a Kherzonfoktól, s az azzal szomszédos révektől. Aztán a tengerről érkező élelmeiket, ruháikat, ágyuikat s más hadkészleteiket közléről és könnyen szállithatják, még sáros időben is, fő táborhelyeikre.

Mérjük ezen helyzet előnyeivel és veszélyeivel öszve az angolokét.

Az angolok a balaklavai öblöt választva szállító hajóik s hadkészleteik számára, álláspontuknál fogva kettős föladatot nyertek megoldásra. Ostromvonalakat kellett készíteniök a város azon része ellen, mely észak-keletnek van fordulva, s melyen a szebasztopoli öbölbe torkolló hadi kikötő vonul végig. Továbbá Balaklavából a Csernaja-folyam mellé és a Bakcsi-szerájba vezető utra figyelő hadtestet kellett állítaniök, hogy a szebasztopoli öböl északi oldaláról, Inkerman felől meg ne támadtassanak, s hogy visszaverhessék Mensikoff herczegnek azon csapatait, melyek Bakcsi-szerájból nyomulhatnak előre és egy szerencsés ütközet esetében Balaklavát és a tartalék-hadtestet az ostromot folytató főtábortól elmentszhetnék. Ezen utóbbi föladatból következett, hogy mig a francziákat csak a várörség rohanhatta meg, az angoloknak az összes orosz armádiával volt kilátásuk harczot vivni. Ők, ha a szerencse Mensikoffnak kedvez, támaszkodási pontjaiktól is elszakíttathatnak, s Balaklava bevétele által ágyuikat, élelem- és táborszereiket, sőt visszavonulási vonalaikat is elveszthetik. Ők az ostrom mellett még a mezei harczokat is kiküzdeni vannak helyzetöknél fogva hivatva, s minthogy a kiszállás óta mostanig sem haladtak az ostrommunkálatok annyira, miszerint általános rohamról lehetett volna szó, önként értetik, hogy rakásra holtak az angolok, mig a francia sereg

zömeiből aránylag kevés áldozat esett el. Tegyük még ide, miként a kikötő, melyre élelmezési és hadkészlleti tekintetből utasítva vannak, tőlök aránylag messze fekszik, s esős időben majdnem hozzáférhetlenné válik, miből viszont önként foly, hogy az ősz beállásával, pontos kezelés mellett is sokkal több nyomor és nélkülözés élébe nézhettek, mint a francziák.

Ezt szükség volt előrebecsátanom.

S most visszatérek a hadi történetek folytatására.

September 30-kán már Szebasztopol környékén ütöttek tábornok a szövetségesek, s a város körülvevéséhez fogtak. Hogy azonban az angolok figyelő hadteste nagyobb hatálylyal utasithasson vissza minden orosz megtámadást, egy osztály franczia a híres Bosquet tábornok vezénylete alatt segédül rendelteték.

Szebasztopol nagy nevü erősség, melynek bevehetlenségét sokan állították. De a közönséges vélemény felöle mégis az volt, hogy a leghatalmasabb hajóhad sem nyomulhatna öblébe szárazai erő támogatása nélkül, azonban ha egy hadtest alkalmas ponton kitétetnék, s a flottával együtt működnek, akkor Szebasztopol bukása kikerülhetlen; mert, Miklós czár ily esetre nem számítván, a város szárazai oldalait kellő erődítésekkel nem látta el, s a mi e fogyatkozás helyrepótlására a legközelebbi időkben történt, az komoly aggodalomra okot nem szolgáltat.

Saint-Arnaud tábornagy vérmes reményekkel lépett az eupatoriai partokra.

Ő a tengeri és szárazai erő részének föllaldozásával és rohammal akarta Szebasztopolt bevenni. Nem kételkedett, hogy a városba valamelyik gyöngé oldalon vitéz katonái betörhetnek, s hogy az orosz hajóhad inkább ütközetet fogad el a szövetségesek hajóhadával, mintsem a tengeröblben védelem nélkül hagyja magát összelövetni.

A tapasztalás néhány nappal utóbb máskép tünteté föl a helyzetet, mint a minőnek a tábornagy hitte.

Őt azonban a halál megmenté a kiábrándulás kedvetlenségeitől.

September 27-kén átadá már a fővezérséget Canrobertnek, kit Napoleon császár az üdült betegségben sinló tábornagy utódául, egy csak a szükség esetében fölbontandó levél által, már hónapokkal azelőtt kinevezett volt.

Canrobert mint három napos fővezér, Szebasztopolhoz érkeve látá: hogy a város a szárazai oldalról is sokkal erősebb, mint

gondolák; továbbá, hogy a keze alatt levő erővel kivihetlen a város teljes bekerítése, s a Mencsikoff táborávali közlekedés elzárása; végre, hogy az oroszok a tengeri ütközet megkisértése helyett sorhajóik nagy részét a szebasztopoli öböl bemeneténél elszülyesztették, s így lehetlenné vagy a lehetlenséggel határossá tevék egyfelől a szövetséges hajóhadnak a tengeröbölbe juthatását, másfelől pedig a szárazai seregnek a rohamok alatt a hajóhad tüze általi sikeres segítettését.

Canrobertnek e tényekhez kellett hadi terveit szabni.

II.

Nagy erélylyel kezdettek tehát meg a rendszeres ostrom előmunkálatai. A szárazai sereg sánczolások- és ágyutelepek felállításához fogott. A hajóhad nehéz lövegeinek és matrózainak egy részét Canrobert a Raglan lord rendelkezése alá bocsátá, s az ostromvonalok gyorsan készültek és szereltetének. A muszkák, hogy e munkálatokat gátolják, még az első napokban tettek apró kitéréskeket, de kevés eredménnyel.

Az angol és francia fővezér még nem utasította ugyan a rohammal eldöntés eszméjét egészen vissza. Mindkettő hitt szerencsés pillanatokban, melyeknek fölhasználása által sikerülhet Szebasztopol véletlen elfoglalása; mindkettő akart a megközelítő vonalok készítése alatt egyes pontok ellen heves ágyutüzet, s a tört réseken rohamot intézni: de mindkettő főtörekvését mégis arra irányozta, hogy a hadtan kívánatait kielégítő rendes és szabályos ostrom döntse el Szebasztopol sorsát. Azonban ez eljárásnak szintén roppant akadályai voltak. Az őrizet kimeríthetlen fegyvertárral s a hajóhad nehéz ágyuk nagy részével rendelkezhetett. Mig az ostromlók felállítottak egy ágyutelepet, addig az oroszok kényelmesen elkészíthettek hármat, s a hány száz ágyut működtettek a szövetségesek, ugyanannyi ezerrel felelhetett az őrizet vissza. S megjegyzendő, hogy Miklós czár egész uralkodása alatt fő gondot a tüzéség emelésére fordított. Nem kimélt pénzt, fáradságot a patantyus ezredek jó karban tartására, s ha az orosz hadsereg valamelyik osztálya a Nyugot-europaival bátran versenyezhet, az kétségkívül a tüzéség. Kíéheztetni sem lehetett a várdák és város

őrizetét; mert a szövetségesek az éjszaki oldalt nem vehetvén körül, a Szimferopolba vivő ut nyitva maradt, s egész Krim és a vele szomszéd tartományok marhái és gabnatárai minden szükségét fedeztek, még az esős évszak alatt is. Aztán Mencsikoff Bakcsi-szerájából, hol főtáborhelye volt, folytonosan segéd-csapatokat küldhetett, s a kifáradt őrséget pihent hadakkal váltotta föl. S mondják, hogy a ki egy hónapot töltött Szebasztopol védelmében, annak egész esztendő-t elengedtek katonai szolgálatából. Képzeltető, mily örömmel vonultak a csapatok oly helyre, hol a terhes szolgálat díjául, ily rövid évet nyertek.

A szövetségesek fővezérei Párizsba és Londonba szünetlenül segítség-küldésért folyamodtak. Ha Saint-Arnaud tábornagy szeretlen reményekkel nem kecsgettette volna magát, és a kormányt; ha Omer basának győzedelmei nem támasztottak vala a muszka fegyver iránt kicsinylő véleményt; ha Európa előre is csupa diadalmenetnek nem képzei a krimi vállalatot, s ha egy tatár hazug hirei Szebasztopol bevételéről, mindjárt a kiszállítás első napjaiban lázas ingerültségbe nem hozzák a közvéleményt: akkor minden természetesen taláta volna, hogy a rendkívüli célokra rendkívüli eszközök szükségesek, s hogy Szebasztopol nem fog, mint Jeriko, csupa trombitahangra ledölni.

Igy azonban Canroberttől és Raglan lordtól több győzelmi, mint segélyért esdő sürgőnyt vártak.

De a francia és brit kormány még sem mulatta el a krimi sereg folytonos gyarapításáról intézkedni. Számos hajó vitte Balaklavába és Kherzonba az ezredeket és hadkészletet. A segítség növekedő arányban szállított partra, s a török kormány is mind Stambulból, mind pedig a dunai armádiából derék csapatokat szemelt ki, hogy Szebasztopol bevételének dicsőségében a félholdat is mentől inkább részeltesse.

Azonban, ha a szövetségesek iparkodtak, Miklós czár sem volt rest, s miután hamar belátta, miként kilenczvenkilencz oknál fogva a Pruth mellett nem fog megtámadtatni, Gorcsakoff herczeg sergéből egész hadosztályokat indított Krimbe, sőt a kaukazi vidékekre szánt zászlóaljokból is küldött néhány ezer katonákat.

Mencsikoff herczeg csakhamar úgy el volt látva a szükséges haderővel, hogy a bakcsi-szeráji táborból kiterjeszkedett, meg- rakta csapatokkal Szebasztopol északi oldalait, Inkermann körül fenyegető állást foglalt, és egy hadtesttel, mely Liprandi tábor-

nok vezérlete alatt állott, a szövetségesek figyelő hadosztályait, az angol tartalék-esapatokat, s magát Balaklavát is fenyegette.

Mindezek következtében tehát Canrobert és Raglan lord föladata rendkívül sajátszerűvé és nehézé vált.

Egy be nem kerithető várost, mely kikötőjével és erődítményeivel együtt az első rangnak közé tartozik, kell ostrommal bevenni: még pedig először oly ostromló sereggel, melynek száma nem igen lehet nagyobb az ostromlottakénál; s mely másodsor, azon különös helyzetbe jutott, hogy maga is az ostromlottak által szintén ostrom alá vétetett.

III.

Az október elején kezdett párhuzami vonalak, melyekből a szövetségesek a tüzelést koronként meg is nyitották, mindinkább közelítének a támadási pontokhoz. De bármint volt a katonaság lelkesülve, bármennyire ohajta az ellenséggel mérközni, s általános rohamokkal eldönteni a hadiselet sorsát: a fővezérek az ostrommunkálatok bevégtelensége miatt, még nem látták a tevőleges föllépés idejét elérkezettnek.

A hirlaptudósítók mindig kijöleltek ugyan egy-egy napot a közostromra, de a táborkarnak nem sok tudomása volt ily kezdemények felől.

Annál mozgékonyabbá lön a vérszemet kapott ellenség, s több apró kirohanás mellett, két nagy megtámadást tön, melyek közül egyik a balaklavai ütközet, másik az inkermanni esata neve alatt fordul elő.

A balaklavai ütközet october 25-kén történt. Feladata volt az angol ostromló serget Balaklavától elvágni, mi nem sikerült ugyan; de egy más, szintén nevezetes, eredmény éretett el, mint alább látni fogjuk.

A kicsiny rónát, melynek hátterében Balaklava fekszik, alacson domblánczolat vágja át. E dombokra néhány erődöt építettek az angolok, s részint föl is szereltek. Közölök csak egy volt jelentékenyebb, mely Kamara-helység előtt a többinél magasabb emelkedésre rakatott. Mindeniknek helyőrsége török csapatokból állott. A rónán is csak a 93-dik számú skott ezred tanyáza, kevés ágyu és ágyufedezet mellett. Azonban az angol ostromvonal jobb szárnya

mögötti magaslatokra Dundas admirál tengerész-katonákat szállított, kinek szintén feladatul volt tűzve, a rónát s az erődöket megtámadás esetében óltalmazni.

Az oroszok október 25-kén korán reggel az általam említett dombokra rohantak, s legelőbb a Kamara nevű helység mellett tevő váraeskát foglalták el, s nyomban a kisebbek közül is kettőt kezökre keritettek; mert a török helyőrség, az összecsapást be nem várva, gyáván elszaladt. E sikerült fegyvertény lelkesítőn hatott az oroszokra. S mielőtt Raglan lord elégséges intézkedéseket tehetett volna, az orosz lovasság, tüzérség által támogatva, rögtön nagy tömegekben nyomult előre. Egy része az angol ostromló hadtest homlokzatát, s a rónán tanyázó skott ezredet támadta meg; de ennek erőteljes és kitartó tüzelése által tüstént visszavetették. Az orosz lovasság más része pedig a Lucan tábornoktól vezénylett nehéz lovasság ellen fordult. A términőség az angol dragonyosokra nézve igen kedvezőtlen volt; de a vitéz dandár daczolt a veszélylyel és akadályokkal, s a számra sokkal erősebb muszkákat sikerült megtámadással visszaverte. De midőn az ellenség rendetlenül kezdett hátrálni, Raglan lord a szebasztopoli állásból előrendelt, s épen megérkező 4-dik hadosztály nagy részét a balaklavai rónát átvágó dombláncz visszafoglalására indítá. Cathcart tábornok, ki a 4-dik hadosztályt vezénylé, azonnal munkához is fogott; de a muszkák a domblánczot átkodottan védelmezték, s a harez alatt az erődítményekből elfoglalt ágyúkat tovább kezdék vinni. Raglan e terv meghiusítását Lucan tábornokra bizta, ki, mint már mondtam, a nehéz lovas dandárt vezette.

Itt a csata folyamának oly kényes pontjára érkeztünk, mely nincs kellőleg felvilágosítva, s nagy váddal terhelheti vagy Raglan lordot, vagy Lucan tábornokot.

Raglan lord t. i. azt állítja, hogy ő az ágyúk visszafoglalására csak oly értelemben adott parancsot, ha az nagy kockázatas nélkül történhetnék; Lucan pedig úgy hívé, miként neki kötelességül tüzeték az ellenséget minden áron leüzni a dombról s megfosztani az ágyúktól.

A levél, mely a parancsot tartalmazá, elveszett.

Lucan látta, hogy a dombláncz élére az orosz táborból új hadoszlopok érkeztek tüzérséggel a homlokzaton és a szárnyakon. Látta, hogy a keskeny hegyi utat, melyből a lovassággal kellene a szuronyszegezve álló sorkatonákat kinyomni, oldalvást is ágyutelep

védi. Meg vala győződve, miként ily körülmények közt a legnagyobb vitézség sem sok eredményre vezet. De az engedelmeskedést tartva szem előtt, Cardigan ezredet a könnyű lovassággali támadásra utasítá. Cardigan a nyert rendeletet a legbátrabb és legvitézebb modorban teljesíté. Erélyes ezrede egy részével az ágyutelepet fedő orosz lovasságot hátulról kezdé megrohanni. Ekkor azonban a gyalogság és tüzérség egyszerre támadván meg, kénytelen volt visszavonulni, miután az ellenség soraiban nagy romlást okozta. Hátrálása elhamarkodás és zavar nélkül ment végben; de, fájdalom, ezredének csak töredékeivel. Igen sok tiszt, közember és ló veszett el. Lucan tábornok parancsából Cardigan működését a nehéz lovas-dandár is támogató. S bár az orosz ágyútegek és egy erődből lövő gyalogság tüze közt indult meg e célra, teljes kitarással s minden dicséretet érdemlő módon viselte magát. A romlás, mely sorait érte, szintén tetemes volt. Szerencsére az afrikai vadászok, kiket Canrobert küldött segédül, az angol sereg balszárnyán előrenyomulva, a legkényesebb pillanatokban támadtak egy orosz üteget meg, minek folytán ennek tüzelése egy időre megbágyadt, s a brit lovasságnak alkalma lön kevesebb veszteséggel hátrálni, mint különben történt volna.

Az oroszok többé nem kísértettek előnyomulást, s alkonyatkor a szebasztopoli ostromvonalokból kivett angol dandárok is a harcztérről eredeti táborhelyeikre visszatértek.

De egy osztály francia a balaklavai hadpontokon maradt, hogy az ott tanyázó angol csapatokat új megtámadások esetében támogassa. Kitűnván azonban, hogy a nagy terület, melyen 25-kén reggel a törökök állottak, védelmi eszközökkel nincs eléggé ellátva, a szövetséges hatalmak fővezérei szükségesnek találták a haderőt inkább összpontosítani. Egyszersmind Dundas admiral által jelentékeny matroz-csapat szállítatot partra, hogy közvetlenül a Balaklavába vezető keskeny völgyben és a balaklavai sereg jobb szárnya mellett fekvő magaslatokon táborozzék, s a muszkák ellen egy az eddiginél keskenyebb védvonalat képezzen.

Igy végződött a balaklavai ütközet, melyben a győzedelmet mindkét fél magának tulajdonította.

Ha a történész hideg vérével kell ítéletet hoznunk, meg fogjuk vallani, miként 25-kén csakugyan Mencsikoff részére hajlott a szerencse.

Az oroszok nem érték czélt, t. i. az angol ostromló sereget Balaklavától nem vágthák el.

De, egyen kívül, a domblánczolatra emelt erődöket nem csak elfoglalták, hanem meg is tartották.

Továbbá kényszeríték az angolokat keskenyebb térre szorulni.

Mi azonban legtöbb: a lovasság nevezetes részét semmisíték meg.

Ez által pedig a különben is kevés lovassággal ellátott szövetséges hadaknak nehézzé, majdnem lehetlenné tették Menszikoff ellen a támadó föllépést.

Ha ennyiféle eredmény — míg az angol 25-dikéről csak vitézségét és vérhullását mutathatja föl—diadaljelül tekintethetik: akkor Pétervárnak van joga, különben is mostanság megritkult győzelmei sorába igtatni Balaklavát.

Másnap, t. i. 26-kán, az orosz valamivel éjszakibb pontról, több gyalog hadoszloppal ismét támadást tön, még pedig a figyelő hadtestnél működő Evans tábornok dandára ellen, melynek rögtön segítségére érkezett Cambridge herczeg az angol gárda egy osztálylyával, aztán Bosquet francia tábornok 5 zászlóaljjal és Cathcart angol vezér egy czéllövész ezreddel.

Az ellen eleinte gyorsan közeledett; de az őrszemek rendkívül szilárd és elszánt ellenállással fogadták. Míg a csatár-tüz tartott, az angolok föllállított ágyui legnagyobb erélylyel működtek. Fél óra alatt az orosz tüzéség hátrálni kényszerült; mire az angol ágyuk az ellen serezeideinek hadoszloppaira irányoztattak, melyek nem sokára teljes zavarba jöttek és szaladásnak eredtek. Két angol ezred szünetlenül sarkukban volt, s az üldözés oly heves természetet váltott, hogy alig lehetett az angolokat visszatéríteni. Az oroszok vesztesége legalább 600 emberre rugott. —

Ezen ütközetet, minthogy szintén a Csernaja melletti dombok körül vivatott, a balaklavai folytatásának szokták az angolok nevezni, s miután diadallal végződék, a 25-ki veszteségek enyhítésül szolgál.

Áttérek Menszikoff herczeg második, az összes orosz erő által megkísértett támadásra, az inkermanni csatára ¹⁾.

¹⁾ Az inkermanni romok a szabasztopoli öböl feneke mellett alig egy pár száz öltre fekszenek. Környezetük hegyes, s azon magaslatokat alkotják, melyeken kezdődik és a világitótoronytól kiindulva a szabasztopoli öböl bal torkolatánál

IV.

Miklós czár a segélyküldésben valódi erélyét október derekán fejtette ki. Nagy győzedelem által szándékozik a nyugoti hatalmakat pártoló Ausztriát tervei tovább vitelében föltartóztatni, s Poroszországot a pétervári irányoknak kedvező semlegességben még inkább megszilárdítani.

Háznépéből két nagyherceget, Miklóst és Mihályt küldé fölügyeleti utra Gorcsakoff herceg beszarábiai táborába, azon meghagyással, hogy az armádia legjobb erőit vigyék magokkal Szebasztopol alá.

November elein a két nagyherceg a 10 dik és 11-dik hadtesttel megérkezék Mencsikoff táborába, kísértetve a katonai tekintélyek közül Dannenberg tábornok, sőt maga Gorcsakoff herceg által is.

Nem sokára a kémek értésökre adták, miként a szövetségesek november 5-dikére ostromot és általános támadást szándékoznak Szebasztopol körfalai ellen intézni. Ezt kellett tehát megelőzni, s nagy hadi tanács dönté el, hogy a muszkák lépjenek támadólag föl. Hiszen csak a Gorcsakoff táborából hozott segítség 32 zászlóaljra, 3 tüzér-telepre és szép mennyiségű lovasságra rugott. Oly erő, mely a várórséggel és Mencsikoff többi hadaival egyesülten, semmivé teheti a szövetségeseket.

Mencsikoffra a vár és a várörizet fölötti parancsnokság ruháztaték. A többi erő Gorcsakoff vezérlete alá helyeztetett. Liprandi osztálya, mely october 25-kén sokat vesztett, az inkermanni romoknál foglalt állást.

A hadi terv pedig következő volt: Dannenberg tábornok 16 egész sorezreddel és hat ágyuteleppel a Csernaja-folyam mellett halad, míg azon kicsiny dombokhoz ér, melyek az első angol

fekvő távirdáig terjed, a várnak ugynevezett éjszaki oldala. Ezen oldalt nem tudták a szövetségesek bekeríteni, s elfoglalta nagy sereggel a muszka. — Az inkermanni romoktól valamivel alább foly a Csernaja a szebasztopoli öbölbe. Az angol ostrom-vonal jobb széle esik az inkermanni romok közelében. Az angol ostromvonalokat s az ostromló had hátát védő váracsokat egy félkörű domblánc választja el a figyelő hadtesttől, mely Liprandi támadásai ellen Bakcsi-szerájhoz vezető ut körül táboroz, valamint szintén azon vidékektől is, hol a Kamara-helység, s még inkább keletre kanyarodva Balaklava, szóval, az october 25-ki és 26-ki ütközetek színhelyei fekszenek,

ostromvonalat, a többi angol ostrom-hadtesttől elválasztják; ²⁾ midőn pedig ezen oldalmozdulatot végrehajtá, elkezdi a megtámadást. Ugyanakkor Timofejeff tábornok a várból a veszteglő erőd irányában a francziákra ront. E két támadás törekvése lesz a visszanyomott angolok és francziák ostromhadain át egyesülni.

Oly feladat vala ez, melynek létesítésére Timofejeffnek a rendelkezése alá bizottonál sokkal több erőre van szüksége, hogy a francia vonalokat megzavarhassa; Dannenbergnek pedig sokkal kevesebbre, hogy a működésre választott csekély tér miatt maga zavarba ne jöjjön. Azonban Dannenberg meg nem gondolva, miként saját tizenhat ezredét sem tudhatja kellőleg kiterjeszteni, még az inkermanni romokra fölállított Liprandi-osztályt is magához vonta.

November 5-ke ködös és permedező hajnalszürkülettel nyílt meg. Husz lépésnyire is alig lehetett látni, és az angol tábor gond nélkül hevert félálomban, vagy ült reggelije mellett. Még az előőrsök is, semmi roszat nem gyanítva, csendesesen időztek. Egy angol őrmester jelenté ugyan tisztjeinek, hogy az inkermanni völgyben egész éjjel ágyukerekék nyikorgását hallá; de szavaira senki sem akart ügyelni.

A köd kedvezett az oroszoknak, s Dannenberg minden vérontás nélkül megszállotta a számára a haditervben kijelölt dombokat, melyekről az angol ostromvonalokat jobbra és balra nagyszélesen lehetett lövetni. Hozzá csatlakozott még a várőrségből is két osztály, s így hatvanezer magával és 80 ágyuval kezdetett harezhoz.

A csak néhány százból álló előcsapat, bár meglepetve, nyomról-nyomra küzdött a rája tódult óriás erővel, s addig föltartóztatá, míg az angol sereg harezrakész állapotban lehetett és a hadtérre segéd küldeték.

De a muszkák első támadása, noha makacs viadal után, sikerült. Néhány sánczművet elfoglaltak s 11 ágyut beszegzének.

Továbbhaladásuk gátlására kétezerből álló hadoszlop jelent meg, s erélyes tüzelést nyita, azonban Dannenberg tulereje által nyomtatván, közel volt az összemorzsoltatáshoz; midőn egy egész könnyű hadosztály, Codrington első és Buller második brigadájával egyesülten, előléptetett. A Cambridge herezegtől vezérelt garda-

²⁾ Ezen kicsiny dombokat nem kell összevétni azon félkörű domblánczcal, melyet az első számu jegyzésben említettem, s mely sokkal alább van.

csapat ágyúütegével szintén segédül jött, s a Buller brigadájának jobb oldalán helyet foglalt³⁾. A vitéz Cathcart is—ki a nagy Napoleon elleni csatákban már babérokat aratott, s újabb időben a kaffereket s a canadai lázadást legyőzte — a jobb szárnyon vett a negyedik hadosztálylyal állást, s az oroszokat majdnem két óráig föltartóztatta.

Ez alatt Goldie brigadája az inkermanni ut baloldalán nyomult előre. Torrens ezrede pedig figyelés végett megszállotta azon távolabb fekvő s félkörű domblánczolatot, mely az összes angol ostrom-vonalok hátát fedi, és a Csernaja völgyén uralkodik; mi azért volt szükséges, hogy a Dannenberggel vívott csata alatt ne ronthasson Csernaja völgyén át valami új muszka csapat, még pedig véletlenül az angolokra. Végre Eye tábornokra bízott az ostromárkokat addig védelmezni, míg kün a harez foly.

Ezekből állott az angolok intézkedése.

A mindig több erőt kifejtő oroszok most Cambridge herczeg gardáját támadták meg, s nehéz ágyúütegeiket a dombok aljain az angol balszárny ellen szegezték, s irtózatot tüzelést folytattak, melynek védelme alatt gyalogságuk előnyomult.

A gárda gyilkos ütközet után, kitartó vitézsége daczára is, a tulerőnek kénytelen volt engedni. Az oroszok egy sánczművet már el is foglaltak, midőn egy angol zászlóalj a gárda támogatására érkezik, mire a sánczmű visszavétegetett, s új előnyomulás rendezték.

E közben George altábornok, hogy az oroszok oldalát fenyegethesse, a Csernaja-völgybe szállott le; de a dombokról alárohanó muszák által körülvétegetvén, sergét nagy veszteséggel huzta vissza, s a hátrálásban őt magát is golyó találta. Szintugy járt Torrens tábornok, ki alvezérének segítségére sietett.

A muszák, bár a keskeny tér szabad mozgásukat gátolta, nem csak minden mezei ütegeik tüzét fordíták már az angolok ellen: de még e fölött a szebasztopoli erődökből is onták a bomba- és ágyugolyókat. A gyalogság zöme pedig ernyedetlenül kezdé és ismétlé a megtámadásokat.

³⁾ Annyi brigadát és hadosztályt említettem itt, hogy olvasóim nagy erőnek képzelhetnék a harczi vívó angolokét. De, kérem megjegyezni, hogy egy angol ezred gyakran nem sokkal nagyobb, mint egy osztrák teljes zászlóalj, s ha egészen kompletirozva van is, alig közelíti a zászlóaljat meg. Tudatik, miként az ezredek nagyságától függ a brigadájé, mely két ezredből és a hadosztályé, mely két brigadából áll. A hadtest nagysága határozatlan szokott lenni; azonban többnyire mégis egy hadtest nem igen áll többől két hadosztálynál.

Igy az angolok helyzete mindig veszélyesebbé lön. Majd minden oldalon körülfogták. Soraik meggyöngülve majdnem remény nélkül küzdék a véres harczt, s válságos percz közelített, midőn Bosquet francia tábornok, a bakcsi-szeráji ut mellé helyezett figyelő seregből előnyomulva, háromezer magával nagy hurrah kiáltások közt megérkezék.

Uj bátorság szállott az angolokba, s egyesülve bajtársaikkal, szuronyszegezve támadták meg az orosz hadoszlopokat. A kör, mely őket már csaknem menthetlenül bezárta, áttörték, s most a francia pattantyusság bizton intézhette jól irányzott kartács-tüzét az ingadozni kezdő ellenségre. Akkora hatással volt e tüzelés, hogy az oroszok rögtön hátat fordítottak, vad szaladásnak eredtek, s a harcmező befedve lön halottakkal és sebesültekkel.

A sánczművek, melyeket az ellen bevett volt, visszafoglaltattak, s a Csernaja völgyében történt nagy kudarez után, nyomban általánossá kezdett fajulni az oroszok visszavonulása. Fegyverök s tarsolyuk eldobásával talpaltak nagy és zavart tömegekben az inkermanni hídra, az átelleni magaslatokra, hol két testre oszolván, egy részök Szebasztopolba, a más Bakcsi-szeráj felé száguldott. Pár ezred az éjszakai erdőkben és a makensiai táborban, oldalvást Bakcsi-szerajtól, keresett menedéket.

Ez vala sorsa Dannenberg 60 ezerre rúgó hadseregének, hol a két nagyherczeg is tanuja volt a szerencsés kezdetnek, és szánelomra méltó befejezésnek. —

Lássuk már, mit mivel Timofejeff tábornok, kinek feladata lön: a városból a veszteglő erőd mellett a francziákra törni.

Ő hatezerre menő hadoszloppal, a parancs szerint, kitört, s a ködös hajnal kezdvezményében szintén részesülvén, a francia első ostromvonalnak majdnem közepe előtt levő két ágyuütegre (melynek neve nro I. és II.) rohant; hol öt ágyut be is szegelt s az ütegeket fedező személyzetet leapritotta.

De a vitéz Lourmel tábornok — ki kevéssel azelőtt érkezett Párizsból Krimbe — az ütközet hírére fölszedvén dandárját ⁴⁾, rendkívüli erélylyel támadta meg az oroszokat, s kétezer vesztéssel nyomta őket, a hátrálási vonal fölött uralgó francia ütegek kartács-tüze közt, vissza. Dandárja egészen a veszteglési erődig kergette a szaladókat, azok hátán akarván e váracsbba nyomulni; de

⁴⁾ Ez a 4-dik hadosztálynak felét tette.

az őrizet ágyui dandárát visszautasították, s a hős Lourmel agyonlövötte, vakmerész kísérletének áldozatává lett.

Timofejeff kudarczára Dannenberg is befolyt. Mert igaz ugyan, miként Timofejeff helytelenül tette, hogy az első ostromvonalnak csaknem közepéig, s így messzebb nyomult, mint tanácsos vala; az is igaz, miként Lourmel keményül zaklatá: de mind e mellett még jó darabig tarthatá magát és segédet is nyerhet vala, ha Dannenberg a Csernaja-völgyben történt megveretés miatt fejét vesztve, igen hamar nem adott volna általános hátrálásra parancsot. Minek következménye az ő saját sergének, mely teljes rendetlenségbe hozatott, szétszórátásán kívül még az is lett, hogy Timofejeffnek szintén megszüntetni kellett az ütközetet, s iziben visszatérésről gondoskodni. Timofejeff a Minsk-ezred zászlóját kezébe ragadva a kartácstüz és szuronytámadás közt is küzdve s katonáit bátoritva hátrált, s hősiesszellemének oly tanujeleit adta, mint maga a francia tábornok.

Az inkermanni csatában, mely 60 ezer ellen vivatott ki, csak 9 ezer angol, s Bosquet alatt 6 ezer francia vett részt.

Az oroszok vesztesége sebesek- és halottakban legalább 14 ezerre számítható: míg az angoloké nem rug többre 2500-nál, és a francziáké 1300 fegyveresre.

A veszteglési erőd körül, s a Timofejeffel folytatott ütközetben harezra alkalmatlanná vált francziákat 800-nál többre alig vehetni.

De aránytalanul sok vala a szövetségesek sorában elhullott vagy sebzett törzstisztek, s különösen tábornokok száma. A nagynevű Cathcart is e napon végezte be fényes hadi pályáját.

Az inkermanni csatának közös eredménye volt, hogy mind a muszkák, mind pedig a szövetséges hatalmak sergei a támadó föllépésekre hosszas ideig alkalmatlanná tétettek.

V.

Evans tábornok, mint háboruban forgott és megöszült férfit, a balaklavai és inkermanni támadás előtt már figyelmeztette Raglan lordot, hogy az angolok erődítései ép azon pontokon leggyöngébbek, melyek az orosz mezei had rohamainak leginkább kitétetvék. Akkor vagy az ellen vitézsége iránti kétség vagy az ostrommunkákra fordított szorgalom mellőzteté Evans intéseinek komoly vizsgálat alá vételét.

De november 5-ke óta bezzeg kezdék az angolok magokat sáncolni, s főleg a figyelő hadtest táborhelye körül, rövid idő alatt minden egészen másként nézett ki.

Továbbá a szövetséges hadak tábornokai fölhagytak az általános ostrom megkísértésének tervével, s bár a rendszeres ostrommunkákat, pár héti szünet után, ismét folytatók, két dolgról szerettek, mint látszik, szilárd meggyőződést: hogy t. i. nagy mennyiségű segélyküldés nélkül eredményhez jutni nem lehet, és hogy Szebasztopol bevétele csak az orosz mezei hadaknak szétverése és Krimből kiszorítása után történhetik.

Sok tapasztalat s vérhullás után ide jutottak Saint-Arnaud tervével.

Előbb szándék vala, rögtön és merész rohammal bevenni Szebasztopot; utóbb elhatározták, rendszeres ostrom által keríteni kézre, végre jobbnak találák, a szabályszerű ostromban tovább menni ugyan, de mezei hadviselethez is kezdeni, és csak Krim meghódításával együtt döntené Szebasztopol sorsát el.

Mekkora távolság van e tervek közt !

De vigasztalásul szolgál, hogy minden fokkal, melyben az eredmény nehezebbé lön, a kérdés politikai oldala is nyert kiterjedésben és fontosságban.

Ha Szebasztopot rohammal bevehetnék volna, akkor a könnyen nyert zsákmány visszaadása olcsóbb alku tárgya lehetne. Most, midőn csak hosszú hadviselet, roppant hadi költség, tenger vér s egész Krim meghódításának díjával birhatják; most midőn a félsziget összes lélekszámánál nagyobb mennyiségű katonaság küzd egymással az eredmény felett: most a nyugoti hatalmak győzedelmével Krimnek az orosz birodalomtól elszakasztása kétségtelen.

Azonban, ha e tekintet nyugtató hatást gyakorolhat is; ha a szövetségesek — a közmondás szerint — a mit a réven elvesztettek vissza is fogják a vámon kapni: mindamellett nem mondanak alaptalan vádat azok, kik állítják, hogy a krimi hadviselet rögtönzés vala, mely elégséges helyismeret és számítás nélkül indított meg.

De más részről figyelembe kell vennünk, hogy a krimi hadjárat rögtönzésére, a nyugoti hatalmak a viszonyok által majdnem rákényszerítve voltak.

Bizonyításul csak a főbb körülményeket hozom fel.

A kelet-tengeri hajóhad, melynél nagyszerűbb soha sem szállott a hullámokra, a helyett, hogy Rigát, Rewalt, Helsingforst,

vagy Kronstadtot bevegye, s Miklós czár hatalma ellen érezhető csapást intézzen, apró kereskedőhajók elleni vadászattal tölté az időt, s csak midőn már az európai közvélemény megbélyegezni kezdé e tétlenséget, akkor foglaltattak el kitűnő vitézséggel, de a hadjáratra nézve semmi nyomósabb eredménynyel, az Aland-szigetek.

A bomarsundi ostrom ideig-óráig lecsendesíté azokat, kik a keleti expeditio kevés sikerét szégyelték; de csakhamar kitűnt, hogy az Aland-szigetekkel a nyugoti hatalmak kénytelenek felhagyni. S miért? Mert nem tudván Miklós czár ellen a Kelet-tengeren erélylyel föllépni, Svédországot a velők szövetekezésre rá nem bírhatták.

Mig északon ez történik, minő helyzetet foglaltak el a nyugoti hatalmak a szultán birodalmának védelmezésében, s azon vérázatatott táborhelyeken, hol Gorcsakoff herczegnek nagy armádája annyi kudarczot szenvedett?

Igazságtalan volna a történetirő, ha be nem vallaná, hogy Omer basát a muszkák végre is a dunai hadvonalról kinyomják, ha tartalék-seregként nem lepik a nyugoti hatalmak meg Adriánápolyt és a Balkan magaslatait.

Tagadhatlan továbbá, miként a törökök ázsiai hadviselete még szerencsétlenebbül ütött volna ki, ha a Fekete-tengeren a szövetséges flották nem örködnek, s ha a muszkák az ázsiai partokra élelmet, hadkészleteket és friss csapatokat kiszállithatnak.

A szultán tehát nem csak birodalma határainak épen tartását, de sergeinek reputációját is bizonyos mértékig Dundas admirálnak és Saint-Arnaud tábornagynak köszönheti; de nem azért, hogy ezek sergei tettek volna valamit, hanem azért, mert üresen maradt helyeket töltöttek be, s létezésök által zsbibbaszták az ellenséget.

Hihető, hogy diplomatikai okokon nyugvék az angol és francia haderők szenvedőleges magatartása.

Nem lehetlen, miként nagyobb haszon volt e várakozásban mint a cselekvésben.

De annyi bizonyos, hogy a nagy közönség véleménye szerint, a feketetengeri hajóhad és a balkáni sereg többre vala livatva, mint üres helyek pótlására, és sem vérben, sem dicsőségben nem kerülő eredményecskek kivívására.

Ezt érzé a szárazsi és tengeri sereg is. Kényelmetlen hangulat uralkodék, mely nem volt akár engedetlenségre hajlám, akár levertség; de hasonlitott oly egyén érzéséhez, ki pályáját bezártnak,

életét elhibázottnak véli, sörömmel elfogadna még egy szerencsétlenséget is, a kilátás nélküli helyzet megszüntetése fejében.

Szilisztria ostromának ismért eredménytelensége után, végre a támadási hadvonalba beléptek a nyugoti seregek is. Franciaország részint angol csapatok lepték Dobrudesát meg, s Várna a szövetséges zászlókat látta falai között, és kikötőjében Dundas hajóinak büszke lobogóit.

Már most ütött a nagy események órája : gondolá a világ.

De Dobrudesában forroláz, vérhas, epemirigy, s az ártalmas gőzökből támadt ragályok száz nemei öldöklék a serget, nem pedig szurony és ágyugolyók. Várnában folytonos készülétek tétettek, oly továbbmenetelre, melynek napja tán tizszer is kitűzve és elhalasztva volt. Közben csak órgyilkos görögök merényei, kémkedései, bujtogatásai hoztak némi változatosságot, a tenni-akarással és tetthez nem jutás egyhangúságába. A dobrudesai sereg hangosabban kezdett békétlenkedni, a várnai szintén panaszkodék.

Mig a hadvezéreknek ily helyzettel kellett küzdeniök, a diplomazia, a fegyveráltal nyert török győzedelmeknél, nagyobbát vivott ki, az orosz seregeknek a Duna-fejedelemségekből kitakarítása által. Azonban ezen fényes ténynek a szövetséges hadakra nézve az lett következménye, hogy az egyetlen hadtér, melyre könnyen valának fordíthatók, előlük hoszas ideig bezárult, ha t. i. a nyugoti hatalmak nem akarták Ausztriát, melynek az oroszok kivonulása leginkább vala köszönhető, gyöngédtelenül sodorni oly helyzetbe, melyet elfogadni, még akkor nem tartá érdekeivel egyezőnek.

Mit kell tehát Angliának és Franciaországnak két óriás flottával tenni, mely eddig semmi nagyságához méltó dolgot nem hajtott végre? S mely irányt adjon a száraz sereg harcvezényének? Hagyja-e a táborozást a téli évszak kezdetével, úgy végeztetni be, hogy egy francia tábornagról, s egy tábornagi bot után vágyó angol fővezérről, és két nagyhatalom seregének virágáról csak annyi dicséretet lehessen mondani, miként háta mögött állottak a törököknek, s mert azok jól harcoltak, nekik nem vala szükség kardhoz nyulni?

Ki ne érezné, miként így nem lehetett az évi hadviselést bezárni!

Harcteret kelle tehát valahonnan szerezni, még pedig nagy áron is.

Két tér kínálkozék számukra.

Elmehettek volna Ázsiába, bevenni Anapát, segíteni a szorongatott törököket Karsznál, Uzurgethinél, és az arméniai hegytereken, Andronikoff orosz tábornok ellen.

Vagy ha e vállalat nincs inyökre: akkor előttök állott Krim és Szehasztopol.

Az ázsiai kiszállásnak fontossága kétségtelen vala. Saint-Arnaud 50 ezer embere a törökhöz csatlakozva, és Samillal együttmunkálva véget vethetett volna az orosz hatalomnak Georgiában, és Persiát Miklós czár elleni szövetségre kényszeritheti vala. Mig most valószínű, hogy ha kikeletkor a muszkák derekas haddal fogják Erzerumot fenyegetni, Persia, Anglia érdekeinek nagy kockázatásával, az oroszszal kötend véd- és dacszövetséget.

De az ázsiai kiszállásnak nagy előnyei mellett árnyoldalai sem hiányzottak.

A szövetséges hajóhad, melynek a hoszas horonyzások után, az ágyuk játszodtatására is szüksége vala, s mely lobogóit diadalmi babérokkal nem ékesitheté, egy ázsiai expeditióban cmsa mellékszerepet vihetett, még akkor is, ha Anapát beveszi; igk ellenben Szebasztopolnál a világ elsőrangú kikötőjét és hatalmas flottát vélt semmivé tehetni.

Továbbá Ázsiában a nyugoti sereg oly messze lett volna azon helyektől, hol a diplomatziai fejlemények szövetnek, hogy e miatt kevesebb sulyt vethetett volna Páris és London a tanácskozatok mérlegébe, pedig a mult év folyama alatt még a diplomatziai küzdeések, s nem a táboriak állottak előteren.

Ide járul, hogy Saint-Arnaud üdült betegsége miatt halálát közelgeni érezte. Ő tábornagygyá lön, bár még csak az afrikai kabilok, és a párisi forradalmi nép ellen küzdött. Mint önérző férfi vágyék nagyobbnemü és nehezebb katonai dicsőség után. Napjai megszámlálva levén, nem óhajthatta az ázsiai táborozás kevesbbé zajos s minden esetre késő érdemeit. Európán végig hangzó, gyors sikerre volt szüksége, mit csak Szebasztopolnak rohammal bevétele nyujthata. Nem mutathatott tehát kedvet az ázsiai kiszállásra, s befolyását arra használá föl, hogy mielőtt sirba lépne, ittasodhassék meg, bár egy pillanatra, a katonai dicsőség mamorától, melyet mindig szomjazott, de meg nem kóstolt.

Ezen okok összehatása döntött.

S rögtönözve lön a szebasztopoli hadjárat.

De e rögtönzés a viszonyok által parancsoltaték, s a helyzetekben teljes megfejtést nyert.

Utólagosan könnyü gáncoskodni. De a ki tárgyilagosan vizsgálja a dolgok menetét, nem fog csudálkozni, hogy a nyugoti hatalmak september elején elég készüllet nélkül kezdettek egy nagy hadjáratához; sőt azon csudálkozott volna, s méltán, ha a szövetségesek a rögtönzés veszélyeitől megdöbbenve, összedugott kézzel vártak volna a jövő tavaszra.

VI.

Visszatérek a hadi történetek folytatására.

III-dik Napoleon császár és Viktoria királyné az inkermanni csata után, kettőzött erőfeszítéssel küldék a csapatokat, hogy a szebasztopoli ostrom mellett a muszka mezei hadaknak szétveretése és Krimből kiszorítása is eszközöltethessék.

Maltából, Görögországból és a gibraltari várórségből gyorsan vitték a hadi hajók a zászlóaljkat s nehéz lövegeket Istambulba, hogy onnan Canrobert és Raglan lordhoz szállithassák.

Mig e sürgés tartott, az őszi esők és elemi ellentállások dacára, az angolok rendbe hozák a táboraik körül még hiányzó erődítéseket; a francziák pedig ostrommunkálaikkal a befejezési ponthoz közelitettek.

Omer basa rendeletet kapott a szultántól, a dunai seregből harmincezred magával Krimbe szállani. A vitéz török tábornagy, Canroberttel és Raglan lorddal tartott hadi tanács következtében, Eupatoriat — melyet a szövetségesek eléggé megerősítettek — szemelte ki hadműködési támponttul, s már huszezer főnél többet szállított át. Köztök van a hős Iskender beg is.

Omer feladata leend a perekopi szorost elfoglalni, s meggátolni, hogy Odeszából és Cherzon környékéről több orosz segédcsapatok ne jöhessenek Szepasztopol védelmére.

De Krimnek Perekopon kívül van még egy más, bár eddig figyelembe alig vett bejárója is, t. i. az arabati földnyelv.

Arabati földnyelvnek nevezik pedig azon hoszu szük földrészt, mely Krim keleti határától az azovi tenger egész szélességén át, szorosan az orosz szárazföldre elnyulik. A krimi part és ezen

földnyelv közt fekszik a „rest-tenger,” mely befagy közönséges télben, és széles kaput nyit a Krimbe jövetelre.

A szövetségeseeknek szándékuk, 15 ezer piemontival — mert Piemont közelebről a nyugoti hatalmakkal a muszkák ellen egyesült — aztán 10 ezer francziával és 5 ezer angollal az arabati szorosokat megszállani.

E közben Pellissier és Niel tábornokok is Párisból Krimbe érkeznek, hogy az ostromvonalokra nem szükséges erőből külön hadtestet alakítsanak, melylyel a mezei háborut Mencsikoff ellen elkezdhessék; míg Canrobert és Raglán Szebasztopol déli oldalát igyekezendik bevenni.

Az oroszok, a téli idő előnyét használva, szánon tetemes segédet szállítottak Mencsikoff herczeg parancsa alá, s még most sem szünt meg az ezredek Krimbe vonulása.

A két nagyherczeg megint a táborba jött, mi nevezetes események előhirdetője.

S Mencsikoff, ki az arabati földnyelv hadtani fontosságát belátta, nagy csapatömegeket küldött Bakcsi-szerájából és Szimferopolból Kaffába, melyet második Szebasztopollá akar tenni — mi nem könnyű feladat — a mely mellől az arabati bejárást védni szándékszik.

Szóval: Krim nagyszerű események színhelye leend.

Minden körülmények a nyugoti hatalmak győzedelmét teszik valószínűvé.

Egyébiránt, mint mondják, Napoleon császár kinyilatkoztatta, hogy ha vállalatuk Krimben nem sikerülne, iszonyu megtorlást kényszerít Miklós czár számára, a Visztula mellett.

VII.

A véres csaták s az őrizet által tett gyakori kirontások — melyek közül az utolsó január 12-kén történt — temérdek emberéletbe kerültek nem csak a muszkák, de a nyugoti hatalmak részéről is.

Azonban a golyó és szurony koránt sem voltak a halál legerősebb fegyverei. Több életet oltottak ki a járványok; a Csernaja mocsárából, s az állat- és emberhullák büszhődt gőzeiből táplált ragályok, a rosz eleség, az égaljnak meg nem felelő öltözet, az erőt kimerítő szolgálat és a nedves ősz.

Alig lehet oly gondos fővezér, oly hibátlan katonai közkezelés, oly lelkiismeretes és pontos fölszerelési s élelmezési rendszer, mely egy hoszu várostrom alatt semmi panaszra okot ne szolgáltatna.

Semmi sem könnyebb mint meleg kályha és rakott asztal mellől ócsárolni a tábornokot és intendaturát azon koplalás vagy fázás miatt, mely a háboruzó serget néha még elháríthatónak látszó okokból is éri; de semmi sem nehezebb, mint az ilynemű vádakra épen semmi okot nem adni.

A francziák nagy tökélyre vitték a közkezelés minden ágát, s főleg a katonai ugy van szerelve, s akkora pontossággal működik, hogy a szakemberek a rendszerben kevés kivetni valót, s a kritizálók a teljesítés körül kevés megrovandót hozhatnak föl.

S mégis, hogy csak egy példát említsek, a szebasztopoli őszi ostrom alatt 50 katona a futó-árkokban egészen, s 400-nak a lába fagyott meg. A hideg miatt elveszett lovak számát pedig 1000-re vetik.

S ki mondhatná e statisztikai adatok után joggal el, hogy Franciaország nem tud háborut folytatni, nem tud táborokat jól fölszerelni, s nem tudja katonáit a hanyagságból és piszkos üzérkedésből származó veszélyektől óvni?

Bizonyosan senki.

Azonban betóldva a betoldandó nehézségeket, még sem lehet állítani, hogy az angolok részéről hanyagság- és rendetlenségből ne követték volna el oly hibák, melyeknek okvetlenül közmegebotránkozást kellett ébreszteniök.

Csak néhány esetet hozok fel.

A katonatiszteknek, kivált a vagyonosabbaknak az elindulás előtt, kötelességül tüzeték, a rendesnél több mennyiségű lovat vásárolni. Ez megtörtént s nem csekély áldozattal. De midőn hajóra kellett ülni, a drága pénzen kiállított lovakat Várnában hagyák, hol — mert tartásukra semmi intézkedés nem történt — étlen döglenek el. Később a balaklavai ütközet megfosztá az angolokat könnyű lovasságuk és dragonyosaik tetemes részétől. Sürgető szükségé vált tehát a katonaságnak épen ezen nemét gyarapítani, s noha a tengeri szállítás e tekintetben igen sok nehézséggel jár, a kormány igyekezett a svadronokban történt csorbákat kipótolni. Küldött tehát lovas katonát, s meg több számú lovat, a tábor nem csekély örömére. Azonban az őszi idők beálltával a széna szükülni

kezdett. Hajók küldettek e szerint bevásárlása s elhozatalára. Csakhamar tehát a balaklavai kikötő teli volt szénával terhelt hajókkal; de már akkor a folytonos eső járhatlanná tévé az angol táborba vezető utat, melyet rendben tartani senkinek eszébe sem jutott. A széna tehát a hajókon rothadt el; s a lovak a makacs koplalás miatt ugy kipusztultak a táborból, hogy még az ágyukat sem volt többé mivel vonatni.

Az ostromvonalban működő csapatok élelmezése is a sáros ut miatt oly szűkké és egészségtelenné lön, hogy — míg a kikötőben rakásban hevert minden tápszer, — a katonák részint koplaltak, részint a rossz eleség következtében bőrbajokat, sülyt, s mint némelyek állítják, a rothadt vagy kikelt csiráju rozsból süített kenyértől bélpoklosságot is kaptak.

A kórházak pedig nem csak szűkek és gőzösek; de még azon kívül a betegek befogadására elégtelenek voltak. Gyakran a közönséges nyavalyákra sem vala orvosser, és a doktorok megunván a sok vesződséget, tömegesen adták be lemondásukat, s csak Raglan lord szigorú parancsára maradtak állomásaikon meg.

S végre, hogy a többit elhallgassam, III. Napoleon császár küldött tizezer meleg köntöst a dús és gyáriparos Anglia katonáinak, hogy a hideg miatt meg ne fagyjanak.

VIII.

A katonai közkezelés és tábori intendatura ezen hanyagságait némileg mentik a következő körülmények:

Wellington herceg, — ki a csatateren halhatatlan dicsőséget nyert, — mint az összes angol haderő feje, hivataloskodása hoszas ideje alatt nem türt semmi reformot a sereg szervezete és közkezelése körül. Minden — kivevén a fegyvereket — a régi tökélytelen állapotban maradt, s a katonai adminisztratio csaknem oly karban maradt, mint volt orániai Vilmos uralkodása alatt, vagy legfőlebb az amerikai szabadságháboru idejében.

A parlament is, bár 1831. óta a közjog és polgári igazgatás sok ágaiban ujitgatott, a katonai ügyek kormányzásánál nem bantá az avult rendszert, czopfjaival és erőtlenségeivel együtt.

S épen e czopfoknak, s ezen rendszerré csontult erőtlenségnek, mely csak az intézkedések átalakítása által szüntethetik meg, lehet tulajdonítani a krimiai tábor szenvedéseinek egy részét.

Továbbá Angliában a vagyontalan katona, vitézsége s esze mellett is közlegény marad; mert a tiszti patenst drága pénzen adják el és veszik meg. Az urfiak pedig, kikből a tisztikar áll, bátor harczosak, s hideg vérrel hallgatják a golyó fütyülését, de többnyire nincsenek az apró dolgokban azon figyelemhez és pontosság-hoz szoktatva, mely nélkül egy serget óvni, kimélni s rendben tartani lehetetlen.

Tegyük még ide, hogy a krimi vállalat rögtönöztették, s hogy az angoloknak — mint fönebb is megjegyeztem — Szebasztopol ostromában szélesebb, nehezebben védhető, több munkát igénylő s fekvésénél fogva is rosszabb természetű tér jutott. Nekiek kevesebb erővel, kevesebb idővel hosszabb és nehezebben járható utakat kellett volna jó karban tartaniok, s rakhelyeik, kikötőjök, élelem-tárai is sokkal távolabb valának, mint a francziákéi.

De minden mentő körülmények sem moshatják egészen tisztára a hadi miniszteriumot s az Aberdeen-kormányt némely kiáltó rendetlenségekre nézve, mik az angol tábort a megsemmisülés veszélyeinek tették ki, és sok ezer harczvágó katona egészségét, életét emészték föl.

A parlament is, bár eddig a kormány állandólag támogatta, kimerülve érzé béketürését, s január 27-kén az öreg Roebuck bizottmányt kért kineveztetni a visszaélések és botrányok okának s eszközeinek kikutatására. Indítványát az angol törvényhozás évkönyveiben majdnem példátlan többség pártolta, mi nem csak a panaszok nagysága s alapossága miatt történt, de azon okból is, mert az Aberdeen-kormány egyik kolomposa, s a whig-párt vezére Russell lord, a parlamenti szokásokkal és a gyöngédséggel ellenkező módon, sárbahagyta tisztársait, s lemondott épen Roebuck indítványának megtételekor.

Aberdeen miniszteriuma sietett tárczájait a királyné lábai elébe tenni, s a parlamenti pártok kitűnő egyéneiből alakult kormány, melyet a rendkívüli elmék szövetkezésének neveztek, úgy szünt meg élni, hogy kevesen sajnálták, sokan gyanusíták, és minden vádolta vagy erélytelenséggel a végrehajtásban, vagy szükeszűséggel a viszonyok fölfogása körül.

Talán — mint a coalitióknál szokás — a sok önálló egyéniség miatt nem juthatott következetes és öszhangzó szabályokhoz; talán az ész és akaraterő nagy, de szétáradó bősége miatt fogyat-

kozék meg, s mert egészen tisztában nem lehetett önmagával, a dolgok tiszta felfogását sem szerezhette meg.

Aberdeentől kezdve a hadügyminiszterig, a ki legtöbb ingerültségre adott okot, mindenik közölök tiszteletet érdemlő multja és mocsoktalan jelleme által felüláll a nemtelen vádakon, a mikkel a sokaság elhalmozza azokat, kik a kormány vezetésében szerencsétlenek, s kiknek lelépésök a közvéleménynek nyújtott elégtételként tűnik föl.

A Miklós czárrali barátság, Anglia érdekeinek elárulása, a krimi seregeknek mézszárszék elé vitele, szándékos kikoplaltatása, erőtlenítése és lehangolása: ezek voltak a főbb gyanúsítások oly férfiak ellen, a kiknek politikáját méltán lehet kárhozhatni, de hazafi érzelmöket és becsületességöket kétségbe hozni nem.

Az Aberdeen-kormány, mint kifejtettem, nagy hibákat követett el a sereg élelmezése s fölszerelése körül; bár a tapasztalt fogatkozások kitünőbb része a körülményekre, a kopott katonai szervezetre — melyet a törvényhozásnak kellett volna javítani, — s a helyi viszonyokra rovathatik.

Továbbá az Aberdeen-kormány gyöngé oldala volt, hogy több reményt táplált a béke helyreállíthatása iránt, mint a mennyit higgadt és belátó országlároknak szabad vala.

Végre e kormányt az is terheli, a mi másoknak dicséretül hozatott föl, hogy t. i. szigoruan ragaszkodott az alkotmányos formákhoz, s a kínálkozó alkalmat nem ragadta meg hatalomkörének szélesbitésére.

Viktoria királyné elfogadván miniszterei lemondását, új kormány vala kinevezendő.

De e feladat nem volt könnyü.

A megbuktatásban Russell lordon kívül — ki a kormányból az utolsó perczben ment az ellenzék sorába át — legtöbb részt a toryk, a régi-conservatívek, vettek Derby lord vezérlete alatt.

Az alkotmányos szokások tehát azt igénylik, hogy a királyné öt szólítsa kormányalkotásra fel.

Ugy is történt.

De Derby lord belátta, hogy az öreg Palmerston annyira fejére nőtt minden pártnak, hogy nélküle most lehetlen Angliát igazgatni. Ennélfogva megkínálta a hadügyi tárczával, s odaadja vala akármelyiket; de Palmerston vagy általában nem akart a torykkal szövetkezni — kiknek egykor pajtásuk volt — vagy csak rend-

kivül terhes föltételek mellett. Derby tehát hoszas tanakodás után kijelenté, miként neki a legjobb szándékkal sem sikerült miniszteriumot alkotnia, s parancsoljon ő felsége másokkal, kik szerencsésebbek lehetnek.

A mi a szerencsét illeti a többi státusférfiaknak is hasonló sorsuk volt.

Lansdowne várgróf, egy igen éltés szabadelvü férfiu, megpróbálá Palmerston mellőzésével szerkeszteni kormányt; de szándéka dugába dölt.

Ekkor Clarendon, volt külügyminiszter, vette kezébe a dolgot, s a királynéval értekezve, whig-szinezetü kabinetet akart faragni, Palmerstonnak is beillesztésével: de hasztalan furt, faragott. Nem tudá a vállalt müvet elkészíteni.

Russell lordtól is kért a királyné tanácsot, azonban végtére is Palmerston szólittaték meg, hogy csináljon hát ő miniszteriumot.

A sokat tapasztalt és sokaktól magasztalt férfiu a régi kormány romjaihól állított ujat.

Csak három előbbi miniszter maradt ki, t. i. Aberdeen, kinek helyére természetesen Palmerston ült, Newcastle hadminiszter, kinek tárczáját Panmure vette át, és Russell a státustanács elnöke, kit méltóságában Granville váltott fel. ⁽⁵⁾

Kilencz tagja a volt kormánynak az ujba ismét belépett, s többnyire hajdani tárczája mellé.

Fölösleges volna minden nevet előszámolni.

A helyett az uj kormány szelleméről, s alkrészeiről szölok valamit.

A miniszterium feje Palmerston, kinek politikája sokat változott, de népszerűsége soha sem apadt egészen el, most pedig nagyobb mint valaha.

Az ő jellemzésébe elegyedni czélomon tul esik.

Csak azt hozom föl tehát, hogy az angol nép érzülete soha sem volt oly egyhangulag és oly erősen egy tárgyra irányozva, mint Palmerston miniszterelnökké választásánál. Ha egész Nagy-

(5) Ugy hiszem Clarendon is eltávolítaték, noha azon tudósításokból, melyek most kezeim közt vannak még bizonyosan nem állithatom. Majd meg fogják olvasóim maguk erején is tudni, s én megemlítéseért nem szakítandom félbe, eljádásom fonalat. Clarendon külügyminiszter volt, neki kellett a diplomatikai iratokat készíteni és aláírni. Ha más nevet látnak olvasóim a noták és hivatalos emlékiratokon, melyeket Anglia a külhatalmakhoz, vagy saját követjeihez küld, akkor tudni fogják, hogy ki a külügyminiszter.

britannia választott volna is, a választás eredménye kétségkívül lord Palmerston általános kikiáltása leendett.

Mi a külföld irányábani helyzetét illeti: III-dik Napoleon, — ki az orosz ellen folytatott háboru legtüzesebb barátja, és Viktoria királynénak hatalmas szövetségese — legtöbb ragaszkodással van Palmerston iránt. Mi igen természetes. Mert ezen státusférfiu volt, ki legelőször ismerte el az új francia császárságot, s miniszteri tárczát vesztett azért, mert a december 2-kai eseményeket, melyek a köztársaságnak véget vetettek, tisztársainak tudta s beleegyezése nélkül idvezelte, s minden következményeiben elfogadá. III-dik Napoleon tavaly is a hozzá utazott Palmerstonnal tanácskozék, még pedig kevéssel az előtt, hogy Ausztria a nyugoti hatalmakkal egy nevezetes szerződést kötött, mely a múlt év decemberének 2-kán, — s így a francia császárság keletkezésének évnapiján — jött létre, s melyről majd hátrább részletesen fogok szólni. E szerződés sikerülésében aligha nem volt hatályos befolyása Palmerstonnak is. Átalában III-dik Napoleon régi óhaj-tása teljesült, midőn Viktoria királyné Aberdeen helyett a mostani miniszterelnökre bizta Anglia kormányzását.

Ausztriával sok viszályban élt hajdan Palmerston lord; de az óta egészen megváltoztak a körülmények, s kivált miután a decemberi szerződés, s annak szükséges következményei előállottak, önként érthető, hogy a lord Ausztria europai érdekeinek buzgó előmozdítója, s a bécsi kabinet örömmel fogadta őt az angol kormány élén.

Átalában azok a nagy és kisebb hatalmak, kik Törökországnak europai vá vált ügyét pártolják, kik Miklós czár terjeszkedési vágyának korlátokat akarnak vetni, s kik a súlyegyen védelméért kötöttek a muszkák ellen fegyvert, vagy szándékoznak, ha a czár hamar nem enged, kötni: szóval, a nyugoti politikával barátkozó kabinetek mindnyájan szivesen fogadták Palmerston kineveztetését, mert az ő személyében az erélyes háboru vagy az Európára nézve becsületes és hasznos béke egyik fő képviselőjét látják.

Csak azon kormányok vannak megütödvé, kik Miklós czár irányában tulkövetelőknek tartják a nyugoti hatalmakat; kik a béke föltételéül még régen kijelelt négy pontot szelidíteni óhajtanák, kik Europa érdekeit a pétervári érdekekkel könnyen egyeztethetőnek vélik; kik gyanusabbak Francia- mint Oroszország iránt; kik a Németbirodalom jó barátjának képzelik a czárt, s kik az europai con-

servativ eszmék csökkenését a muszka fegyver fényének elhomályosodásával egynek hiszik.

Némelyik e különböző árnyolatu kormányok közül szeretne az europai háboruban semleges maradni, de úgy, hogy részvétlensége miatt ne csökkenjen befolyása; másik valósággal az oroszhoz szít, azonban nem tartja tanácsosnak megvallani. Mind a két kívánság, t. i. a semleges állás, és az orosz rokonszenv szorítóbbnak érzi, legalább valamivel, a viszonyokat az új angol miniszterelnök föllepte óta, mint a csendes és tapagatózó Aberdeen.

Palmerston kül- és belhelyzeténél fogva akkora tulsulylyal bír minisztertársai fölött, hogy a kabinetben némileg diktátori szerepet viend.

A felelősség, a parlamenti kormány természete szerint, mindenké; de a hatalom tötleg az övé, s ezen gyakorlati szempontból elmondhatjuk, hogy most Angliának egységes miniszteriuma van. —

De ha csak elméletileg vesszük a kérdést s végig olvassuk a kabinet-tagok névlajstromát: akkor azt leszünk kénytelenek állítani, miként az új angol kormány különböző párttöredékekből levén összeforrasztva, csak olyan mint a régi, melyet Roebuck indítványá buktatott volt meg.

A külső különbség nem más, mint, hogy most erősebben képviseltetnek benne a peeliták, mint a whigek.

Emlékeznek olvasóim bizonyosan arra, hogy a boldogult Peel Robert elszakadt a régi conservativ párttól, vagyis a toryktól, a szabad kereskedeésre vonatkozó gabna-vám ügye miatt. Követői jelenleg is az ő nevét hordják pártzászlóikon, s a törvényhozási teremben egy oly töredéket formálnak, mely a gazdag kereskedők, iparosok és gyártulajdonosok érdekeit inkább pártfogolja mint a földbirtokosokéit. Ezen kérdésen kívül a többiekben a peelita hosszas ideig tory maradt; de jelenleg, kivált a külügyi politikában, egészen elüt hajdani pajtásaitól. Mert a toryk — kiket Derby gróf vezérel — nagy barátjai az erélyes hadviseletnek; míg ellenben a peeliták rendkívül szeretnék Miklós czárral a függőben levő viszályokat kiegyenlitni.

Ennélfogva Palmerston lord mostani tisztársait egészen Aberdeen számára valóknak vélhetnők; ha nem tudnók, hogy e saját-ságos tünemény inkább csak elméleti mint gyakorlati fontossággal bír.

A Palmerston által alakult miniszterium pártolását a különböző pártok kolomposai majd mindnyájan megígérték. Azonban Roebucknak már a ház által elfogadott indítványa, melyben a krimi hadkezelés ügyében egy vizsgáló bizottmány kinevezése határozottatott el, a jó egyetértést bontani kezdi.

Roebuck t. i. a február 16-ki ülésben kijelenté, hogy 22-kén javaslatba fogja hozni a vizsgáló bizottmány tagjainak kinevezését. Palmerston ekkor szót emelvén először a miniszter-krisis és az új kabinét alakításának történetét beszélt el, megemlítvén, hogy Derby gróf tanácsára vette a kormányba be a peelita párt tekintélyesebb egyéneit; azután pedig Roebuck javaslatának feszegetéséhez látott, s határozottan kinyilatkoztató, miként a vizsgáló biztosok kinevezésének ellent fog állani. De másrésről a hadügyben fontos változtatásokra kötelezé magát. Névszerint, ígérte a táborszeri hivatal megszüntetését, a törzskar átalakítását, egy külön irodának a szállítási szolgálatra leendő felállítását, s az egészségügy és intendatura ujrászervezését. Ellene tüstént föllépett a tory Disraeli, ki ragyogó szónoklatát tekintve, Anglia kitünőbb férfiai egyike, noha mint egykori pénzügy-miniszter inkább kirívó mint gyakorlati eszméssel bírt. Ő kétségbe vonta, hogy Derby lord a peelitákat Palmerstonnak valaha ajánlotta volna; aztán bírálat alá vette s hibáztatá az új miniszterium alakulását; végre pedig kinyilatkoztatta, hogy ő a Roebucktól javasolt nyomozó bizottmány tagjainak kineveztetését követeli még azon esetre is, ha e szabály a parlament fölосzlását vonná maga után.

Igy lön a krimi hadszer- és élelemkezelés kérdése másodszor bizodalmi vagy bizodalmatlansági kérdéssé.

Február 22-kén nyomatik a miniszteriumra az állandóság vagy ingadozás bélyege. Ugylátszik a whig és tory pártiak közül sokan készülnek heves ostromra; mi megfogható, de nem ohajtandó.

Ha Palmerston kisebbségben marad vagy csak csekély többséggel támogatatik, a parlamentef lesz kénytelen szétozlatni és új választásra hivatkozni.

De az ily lépés nyugott időkben is sok alkalmatlansággal jár s a kormányt, a melynek sorsa függőben van, zsibbasztja. Most pedig, midőn nagy háboru foly, midőn néhány hét mulasztásai Anglia külbefolyását és Europa legdrágább érdekeit koczkaztathatnák, méltán lehet attól tartani, hogy az új választásokra hivatkozás alkalmatlanságaiból veszély nőheti magát ki, és hogy a segélyforrá-

soktól s a tevékenység szükséges eszközeitől megfosztott kormány, a körülmények erejénél fogva kényszerítve leendő, Anglia külbe-folyását és tekintélyét, saját felelőssége mellett oly rendkívüli és kivételes szabályok által tartani fön, melyek az alkotmányos formákat sérthetnék.

Hogy Palmerston a parlament eloszlatása helyett, a miniszteriumról mondjon le: ez még több veszélyvel járna. Mert, mint látszik, a törvényhozási pártok szakadozottsága miatt lehetlen egymás kormányt alakítani, mely akkora többségre számithasson a parlamentben mint az övé: következőleg utódjának is szintén a diéta eloszlatásához s új választásokhoz kell nyulni. Tehát ugyanazon krízis még tartósabbá, még fényezetőbbé válnék.

Ebből önként foly: hogy akár jó, akár rossz Roebuck indítványa, a józan értelem tanácsa szerint meg kell buknia. Különbön nem csak a krimi angol seregnek, de az angol beligazgatásnak, s az angol törvényhozásnak is igen kellemetlen helyzete foghatna lenni.

IX.

A hadi dolgokat, s a hadviselet miatt támadt angol ügybajokat elbeszélvén, hátravan még a mult hónapok történeteiből a diplomatziai alkudozások folyamáról értesíteni olvasóimat.

Itt sarkpontot képez a december 2-kai szerződés, melyet Ausztria Franciaországgal és Angliával kötött.

A szerződő három nagyhatalmat e lépésre azon meggyőződés vezette: hogy a keleti hadvillongások megtörését, s a tartós béke visszaállítását semmi sem segítheti inkább elő, mint ha egymással külön szövetségben egyesülnek.

A megállapított pontok kivonatban következők:

1) A szerződő magos felek az april 9-ki s május 23-ki bécsi jegyzőkönyvben foglalt nyilatkozataikra, és az augusztus 8-kán egymásközt váltott jegyzékekre támaszkodva; miután magoknak fentartották a jogot, hogy a körülmények szerint oly föltételeket javasoljanak, melyeket az europai érdekek tekintetéből szükségeseknek fognak itélni: ezennel kölcsönösen kötelezik magokat, a császári orosz udvarral semmi intézkedésre nem lépni mielőtt egymásközt nem tanácskoztak és határoztak volna.

2) Az osztrák császár, ki a szultánnal kötött junius 14-kei

szerződés erejénél fogva Moldvát és Oláhországot sergeivel megszállotta, kötelezi magát az említett fejedelemségek határát az orosz haderők minden visszatérései ellen őtalmazni. E végre az osztrák sergek a szükséges hadállásokat elfoglalandják, hogy a fejedelemségeket minden megtámadás ellen biztosithassák.

Minthogy pedig a francia császár és angol királyné ő felségök is a magos török udvarral martzius 12-kén oly egyezkedésre léptek, mely őket felhatalmazza, haderejüket a török birodalom minden pontjaira vihetni: ennél fogva a moldvai és oláhországi fejedelemségeknek az ausztriai császár ő felsége sergei általi elfoglalása, ne zárja ki az angol, francia vagy török csapatoknak az orosz erő vagy terület elleni szabad mozgathatását.

Alakuljon Bécsben az osztrák, francia és angol felhatalmazottakból egy bizottmány, melyre szólitassék föl Törökország is, szintén felhatalmazottakat küldeni, s melynek hivatása leendő: mindazon kérdéseket vizsgálat alá venni és szabályozni, melyek egyrészt a moldvai s oláhországi fejedelemségek mostani kivételes és ideiglenes állapotjára; másfelől pedig a különféle sergeknek ezen területekeni be- és átvonulására vonatkoznak.

3) Ha Ausztria és Oroszország közt háboru ütne ki: akkor ő felségök az osztrák császár, a francia császár és angol királyné kölcsönös véd- és dacszövetséget ígérnek a jelen háborura nézve, és e célra a háboru szükségletei szerint elégséges tengeri és szárazsi erőt alkalmazandnak, melynek száma, minősége és rendeltetése utóbbi szerződések által határoztatik meg.

4) A 3-dik pontban említett eset beálltával ⁽⁶⁾ a szerződő magas felek kölcsönösen ígérlik, hogy az orosz udvartól nem fogadnak el, mielőtt egymással egyetértenének, sem bármi nyilatkozatot és előterjesztést, sem pedig az ellenségeskedés felbehagyását tárgyazó javaslatokat.

5) Ha az általános béke helyreállítása a jelen szerződés 1-ső pontjában kijelelt alapokon ⁽⁷⁾ a folyó év végéig nem biztosittat-

(6) Tudniillik, ha Ausztria és Oroszország közt háboru ütne ki.

(7) Ennek értelme következő: hogy ha az orosz czár januárius végéig nem fogadná el a bécsi jegyzőkönyvben foglalt kiindulási eszméket; továbbá, az augusztus 8-ki jegyzékben megnevezett s olvasóim által már ismert négy pontokat; végre pedig azon új feltételeket is, melyeket a szövetséges hatalmak az európai érdekek tekintetéből a négy pont magyarázatára vagy pótlására nézve megállapítani szükségesnek hisznek: ezen esetben a szövetséges hatalmak arról fognak végezni, hogy kölcsönösen minő támadó eszközök által kényszerítsék az oroszot a béke megkötésére.

nék, az osztrák császár, a francia császár és az angol királyné őfelségök késedelem nélkül fognak a szövetkezésök céljának elérésére sikeres eszközök felől határozni.

6) A szövetkező magas felek együtt közlik jelen szerződéseket a porosz udvarral, s örömmel fogadják ennek hozzájuk csatlakozását, azon esetben, ha a közös cél elérése végett együttműködésre köteleznék magát.

7) Ezen szerződés 15 nap alatt megerősítették; s a megerősítésről szóló okmányok a szerződésre lépett magas felek közt kicseréltetnek.

A december 2-kai szerződést olvasóim világosabbnak fogják találni, mint némely gáncskeresők, kik általánosságá felől panaszkodtak.

Föltétlenül véd- és daczszövetséget tartalmaz, ha az orosz támadólag lépne föl, akár a Dunafejedelemségek akár az osztrák birodalom ellen.

Továbbá:

Elvileg magában foglalja a véd- és daczszövetséget azon esetre nézve is, ha a szerződésben kijelelt alapokon és határidő alatt a béke helyreállítása nem biztosítható, s Oroszország ellen kényszerítő szabályokhoz, támadó háboruhoz kellene nyulni; de az, hogy ekkor a véd- és daczszövetség céljainak megfelelő eszközökre nézve minő intézkedések tétessenek, későbbi szerződések számára tartatott fön.

A decemberi kötménnyel az történt, a mi hasonló esetekben rendszerint szokott. Az orosz t. i., kinek fékezésére bizonyos alkalmak előkerülésével határozott föllépés állapított meg, óvakodott mind a vihart maga ellen felidézni, mind pedig engedékenység által nagyon sok áldozatot hozni. Ugy vitte tehát ügyét, hogy ne szolgáltatson alkalmat törésre. Mire a diplomaziai előzmények is fonalat adtak kezébe. Mert midőn az inkermanni csata kimenetele Pétervárárt tudva lön, Nesselrode gróf az ottani osztrák követnek rögtön hirül adta, hogy a czár a négy pontot elvileg elfogadja, még pedig minden módosítás nélkül. Akkor Oroszország e nyilatkozattal időt nyerni, s főleg Németországot semlegességre birni vágyott. De szándéka ismerteték, s még a berlini udvar sem tartá taktikánál egyébnek. Különben is a négy pont az alkalmazáskor annyi magyarázat alá jöhet, hogy mihelyt vitatás nyílt volna meg az

értelmezés fölött, Oroszország tetszése szerinti pillanatban mondható, miként ő félbeszakítja már a tanácskozást, hadd értelmezze a fegyver a pontokat.

A mi azonban novemberben komoly jelentőségű lépésnek nem tekintetett, alkalmat nyújt, hogy a december 2-kai kötés után Goresakoff herczeg — a bécsi orosz követ — a diplomataizálásra kényelmes kiindulási pontokat szerezzen.

December 28-kán tehát az ő saját világos kívánatára egy conferenzia hivatott egybe, melyben újra kinyilatkoztatá, hogy kormánya kész a 4 biztosítéki pontot az alkudozások kiindulási pontjául elfogadni, s fölkeré a szövetséges hatalmak képviselőit: mily értelemben akarják vétetni a négy pontot? Ausztria, Franciaország és Anglia már előbb értekeztek a négy pontnak adandó magyarázat fölött, s ezeknek közös nevében a francia követ papirról olvasá el a közös értelmezést, mely természetesen az orosz czár nézeteitől fölötte távol esett. Goresakoff átadatni kérte a fölolvastott jegyzéket, mire azon feleletet vevé: hogy ez okmány sajátképen nem jegyzék; hogy szorosabb értelemben vett diplomataizai okmányt azért sem képezhet, mert nincs aláírva, s hogy csak a nagyobb szabatoság kedvéért tétetett papirra: de e föntartás mellett nem vonakodnak a három hatalom képviselői a fölolvastott magyarázatokat kézbesíteni. Ezután a herczegnek megengedtetik, hogy azt figyelmes tanulmányozás végett leírassa. Ő azonban kinyilatkoztatá, miszerint utasításai nem hatalmazzák őt fel a 4 biztosítéki pontnak ez iratban foglalt értelmezés szerinti elfogadására; de kész azokat kormányának előterjeszteni.

Mellékesen emlitem, hogy az oroszok a december 2-kai szerződvény 5-dik cikkéből azt okoskodták ki, miszerint az abban foglalt szavak „a jelen év folyamában“ arra nem vonatkozhatnak, hogy december 31-dikével Oroszországra nézve az elfogadás végső határideje lejárt volna, hanem ezen eset csak jan. 12-kén, melyen az ő naptáruk szerint az esztendő végződik, állhat be.

December 30-kán Goresakoff herczeg új conferenziát kért.

Ez alkalommal maga részéről átnyújtott egy jegyzéket a három hatalom képviselőinek, mely a négy pontnak általa fogalmazott magyarázatát tartalmazza; de a mely sok árnyolatban eltért a szövetséges hatalmak magyarázatától, s oly tág kifejezésekbe volt burkolva, mik ruganyosságuk és átalánosságuk miatt sok utólagos értelmezésre vetettek volna alapot.

A három hatalom képviselői feleletül megjegyzék, miszerint a szövetséges kormányok már szilárdul megállapították a föltételeket, melyek alatt a béke meg fogna adatni, és épen azért e föltételektől hajszálnyira sem távozhatnak el, s Gorcsakoff jegyzékét sem el nem fogadhatják, sem annak tartalmát az értekezlet tárgyává nem tehetik.

Minthogy azonban Gorcsakoff herczeg ehez ragaszkodott, a jegyzék végre átvéteték; de egyszersmind világosan tudtul adatott, hogy a jegyzék elfogadása semmi különbséget sem fog tenni a kérdés hivatalos állásában; továbbá, hogy a szövetséges hatalmak föltételei az általok kitűzött felfogás szerint maradandnak, s hogy azok leendenek a ma föltételek, melyeknek elfogadása vagy elvetése fölött Oroszországnak nyilatkoznia kell.

Gorcsakoff herczeg azt válaszolá, miszerint ő köteles e felől Szent-Pétervárra tudósítást küldeni, s ígéré, hogy kormányának feleletét az orosz számítás szerinti év bevégezésével tudatni fogja.

Estve felé már futárt is küldött a czárhoz, kitől, mint mondják, január 6-kán távirda által a következő rövid választ kapta: „Ereszkedjék ön a négy pont tárgyalásába.“

Erről Gorcsakoff Buol grófot — az osztrák külügyminisztert — legott értesítette, s ez viszont Franciaország és Anglia követeit, egyszersmind egy új conferentia tartását javasolván, mi másnapra tüzeték ki.

A 7-diki tanácskozmány a december 28-ki jegyzék felolvasása után Gorcsakoff herczeghez intézett azon kérdéssel nyitott meg: fel van-e ő ezen, de semmi más, alapon leendő alkudozásra hatalmazva?

A herczeg némi kivételeket akart tenni, de miután meggyőződést szerzett arról, hogy a három hatalmasság határozata változatlan, a nevezett jegyzéket egészben, és egyes pontjaira nézve is elvileg, t. i. a bővebb megvitatások, és részletes meghatározások alapjául elfogadta. Mire aztán a nyugoti hatalmak — Anglia és Franciaország — követei, kormányaiktól a föltételek részletes kidolgozására nézve új utasítást kértek.

Ezen eredmény első pillanatban fényesnek látszott; de utóbb árnyoldalai is szembe kezdettek tűnni. Szorosan véve t. i. semmi sem volt formulázva. A szavak és részletek fölött annyi vitatás támadhatott, a mennyivel, a ki őszintén nem akarná a sikert, magokat az elveket és alapokat is ki tudná vetni sarkaikból; vagy legalább jogot tarthatna, az értekezletet a rá] nézve kellemetlen

europai helyzetben végtelenül tovább szőni, a kedvezőben pedig rögtön megszakítani.

A 7-ki conferentia eredményéről értesülve a három hatalom azonnal irt egymásnak, reményét fejezve ki, hogy a békérei kilátás valósággá válhatnak; de egyszérsmind ajánlván és fogadván, hogy a sikert más uton is biztosítandó intézkedések megtételében legkisebbet sem engedendnek.

Igen találó bizonyosága a három kormány nézetei ugyanazon-ságának, hogy a természetesen minden előleges összebeszélés nélkül irt sürgönyök utjokban találkoztak egymással.

Közölök mindenik folytatta előbbeni eljárását.

Miklós czár maga is, bármit gondolt a béke felől szivében, jól tudta, hogy fegyverszünetet nem fognak adni, s alkudozási ajánlatait kiterjedtebb hadkészületekkel kísérte.

Hasonlóan tettek a nyugoti uralkodók.

S hogy a december 2-kai szerződés 5-dik czikke, mely a békére nem hajló Oroszország elleni kényszerítő eszközök igénybe vételéről szól, a szükség esetére erélyes végrehajtást nyerhessen, az e tárgyban Ausztria, Anglia és Franciaország követei s katonai főhatalmazottjai által már megkezdett tanácskozások, minden félbeszakítás nélkül tovább folytattattak, s mint gyanítható már be is végeztettek.

Tartalmuk még az egész világ előtt ismeretlen, s csak később fog világosságra jönni.

X.

Az alkudozások más sorára térek át.

A decemberi szerződés 6-dik cikkében a három szövetséges hatalom elvégezvén: hogy Poroszországot ezen okmány aláírására, s a velök közremunkálásra együtt szólítandják fel; siettek követjeik által e lépést megtenni. A porosz kormány már az előtt megtagadta volt hadilletékeinek kiállítását; noha az april 20-ki szerződés által köteleztetve volt rá, s noha Ausztria a Lengyelországban összevont orosz seregek fenyegető hadállása miatt felszólítá ezen kötelezettség teljesítésére. Továbbá a porosz kormány a négy pontot soha alá nem írta, soha sajátjának nem vallotta. S midőn az orosz udvar november 28-kán kijelenté, hogy a négy pontot az alkudozásokra kiindulásul elfogadja, a porosz miniszterelnök sze-

rencsét kívánt ugyan Ausztriának, hogy erőfeszítései célját elérte; de azért semmi vágyat nem mutatott a nyugoti politikához csatlakozásra. Végre a berlini kabinét neheztelé a bécsi kormánytól azt is, hogy a december 2-ki szerződésre úgy lépett, hogy vele szándékát előre nem közlé.

Ily viszonyok közt látható vala, miként Poroszország most szintén visszautasító választ ad.

Mindamellett a három hatalom követjei, ha jól emlékszem, december 16-kán Manteuffel urat hivatalosan felszólították a december 2-ki szerződés elfogadására. De a porosz miniszterelnök azt kíváná, hogy közöljék előbb vele azon titkos iratot, mely a négy pont értelmezését foglalja magába, s mondják nyíltan ki, hogy meddig akarják az orosz czár elleni követeléseiket terjeszteni.

A követek ígérék, miként mindent a mi csak köztök eddig történt, közölnek a porosz kormányval, ha előbb a december 2-ki szerződést elfogadja: de máskép nem; mert képtelenség volna, hogy oly kormánynak adják titkos szándékaikat tudtára, mely hozzájuk nem csatlakozik.

Manteuffel ur erre megjegyzé, hogy a berlini kabinét nem sodortathatja magát tények elfogadására, miknek horderejét nem ismeri.

Siker nélkül tértek tehát szállásaikra vissza a követek.

De kevéssel utóbb Gorcsakoff herczeggel Bécsben megkezdődtek az értekezletek, s Poroszország már azelőtt Szent-Pétervárról figyelmeztetést nyervén a viszonyok fordulatáról, és még azonkívül európai helyzetének csökkenésétől is félvén, nem mulatá el Bécsben sürgetni, miként az ő követét, okvetlenül hívják meg a nagyhatalmak a békealkudozásokra.

Ausztria, kihez e kívánság közvetlenül intéztetett, összhangzásban a más két szövetséges kormány nézeteivel, a porosz követnek a bécsi értekezlethez járulhatását, mint látszik, következ ő feltételekhez köté: 1) Poroszország csatlakozzék a decemberi szerződéshez; 2) ne ellenezze a német birodalmi gyűlésben Ausztriának a szövetségi hadilletéknek mozgóvátétele iránt előterjesztendő indítványát; 3) maga is százezer embert mozgósítson, s az orosz határszél felé egy hadtestet összpontosítson.

Poroszország nem fogadta el az elébe szabott kikötéseket, s követje a bécsi értekezletekre meg nem hivatott.

Az idegenkedés nagyobbá lön.

S a berlini kormány Ausztria mellőzésével próbált a nagyhatalmakkal egyezkedni, és ha a körülmények kedveznek, külön szerződésre lépni. Londonba küldé tehát Usedomot, ki az Angol udvartól kihallgattatást csak későn nyerhetett, s akkor is visszautasító válaszszal.

A hangulatot, mely akkor a berlini kabinét eljárása ellen a párizsi és londoni kormánynál mutatkozott, eléggé tanusítja III. Napoleon császár külügyministerének válasza, a januar 5-dikén költ Porosz sürgönyre.

E sürgöny a bécsi értekezlethöli kizáratást panaszoló el, és szemére veté Franciaországának azon bizodalmat, melyet Ausztriában helyez.

Helyszüke miatt a francia válasznak csak következő nevezetes sorait közlöm:

„A francia kormány nem szándékozik Poroszországgal azon rang fölött vitázni, melyre magát emelte; sőt inkább a két utóbbi év folytán Poroszországot igen gyakran figyelmeztette ama magos kötelességére, melyre méltán büszke. Azonban azt hiszi; miszerint azon észrevétélt kell tennie, hogy a nagyhatalmi rang valami állandó: azt nem tehetni le mint valami ruhát, mihelyt terhekkel jár, hogy ismét fölvegyük mihelyt csak előnyt szolgáltat. Az ily fontoságú jogok és kötelezettségek általán viszonyos hatásban állanak: őket különválva nem gondolhatni.

Nem hihető, miszerint Ausztria és Anglia ezen viszonyt máskép tekintenek, mint Franciaország; az azonban egészen bizonyos, hogy Franciaország oly hatalomnak, mely önként helyezte magát a világban folyó nagy eseményeken kívül, meg nem engedi azon követelgetést, az események következményeite után együtt szabályozni akarni. A háboru hasznai csak a háborut folytatókat illetik. A jelen háboru haszna pedig lényegesen erkölcsi leend, s épen a közös érdekekben kötendő béke szabályozásábani részvét jogából fog állani. Eddig Poroszország ennek elérésére mit sem tett. Ő vonakodott magát semlegesnek nyilvánítani és ezen elhatározása becsületére válik: de valóban maig sem tudatik, mely részen áll? Ha az ellenségeskedés tovább tart: a szövetséges hatalmak részére vagy ellen fog-e nyilatkozni? Ez jelenleg is titok... Poroszország minden erejét megfeszítette, szól hátrább a francia válasz, miszerint a szövetségeseket visszatartsa, hogy az ellenséget katonailag legsebezhetőbb oldalán támadják meg, és hogy a szövetségesek sergeinek Németor-

szágon átmenetét elhárítsa. Ezért kárpótlásul, egy hadtestnek felállítására ajánlkozott a lengyel határokon. Az az: Poroszország egyik kezével a szövetségesek kardját Oroszországtól eltaszította, a másikkal védelmére paizst tolt volna előre! Lehet-e vétkünkül fölrónni, ha jogosítva tartjuk magunkat azon hitre, hogy tán Usedomnak különböző szerződések voltak zsebében, és hogy Londonban tévedésből azt mutatta elő, melyet csak Szent-Péterváron kellett volna előmutatnia.“

Usedom Angliában semmit sem igazíthatván el, Wedell tábornok küldetett Párisba, hogy Franciaország hajlékonyabbá tétele által Angliát is közelítésre bírják.

Az újabb körülmények arra mutatnak, hogy csakugyan sikerült a berlini kormánynak szelidíteni az ellene támadt hangulatot, s nem valószínűtlen, miszerint külön szerződés kötötték közte és a nyugoti hatalmak közt; mely a december 2-dikihoz nem lesz ugyan teljesen hasonló, de mégis több- vagy kevesebbé cselekvő módon Poroszországot a nyugoti hatalmak politikájához fogja csatolni. Mint beszélnek, a semlegesség állítatik föl a szerződésben elvül; azonban bizonyos esetek jeleltetnek ki, melyekben Poroszország a semlegességből kilépve, támadólag tartoznék Oroszország ellen működni.

XI.

Az ausztriai kormány az orosz sergeknek Lengyelországban összpontosítását tekintetbe vévén, nem csak Poroszországhoz fordult, hogy ezt az ápril 20-ki szerződésben elvállalt kötelezettségére felhívja; de a Német szövetséggyűlésen is a hadilletékek felerészének mozgóvá tételét szándékozték megszavaztatni.

Januar 14-kén tehát köriratot bocsáta a német udvaroknál levő követeihez, melyben előbb Poroszországnak az övétől eltérő nézeteit kitüntetvén és röviden meg is czáfolván, a következőleg szólott: „A német kormányok őszinte érzületére hivatkozunk, csatlódhatnak-e a fölött, hogy a világhelyzet eddigelé mit sem vesztett ama fenyegető komolyságból, melynek fenállását maga a német szövetség is elismerte. Császár ő Felsége magos uralkodónk szüksegnek tartja, hogy minden eshetőség legteljesbb készülletben

találjon. S ennél fogva bekövetkezendő békealkudozás mindaddig, míg a siker bizonyossága hiányzik, sem Ausztria saját katonai rendszabályira nem gyakorland befolyást; sem pedig, Ő Felsege nézete szerint, nem gátolhatja ama kötelezettségeket, melyeket a közös cél elérésére magos szövetségesei irányában elvállalt. Ily viselet végre is csak a béke érdekeit mozdítja elő, s az alkudozások kedvező sikerének valószínűségét növelheti.

Legbensőbb meggyőződésünk szerint, most már német szövetséges-társainknak is egyet kellene érteni a fölött, hogy Németország egyetemét tiszteletparancsoló állásba helyezték.

A német nemzet fejedelmeinek legelsőbb érdeke parancsolni látszik, hogy Németország velünk együtt minden lehető eseményre elegendőkép készen álljon.

Bármily kifejezés adassék is tehát a német szövetség, mint politikai hatalmasság, határozatainak, indítványunkat mindenekelőtt oda kell irányoznunk, hogy a szövetség haderejének kifeszítésére a kellő intézkedések haladéktalan megtétessenek.

A császári szövetségnökségi követ ennél fogva az illető bizottmányi gyűlésben indítványozandja, hogy a szövetség-gyűlésnek legalább a fél hadilleték mozgósítása ajánltassék, a mennyiben nem lenne tulnyomó a nézet, hogy tanácsosabb az egész hadilletéket rendelkezésre készen tartani.

Továbbá a szövetségi hatóságok lehető leggyorsabb tanácskozmányai, és határozatainak tárgya leendene a kérdés: vajjon az első esetben két összeműködő hadtest, vagy pedig négy önálló hadtest lenne-e alakítandó, melyeket szükség esetére a hadjutalék másik fele követhetne? Szintén egy szövetségi hadvezér választása is szükségessé válnék, hogy a szövetségssereg különböző alkatrészei közös főparancsnokság alatt egyesíthetők legyenek. Ennél fogva nézetünk az, hogy a szövetséggyűlésnek azonnal e tárgygyalis foglalkoznia s a főparancsnok megválasztására szükséges előzményekhez nyulnia kell, míg az egyes államokban rendszabályok tételnek az iránt, hogy a szövetségi hadtest harcckészen álljon a kinevezendő hadvezér rendelkezésére.“

Az ausztriai körjegyzéket Poroszország, melylyel nem közöltették, szintén egy körjegyzék által igyekezett hatásában gyöngíteni. Ezen porosz fölszólítás január 22-kén költ, s tagadólag nyilatkozik a mozgósítási indítvány fölött, főleg azért, mert Né-

metország fenyegetve nincs, miután az orosz czár megígérte, hogy Ausztria ellen nem fog támadó háboruhoz kezdeni.

Manteuffel körjegyzékét Buol grófnak egyik német szövetségi kormány küldé bizodalmasan át.

Ily előzmények után Ausztriának indítványa, mely a katonai bizottmányban pártoltatik, s mely az egyesült szövetséggyűlési bizottmányok tanácskozása alá januar 22-kén terjesztetett, megoszlott nézetre talált a különböző német államok képviselőinél, s az eltérések még a kérdés derekas tárgyalása előtt kezdettek határozott vonalokban föltünni. Mig egy része a német államoknak a bécsi körjegyzék kiindulási pontjait fogadván el, a hadilleték mozgóvátételére késznek mutatkozott: a másik rész, a berlini jelszavak mellett buzgolkodék, s az erélyes készülétekre semmi okot nem látott. Voltak olyak is, kik valami középindítványon, melyet a két nagyhatalom, t. i. Ausztria és Poroszország, elveinek teljes feláldozása nélkül elfogadhasson, törték fejüket, s ezek sorában elől állott Bajorország.

Januar 25-kén történt a szövetséggyűlésben mind a bécsi, mind pedig a berlini követ részéről az első nyilatkozat.

Bismark-Schönhausen t. i. a porosz kormány nevében tudósítást adott a keleti kérdés állásáról azon fölfogás szerint, melylyel azt a porosz kabinet nézi, s melyben egyszersmind az okok előszámláltattak, melyek a berlini udvar előtt a mozgóvátelt nem tüntetik fel szükségesnek.

Ezen nyilatkozatra Prokesch-Osten altábornagy akképen felelt, hogy Ausztriának a mozgósítást, mint eszközt a béke elérésére, a békealkudozásnak a viszonyok által parancsolt hatályos támogatása végett kell kívánia.

Egyébiránt ekkor minden további tárgyalás a kormányok utasításainak megérkezéseig függőben maradt.

Később az egyesült szövetséggyűlési bizottmány a katonai bizottmánynak — mely Ausztria szempontjából fogta volt föl a mozgósítási kérdést — véleményét a szövetséggyűlés elébe terjesztette; de lényeges módosítással, s oly indokok kíséretében, melyek többnyire a berlini udvar eszméit fejezték ki.

Ezen nevezetes okirat még maga formájában nem közöltetett a sajtó útján; azonban igen hiteles kivonat szerint, következőleg hangzik:

„Az egyesült bizottmányok midőn a katonai bizottmánynak

előterjesztését a magas szövetséggyűlésnek benyújtják, kötelességöknek tartják véleményöket az iránt nyilvánítani: hogy jelenleg beállott-e azon katonai szabályok föli intézkedés szüksége, melyekre a mult év decembere 9-kén hozott szövetséggyűlési határozat vonatkozik?

Ezt illetőleg a magas gyűlés a szövetség-ülés elébe a mult januar hó 25-kén benyújtott és a véleményező bizottmányokhoz utasított közlésekből értesült arról, hogy a négy előleges békeponatok — melyeket a szövetséggyűlés december 9-ki határozata által lényeges tartalmukban alkalmas alapoknak ismert el, Európában egy biztosított jog- és békeállapot előkészítésére — most már a császári orosz kormánytól is békealapokul szintén elfogadtattak, és ezen elfogadás következésében további tanácskozatok is történtek. De e tanácskozások mibenlétéről jelenleg minden pontosabb fölvilágosítás hiányzik, a bizottmányok határozott véleményt nem formálhatnak arról, hogy lehet-e azokhoz az általános béke iránt kecsgető reményeket csatolni, vagy pedig nem? Mihez képest a bizottmányok előtt czélszerűnek látszanék: ha a magas gyűlés, mig ez irányban valamire magát elhatározná, előbb arról intézkednék, hogy a tényállásról közelebbi tudomása legyen, s arra azon öt illető befolyást, melyet az osztrák és porosz magas kormányoknak julius 20-ki nyilatkozata kilátásban helyezett, megnyerhesse. Mindaddig számára hiányzani fog az alkalom, e részben bármi szabályt fogantatásba venni. Aztán még eddig, a december 9-ki határozat által elvállalt véd-kötelezettség betöltésének szüksége, teljességgel nincs bebizonyítva. S ha a bizottmányok mégis elfogadásra ajánlják a katonai bizottmány javaslatait, ez csak azon okból történik: mert az europai ügyek állása folyvást fenyegetőnek mutatkozik, s Europa több államai részint már fegyverben vannak, részint fegyverzik magokat. A dolgok ezen helyzetével szemben a Német-szövetség, melynek a szövetség-okmány II. cikke szerint Németország bel és külső biztosságának s az egyes német államok függetlenségének és sérthetlenségének megóvása kötelességül van téve, nem mulaszthatja el előkészületeket tenni, hogy a mindenesetre közelebb jöhető veszélyek ellenében hivatását sikerrel teljesithesse, és a következhető esetlegességekkel szembeszállani tudjon.

A bizottmányok tehát szükségesnek látják: a szövetség hadilletékét oly módon készen tartani, hogy az, ha kívántatik,

haladéktalanul és elég erővel hadkészen kiállíthatassék, s a fenyegető vész elhárítására minden irányban rögtön összevonható és alkalmazható legyen. De midőn a bizottmányok a katonai bizottmány javaslatait ez okból pártolják, fölvilágosításként bátorodnak megjegyezni, hogy a készen-tartást csak úgy értik, miszerint a csapatoknak indulásra és hadrakész föllállítása a közönséges összevonási pontokon, a leendő fölhívás után 14 napra, biztosítva legyen.

Továbbá a bizottmányok még igen korainak találják, ez alkalommal a külön szavazatoknál megpendített fővezér-választás iránt javaslatot tenni. Ily választás, a német-szövetségi hadalkotmány 45-dik pontjának szoros értelmében csak akkor kerülhet szőnyegre, midőn a szövetségsereg föllállítása meghatározottatik; de ezen idő még nem jövéen el, természetesen ok sincs, a választási előintézkedésekre: hogy azonban a magas kormányok e tárgyra figyelmüket eleve is fordítani kezdjék, a végett fölösleges volna külön javaslatot tenni.

A szövetséggyűlés febr. 8-kán az egyesült bizottmányok módosításait elfogadta.

Ausztria, minthogy a mozgóvátétel át nem mehetett, szintén egyezését adja a módosításra; de határozottan kijelentvén, miként azon eszméket és indokokat, melyekre alapított az egyesült bizottmányoknak többséget nyert módosítása, nem fogadhatja el. Példáját követték Braunschweig- és Nassau. Többen utasításhiány miatt a szavazástól visszatartózkodtak. —

A februar 8-ki határozat, mely a mozgósítás által nem akart az orosz seregöszpontosítások ellen nyilatkozni, s mely a hadilleték készen-tartását sem rendelte azon nézponthól, mintha Németország különösebben érzene magát egyik vagy másik nagyhatalom által fenyegetve, szintugy visszahatást szült a nyugoti hatalmaknál mint Poroszországnak az Ausztriával kötött szerződés iránti eljárása.

E visszahatás meglepő tényekben nyilvánult.

Anglia és Franciaország a kisebb europai államok szövetségét is kezdték keresni. Piemont, mint láttuk, huszezerből álló sereggel csatlakozék az orosz elleni háboruhoz, s újabb hírek szerint, még nyolcezeret fog kiállítani. Példája alkalmasint több olasz államnál követésre találand. Svéd- és Dánország a föllépésre erélyesebben buzdittatik mint valaha, s Belgium eddig gondosan őrzött semlegessége nagy kisértéseknek van kitéve.

Az angol parlament 15 ezerre rugó segédcsoport toborzását határozta el, s még ezen kívül 20 ezer török zsoldos fog a krími sereghez szállíttatni.

III-dik Napoleon császár két idegen legió alakításáról gondoskodott, s a második vezérévé Ochsenbeint, a francia brigadássá kinevezett sveiczi ezredest tette.

A belkészületek pedig Angliában és Franciaországban részint sokkal nagyobb mértékben folytattattak, mint a mennyi a krími hadiseleltre szükséges; részint pedig az öszpontosítás által előre is új hadtereket látszanak kijelelni.

A boulognei tábor, mely a csapatmozgatások irányából ítélve, rövid idő alatt igen tetemes figyelő hadtestté növekedhetik, a német rajnai tartományokat fenyegethetné. S egy francia seregnek a párisi udvarral szövetséges Ausztriába jövelele igen hihetővé vált, és úgyszólván csak az van még kétség alatt, vajjon a Dunán Krimbe fog-e költöztetni, vagy pedig rendeltetése: a megtagadott porosz hadilletéket pótolni ki, s az osztrák határszéleknél az oroszok elleni fedezésére Hess tábornagytól vezényelt csapatokkal együttműködni?

Mihelyt azonban a nyugoti hatalmak a kisebb államokat szövetségbe vonni kezdék, Miklós császár is új erőfeszítéshez nyult.

Február 10-kén (az orosz naptár szerint január 29-kén) a Szent-Pétervári lapokban a császár következő manifestuma jelent meg. „Mi I. Miklós, stb. Hű és hön szeretett alattvalóink tudják, mennyire óhajtjuk fegyverhatalom alkalmazása s a vérontás folytatása nélkül elérni azon czélt, melyet szünetlenül kitüzénk magunknak, t. i. hitfeleink s az összes kereszténység jogait általában a keleten ótalmazni. Ezen törekvésünket kivétel nélkül mindazok fölismerték, kik figyelmesen és részrehajlatlanul kísérik az események folyamát és cselekvényeinknek mindig egyczélú irányát. Hit és lelkiismeret dolgában minden egyéb indok, minden egyéb czél távol maradt, és most is távol van tőlünk. Ragaszkodva azon elveinkhez, még e perczen is beleegyezésünket adtuk alkudozások megnyitására a nyugoti hatalmakkal, melyek az ottoman Portával egyetemben ellenséges szövetségbe állottak ellenünk. Méltányosnak tartjuk, ha tőlök hasonló őszinteséget s törekvéseikben hasonló önzetlenséget várunk, s nem teszünk le a reményről, hogy az óhajtott, az egész kereszténységre nézve oly becses béke ismét helyre fog állíttatni. Mindazáltal azon haderők, me-

lyeket ama hatalmak gyűjtenek, s a többi fegyverkezések, melyeket ellenünk való háborura készítenek, s melyeket a megkezdett alkudozások daczára is folyvást nem csak tartanak, de megszakadás nélkül csaknem naponként nagyobb mérvben továbbfejlesztnek, kényszerítnek bennünket, hogy haladéktalanul gondoskodjunk az eszközök szaporításáról, melyekkel az isten bennünket a haza védelmére megajándékozott, hogy szilárd, hatalmas torlaszt emelhessünk minden ellenünk irányzott kísérletek és tervek ellenében, melyek Oroszország biztonságát és nagyságát veszélyeztethetnék.

Midőn ez első kötelességünket teljesítjük, s a Mindenható segítségéhez folyamodunk, teljes hittel kegyében, teljes bizodalommal velünk együtt hasonlóan a hit, az orthodox egyház és drága hazánkért lelkesülő alattvalóink szeretete iránt; ezen új felszólítással az ország minden rendeihez fordulunk és parancsoljuk:

Hogy általános országos fegyverkezés vétesék eszközzésbe.

Az e fegyverkezés alakítására és szervezésére vonatkozó intézkedések külön rendeletbe foglaltattak, s mindenütt pontosan és buzgalommal fognak végrehajtatni.

Oroszországot nem egyszer fenyegették s érték nehéz, olykor kemény csapások; de Oroszország mindig üdvét találta alázatos hitében a Gondviselés iránt, s azon szoros és felbonthatlan kapcsolatban, mely a fejedelmet alattvalóival, hozzá hűn ragaszkodó gyermekeivel egybefűzi. Legyen most is így! Isten, ki a sziveket vizsgálja, ki a tiszta szándékot megáldja, részesítsen segedelmében!“

Mindezen tények daczára a békealkudozások iránti remény nem halt egészen ki.

A bécsi conferentia, melynek folyamával ismeretesek már olvasóim, valószínűleg közcelebbről megint meg fog nyilni, sőt királygyűléssé — congressussá — alakulhat, melyben Ausztria, Anglia, Francia- Török- és Oroszország rendkívüli fölhatalmazottjai veendenek az eddigi követek mellett részt. Ha addig a berlini udvar a főnforgó vitályokat kiegyenliti, szintén képviseltetni fog.

KEMÉNY ZSIGMOND

DOBÓ SZOBRA.

Ung megyében, Dobó-Ruszkán,
 Ha ki végig ment az utcán,
 Láta szépen becsinálva
 A templomnak oldalába
 Egy nagy szobort, veres márványt,
 Régi korbeli maradványt,
 Mely elé a falu népe
 Kalapot billentve lépe,
 Akár látta más, akár nem,
 Mert ez volt az ősi illem.
 Volt is a szobron valami,
 Mit nem lehet kimondani;
 De nézték is kegyelettel,
 És csakugyan tisztelettel. —
 Ha kérdezők: ki képe az?
 Rendszerint ez lőn a válasz:
 Ugy jött fiuról-fiura,
 Hogy ez volt a helység ura,
 Ki hősi dolgokat csinált,
 Ha bérczi várából leszállt;
 És csak kevesed magával
 Harczolt a pogány hadával,
 S úgy megveré a törököt,
 Hogy belé a föld is nyögött;
 S az istenadta szegény had
 Talán mai nap is szalad.

Emlékezet, te gyors madár,
 Ki jársz mint az arany sugár,

Nem tudnál-e te valamit,
 Dicsőségest és hajdanit
 Kinézni a messzeségből,
 A tettekből, a regékből?

De ne menjünk oly messzire,
 Hajtsunk a nép emlékire,
 Megmondja a köznépi szó,
 A mi nekünk tudni való;
 Nekünk pedig tudni való:
 Ez a Ruzska miért Dobó.
 Azért Dobó-Ruzska, mivel
 A világ úgy nevezte el
 Elnevezte pedig azért
 A régi jó földesurért,
 Kinek szobránál ha elmén
 A falusi nyalka legény,
 A márvány vitézhez így szól:
 Szállj le, Dobó, a kőfalról.
 Azaz nem szól, hanem szólott,
 Mert ma szobort nem látni ott.
 Husz és néhány esztendeje,
 A szobornak csak hült helye.
 Akkoron pedig mi történt,
 Elbeszélem rendre tüstént.

Nyáron, kisasszony havában,
 Folyt a munka legjavában;
 Dobó-Ruzska férfiai,
 Ki aratni, ki szántani
 Oda voltak a munkára,
 Elszéledve a határba;
 Csak a fehérnép maradt hon,
 Mert házhoz való az asszony.

Mig amazok szét a mezőn:
 A faluban nagy mozgás lőn.
 Hire fut hogy legeslegott
 Magasbra huzzák a tornyot.

Már is itt a sok kőmives,
 Hogy tornyot olyat építsen,
 Melynek párja messzi nincsen ;
 Most lesz egyszer Ruzska híres!

Azonban ez mind ráfogás ;
 A kőmivesek czélja más,
 Mert van egy vár messzi földön,
 Hol Dobó nagy dolgokat tön ;
 És az a vár Eger vára,
 Mely a világ csudájára
 Ő általa tartatott meg
 Az örök emlékezetnek,
 Midőn kevesed magával
 Harczolt a pogány hadával,
 S úgy elveré a törököt,
 Hogy bele a föld is nyögött.
 Ott, az egri sziklaormon,
 Ott lesz Dobó szobra otthon ;
 Kit látva némely utazó,
 A ki nem fárad hiába :
 „Ez volt az a híres Dobó?“
 Gondolja, s kérdi magába.

A kőmivesek czélja már,
 Ezerekbe kerülne bár,
 Dobó szobrát vizen, sáron
 Elszállítani minden áron
 Egri várba, olyan helyre,
 Hol a nemzet ünnepelje ;
 Hol az „egri“ nevet kapta,
 Midőn magát kimutatta.

Sürög, forog a kőmives :
 „Se ne késsél, se ne siess,
 No csak rajta, no csak rajta!“
 Kiki egymást így biztatja.
 És a mint be volt csinálva
 A kő a fal oldalába :
 Szépen kifeszítik onnan :

„Vitéz uram! talpra mostan!
 Mert az idő gyorsan halad.
 Minek támasztja a falat.“
 Biz így volt az! Dobó-Ruszka,
 Mi történik, nem is tudta;
 És már Dobó messzire jár,
 El nem éri török, tatár;
 Meg sem pihen a határig.
 Azon túl az egri várig.
 Fut most, ha élve nem futott,
 Szegény Dobó, mire jutott!

Hanem estve a mezőnek
 Munkásai a mint jönnek:
 Lót, fut a nép, a templomnál
 Álmélkodó sokaság áll;
 Hallani a dolog nesztét,
 Kiharsog az asszony beszéd. —
 „Ezer mennykő, tüzes pokol!“
 „Dobó szobra nincsen sehol.“
 „Hát egy lélek sem volt itthon?
 Mit csinált az a sok asszony?“
 Így tünődik a sok férfi,
 Egyik a másikat kérdi.
 „Az asszonynak nincs törvénye;
 Hát pemétje, rosz edénye!
 Mért nem verte a fejéhez,
 Ki nyult a szent ereklyéhez.“

Igy kiokoskodva magát,
 A férfinép most haza lát.
 A vacsora sehol sem kell;
 Mi történik itt az éjjel!
 Egyszer, a mi soha sem volt,
 Jobbra-balra sikolt, rikolt
 A sok asszony, s kiabálja,
 Hogy... hogy... nem az ő hibája.
 S e zaj akkor éri végét,
 Mikor kedves feleségét,

Dobó szobrának miatta,
Minden férj megabajgatta.

Ezóta már Dobó-Ruszkán
Végig mehetni az utczán;
S ha oly rossz volna a világ,
A falut is ellophatnák,
Mert nyári nap, munkanapon
Még az asszony sem marad hon;
Hanem a mezőre siet;
Visz magával, a mit vihet;
Gyermekét fogván ölébe,
Játékot ad a kezébe.
Látsz is ott, a szép mezőben,
Engedelmes levegőben,
Erre, arra gyolcs lepedőt
Böleső gyanánt rengethetőt,
Melynek végit összetartja
A délibáb gyöngé karja;
Ki, míg az anya is közel,
Mezei dolgot is mivel,
Ringatja a kis gyermeket,
Órködik álmai felett.

Erdélyi János.

A FÖLDRŐL. *)

Az ember a földhöz van tapadva. Élete, mint minden egyéb állaté, a növényektől függ, a melyeket a föld terem. A hol termékeny a föld, ott találjuk legnagyobb tarkaságban az állati életet; a hol ellenben sivár és terméketlen, kevés állat teng ott, s ily vidéken mindég szerfölött gyér a népesség is.

A mit a földmives földnek nevez, nagy részben azon kőszirtek elmállott halmaza, melyek a föld kemény kérgét képezik. A lég és víz folytonos hatása porhanyókká teszi e sziklák egy részét, s a föloldott por ellepi a kemény kéreg fölületét. Messze széthordja a szél a növények magvait, s elveti a porhanyó földbe; kicsiráznak, föltenyésznek abban a növények; majd előállanak az állatok, élni e növényeken; míg lassanként sziklaporladék s állati és növényi maradványok keveréke fedi be a szárazföld összes felületét. E keverék az, a mit a földmives földnek vagy talajnak nevez.

De az ekkép természetes uton képződött föld, különböző okoknál fogva, igen különböző minőségű. Már az elporlott sziklák-nak is merőben különböző volt vegytani összetétele; a víz és szél a legváltozatosabb módon hordja szét a föld felületén e sziklafajok elmállott töredékeit: s egy tekintetre láthatjuk, mi különböző módon, mennyire különféle arányban vannak elkeverve itt amott az elkorhadt növényi és állati maradványok. Ezen és egyéb hasonló okok miatt többféle földnem állott elő, melyek nem csak külső tulajdonságaikra, hanem használati becsökre, termőerejökre nézve is különböznek egymástól.

Ha némi figyelemmel vizsgáljuk a tömérdek kőzetet, mely csak egy hegyi útban is föltünik előttünk, mindjárt szemünkbe ötlük,

*) A vizről irt cikkben 60 elem helyett olvasd : 62 elem.

hogy természeti alkotásukban is lényeges a különbség. Sok egész kőszirteket, hegyeket képez, s úgy tetszik, mintha egyetlen tömegből állana mindegyik, természetesen nyílásokkal, hasadékokkal meg-megszaggatva, de a nélkül, hogy határozottan láthatnók megosztásait. Másutt ellenben mederben vannak lerakodva a kőzetek, mint megannyi különböző vastagságu roppant táblák avagy lemezek, melyek gyakran mértföldekre terjednek.

Nem sok tudomány kell ahhoz, hogy e különbséget észrevegyük, — magától szembetünő az; s ez alakzati különbség oly fontos, hogy a szerint tömegesekre és rétegesekre osztják a kőzeteket. A mely kőzetben nem látunk réteges fölosztást, az elsőkhöz tartozik; s a mely kőzet mederbe, táblás alakban rakodott le, a másod rendűekhez.

A réteges sziklafajok jóval nagyobb részét fedik a föld felületének, és pedig különböző helyzetben. Rendesen vizirányosan fekszenek egymáson, mint valamely könyv levelei, olykor megkevesbbé vagy inkább dűledékesen, vagy későbbi fölemelkedések következtében egészen fölállítva, roppant falak gyanánt. S a kőzetrétegek ezen különböző fekvése szükségkép befolyással van a föld minőségére.

A réteges vagy táblás váladéku kőzetek alkatrészei: a mészkő, fővenyke és agyag. A mészkő elporladása meszes földet ad; a fővenyke elmállása homokföldet; s az elmállás által agyagot adó kemény sziklából lesz az inkább vagy kevesbbé szivós agyagföld. S azért a földnek e három neme van leginkább elterjedve az egész világon.

Van azonban sok sziklafaj, mely nem csupán mész- és fővenykeből vagy agyagból áll, hanem mind a hármát magában foglalja különböző arányban. Az ily sziklák elkorhadásából különböző közép minőségű földnemek is származnak, melyek sem mész, sem homok, sem nem csupa agyagföldek; s nagy részint ezek azon termékeny földek, a melyeket legjobban szeret mivelni a mezei gazda.

Hasonló kevert földnemek állanak ott is elő, a hol különböző sziklafajok szélei érintkeznek egymással, s egyik és másiknak porladéka összekeveredik. Az ilyes keverékföld sokkal jobb, mint külön bármely egyes sziklafaj porladéka.

A tömeges kőzetek szintén többféle sziklafajból állanak. E sziklafajok összetételök szerint hamarabb vagy lassabban mál-

lanak el s különböző földnemeket alkotnak, melyek közül leg-
szegényebb, a mely a gránit-sziklák szétmállásából származik. A
többi sziklafajoké gazdagabb. Ide sorozhatjuk a lávaföldet is,
melyet égő vagy már kialudt tűzokádó hegyek körül találunk. A
láva lassanként mállik el, s az elmállott lávaföldön déli Olaszor-
szágban, bámulatosan buján terem a gesztenye és szőlő. Átalában
a régi lávaföldek a legjobb gabonatermő helyek.

Földünk fölületén egymást váltja a völgy és halom, hegy és
sikság. Az elkorhadt szikladarabok finomabb részeit kimossa a
hegyeken az eső, lehozza a völgybe és sikra. Innen következik,
hogy ugyanazon sziklafajok különböző földeket képezhetnek. A
durvább kavicsos részek fenmaradnak a hegyoldalon, s a finomabb
részek alászállanak. Például valamely sziklafajból a mész- és agyag-
részek kiválnak, lemossa az eső, s fenn terméketlen, sovány ho-
mok marad.

A föld ezen készítésében a szeleknek is fontos szerep jutott.
Fölverik a finom port s gyakran egészen más vidékekre viszik.
Vagy a tenger felől fúnak befelé a szárazra, s a tengerparti fűvény-
nyel roppant területeket elborítanak és sivár fenyérekké, homok-
pusztákká változtatják a növénydús, termékeny helyeket.

Ide járulnak a folyók kiöntései, melyek iszappal borítják
egész árterületeket. Így képződik az iszapos föld, sok folyó lapá-
lyos vidékein.

Végre a növényzet is befolyással van a föld képzésére. Fa és
egyéb kisebb növény kivesz, elkorhad s száraz helyen lassanként
elenyész a légben. De ha állóvizben korhad el a növény, megfeke-
tül abban, s ha darabokra mállik is, ott marad anyaga, a hol el-
hullott. Megint más növények nőnek és enyésznek el, s ugyanazon
nedves helyen találják sírukat: úgy hogy évről-évre szaporodik
ott a fekete növénytömeg, s az elmállott sziklából képződött föl-
det mélyen betemeti. Így származik aztán lassanként ama nehe-
zen mivelhető tőzeg föld, melyet folyók mellett, árvizjárta vidé-
ken, kiszáradt tavak helyén és tengerpartokon találunk.

Előadám a föld különböző minőségének természetes okait. A
sziklafajok vegytani összetételében fekszik eredetileg a legfőbb ok;
másik szintén fontos ok az eső és szelek hatásában keresendő; ide
járul végre a korhadt növényi részek fölhalmozása.

Ezen tényezők közremunkálása idézi elő a különböző földne-
meket, — a mint közönségesen nevezik, a homok-, agyag-,

mész avagy márga-földet és tözeget. Bár mind e nevek fontos vegytani különbségekre mutatnak: még sem fordítanak elég figyelmet ugynevezett gyakorlati gazdáink a föld vegytani összetételére. Az érintett földnemek közül a homokföldet könnyen megismerhetjük arról, hogy kovagból áll, melyet leginkább ismer mindenki az ugynevezett békasóban; mész- vagy márgaföld alatt főleg szénsavas mészből és agyagból álló keveréket értünk; s az agyagföld oly összetett anyagból áll, melyben kovanyföld tím-földdel, vagy a mint a vegytudósok mondják, alumíniummal van keverve.

A föld használati értékét azonban oly természeti és földtani viszonyok is határozzák meg, melyek az azt alkotó sziklafajok vegyészeti összetételétől egészen függetlenek. Így például a sziklafaj, mely bizonyos talajt ad, nem csak a mezőgazdaság miként üzésére, hanem az azzal foglalkozók állapotára s az egész vidék jellemére és kinézésére is befolyással van. Nézzük a mészhegyeket. Legtöbb helyen beszivnak e hegyek minden nedvet, s a mely viz egyszer beleszivárgott, nem könnyen jő fel ismét forrásképen, s a lakosok kénytelenek mesterséges víztartókban fogni föl a vizet használatra. A hol, mint Anglia némely vidékein, vékony földréteg borítja az ily mészképleteket, a min rövid, kemény fű terem: az ily vidék különösen alkalmas juhtenyésztésre, mert a hasznos házi állatok közül a juhnak még elegendő élelmet nyújt. De a hol kevés eső esik, s az is hamar elpárolog a nap heve miatt: okvetlenül mesterséges uton kell magunkat vízzel ellátni. Ehez pedig nem juthatunk, ha csak a mészképletek alá szivárgott forrásokat a mélységből mesterségesen föl nem vezetjük; s e kútforrás, mint tudjuk, ropant költséggel jár.

A mezei gazdát a hozzás tapasztalás is megtaníthatá, hogy bizonyos fák és egyéb hasznos növények például homoktalajban tenyésznek legjobban, mások ismét agyagban, míg sok növény kevert talajt kíván. A hol tehát egy ily fa vagy növény buján tenyész, ott találjuk föl az annak leginkább megfelelő földet; vagy ha a homok-, agyag- és meszes földet haszonnal akarjuk mivelní: olynemű fát avagy növényt kell abban tenyésztenünk, a mely hasonló minőségű talajban már máshol bő termést nyújtott.

De ha e viszonyt a föld és növény közt közelebről vizsgáljuk: különös kérdések merülnek föl előttünk, miknek megfejtésére fölületes vegytani ismeret már nem elegendő. Ugyanazon növények

épen nem minden homokban, minden agyag- és mészföldben tenyésznek egyiránt. Vagy egy ideig buján nő a fa, s aztán egyszerre csak kivesz, a szántóföld meglehetősen aratást nyújt egyideig, s aztán évről-évre kevesebbet ad. Honnan e változások? A talaj szintoly homokos, mint azelőtt volt, agyag- és mésztartalma sem változott, — s a növények még sem tenyésznek abban többé!

Mélyebb vegytani vizsgálat nem csak megfejti előttünk e kérdéseket, hanem egyszersmind arra is megtanít bennünket, mint segíthetünk a bajon minden egyes esetben.

Ha bárminemű kiszáritott talajból, a melyben még növény tenyész, bizonyos pontosan megmért darabkát tűz fölött a légen izzóvá égetünk: egy rész elég abból, s ha újra megmértük, azt tapasztaljuk, hogy a mi hátramaradt kevesebbet nyom valamivel. Az ekkép fölfedezett éghető alkatrész állati és növényi anyagokból áll, a mikből minden talajban van bizonyos mennyiség. Némely talajban ugyan csekély, például Ceylon szigetén azon fa, mely a fűszeres boltokban árult fahéjat adja, oly talajban is tenyész, a melyben csak egy századrésznyi állati és növényi maradvány van. Másutt azonban gyakran dús mennyiségben találunk ilyes maradványokat.

Tapasztaljuk továbbá, hogy a talaj földi, eléghetlen alkatrészei közt a homok kovanyföldén, az agyag timföldén és a mészen kívül, még sok egyébféle anyag van, és pedig olykor meglehetősen mennyiségben. Legfontosabbak ez anyagok közt a kali, natron, keserföld, vaséleg, kénsav és villó- (foszfor-) sav. A kali a kalium nevű elemnek élenyvel vegyülése, melyet mint hamuzsirt ismerünk; a natron a natrium nevű elem vegyülése élenyvel, a közönséges sziksó, ha még szénsav is járul hozzá; a keserföldet a magnesia fejer porában ismerjük; vaséleg az élenynek vassali összeköttetése, a mit legjobban elötüntet a rozsdá; kénsav az éleny vegyülése kénnel, a mit vitriolnak mondunk közbeszédben; s a villósav olyas fejer anyag, mely akkor áll elő, ha a villó (foszfor) a levegőn elég.

Jó termő talajban mind meg kell lenniök ezen anyagoknak. A hol merőben hiányzanak, vége minden növényzetnek. A hol csak kis mennyiségben találhatók, mindjárt megláthatni a növények lankadt, beteges kinézéséről. Ha egyféle növényt hoszas ideig termesztünk ugyanazon földben: az érintett anyagok közül egyik és másik megfogyatkozik abban, olykor egészen el is tűnik, vagy oly alakban marad hátra, melyben a növény nem fordíthatja

táplálására; s ekkor aztán lehetetlen a gyökereknek annyit fölszívni azokból, a mennyit a növények növése és tenyészése megkíván. Innen van, hogy némely növény nem képes tenyészni oly talajban, a mely különben egészen alkalmasnak látszik természetére, s a melyben azelőtt jól diszlett. A mily világos ez esetekben a baj oka, szintoly ismeretes előttünk a gyógyszer, a mely azon segít. Adjuk meg a földnek azon ásványos részeket, a melyek abban hiányzanak, adjuk meg oly alakban, hogy a gyökerek által tápszerűtől fölvehető legyen, s a növények újra földiszlenek és szintoly dúsatást adnak, mint azelőtt.

Ha körülményesen vizsgáljuk a talaj eléghető alkatrészét, ugy találjuk, hogy az is különféle anyagokból áll. Két osztályba sorozhatjuk ez anyagokat. Az első osztályba tartoznak azon anyagok, a melyekben legeny van, vagy mint a tudósok mondják azote, nitrogen, miről a levegő alkatrészei közt bővebben szóltunk. A második osztályba sorozzuk azon anyagokat, melyekben nincsen legeny. Mindkét nemű anyagokat kellő mennyiségben föltaláljuk a jó termőföldben. A hol csak gyéren jönnek elő ez anyagok, főleg a legenytartalmuk: senyedni látjuk a növényzetet; s egészen ki is vesz, ha merőben hiányzanak.

A föld növényi és állati alkatrészeivel tehát épen ugy vagyunk, mint a fenebb érintett ásványos részekkel: a hol csekély mennyiségben fordulnak elő, a homoki növény nem tenyész többé a homokföldben, a meszes vidék növényzete nem a meszes talajban. A terméketlen földnek tehát szintogy meg kell adni azon alkatrészeket, melyek a növényi és állati maradványok korhadásából származnak, mint az ásványos részeket, ha azok hiányzanak abban.

Emlitém fenebb, hogy a tömeges kőzet sziklafajai közt a gránit ad legszegényebb talajt. Azok után a miket épen előadtam, most már könnyen érthetjük ennek okát.

Miből áll a gránit, ha vegytanilag vizsgáljuk? Kovany- és timföld mellett mindég találunk abban némi kalit és natront, de csak ritkán és kis adagban találunk meszet, keserföldet és vaséleget. A réteges kőzet többi sziklafajaiban ellenben bőven föltaláljuk mindezen anyagokat, a melyek, a tapasztalás szerint, annyira szükségesek, hogy a talaj termékeny legyen. Tehát bizonyos ásványi részek megléte vagy hiánya teszi a különbséget a földnemek közt, melyek egyik vagy másik sziklafajból származnak. Ha tehát a grá-

nit elmállásából lett talajt javítani akarjuk, oly ásványi részeket kell arra szállítanunk, a melyek nincsenek meg a gránitban. A tapasztalás után indulva, mézszezel javították már akkor is a gránit talaját, mikor még nem tudták tudományosan okát adni, miért teszük ezt.

Abban áll a trágyázás egész mestersége, hogy a talajnak megadjuk az abban hiányzó alkatrészeket, és pedig alkalmas időben, saját vegytani állapotban és kellő arányban. Hogy minő szolgálatot tesznek a termékeny talaj különböző alkatrészei minden tekintetben a növényi élet előmozdítására és fentartására, bővebben kifejtem a jövő füzetben, ha majd különösen a növényekre térek át.

Azonban föltéve, hogy minden szükséges vegytani alkatrész meg van valamely földben, a mi termékenységre szükséges: természeti körülmények és befolyások teljesen kijátszhatják a vegytan számításait. Hányszor mondjuk, hogy valaki gazda nélkül számít; s régi közmondás, hogy az idő is gazda. Ha kevesebb eső esik, mint a mennyi kellő nedvességben tartja a földet: kiszárad a növény még csirájában. Innen a roppant, kopár sivatagok, melyek esőtlen vidékeken nagy területeket foglalnak el. Ily vidéken hasztalan bárminő föld, hasztalan minden emberi fáradság, ha vizet nem tud előteremténi. S ellenkezőleg oly vidék is van, a hol mintegy medenczében összefoly a szakadó zápor, meggyül a víz, és nincs lefolyása. Itt sem lehet szó földmívelésről, bármí jó minőségű legyen különben a talaj, míg mesterségesen le nem vezetjük a fölösleges vizet. Az is baj végre, ha többnyire alkalmatlan időben esik az eső, mint Izlandban, a hol rendszeren ősszezel szakad az eső, mikor az árpa érnék, és pedig oly irgalmatlanul szakad, hogy a miatt ez egyetlen gabnafaj termesztése is rendkívüli bajjal jár ama szigeten.

A melegségi viszonyok is befolyással vannak valamely vidék termékenységre. A vegyész általában azt mondja: mihelyt valamely talajban megvannak a szükséges alkatrészek, bármely növénynek meg kell abban teremnie. De a ki a növényi élet tünetényeit figyelemmel kíséri, akkép módosítja ez állítást: hogy a szükséges vegyrészekon kívül, bizonyos természeti egybeállással is kell bírnia minden talajnak, hogy egy vagy más növényt jól megteremjen. A mely növény különösen agyagföldet kíván, nem igen tenyész homokföldben, s a mely növény repülő homokban is gyökeret ver,

kivesz, ha tőzegbe ültetjük át. S azt is tapasztaljuk, hogy — szintén egészen függetlenül a talaj minőségétől, — az egyes vidékek mérséklete vagy melegségi foka is szabályozza a növények tenyésését. Annyira áll ez, hogy egészen a nedvesség és meleg egyesült befolyásától függ a föld különböző vidékeinek saját növényzete; e tényezők okozzák az ugynevezett éghajlati különbségeket. Az idegen növények, minden ápolás mellett, többnyire még virágházban is csak tengődnek nálunk, míg hazájokban vadon és buján tenyésznek. Ültessük át a déli növényt északi vidékre, s bizonyára nem élvezzük gyümölcsét.

De az ember is befolyást gyakorol a föld minőségére.

Ellenállhatlan vágytól ösztönöztetve a messze távolba megszerencséjét keresni, áthajózik a széles tengereken s ismeretlen partokon száll ki, a hol mindenfelől egy új világ termékenysége veszi körül. Feje fölött csapnak össze a dús nedvű fűszálak, s magas kuszónövények kapaszkodnak az óriási fákra, melyek más növények elkorhadt maradványai fölött nőnek, s egymásba font sudaraikkal áthatlanná teszik az őserdőt. Az ember azonban fejszét ragad, hullanak előtte a büszke törzsek, s a vadon közepett csakhamar mivelte föld áll elő, mely évenként bőven adja vissza az elvetett gabonát. Ugy tetszik, mintha kimerithetlen volna a föld termőereje. Idő folytával azonban lassanként változás áll be, s a molsolygó tájkép lassanként komolyabb szint és alakot ölt. Nem oly szép többé a vetés, kevésbbé gazdag az aratás eredménye, s aztán épen nem akar tenyészni a növény, s végre falánk rovarok és ártalmas élődi növények áldozata lesz. S az ültetvényes megint vállalára emeli fejszéjét, elhagyja hoszas ideig mivelte földét, s nyugot felé vonul, hogy az őserdőből újabb, termékeny hazát foglaljon. Megint hasonló sors vár ott reá; ugyanazon rendkívüli bőség kezdetben, s aztán hanyatlás, végre meghiusulása minden törekvésnek. Szomszédai hasonló tapasztaláson mennek át, osztoznak sorában. Lépésről lépésre nyomulnak beebb az őrs rengetegbe, s a cultura hatalmas léptei előtt halomra dőlnek az ezred-éves faóriások. Évről évre oszlik az irtó fejsze előtt az őserdő homálya, nemzedékről nemzedékre halad előre az emberiség, elül zöld erdőségek szegik be a látkört, s hátuk mögött elhagyott kopár vidékek.

Ime az amerikai gyarmatosítás rövid története. Azon elhagyot roppant térségek, melyekkel az utazó az Atlanti tenger partjai között Virginiában, mindkét Carolinában és Mexicóban találkozik,

eléggé hirdetik a fenebbmondottak igazságát. De még több érdekel birnak ránk nézve azon világrész északibb tartományai, melyeknek földmivelési viszonyai inkább hasonlítanak a mieinkhez.

Azon lapály, melyet a Szent-Lőrincz folyam öntöz, s mely Montreal közelében tág síksággá terül el, a franczia uralom idejében éléskamrája volt mintegy Amerikának. Annyi búzát termett, hogy éveken át sokat ki is vittek; s ma már saját lakosainak élelmi szükségeit sem fedezheti, a nélkül, hogy tetemesen szaporodott volna népessége. Alsocanadából majd egészen eltűnt a búza, s zab és burgonya lépett helyébe, a mi jelenleg fő tápláléka a földmives osztálynak. Sőt Uj-Angliában is kevés haszonnal jár immár a búza-termesztés. A kimerült föld birtokosa Északamerika ezen részében nem képes többé az irtóval versenyezni, a kifejszével egyengeti az eke utját az uj törésen, a hol minduntalan roppant tuskókkal kell küzdenie. Amaz egészen más növényeket kénytelen termeszteni, mint az utóbbi. A gabonatermesztés évről évre fölebb megy nyugotra. Innen van, hogy az Egyesült szabad államok búzatermelése két annyi volt 1840-ben mint 1850-ben.

E megdöbbentő adat mindazáltal nem csüggeszti el, a ki a világtörténetből megtanulta, hogy majd minden cultura pusztitással kezdődik. Értelmes mezei gazda lép az irtó nyomába, s mivelés alá veszi a kiszivott, elcsigázott földet. Virginia és Carolina elhagyott homok-tereit kagylós-mészszel és márgával hinti be, s megint fű borítja azokat csakhamar, és ismét jó aratást adnak. Vagy gipszszel hinti be a földet, mely mintegy varázs-ütésre csakhamar kétszer sőt négyszer annyit terem. Nincsen semmi uj a nap alatt. Németországban a mult század második felében a gipsztrágya egészen uj korszakot idézett elő a takarmánytermesztésben, s ez által az összes mezőgazdaságban. Szintugy korszakot képez Északamerika rab-szolgatartó államainak mezőgazdasági történeteiben a mésztrágya behozatala, a mi mindössze is csak 1832-ben történt. S még többet tesz a józan mezei gazda; gondosan egybegyűjti házi állatainak trágyáját s szántóföldre szállítja, — s a búza ismét vigan kezd tenyészni, eltűnnek ellenségei, a rovarok és élődi növények, megjavul és ismét termővé lesz a föld.

A javítás azonban sokkal lassabban halad előre mint a pusztulás. A javítás sokkal több időt és pénzt igényel; a föld meddősége sokkal hamarabb bekövetkezik az irtó gondatlan gazdálkodására, mint a mily hamar segithet azon a későbbi birtokos megfeszített

iparkodása. A hol mindazáltal erőteljes népfaj lakik, okvetlenül követi az utóbbi az első települőt, mert úgy hozza magával a népesség szaporodása, s a jólét és polgárisodás emelkedése. Ha Északamerikában roppant földterületeket merítették ki s tettek némi tekintetben pusztákká a hoszas rosz bánásmóddal: megint kezdenek azokon diszteni a vetések, ujabb zöld szalagok húzódnak mindinkább nyugot felé, miglen ismét egészen mivelte földek töltik be az elenyészett őserdőség helyét.

De nem szükség Északamerikába mennünk, hogy a dolgok ezen állását föltaaljuk. Mennyi föld van hazánk különböző vidékein is hanyag és rosz mivelés által kimerítve, úgy hogy távolról sem hozza be, a mit behozhatna; mi roppant térségek vannak egészen miveletlenül víz alatt; mennyi tért találunk országszerte, a mit jobban lehetne használni, mint használják jelenleg. S mi hatalmas tanácsadó e részben a tudomány!

Más, e részben miveltebb országok példája mutatja, mit tehet az ember a föld termőereje növelésére. A mi már eddig történt, még nagyobb várakozásra jogosít a jövőben, mert a tudomány, különösen a vegytan, szakadatlanul halad, s számos fölfedezést tesz naponként, főleg a növényi élet és a föld viszonyai körül. A helyett hogy homályban tapogatóznék, rosszul számított kísérletekbe ölné pénzt és időt s hibás eszközök kivitelére pazarolná a nap-számot, — a földmivelés ujabban szilárd és tágas alapot nyert, a melyre bizvást támaszkodhatik.

CSENGERY ANTAL.

SZERELEMNEK RÓZSAFÁJA. . .

Szerelemnek rózsafája
 Árnyékában heverek,
 Hulldogálnak homlokomra
 Illatozó levelek.

Szerelemnek fülmiléje
 Csattog a fejem fölött,
 Képzetemben minden hangja
 Egy-egy isten-álmot költ.

Szerelemnek poharában
 Ajkamat fürösztgetem,
 Nem oly édes másból a méz,
 Mint ebből a gyötrelem.

Szerelem fejér felhői
 Erre felé lengenek,
 Mintha engem látogatni
 Jőne egy angyalsereg.

Szerelemnek holdvilága
 Rám arany palástot vet,
 Eltakarja, felejteti
 Vélem szegénységemet.

PETŐFI.

GAZDASÁGI ROVAT.

SZÉKELYI RÖZSÉLY.

TAKARMÁNYTERMESZTÉS.

A földmivelésnek jobbkarja kétségkívül azon trágya, melyet a földmivelő rendes gazdálkodás mellett marhái után nyer.

Istállói trágyával kellően meghordva mindenféle föld dusabb, biztosabb terméseket nyújt, s ily trágyának bő alkalmazása által a hiányos vetéscsorgásból eredhető káros következményeket könnyebben el lehet háritani, sőt ha fenforgó körülmények javálnak, ugyanegy növényt ugyanazon földben hosszabb évsoron át is meg lehetős sikerrel termeszthetni. Ellenben a ganéj-trágyát szántóföldeinken hosszabb időre semmi által sem pótolhatni. Így például a mész, márga, hamu, csontliszt s több efféle szerek alkalmazása által vagy pedig szorgalmas mivéléssel, egy időre csak addig segíthetünk, míg a föld kellő mennyiségben tartalmaz elrothadt istállói trágyát: e nélkül amazok sem használnak.

Innen van, hogy a szántásvetésre folytonosan használt földek, habár eredetileg még oly termékenyek voltak is, lassanként elsoványodnak, termőerejüket mindinkább elvesztik, ha azt időről-időre nem istápolják ganéj-trágyával. Hogy pedig ez történhessék, barmainknak kellő mennyiségű takarmányt kell adnunk. E takarmányt a gazda néhol más földjéről jutányosan beszerezheti; másutt megint gyári üzletek által nyerheti nagy részben; de legtöbb esetben mégis maga kénytelen termeszteni, úgy, hogy általában véve csak kiterjedt takarmányföldek mellett, a réteket és legelőket is ide értvén, tehetni szert kellő trágyamennyiségre. Ennélfogva rendszerint csak is azon gazdaság ad állandóan dús terméseket, s hoz nagy jövedelmet, mely takarmányt kellő mennyiségben állít elő.

Mennyi takarmány kelljen, hogy földeink kellő termő-erőben tarthatására elégséges trágyánk legyen, többféle körülményektől függ, nevezetesen:

1) A földnek gazdálkodásunk általi megerősítésétől, mire megint a természetett növények s a föld alkotása legnagyobb befolyással vannak.

A természetett növényeket illetőleg, a mindennapi tapasztalás mutatja, hogy némely növények nagyobb, mások kisebb mértékben szivják ki a földet, sőt némelyek gazdagítják azt.

A földsoványító növényeket három osztályra sorolhatni. u. m 1) legnagyobb mértékben földsoványítók a buza, rozs, árpa, zab, len, kender, mák, repce, kukoricza, dohány, burgonya, répa s egyéb gyöknövények; 2) kevesbbé szivják ki a földet: a hajdina, borsó, bükköny s egyéb hüvelyesek; 3) még kevesbbé a zölden learatott gabona és hüvelyes növények. Vagyis számokban kifejezve a dolog úgy áll, hogy közép kötöttségű földön az 1-ső osztálybeli növényeknél a kiszivott földerő körülbelül kétannyi, — a 3-ik osztálybelieknél félannyi istálói nyers trágyának felel meg, mint a mennyit összes termésük száraz állapotban véve nyom. P. o. ha 1 holdon 8 mázsa mag és 17 mázsa szalma termett, tehát összesen 25 mázsa száraz termék volt, ugy ez az 1-ső osztálybeli növényeknél a földből kiszivott erő visszapótlására 50, a 2-ik osztálybelieknél 25, a 4-ik osztálybelieknél pedig 12½ mázsa istálói nyers trágyát kíván.

A földgazdagító növények közé tartozik: a luczerna, baltaczim, veres lóher, valamint egyéb lóherék, s a füvek is. E növényekről általában fölvehetni, hogy a termőerő, melyet a földnek maradványaikkal visszapótolnak, a több éveken át állani-hagyottaknál kétannyi, a csak egy-két évig állóknál ellenben ugyanannyi nyers trágyával ér föl, mint a mennyit egy évi száraz termésük nyom.

A mi pedig a föld alkotását illeti, köztudomásu dolog, miszerint egy bizonyos trágyamennyiségnek hatása legtovább tart a nehéz agyagban, rövidebb ideig a közép kötöttségű agyagban, legrövidebbig a laza homokban, ugy, hogy általában véve azon trágyamennyiség, melynek hatása kötött, nehéz földön 5 évig nagyobb mértékben érezhető, közép kötöttségű földön csak 3—4 évig, laza homokban pedig csak 2—3 évig működik sikerrel. Miért is a növények által kiszivott földerő visszapótlására kötött

agyagos földön egynegyeddel kevesebb, homokos földön pedig egynegyeddel több trágya szükséges, mint a közepszerű kötöttséggel bíró földön.

A megkivántató trágyának kiállítására szükséges takarmánymennyiség függ:

2) Az állatoktól is, melyek ganéjából a trágya ered. Ha a takarmányt lovakkal vagy szarvasmarhával etetjük fel, több trágyát kapunk, mint a juhoktól. Egyébiránt a mindenféle állatok után bizonyos mennyiségű takarmány- és alomból nyert trágyát hozzávetőleg kétszer annyira tehetjük, mint mennyit a száraz takarmány és alom nyomott; p. o. 1 mázsa száraz takarmány és alom után 2 mázsa nyers trágya lesz.

A trágyaszükséglethez képest kellő takarmánymennyiség kiszámításánál még az is tekintetbe veendő:

3) Vajjon a marhát otthon tartjuk-e, vagy kívül a legelőn? Mert a legelő marhánál, valamint az igásoknál is, a fölemésztett takarmánynak csak egy részét vehetjük fel a trágyakiszámításnál azon időhöz képest, melyet igásaink istállóban töltenek.

Végül, földeink illő termékenyíthetésére több vagy kevesebb takarmányt föltételez:

4) A trágyának helyes kezelése és alkalmazása is. Hogy a trágyagödörnek czélszerűtlen készítése, a trágyának helytelen fölrakása s a hanyag vele való bánásmód mellett sok trágya megyen kárba, bizonyítást sem igényel; s általában elmondhatjuk, hogy míg a trágya — többnyire csak hosszabb hányódás-vetődés után, porhanyós, szalonnás, sőt gyakran már teljesen kiszáradt, kilugozott vagy megpenészedett állapotban — a földre kerül, termékenyítő erejének legalább is egynegyed részét elveszté.

A mondottakat szem előtt tartva, rájöhethetünk, hogy mennyi földerőt fogyasztanak a nyert termések? visszapótlására mennyi trágya és ennek előállítására mennyi takarmány szükséges valamely gazdaságban? Nagyon természetes, hogy e tekintetek meghatározásánál minden gazdaságnak a maga körülményei szerint kell alkalmazkodni. A mi azonban a legközönségesebben természeteni szokott növények, tehát a gabonafélék és a takarmány alá szánt földek közt létezni kellő arányt illeti, ma már tapasztalás által igazolt számítás után annyit tudunk, hogy jó termékenységgű rétek

és kedvező éghajlat mellett, a gazdálkodásnak sikeres folytathatására minden hold szántóföld vagyis gabnatermő tér után legalább is $\frac{10}{16}$ holdnyi rét, vagy e helyett takarmánytermő tér szükséges, föltéve: hogy egy holdnyi takarmányföld 20—25 mázsa takarmányt terem.

Ezen tapasztalati tételből kiindulva:

1) azon esetre, ha egy (1600 □ öles) hold takarmánytermő téren csak 10 mázsa takarmány terem általában, kell a helyes termelési arány fentartása tekintetéből minden hold szántóföld után $\frac{1}{16}$ hold takarmány-tér.

2) 15 mázsa holdankénti takarmány termelés esetére kell minden egy hold szántóföld után $\frac{15}{16}$ hold takarm. tér.

3) 20—25 mázsa takarmánytermeléssel $\frac{10}{16}$ „ „ „

4) 30—35 „ „ „ $\frac{7}{16}$ „ „ „

5) 40—45 „ „ „ $\frac{6}{16}$ „ „ „

Láthatni ebből, mily nagy mértékben változik a gabna- és takarmánytermő tér közt létezni kellő arány a szerint, a mint takarmánytermő földünk holdanként többet vagy kevesebbet terem. Midőn ugyanis takarmánytermelésünket holdanként 10 mázsnál magasbra vinni nem bírjuk, a kellő takarmányozás és trágyázás kielégíthetéseére minden hold szántóföld után $\frac{1}{16}$ holdat kell takarmánytermesztésre fordítanunk; holott ha holdanként 40—45 mázsa takarmányt termelnénk, ez esetben minden hold szántóföldre már csak $\frac{6}{16}$ hold takarmánytermő tér kívántatnék.

Nagyon érdekében áll tehát a gazdának azon lenni, hogy egy s ugyanazon térről mennél több takarmányt arathasson, miután ez által nem csak a takarmánytermelési költségek csökkennek, hanem csökken a takarmánytermelés számára szükséges termőtér is.

A takarmánytér termékenysége azonban, ismét a gazdaságnak többféle körülményeitől függ; például: a gazdaság bir-e rétekkel, és körülményei, földjei mily takarmánynemeket engednek termesztetni?

Ha a gazdaság rétekkel bír, ugy a gazda mindenekelőtt azon legyen, hogy rékjei termékenységét javíthassa minél nagyobb mértékben. Vagy pedig, ha a rétek nagyon szárazak, de különben szántóföldnek alkalmasok, ugy legtöbb esetben tanácsos azokat feltörni, s a takarmányt vetésforgásban termesztetni.

Hja! gondolja magában sok magyar gazda, hát még a takarmányt is természetesen! Pedig nincs különben; mert ha elnézzük kopár legelőinket, elhagyatott rétjeinket, s ha föl vesszük, mily hanyagul kezeli s csekély becsben tartja nálunk még mai nap is a legtöbb gazda a trágyát, — bizony nem lehet csudálkozni, ha földeink, az adott termékekért illő pótlást nem kapva, termőerejükben évről-évre fogynak, terméseink mindinkább csökkennek, és Magyarország hajdan oly dúsgazdag rónáin már most is kevesebb terem, mint más — természet által sokkal kevesebbé kegyelt tartományokban. Hogy pedig az úgy van, mindenki tapasztalja, a ki hazánkat s a külföldnek gazdasági tekintetben jelesebb országait összejárja; továbbá bizonyítja régiebb gazdasági íróink egyik legkitünőbbike, Angyalffy, ki részint saját tapasztalása, részint hiteles írók nyomán e tekintetben következő adatokat közöl. Egy 1200 □ öles holdon átlagosan véve terem pozsonyi mérő:

	buza,	rozs,	árpa,	zab.
Angolországban	15	17½	15¼	21½
Belgiumban	17	18½	15¾	35¼
Déli Németországban	12	13	17	21¾
Magyarországban	10	11	12	16

Ez adatok pedig még ez előtt közel 50 évvel gyűjtettek. Azóta érintett országokban nevezetesen emelkedett okszerű gazdálkodás által a földnek termőereje, holott nálunk, fájdalom, tetemesen alább szállott, és ha a dolgon nem segítünk, még nagyobb mértékben fog alászállani. S e bajon — bár mikép forgassuk is a dolgot — csak kellő trágyázás által segíthetünk, trágyára pedig csak takarmánytermesztés által tehetünk szert. A takarmánytermesztés behozatala s kiterjesztése tehát egyik legfőbb eszköz, melylyel sinlő mezei gazdaságunkat fölsegíthetnők.

Nem tagadhatni, hogy azelőtt hazánkban, különösen kisebb gazdáinknál a robot és dézsma utjában állott a takarmánytermesztés fölvirágzásának, és hogy azt a közös ugar- és tarlólegelő még most is nagy mértékben akadályozza: miért is igen kívánatos, hogy e nyomasztó körülmény terhe alól jobbra törekvő gazdáink a tagosítás mielőbbi életbe-léptetése által országszerte megszabadulhassanak.

Egyébiránt összes gazdálkodási, különösen pedig állattartási rendszerünk is igen káros befolyással van a takarmánytermesztés terjedésére. Hazánkban ugyanis a gazdasági földeknek csak

egyharmada rét és legelő; s ha ide számítjuk még az ugart, mely legtöbbször szintén legelői minőségben hever parlagon: úgy a gazdasági földeknek fele állati táplálék hozására szolgál. Térileg véve tehát a fennebbi arányosítás szerint nem látszunk épen rosszszul állani, mert hiszen körülbelől annyi a takarmánytermő tér, mint gabnaföld. Ámde ha egészen a természet jóvoltára hagyott kopár legelőinket mellőzve, a réteket magánosan szembesítjük a gabnafölddel: úgy valóságosan legfeljebb egynegyed hold takarmánytermő tér jut egy hold gabnaföldre. S aztán még a minősége, terménysége, milyen e takarmánytérnek! Réteink sem részeseülvén kellő ápolásban, ezek termékenysége, mostani elhanyagolt állapotukban, holdankint általában 8—10 mázsánál többre nem megyen. Itt rejlik eredeti bökkenője mezei gazdaságunk boldogulhatásának; innen származik egy részről oly gyakran takarmány szükében szenvedő állattenyésztésünk satnyulása, s földeink egyre hanyatló termékenysége mellett gazdagságaink jelen áldástalan állapotja; más részről pedig ugyanonnan fakad gazdáink elfogultabb részénél még egy jobb jövő kifejlődhetésének is útját álló ama csökönőség, miszerint marháikat valahogy, bár felette silányan s csekély haszonnal mégis csak eltengőttetvén, nem akarnak több földet takarmányra szánni, attól tartván, hogy ennek következtében majd kevesebb pénzelő terményeket állithatnának elő.

A takarmánytermesztésnek összes gazdasági üzletünk javára nagyobb mértékbeni terjedését csak akkor lehet reményelni, ha — a hol csak a körülmények megengedik — kopár, de nagyrészt jó talajjal bíró gyeplegelőinket feltörjük, ugarainkat, főképp alkalmas takarmány növényekkel bevetjük, barmainkat pedig a legelői koplaltatás helyett istállóban tápláljuk.

Hogy azonban ezt tehesük, természetesen le kell egynémely balvéleményt vetkezünk, le nevezetesen azon alaptalan félelmet, mintha a takarmány termesztésének terjedése a piacra való növények előállítását csorbíthatná. Vegyünk fel például három gazdaságot, melyek mindenike 25 hold termékellen száraz réttel, és 90 hold jó minőségű szántófölddel bír. Az egyik gazdaság mind a 90 holdat ekképen veti be; 1) ugar, csak fele trágyázva gyengén; 2) őszi, 3) tavaszi; a második gazdaság ez ugaros rendszer szerint csak 60 holdat kezel, az egész ugart erősebben megtrágyázza, 30 holdat pedig luczernásra fordít; végre a harmadik

gazdaság mind a 90 holdon e következő vetésforgást folytatja: 1) kukoricza, erősen trágyázva, 2) árpa, 3) lóhere, 4) buza, 5) bükköny trágyázva, 6) buza. A két utóbbi gazdaság kétannyi takarmányt természetvén, kétannyi trágyát készíthet, s valószínűleg két annyit is arat, mint az első; azonkívül marháit jobban táplálhatván, és kevesebb vetőmagot is igényelvén, jóformán háromannyi tiszta jövedelmet nyerhet.

Némelyek meg azért mellőzik a takarmánytermesztést, mivel azt vélik, hogy a termesztés nagyon sok munkát kíván. Hogy e vélemény is alaptalan, a fennebbi példából láthatjuk, mert az első gazdaság földeinek miveltetésére kétségtelenül jóval több munkát igényel; mint a második, melyben 70 hold hever luczernásul; sőt többet a hamadiknál is, minthogy ugarát kétszer kénytelen megszántani, t. i. először tavasszal vagy nyáron, és másodszor az őszi- nek elvetése előtt, holott a harmadik gazdaságban a lóherföld egyszeri felszántás mellett őszi-vel sikeresen bevethető, a bükköny alá fegett föld pedig, úgy mint az ugar, csak két szántást kíván. A két utóbbi gazdaság több trágyát hord ugyan ki a földekre, de az oly időben történhetik, midőn a gazda embereit másképen nem foglalkoztathatja. Végre a munkának azon szaporodását, mely a termések nagyobb gyarapodásából származik, az okos gazda csak nem fogja sanálni.

Mások ismét költség tekintetéből ellenzik a takarmánytermesztést, azt állítván, miszerint e végett drága takarmány-magvakat kell vásárolni, a marhát szaporítani, új épületeket állítani, eszközöket beszerezni, s több efféle beruházásokat tenni, mit sok gazda pénztelensége miatt nem képes eszközölni. Azonban koránsem szükséges, sőt a föld sovány állapota miatt többnyire lehetetlen is, a takarmánytermelést egész kiterjedésében egyszerre behozni. A csekélyebb pénzerővel bíró gazda azt előbb kisebb téren kezdeni, s a szükséges magot maga nevelvén, a többi takarmánnyal pedig meglevő állatait jobban táplálván, a nyert nagyobb mennyiségű trágya segédelmével mindinkább kiterjesztendi a takarmánytermesztést; ez által földei javulván, egyéb növényei is dúsabb terméseket adandnak. Így növekedvén tiszta jövedelme, e növekvéssel lassankint egyéb szükséges beruházásokat is tehet, melyek bizonyosan gazdag kamatokat hozandnak.

A takarmánytermesztés iránt táplált hasonló balvéleményektől megszabadulván a gazda, nem fogja többé azt alig legyőzhető nehézségekkel összekötöttnek tartani, hanem megpróbálkozával

vele, csakhamar meggyőződik azon földmivelési alapigazság helyességéről, miszerint: takarmány a mezei gazdaság azon nélkülözhetlen eleme, mely a terményzés minden ágába beszövi magát; azon tényező, mely nélkül a mezei gazdaság körében tartósan terményezni semmit sem lehet: minél jobb, több és olcsóbb takarmánya van tehát a gazdának, annál nyereségesebb is, a többi körülmények egyenlősége mellett, összes gazdasági üzlete.

Ily fontossággal bírván a takarmánytermelés a gazdálkodásra, igenis megérdemli, hogy nagyobb figyelemmel forduljunk feléje.

Dé lássuk ezek után a főbb takarmány-növények termesztési módját röviden a következő füzetben.

A Gazdasági Lapok
szerkesztősége.

II.

A BURGONYA MÁS NÖVÉNYEK KÖZÖTTI TERMESZTÉSE.

Hogy a burgonya (kolompér vagy krumpli) más növények közt termesztve ép, egészséges marad, ezt nem csak tudós gazdák állítják *), hanem általában a köztapasztalás is igazolja, mert az olyan burgonya, mely véletlenségből, p. o. gabona közt nőtt fel, teljességgel nem, vagy csak nagyon kis mértékben szenved a néhány esztendő óta pusztító rothadás által. Kivánatos volna ennél fogva, hogy adandó alkalommal (a jövő tavaszon) kis gazdáink is próbálnák meg az árpa vagy tavasz-buza alá tett szántáskor minden 4. 5. vagy 6-dik barázdába közép nagyságu burgonyagumókat ültetni 1 vagy 1½ lábnyi távolságra egymástól; a földet aztán közönséges mód szerint vessék be. Természetesen az árpa vagy tavasz-buza aratáskor vigyázni kell, nehogy a burgonya szárát levágják vagy összetirporják. A gabona letakarítása után a burgonyát, mint különben szokás, meg kell kapálni. A hol tavasz-buzát vetnek, még azt is meg lehetne tenni, hogy burgonyát minden 12. 13. 14 vagy 15-dik barázdába ültessenek; ez által a buza letakarítása után a burgonyasorok közt nagy hézagok támadnak, s ezekbe tarlórépát lehet vetni.

*) Az e végre tett próbákról részletes tudósítás közöltetik a „Gazdasági Lapok“ 20-dik számában.

Valóban megérdemli e dolog kis gazdáink figyelmét, kik hozzá elegendő munkás kézzel bírnak, s a mellett mitsem kockáztatnak, sőt ellenkezőleg csak nyerhetnek, mert ha a burgonya kivesszne is, a föld még sem marad termés nélkül, hanem aratunk róla gabonát, s ennek letakarítása után mindjárt elvetvén a tarló-répát, még azon évben ebből is, tehát ugyanazon földtől második termésül igen jó takarmánynak valót kapunk.

Aztán nem megvetendő körülmény az is, hogy a burgonya, így más növény közt termesztve, többoldalu tapasztalás szerint a rothadástól egészen megmenekül, vagy legalább enyhül a baj általa, azon oknál fogva, hogy a gabona egy részről a burgonyát a levegő mostoha befolyása ellen megvédi, más részről pedig a földnek a burgonyára káros vizenyösségét elvonja.

Figyelmeztetjük egyszersmind gazdáinkat arra is, hogy a burgonya-betegség (rothadás) elhárítására általában jónak találták az ültetni való burgonyagumók megfennyasztását is; e végre a maggumókat ültetés előtt egy ideig csak meleg szobában kell tartani, hol szépen kiszikkadnak, megfennyadnak.

Egyébiránt ujabban veszélyes vetélytárs fenyegeti a burgonyát. Párisban, tudniillik egy kínai növény termesztésével tettek kísérletet, melyről azt mondják, hogy gumói pótolják, sőt némi tekintetben fölülmulják a burgonyát. Neve: Yam, vagy mint a tudósok deákul nevezik: *dioscorea batatas*. Hoszu, felfutó, kacsos szára van, vastag levelekkel. Mikor a növény gumói érni kezdenek, szára megsárgul. Jóval többet terem ugyanannyi földön a burgonyánál. Bajosabb ugyan a gumók kiszedése, de aztán több is tápereje. Gyökerei belül hófejek, nincsenek fás rostjai, s vízben főzve annyira megpuhulnak, hogy ha egy kis összenyomással tésztává gyúrhatjuk, Ize, mint a legjobb burgonyának. S felényi idő is alig kell főzésére. Ide járul, hogy a burgonyát egy télnél tovább nem tarthatjuk, tavasszal már a pinczében is kicsirázik, az új növénynek ellenben sem hideg, sem meleg, sőt a nedvesség sem árt, a földben hagyva is kitelel, sőt alkalmas helyen a másik évre is eltarthatjuk. Mennyire alkalmas éghajlatunk e növény termesztésére s mennyiben állanak mindezen jeles tulajdonai: erről azt hisszük, még ez év végével értesíthetjük olvasóinkat. A Magyar Gazdasági intézet egyik külső telkén még e nyáron megteszik azzal a kísérletet.

III.

A SZŐLŐOLTÁS. *)

A szőlésznek azon foglalkozása, miszerint valamely szőlőtövet vagy nemesbbé, vagy más kívánt fajúvá változtat, neveztetik oltásnak.

Szőlőt oltani következő okokból szoktunk:

a) Midőn valamely szőlőben erős, egészséges tövek vannak; de nem kívánságunk szerinti fajúak; azokat tehát átváltoztatni akarjuk, a nélkül, hogy a töveket kihányóék, — és célunkat a lehető legrövidebb idő alatt kívánjuk elérni.

b) Ha valami idegen fajt akarunk megnyerni, és gyümölcsét mielőbb megérni.

c) Ha mindenféle fajokat zagyváltan bírnak szőlőnkben, — s szőlőnket úgy akarjuk átalakítani, hogy a különféle fajok külön csapatban legyenek.

d) Ha a szaporítandó fajból nincs annyi vesszőnk, hogy szőlőnket gyökeres vesszőkkel ültethetnők be.

Oltáshoz szükséges szerszámok: kétágú és lapos kapa, kis fűrész, kis balta, egy nagyobb kés a tömetszés megsimítására és egy finom kisebb kés az oltág megfaragására; továbbá egy rőfnyi erős zsineg a nyak megszorítására, — kemény fából vagy inkább vasból készült ék, hárs, oltóviasz és viaszos szalag.

Az oltásnál ügyelni kell az oltás idejére, a beoltandó tö minőségére, az oltágra és az oltás fajára.

Mi az oltás idejét illeti: ha nyakba oltunk, legjobb elvárni azon időt, midőn a fakadás 2—3 levélben áll. Előbb oltani nem tanácsos; mert az oltág a tolakodó nedv hőségében megfűl; később ellenben lehet oltani egész a szőlőviritás koráig. És az oltás munkáját nem erős, hanem szép napfényes időben kell megtennünk.

A beoltandó tö minőségére is tekintettel kell lennünk. Mert annak egészségesnek kell lenni és nem fölöttébb vénnek; főleg pedig az oltás helye alatt épnek. Fajára nézve mindegy akármilyen legyen, fehér vagy veres, nemesb vagy hitványabb a

*) E cikket közöljük egy sajtó alatt levő nagybecsű „Okszerű Bortermelés hegyaljai kézikönyve.” című munkából, melyet a tárgykedvelők figyelmébe ajánlani el nem mulaszthatjuk.

tő. Csakhogy egy eddig nem méltányolt — pedig eléggé nem méltányolható — körülményre kell ügyelnünk e tekintetben, t. i. a beoltandó tő koraéresi tulajdonára; azaz, alapnak mindig korán érő fajt választunk. Mert ezen sajátság általmegy az oltványra. Már pedig minő nyereség lenne az, ha némely kései fajokat arra birhatnánk, hogy korábban érvén, tökélyre juthassanak, s őket különös nemes bor készítésére használhatnók. Fölöttébb érdekes fölfedezéseket reménylek én a természetnek e titkos terén tehetni, a különféle sajátságú szőlők ilyenmő keverése által.

A mi pedig az oltágot illeti: az ennek szánt vesszőket egészséges, termékeny, s verőfényes helyen álló tövekről kell szedni. És szükség, hogy legyenek érettek, kifejlett és egymástól nem távol eső szeműek. Szedni kell pedig ezeket őszkor és télen által, s az oltás idejéig vagy pinczében homokba takarva, vagy szabadban, árnyékos helyen földbe ásva és törekkkel beborítva tartani. Mikor aztán az oltás ideje eljő, elővesszük ezen vesszőket és egy időre vízbe állítjuk, hogy föléledjenek. Azután kiszabjuk az oltágakat, még pedig úgy, hogy a vessző alsó végén levő 4—5 szemet — mint könnyen vakon maradhatókat — elvetjük; az ez után következő részből szabunk két, három — legfőlebb három szemmel biró — galyat. A vessző felső vége is hasonlóan, mint kifejletlen szemekkel biró, elvetendő.

A mi végre magának a foglalkozásnak fajait illeti, ez különféle; t. i. vagy érett fába oltunk, vagy zöld vesszőbe; amazt ismét vagy nyakba — hasítás és furás által vesszük véghez, — vagy pedig vesszőbe — hasítás és párosítás által. A zöld vesszőbe való oltás hasonlóan vagy hasítás, vagy párosítás által történik meg.

1) Nyakhasítékba való oltás leggyakoribb és következőleg megy: legelőször is 4—6 oltágot (6-dik ábra (a)) kés itünk el úgy, hogy az oltókéssel az oltág alsó bötükén, a szem két oldalán egy-egy vizirányos, tökéletesen átellenes bemetszést teszünk; innen kezdve két oldalról egy-egy biztos vágással az ág alsó részét részsüt leszeliük, úgy, hogy az ág alsó vége egy finom sima ék legyen, melynek éles hegye a vessző vége, vállalai pedig a szem két oldaláni vizirányos bemetszések. Az ék hossza egy hüvelyknyi. E mellett ügyelni kell arra, hogy ámbár a két vizirányos bemetszés egyenlő mély; de az ék egyik oldaláról annak hegye felé többet kell lefaragni, hogy az ág béle

egészen az ék egyik oldalára essék, az ék hegye pedig tiszta fa legyen. Vigyázni kell egyszersmind faragás-
(a)

Ekkor körülásatik a beoltásra szánt tő (b), s majd egy lábnyi mélyen elhárítatván a föld a gyöktől, annak felsőbb gyökerei lemetsetnek, és mintegy 6 hüvelyknyire a föld színétől kiválasztatván egy legegészségeseb bötyök, az vizirányosan lefürészeltetik; azután $1\frac{1}{2}$ — 2 hüvelykkel alább a gyök zsineggel szorosan megkötetik, hogy a majdan tetetendő hasításnál a tőnyak mélyen be ne hasadjon. Ekkor a fürészelt felső lap a nagyobb késsel simára faragtatik, és függőlegesen rá alkalmaztatván a nagyobb kés éle, oly irányban, hogy a bélen, mint középponton állva, a nyak legegészségeseb részén essék keresztül, annak fokára mérsékelt ütések tetetnek a kis baltával, míg a hasadékellő mélyen nem megy — Ekkor a kés kivétetik, és az ékkel a hasadék szétnyittatván, az oltág éke úgy illesztetik belé, hogy az ék szélén szorgosan meghagyott zöld héj a gyök nedvhéjával pontos érintkezésbe jöjjen; valamint főleg, hogy az ék mindkét válla a gyök lapján szorosan ráfeküdjék. Ez után kivétetvén az ék, a gyök hasadása, valamint az abba helyezett oltágrész környéke is, és az oltág felső vége viaszszal vagy agyaggal betapasztatik, hogy a sebektől a külső lég elzárassék. Ez meglevén, a zsineg leoldatik, az oltás helyén pedig a gyök, hárssal, jó szorosan megkötetik, hogy a tőnyak hasábjai az ékhez feszüljenek. — Ez után karó üttetik a tőhöz, mely az oltványnak, növekedésében, támaszúl szolgáljon, és az egész új oltvány nagy vigyázattal betakar-
tatik földdel, úgy hogy az oltág legfelsőbb szeme is, egy hüvelyknyire, porhanyó földdel földve legyen. Végre az így bekapart oltványhoz két oldalról, felső végökkel összehajtva, két rövidebb karó üttetik, jegyül és védelmül.

Ha a tőnyak elég vastag és egészen ép: két oltágot is lehet a kör két oldalába illesztetni.

Másik igen régi és igen egyszerű módja a nyakba való oltásnak

2) A nyakfúrás, mely úgy történik, hogy a körülásott és előadott módon elkészített tőnyak béle tájékán, léczszegfuruval, a bél menetének irányában, egy $1\frac{1}{2}$ hüv. mélységű lyuk fúratik, — vigyázva, hogy a furu forgácsa a lyukban ne maradjon. Ezen lyukba, az oltágnak legalsó szeme alatt levő és a lyuk alakjához mérve faragott része, kiméletesen úgy üttetik be, hogy az alsó szem a nyaklaphoz minél közelebb essék. Ezután a seb oltóviaszszal bekenetik, vagy mohval berakatik és földdel bekapartatik, úgy, mint az első modornál.

Ezen oltásmódnál előre ügyelni kell, hogy az oltágak vastagsága a furuéhoz mért legyen.

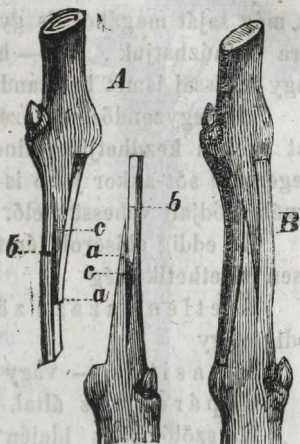
Érett vesszőbe is kétféleképen olthatni, t. i. hasítás és párosítás által.

3) A vesszőhasítékba való oltás következő módon történik: kiválasztjuk a beoltandó tőke legépebb és legvastagabb 2—3 szál veszejit, — és kinézzük a beoltandó vesszőn a legalkalmasb helyet két bötök közt, s ahhoz mérünk épen oly vastagságú oltágot. Ezt megfaragjuk ékalakra, olykében, mint a nyakhasításnál történt, azon különbséggel, hogy az ék $1\frac{1}{2}$ hüv. hosszú legyen, és azt vékonyabbra faragjuk, s főleg a két szélét — a héj mindkét széléni mégóvása mellett — mintegy éles késformára, úgy, hogy a bél meneténel némileg domborúbb legyen. Ekkor a kinézett két bötök közt vizirányosan átmetszük a vesszőt, azt — bélín keresztül — behasítjuk; oly mélyen, mint az ék hossza kívánja, és az éket belé illesztjük oly módon, hogy annak két élin levő héja mindkét oldalon a vessző héjával tökéletesen összeilljék. — Ekkor a hasíték alsó végénél kezdve és csigamódra fölfelé haladva, viaszos szalaggal szorosán betekergetjük az oltág alsó szeméig, és onnan ismét lefelé térve egy pár fordulatot teszünk. Az oltág felső végét is viaszszal betapasztjuk.

4) A párosítás által való oltás úgy történik, hogy az oltágot legalsó szemén alul $1\frac{1}{2}$ hüv. hosszúra hagyván, — alsó szeme mögötti bötök alatt a kés neki eresztetik és egy bátor rézsút vágással, a vesszőnek szem alatti végszeglete felé irányoztatva, az egész fél oldalnak $\frac{3}{4}$ része lemetszetik úgy, hogy a nyelv alsó vége a vessző vastagságának $\frac{1}{4}$ -ét tegye. Ekkor a bötök alatt egy vizirányos bemetszéssel, mely a vesszőnek csak $\frac{1}{4}$ vastagságaig

megy be a bél felé, váll képeztetik. Ez meglevén, a beoltandó vesszőn épen ehhez hasonló vastag hely kerestetik ki, s ott két bötök közt a vessző vizirányosan át-

7-dik ábra.

metszetik. Azután hozzáméretik az oltág nyelve, és épen oly távol a vessző végétől, mint minő hosszú a nyelv, ugyancsak a szem átelleni oldalán egy részsüt metszés tétetik a vessző vége felé, úgy, hogy ott annak csak $\frac{1}{4}$ -e maradjon meg. A metszés kezdeténél pedig oly mélységű váll képeztetik, minő az oltágon készítettett. Így aztán, ha az oltág megfaragott nyelve a beoltandó vesszőéhez illesztetik — mindkét részről egyenlő mennyiségű fa faragtatván le — úgy összeállanak azok, mint ha egy folytonos vessző lennének

B). És így is kell annak lenni. Ekkor aztán mind az oltág, mind a beoltandó vessző (A) nyelvébe, annak hegyéhez közel, a bél és külső héj közt, azoknak irányában menő egy bemetszés tétetik (a) mintegy félhüvelyknyi hosszúságra, úgy, hogy ez által a nyelv két részre hasíttatik, t. i. a külsőre (b) és belsőre (c). Ezen bemetszés tartalékául szolgál az összeillesztendő részeknek. Mert már most, ha összetesszük az oltágot a tő vesszejével: annak belső nyelvrésze egészen lenyomatik a tővessző ezen metszésébe. Már most így összenyomatván a két rész, két ujjal összetartatik és alulról fölfelé, viaszos szalaggal, csigaképpüleg betekertetik.

A vesszőbe történt ezen kétféle oltás lehet szánva szabad légre: midőn, az oltág csak két szemre hagyatik; — vagy tétethetik úgy, hogy az föld alá kerüljön. — Ez utóbbi esetben a beoltandó vesszők a főlebb elöadott mód szerint elhomlittatnak: És midőn a letalpalás megtörtént: akkor a gödörben, a föld színe alatt mintegy 6 hüvelyknyi mélyen hajtatik végre a most leirt oltásmód egyike vagy másika. És ekkor az oltág oly hosszúra hagyatik, hogy bevágatván, annak rende szerint, a gödör, annak legfelsőbb szeme a földszínen felül kiérjen, mely azonban egy hüvelyknyire földdel feltöltetik.

Ezen mód ámbár fáradságos, de hasznosb mind a többinél. Mert egy elsülyesztett tőke helyett annyi oltványt nyerünk, a hány

(2—3) vesszejét beoltottuk, Sőt kedvezetlen esetben, ha oltásunk nem fogant volna meg (a mi ritkaság, ha jól hajtottuk végre a munkát, — mivel azon kívül, hogy az oltág a vesszővel összeforr, ez még saját magából is gyökeret bocsát), az elsülyesztett tőkét újra felhúzzhatjuk, azt — ha tetszik — azonnal tönnyakhasítással vagy fúrással ismét beoltandók.

Megjegyzendő még ezen oltásmódokról, hogy oltási munkánkat ezeken kezdhethük mindjárt tavasszal, mihelyt a tő nedve megeredt; sőt akkor jobb is ezt tennünk, hogy későbben, az oltás egyéb módjait vehessük elő.

Az eddig elősorolt érett fába való oltásmódokon kívül, süke-
resen tétethetik még

Éretlen, azaz, zöld-vesszőbe való oltás is még
pedig vagy

5) hasítás — vagy

6) párosítás által.

Ez szőlőviritás idején történhetik, vagy ha tetszik pünkösdtájban; midőn a beoltandó tőnek 3—4 erős és jó hajlékony vesszejin kívül minden többi hajtásai levágnak (8. ábra). Ezután lemetiszvén a nemes szőlőről, melyet szaporítani akarunk; az oltágot, azt 3 szemnyi hosszúra hagyjuk és az alsó szem alatti végén egy pár két oldali metszéssel, $1\frac{1}{2}$ hüv. éket metszünk, a fölebb leirt éktől csak abban különbözött, hogy ezen éknek vállat nem csinálunk (a), s ennek azon szélét, mely a beoltandó vessző belseje felé álland, élesre szeljük; a másik szélén azonban a gyöngye zöld héjat gondosan zúzás nélkül hagyjuk. Meg levén faragva az ék, a beoltandó tő meghagyott vesszejit, alulról számítván, közel a 3-dik bötök alatt vizirányosan elmetszük, és ezt a bél irányán végig, két hüvelyknyi mélyen vigyázva behasítjuk, és ezen hasítékba úgy illesztjük az éket, hogy annak héjas széle a beoltandó vessző héjával pontosan összeöjjön, — és hogy az ék egész a hasítás fenekéig lejusson, s a hasíték nyelveinek két vége az éken felül, a nemes alsó szem két oldalán felül fél hüvelyknyire érjen (b). Ezzel így cselekedni azért szükséges, mivel — tapasztalás szerint — az elhasított nyelvekből mintegy fél hüvelyknyi, a vessző gyöngédsége miatt, rendszeren elszárad. — Ez meglevén, az oltást, a hasíték alsó végétől kezdve, oltóviaszos szalaggal, fölfelé haladva, csigamódra betekergetjük, a nemes szemet kihagyva a hasított két nyelv felső végeig.

Igy cselekszünk ugyanazon tövön 3—4 vesszővel.

Négy—hat nap múlva már látható valyon a nemes ág a tő vesszejének nedvével közlekedésbe jött-e; midőn az oltág eleven s szeme hajtani kezd. Ekkor, mintegy 10 nap múlva, a viaszos szalagot óvatosan le vesszük és tágabban tekergetjük rá.

A tőke beoltatlan vesszejit, t. i. ha termésök miatt nem vágtuk le előlegesen, — nem metszük le, csak megcsontkitjuk. A beoltott szálakon az oltáson aluli szemeket — a legalsón kívül, míg t. i. az oltást jól megfoganni nem látjuk — mind kicsipkedjük, s későbbben is minden oldalhajtástól tisztán tartjuk; — termését azonban — ha tetszik — meghagyhatjuk.

8-dik ábra.

Következő tavaszon a kötést egészen le vesszük, és ha lúgnak szánjuk az oltványt, az oltás helyén minden elszáradt részt csinosan lemetszünk, hogy a seb simán beforrjon; ha pedig nem ez célunk, a tőkét, nemes szálaira, elhomlitjuk.

A főlebb előadott vesszőpárosítás módja szerint — kivévén, hogy vállat hagyni és a nyelv-bemetszést tenni nem épen szükséges — lehet itt is az oltást végre hajtani, — s bánásmodja az, mint a zöld vesszőhasításé.

Igy lehet az évi termés kára nélkül szőlőnket, fajaira nézve gyorsan átalakítani. Sőt ha — kedvezetlen idő járás miatt — ezen oltásunk sükertelen lenne is, csak a munkát veszítjük el, tőkénk, melyeknek alsó szemeit — míg a süker felől bizonyosak nem vagyunk — különben is meghagytuk, megmaradnak. Ezeknek nemesítéséhez nem csak a következő évben újra foghatunk; hanem pünkösöd tájban ugyanazon vesszőket, ugyanezen módon ismét beolthatjuk.

Nyárban az oltványokat időnként meg kell vizsgálni, ha kötéseik rendén vannak-e; — nem hajtottak-e a beoltott vesszők oldalnövéseket, hogy azokat meg ne szenvedjük; — és nem tet-e buja növéseü oltványokban kárt a szél, hogy azokat gondosan karóikhoz kötözzük. — A mi magát a nemes ágat illeti: azt hagyjuk

szabadon nőni, sérelem nélkül; így mind fája jobban megérik, mind szemei jobban kifejlének.

Átalában az oltás általi szaporítását szőlőfajainknak, és ily módoni átalakítását szőlőinknek, nem lehet eléggé ajánlanom. Oltás által nem csak szebb, nagyobb, finomabb nedvü lesz; hanem — a mi hamar bekövetkezni szokott téli időnk s szüretünk koczkáztatásának félelme miatt — fő dolog ebben az, hogy az oltvány gyümölcse két héttel is hamarabb érík s előbb jut tökélyre. — Ezért tehát e cikket az oltás minden fájának sürgető ajánlatával vélem legczélszerűbben berekeszthetni.

Dr SZABÓ DÁVID.

EGY ANYA TÖRTÉNETE.

(Mese Andersen után.)

Egy anya kis gyermekénél ült: igen el volt szomorodva; féltette, hogy meghal. Oly halavány volt a gyermek; bezáródtak kis szemei. Oly nehezen és néha oly mélyen lélegzett, mintha sohajтана; az anya még szomorubban nézett a kis teremtsre.

Kopogtattak az ajtón, s egy szegény, öreg ember lépett be, nagy pokróczba burkolva, a mely meleget tart, mert ugyan szüksége volt melegre, hideg szél fútt, künn hó és jég borított mindent s oly élesen fútt a szél, hogy metszette az ember arczát.

S mivel az öreg ember reszketett a hideg miatt, s a kis gyermek pillanatra elaludt, az anya sört ment melegíteni a kályhában. Az öreg a bölcsőhez ült, ringatni, s az anya, mellé ült a székre, beteg gyermekére tekintett, ki oly mélyen szedte a lélegzetet, és meg fogta kis kezét.

— Ugy-e, te is azt hiszed, hogy megtarthatom őt? — kérdezte a nő. — A jó isten nem veszi el tőlem.

A vén ember — maga a Halál volt, s oly különösen bölintott fejével, hogy szintugy lehetett igenre, mint nemre érteni. Az anya pedig lesütötte szemcét, arczain gördültek alá könnyei. Feje elnehezült; három nap és három éjjel szemét sem hunyta be; s most elaludt, de csak pillanatra, akkor felriadt s hideg futotta át tagjait. — Mi az? — kérdezte és körültekintett. De az öreg ember nem volt ott, a kis gyermek sem: magával vitte. S a szögletben megperdült és neki iramult a régi óra, a padlógig futott nehéz ólomsulya, és puff! megállott.

A szegény anya pedig kirohant az ajtón, s gyermekét kiáltá.

Künn egy nő ült a hó közepett, hoszú, fekete ruhában, és mondá: „a Halál volt nálad a szobában, láttam, a mint kis fiaddal elsietett; gyorsabban vágtat a szélnél, s a mit egyszer elvitt, nem hozza vissza többé.“

— Csak azt mond meg, merre ment! „felelé az anya. Utasíts és én megtalálom.“

— Ismerem őt, mondá a fekete ruhás nő, de nem mondom meg, mig mind el nem énekled azon dalokat, melyeket kis fiadnak daloltál. Szeretem e dalokat; hallottam már azelőtt; én az Éjszaka vagyok, láttam könyeidet, mikor daloltál.

— Mind, mind eléneklem! szólt az anya. De ne tartoztass föl, hogy utolérhessem, megtalálhassam gyermekemet.“

De az Éjszaka némán és csöndesen ült. Az anya pedig, kezeit tördelve, dalolt és könyezett. Sokat dalolt, még többet könyezett! S ekkor mondá az éjszaka: „menj jobbra a sötét fenyvesbe; arra láttam a Halált menni gyermekeddel.“

Az erdő mélyében elágazott az út, s az anya nem tudta, mely irányt kövesse. Egy tövisbokor állt ott, levelek és virágok nélkül; hiszen hideg téli idő volt s jégesapok függöttek ágain.

— „Nem láttad a Halált kis fiammal erre menni?“

— „Láttam!“ szólt a Tövisbokor, de nem mondom meg, merre ment, mig kebleden föl nem melegítesz! Halálra fagyok, merő jéggé leszek különben.

S az anya erősen keblére szorítá a tövisbokrot, hogy kiengedhessen. A tövissek testébe mentek; s nagy csöppekben folyt alá vére. A tövisbokor pedig fris zöld leveleket hajtott és kivirágzott a hideg téli éjszakán: oly hő a bánatos anya szive! S a tövisbokor megmutatta, merre menjen.

Most egy nagy tóhoz érkezett a nő, hol sem hajó nem volt; sem ladik. A tó nem volt annyira befagyva, hogy elbirta volna, sem oly csekély, hogy átgázolhassa, — s mégis át kelle azon mennie, ha gyermekét meg akarta lelni.

Az anya kétségbeesve könyezett a parton. A tó megszánta és imigy szólt: „Szeretek gyöngyöt gyűjteni, s szemeid a legtisztább gyöngyök, melyeket valaha láttam; s ha kisirod belém szemeidet, átszállitalak a nagy üvegházhoz, hol a Halál lakik s fákat és virágokat tenyész; mindenik növény egy emberélet!“

— „O mit nem adnék, hogy gyermekemhez jussak!“ mondá az elkeseredett anya. S még jobban könyezett, kisírta szemeit; a

tó fenekére hullottak azok, mint két drága gyöngy. A tó pedig fölemelte a nőt, mintha csolnokon ülne s hullámain átszállította a tulsó partra, hol mértföldnyi hoszú, csodás ház állott. Az ember nem tudta, hegy-e erdőkkel és barlangokkal, vagy emberi mű! De a szegény anya nem láthatta: hiszen kisírta szemeit.

— Hol találom a Halált, a ki elvitte gyermekemet kérdezé,

— Még nem érkezett meg, mondá egy vén ősz fejű asszony. ki föl s alá járt ott és a Halál üvegházára ügyelt föl. „Hogy juthattál ide, kinek segítje által?”

— „A jó istenével!” felelt az anya. Irgalmas ő, és te is az leszesz. Hol keressem kis fiamat?”

— Nem tudom, mondá a vén asszony; de hiszen nem látsz! Sok virág és fa elhervadt ezen éjjel, mindjárt jó a halál és átülteti azokat. Jól tudhatod, hogy minden embernek van életfája és életvirága. Olyanok, mint egyéb növények, csak hogy sziv dobog bennök. A gyermek-szivek is dobognak. Ahhoz tartsd magad, talán megismered gyermeked szivverését. De mit adsz, ha megmondom, mit kell még tenned?

— Semmim sincs! mondá a szegény anya. De a világ végeig foglak követni.

— Ott semmi dolgom, szólta a vén asszony; de nekem adhatod hoszu, fekete hajadat; magad is tudod, hogy az szép; tesszik nekem. Az én hajamat adom cserében; ez is ér valamit.

— Csak azt kívánod! mondá az anya. Szívesen oda adom! S átadta szép haját s hófejét kapott a helyett a vén asszonytól.

És most a halál nagy üvegházába mentek, hol fák és virágok nőttek csodás vegyületben. Itt gyöngéd jáczintok valának üvegharangok alatt s nagy pünkössti rózsafák. Ott vizi növények termettek, s részint frisek, részint betegesek voltak; vizi kigyók mászkáltak rájuk és fekete rákok fogóztak száraikhoz. Ott pompás pálmafák, tölgyek és platanok állottak; amott petrezselyem és zöld kakukfű. Minden virágnak és fának megvolt neve; mindenik egy emberélet volt; az emberek még éltek, egyik Kinában, a másik Grönlandban, szerte a világban. Itt nagy fák valának kis cserepekben összeszorítva, úgy hogy szinte szétpattant cserepök; néhány kis gyöngy virág is volt a kövér földben, köröskörül mohval, védve és ápolva mindenkép. S a levert anya a legkisebb növényekre mind lehajtott, mindeniknek érezte szivverését, s milliók közül is kiismerte gyermekéét.

— Ez ő! kiálta s egy kis tavaszi virág körül kulcsolá kezeit, mely egészen betegen egyik oldalra hajtá le fejét.

— Ne érintsd a virágot! szólt a vén asszony. Hanem állj ide, s ha a Halál jó, — minden pillanatban várom, — ne engedd kitépni e virágot, hanem fenyegezd, hogy másokat tépsz ki a helyett; így zavarba hozod. A jó istennek számolnia kell azokról; egyet sem szabad kitépni, mig meg nem engedi.

Ekkor hirtelen jéghideg szél fútt végig a termen, s a vak anya érezte, hogy a Halál érkezett meg.

— Hogy találtál ide? kérdezé a Halál. Hogy értél előbb ide, mint én?

— Anya vagyok! felelt a nő.

S a halál kinyujtá hosszú kezét a finom kis virág után; de az anya erősen átölelve tartá azt, oly szorosan és mégis oly gondos ügyelettel, hogy egy levelkáját sem érinté. A halál most kezeire lehelt; s a nő fagyalalóbbnak érezte azt a hideg szélnél; s kezei bágyadtan hullottak alá.

— Ellenem semmit sem tehetsz! monda a Halál.

— Tesz a jó isten! szólt az anya.

— Én csak azt teszem, a mit ő akar! monda a Halál. Az ő kertésze vagyok. Az ő virágait és fáit ültetem a nagy édenkertbe, az ismeretlen földbe. De azt nem mondhatom el, mi tenyészt ott, és hogy mint megy a dolog.

— Add vissza gyermekemet! mondá az anya és sirt, esdekelt. S egyszerre csak megragadott kezeivel két szép virágot s kiáltá a Halálnak: minden virágodat kitépem kétségbeesésemben!

— Ne nyulj azokhoz! szólt a Halál. Azt mondod, szerencsétlen vagy és egy másik anyát akarsz szintoly szerencsétlenné tenni.

— Egy másik anyát! monda a nő; s azonnal elereszté mind a két virágot.

— Ime visszaadom szemeidet! szólt a Halál. Kihalásztam a tőből; oly tisztán ragyognak; nem tudtam, hogy a tieid. Vedd vissza, most még tisztábbak, mint az előtt; s aztán nézz alá e mély kútba itt mellettünk. Megmondom a két virág nevét, melyeket, ki akartál tépni, s látni fogod egész jövőjököt. Nézd, mit akartál összerombolni és semmivé tenni!

S a nő letekintett a kútba. Boldogság volt látni, mely áldása

lön egyik a világnak s mennyi öröm és üdv áradt el körülé. S látta a másik életét is; gond és szükség, nyomor és inség volt az.

— Mind a kettő isten akarata! szólt a Halál.

— Melyik a szerencsétlenség virága és melyiken van áldás? kérdezte a nő.

— Azt nem mondom meg! felelt a Halál: de annyit megtudhatsz, hogy az egyik virág saját gyermekedé. Ten gyermeked sorsát láttad, saját gyermekedét!

A szegény anya elrémülve kiáltott föl:

— Melyik az én gyermekemé? Szólj! Mentsd meg az ártatlan gyermeket! Mentsd meg gyermekemet ez iszonyú nyomortól. Inkább — vidd magaddal! Isten országába! Bocsáss meg könnyeimért, esdekléseimért, bocsásd meg, a mit vétettem.

— Nem értelek! Szólt a Halál. Visszakivánod-e gyermekedet, vagy azon helyre menjek vele, melyet nem ismersz?

A szegény anya kezeit tördelte, térdre hullott, s kérte a jó istent:

— Ne hallgass meg, ha kérésem nincs akaratod szerint, legyen meg a te akaratod! Ne hallgass meg, ne hallgass meg!

S mellére csüggeszté a fejét.

A Halál pedig elment a gyermekkel amaz ismeretlen földre.

CSENGERY RÓZA.

UTÓIRAT.

(Hogy áll a világ? című cikkünkhez).

A bécsi konferenciák, melyek király-gyűléssé voltak átalakulandók, mart. első napjaiban hoszas időszünet után ismét megnyitlak volna, midőn az orosz c z á r rövid betegség után mart. 2-án reggel 9 órákor tüdőszélhűdésben hirtelen meghalt.

E nagy esemény okvetlenül határozott befolyást fog az európai politikára gyakorolni, még azon esetre is, ha a boldogult czár fia és utóda II. S á n d o r Nikolajevics, ki az orosz birodalom népeinek mart. 2-án kibocsátott kiáltványában adta tudtul trónraléptét, egészen atyja nyomdokain fog is indulni. Mert Miklós czár azon kiváló uralkodók közé tartozott, a kik saját személyiségök által adták meg a politikának, melyet követtek, valódi súlyát és sikerét. A ki majdnem 30 éven át az európai conservatív eszmék és intézmények fővédőjének tartatott, mostani hadviseletével, — mely Europa súlyegyenét és a Török birodalom területi épségét egyiránt megtámadta, — megdöbbenésbe hozhatta ugyan bámulóit, de ellenségeit nem ragadhatá még a határozott és minden tekintet nélküli megtorlásig sem. Multja tiszteletet, egyénisége kiméletet, népszerűsége és hatalma ovakodást szabott az ellene szövethetzett kabinetek elé. Egészen más helyzete volna ugyanazon politika mellett utódának. S e tényben van valami békereményekre jogosító, de van viszont, a mi, ha szükseg, erélyes háborura is nyujthat kilátást.

TARTALOM.

	Lap
A hazajáró lélek. Jókai	3
Milyen lárma. Petőfi.	19
A vízről. Csengery A.	20
Pusztá föld ez, . . . Petőfi	31
Hogy áll a világ? Kemény Zs.	52
Dobó szobra. Erdélyi János	76
A földről. Csengery A.	81
Szerelemnek rózsafája. Petőfi	91

Gazdasági rovat.

I. Takarmánytermesztés. Gazd. lapok szerkesztősége	92
II. A burgonya más növények közt termesztése	99
III. A szőlőoltásról. Dr. Szabó Dávidtól	101
Egy anya története. (Mese Andersen után) Csengery Róza	109
Utóirat	114

TÉLI VÁSÁR.

(Elbeszélés.)

Az olvasó talán ismeri Bántornyát. — Nagy alföldi helység; templomtornya mértföldekre meglátszik, s csaknem annyira nyulik a falu határa is. De hiába, a legnagyobb helységben is van elég apró ház, és a legkiterjedtebb határon is elegenden laknak, a kiknek abból egy talpalatnyi föld sem jutott. Ilyen volt Bántornyán özvegy Kerekesné háza, s ilyen volt ő maga szegény. Azaz hogy tulajdonkép a ház nem is az övé, hanem az uraság faragó béreseé volt, aztán meg nem is volt ő olyan szegény, mint az ember gondolná. Szébb leánya a faluban nem volt senkinek, s ha Viktáját látta vagy csak csengő énekét hallá is, szegény özvegy létére nem cserélt volna senkivel a világon.

Kerekesné asszonyom eddig még nem panaszkodott senkinek, s habár kicsiny háza oly utcza végén állt, melynek még kezdetén is csak szegény emberek laktak, nem is panaszkodott volna halála órájáig, ha az utolsó nyár annyira meg nem viselé vala a szegény özvegyet. Előbb egyetlen tehenének üsző bornya döglött meg, aztán ő maga lett beteg épen aratáskor, úgy hogy a legnagyobb munka idején leányával együtt semmit sem kereshetett; végre még férjének egy régi tartozását is le kellett fizetnie; szüretkor pedig leányával együtt is alig birt annyit szerezni, a miből csak adóját leróhatta.

Kerekesné eleget törte fejét, mit tegyen? Jól tudta, hogy a világon elég jó ember van; de a sok között nehéz ám e jókat föltalálni, s ha férje hajdu volt az uraságnál, restelli az ember szegénységét bevallani. Viktát szolgálatba is küldhette volna, de az uraság a telet Pesten tölti, s a szakácsné, a ki neki e tanácsot adta, oly szörnyű dolgokat beszélt a várossról, hogy magát erre nem hártározhatta el. Minél többet gondolkozott, annál inkább látta, hogy

maga nem tehet semmit, s végre is csak azzal vigasztalta magát, hogy egy pár fejérszemélynek nem sok kell, és hogy a jó isten majd megsegíti.

Nem is csalódott reményében. Munkás személyek, mint ő és leánya volt, nem maradnak kereset nélkül, s magok hál' istennek nem szenvedtek szükségét. Annál rosszabbul ment tehenöknek dolga. Mióta hó borította a közlegetőt, Kerekesné tehenére rá sem lehetett ismerni. Szegény párának csak csákó szarva maradt meg régi szépségéből, de úgy megfogyott, hogy Viktának mindig könyekbe lábadtak szemei, valahányszor rá nézett. Utójára nem is nézhette többet, sirva kérte anyját, hogy inkább adja el, hogyses szemök láttára így vesszen el.

— Rég járt rajta eszem — szolt Kerekesné asszonyom szomoruan, csakhogy nem akartam mondani. A szegény párának is jobb lesz, talán jó gazdája akad.

— Másnak nem adjuk el, mint a ki jól gondját viseli, mondá Vikta, s miután anyjának is ez volt szándéka, és elhatározta hogy tehenét a világért sem adja mészárosnak, végre mindketten megnyugodtak a szükségben.

— A tisztaágotai vásárig még tizennégy nap van, — monda Kerekesné, addig jól tartjuk, szegény talán megint fölveszi magát s legalább az utósó napokban jó dolga lesz házuknál.

Igy is történt. Kerekesné hús helyett szénát vett, s a fütöre szerzett szalma nagyobb részét tehenének almozta; s ezzel és egy kevés korpával, a mit a molnárné jószívűségéből kapott, a tehenet csaknem egészen helyrehozta. Annál inkább megesett rajta szive, mikor a tizennégy nap elmúlt s a tehenet a vásárra kelle hajtania. Sok földet bejárhatnánk, míg nagyobb szomorúságot találnánk, mint a mellyel Vikta az nap a szépen megtisztogatott tehenet istállójából kivezette, s Kerekesné bucsút vön gyermekétől.

— Vigyázz, hogy meg ne fázzál, — szolt meghatva — s ne add mészárosnak, add el inkább olcsóbban, de becsületes gazdának, a ki gondját viseli.

S ezzel Vikta, tehenét maga előtt hajtva, utnak indult, az öreg Kerekesné pedig könnytelt szemekkel nézett utána, míg a tehen és hajtója egy közön befordulva, eltűntek szemei elől.

Nem messze haladtak, mikor egy férfi alak tűnt föl az út közepén. Csak úgy egyszerre, mint a kísértet, ott termett s Viktán kívül talán minden leány megijedt volna e váratlan megjelenéstől.

Vikta előre tudta, hogy ha majd Kovács János szerüskertje mellett elmegy, Bandi ott lesz, s azért oly nyugottan viszonzta az ifju köszöntését, mintha fényes nappal a templom előtt találkoztak volna.

— Hát csakugyan vásárra hajtod a szegény párát? — szolt Bandi, midőn Viktához csatlakozott.

— Mit tegyünk, ha az embernek nincs takarmánya, — válaszolt a leány sohajtva.

— Igaz, a marhának takarmányra van szüksége — szolt Bandi egyet fohászkodva, — s e nagy igazság után Bandi és Vikta hallgatva mentek egymás mellett, mintha már mindent elmondtak volna ezzel, a mi mondani valójuk volt egymásnak.

— És nekünk volna takarmányunk akár mennyi, esztendőre is marad, — szolt hosszabb hallgatás után Bandi, ki az alatt, mint látszott, mindig ezen törte fejét.

— Annál jobb, ha van. Majd elfogy ha hoszan tart a tél.

— De nektek nincs! Hidd el Vikta, ha ez eszembe jut, nem bálnám, ha egész szerüskertünk lángba borulna. Néha magam szeretnék égő csóvát dugni szénánk közé; ugyis csak ez az oka egész szerencsétlenségemnek.

— Már hogy mondhatsz ilyet — szolt Vikta feddőleg. Áldjad az istent, hogy benneteket megáldott.

— Mi hasznom ez áldásból? — felelé Bandi remegő hangon. Kertünkben alig férnek el a kazalok, s mikor a minapeste egy maroknyi szénát hoztam e szegény pára számára, anyád elküldött, s azt mondta, hogy apám tudta nélkül nem fogad el semmit. Istálónk tele lovakkal, s neked mégis gyalog kell menned a vásárra. Mit ér nekem egész vagyonom, ha épen arra nem használhatom, a mit szívem ohajt; sőt ha látom, hogy épen e vagyom oka szerencsétlenségemnek. Bár szegény volnék, nem is kívánok egyebet. A szegény mind egyforma. Szabadon választ szive szerint s nem kérdi senki, hogy a falu melyik végéről hozza feleségét, s hány darab marhája volt apjának. Mihelyt vagyom van a háznál, meggyül a nyomoruság is. A telkes gazda lenézi, a kinek csak fél telke van, a féltelkes a zsellért, a zsellér a kinek háza nincs. Hej Vikta, nem ér ez a világ egy hajtó fát!

— Tűrjük békével, a mit az isten ránk mért, szolt Vikta, s Bandi szavaitól meghatva, egyet sohajtott.

— Nem látom át, hogy miért tűrjük, szolt közbe Bandi. Hát

ha apám elé állok s így szólok hozzá: Kend tudja hogy Viktát szeretem, s hogy nekem e világon senki más nem kell. Nem is lehet ellene kifogása sem kendnek sem másnak csak az, hogy szegény és én gazdag vagyok. Én nem akarok háborgásban élni senkivel, nem is irigylem senki szerencséjét, hát adja apám az egész telket, a házat, a jószágot a tanyafölddel és a szőlővel együtt akár kinek: én meg elveszem Viktát s beállok béresnek itt vagy más uraságnál. Szeretném tudni kinek lehetne az ellen kifogása.

— Hát apádnak is lenne — szolt Vikta, — meg anyám sem engedné soha. Hányszor mondta, hogy a szülék áldása a földolog: mert áldás nélkül az embernek nincs egy nyugott pillanata és utóljára is csak sirás az egész örömmek vége. Főkép a mióta szegény apám meghalt s roszabb dolgunk van, sokszor szól erről. Mihelyt valami baj éri, mindjárt annak tulajdonítja, mert nincs áldás a háznál. Már többször jutott eszembe, hogy talán ő is szüleinek akaratára ellen ment férjhez; de ő nem beszélt a dolgról, én meg átalottam kérdezni.

Bandi csak egyet-egyét sohajtott buvában s utóljára azt mondá, hogy már neki mindegy, ő azért mégis tudja mit tegyen.

— Csak bolondot ne tégy — szolt Vikta esdeklő hangon. — Tudod hogy szeretlek. Ha hozzád nem mehetek, nem megyek senkihez a világon. Megmondtam ugy-e? — s te nem kételkedsz szavamon. De azt mondom, — folytatá Vikta oly hangon, a mely szelid is volt, elhatározott is, s a melynek Bandinál sokkal keményebb legény is aligha bírt volna ellenállni — azt is megmondom, hogy apád megegyezése nélkül soha sem leszek feleséged. Isten mentsen, hogy miattam annyit veszíts, és végre is megbánd.

— Már hogy hihetnéd ezt felőlem . . .

— Nem hiszem — vágott szavába a leány, Bandi szaván észrevevén, hogy sértve érzi magát. — De ne busulj! Meglásd, mindent jóra fordít az isten s mi még boldogok leszünk. De most térj vissza, — szolt megállva — az országnál vagyunk, s innen majd elballagok magam is. Eredj csak! De ne busulj hát, ha mondom. Majd fölvirad még a mi napunk is!

— Hej, hej de nem úgy kezdi! sohajtott Bandi.

— Dehogy nem — szolt Vikta, azzal a kedves mély hangjával, mely Bandinak minden éneknél szebbnek tetszett, és hogy ha énekelt, jobban hatott rá mint az estharang. — Dehogy nem! Nézd csak ott a szőlőt, milyen sötét a sövény s a fák is milyen

szárazon állnak, mintha csak arra valók lennének, hogy kivágják, és még is pár hónap mulva mind ki zöldül és virágozik. Minden fának megvan tele, de megvan tavasza is; miért ne lenne nekünk. Isten hozzád!

— Isten veled! — sohajtá Bandi, könnyelt szemekkel nézve kedvese után, ki azalatt sietve hajta maga előtt tehenét az ország-
uton. Viktának nem is jutott eszébe, hogy még sötét van, s a vilá-
gért sem fordult volna vissza, hogy Bandi észre ne vegye könyeit.

II.

Mikor Vikta elindult, alig lehetett három óra, s a tiszágotai határon járt, mire szürkülni kezdett. Eddig nem találkozott senkivel. Minden csendes volt köröskörül. Lábai alatt ropogott a hó, fenn oly szépen ragyogtak a csillagok, mintha az isten nyár óta megkettőztette volna fényüket, hogy az emberek, míg a földet hó takarja, azokon találják örömüket. Vikta sokszor fölnezett. Néha azon gondolkodott, vajjon a Bandi csillaga és az övé ott fenn is közel ragyognak-e egymáshoz? Néha Bántornyára gondolt, hogy anyja és Bandi mit csinálnak most? De mindössze sem sokat bibelődött e dolgokkal. A Tiszáról oly hidegen fútt a szél, hogy az ember alig győzte összefogni bundáját, s nem igen gondolt egyébre, mint hogy a szobában a kuczkó mellett sokkal jobban érezné magát.

A mint megviradt, több néppel találkozott. A vásárosok, kik az éjszakát valamely csárdában töltötték, most, hogy sátraikat még jókor fölállítsák, dőcögve siettek czéluk fölé. A csizmákkal, kalapokkal vagy egyéb árukkal telt ládák csaknem ijesztőleg dörömböltek a rögös úton. Utánok csendesesen ballag a felföldi fazekas, vesszőkkel körülfogott szekere magosan roppant szalma-kosárként emelkedik az út közepén; az egész alkalmatosság az ovatosságnak képe. Magok a lovak lassan, szinte vigyázattal lépdelnek előre s a fuvaros ijedten megáll, ha valamely üres szekér robog el mellette, mintha már a zörgés vagy a vig kurjongatás is, melylyel a pusztalakói a vásárra sietnek, kárt tehetne törékeny holmijában.

A szekerek közt számos lovas és gyalog látható, s a marhának a lúdtól kezdve a bikáig minden gondolható nemei. A hideg mindenkit sietésre int. Ismerősök is alig mondanak jó napot egymásnak. Vikta a sok látmány közt csaknem elfelejté a szomorú alkal-

mat, mely őt a vásárra hozta. Nem is volt sok ideje, hogy erről gondolkozzék.

Minél inkább közeledett a vásár helyéhez, annál népesebb lett az út; a czédulaház közelében pedig a szekerek egy tömeggé bonyolodtak, melyet a kocsisok káromkodása, sőt még az urasági hajdu tekintélye sem volt képes kibontani, s a mely végre is, mint sok feloldhatlannak látszó csomó a világon, — váratlanul egyszerre csak magától foszlott szét, a hajdu nagy boszuságára, a ki az előbb azon mérgelődött, hogy a szekerek felakadtak, most meg azt nem akarta türni, hogy nagyon is szaporán és pedig sokan közölök czédula nélkül hajtanak be a vásárra. Ilyen a nép, soha sem tud kellő lépést tartani; egyszer nincs erő, a mely helyéből kimozdithatná, máskor meg az urasági hajdu sem bírja feltartóztatni rohanásában. Bizony szomoru az előljáróság sorsa a világon, főkép ha boszuságát és panaszait is csak mulatságnak veszik.

A vásárpiacon kifogyhatatlan jókedv uralkodott. Talán a téli tiszta levegő tevé, melynek az ember idegeire kétség kívül frisitő hatása van; talán mivel a vásárteren álló bódékban a deczemberi vásár alkalmával mindig több papramorgó fogyott el mint máskor; de annyi bizonyos, hogy vigabb tömeget ritkán találhatni. Úgy tetszett, mintha a koldusokat, kik az utcán énekelve és jajgatva alamizsnát kértek s itt-ott sebeiket mutogatták, azért parancsolták volna oda, hogy a sokaság az emberi nyomorra emlekeztetve, jó kedvében el ne bizza magát.

Jó kedv és nevetés elég volt a tisztaágotai vásáron, csak vevők nem voltak, s e fogyatkozás kivált azoknak, a kik, mint Vikta, kénytelenek voltak eladni árujokat dél felé kedvöket is rontani kezdé. Elég ember volt a ki kedves tehenének árát kérdezte, de szemökből is kilátszott, hogy csak tréfálnak. A vének a tehenet ócsárolták, a fiatalok meg Viktát magát dicsérték. Vikta azt se tudta hova nézzen, annyira szégyenlette magát; s mikor végre az öreg bodnárné, — ki a tehenkéért mindjárt reggel 75 frtot ígért, természetesen váltóban — s a kire Vikta akkor nagyon neheztelt, — később még egyszer visszajött, csaknem örömmel csapott vele kezét.

Nehezen vált meg tehenétől, könyvelt szemekkel olvasta meg a pénzt, s midőn nem mondhatott mást, mint hogy a hetvenöt forintból egy fillér sem hiányzik és hogy a bognárné a tehenet haza hajthatja, sirva-fakadt. De mit volt mit tennie! A delet rég elharangozták, a vásár oszlani kezdett s otthon nem volt egy szál ta-

karmány a tehén számára. Egy tiszta kendőbe, melyet keblébe rejtett, takarta tehát pénzét és utnak indult.

Ha tehenét előbb adhatja el, akármennyi alkalmatosságot találhatott volna haza. Bántornyáról elég szekér volt a vásárra és Viktát mindegyik öröme elvitte volna magával. De egy része rég elment, mások, kivált a házas gazdaemberek, ott mulattak a sátrak közt, hová Vikta még nézni sem mert, és vagy csak holnap, vagy legalább későn és ittas fővel fognak haza menni. Nem maradt egyéb hátra, mint gyalog indulni utnak.

Tudta, hogy Bántornyára nem érhet el. Belákné sógorának tanyájára megyek, hová szomszédasszonyunk reggel betegen fekvő hugát látogatni ment. Az öreg Belákné oly szívesen hítt meg, még örülni fog. Gondolá Vikta magában s összekapcsolva kis bundáját, utnak indult. A tanya, mint Belákné mondta, nincs is messze. Ha a temetőnél megy ki, nem is tévesztheti el útját. Az egész határon nincs is egyéb domb annál, a melynek alján a tanya fekszik. S ha messze lenne is, mégis elindulna inkább, hogysen Ágotán háljon.

Hogy vásár után, hol egynek öröme, másnak busulásra elég oka lehet, az egyik örömeben a másik buvában egy pohár borral többet hajt fel: szintoly természetes, mint az, hogy a hol többen egy-egy pohárral többet hajtottak fel, néha egy kis emberséges ve-rekedés is támad. A ki valaha alföldi vásáron volt, tudja, hogy a sátrak közt sok mindenféle módon mulatnak. Itt egy cigány előtt tiz pár tánczol és kurjongat; ott egy egész banda muzsikál egynek s ez is husan vigad magyar ember módjára s lehajtott fővel az asztalt veri, míg a klarinetos bármint erőlködjék sem fúhatja oly keser-veesen, mint a hogy ő sohajtozik.

Néhol egy leányért három legény vetélkedik, s a szomszéd sátorban három leány sem tud egy legényre szert tenni; míg a laczi-konyhák előtt egyenkint vagy kisebb társaságokban idősebb férfiak ülnek vagy álldogálnak s izletes falatjaikat nyelik, mosolyogva nézik a bohó világot, mely közé talán most is szívesen vegyülnének. Ki nem látta mindezt s ki bámulhatja, ha János vagy András gazda most, miután három óra hozzat egyre énekelt, csak rekedt hangon folytatja dalát, vagy hogy a cigány zene, melynek hangszerei reg-gel szép harmóniában jártak együtt, délután csaknem úgy hangzott, mintha brügó és hegedű összevesztek volna a cimbalommal és a trombita minden harsogásával sem tudná őket kibékíteni egy-mással.

Viktára azonban, a ki ennyi lármához nem volt szokva, mindez kellemetlenül hatott. Sietve távozott s csak miután a vásártér zajos körétől távol, már a helység végső házainál járt s fejez rónaságot látta maga előtt, csak akkor érezé magát ismét nyugottabbnak, csak most lélezett szabadabban.

A tanya, a mely felé indult, jó darab földre feküdt a helységektől. De a domb, a melynek tetejét három ákác diszesité s melynek tövénél a ház állott, fél órányinál még sem lehetett messzebb, legalább Viktának úgy tetszett, s habár lábai érezték is, hogy az nap két mérföldnél többet gyalogoltak, jó kedvűen indult meg célja felé.

S jó kedvvel haladt tovább, és gondolatainak szabad tért engedve már legalább fél óráig ment, mikor észrevette, hogy a domb s a rajta álló ákácok még szint oly távolban látszanak, mint mikor megindult, s hogy sokkal fáradtabb, mint eleinte gondolta. Magában véve nem nagy baj, csak az a szél ne fujna oly keményen, vagy legalább azt tudhatná, hány óra lehet.

Az idő még délelőtt megváltozott. A tiszta levegő fokonkint elveszté átlátszóságát, s mindig sűrűbb fátyollá változott. Nehéz köd borítá az egész látkört, szürke, szintelen, melyen még felleg sem látható, és egyre erősebbé lett a szél.

Jó hogy a tanya nem lehet már messze, — ezzel vigasztalta magát, mindig a dombra fordítva szemeit; alig haladhat az ember, még a varjakat is elkapja a szél. S Vikta ismét elfeledte fáradságát s gyors léptekkel haladt a domb felé, ámbár a nyom, mely oda vezetett, csak itt-ott vala még látható, s a frisen összefútt hó között mindig fárasztóbb lön a járás.

Ha az embert itt érné az éjszaka, nem tudom mit csinálna, — gondolá a leány magában, s egész testét borzadás futotta át. Még jó, hogy a szél a havat lesöpörte az árok széléről, ez után mehetek. S Vikta nézte az árkot, és látta hogy nem messze tart, aztán megint a domb felé fordítá szemeit s úgy tetszett, mintha az ákácok a domb tetején homályosabban látszanának most már.

A szél szemem közé csapja a havat, azért nem látok jól, — így nyugtatá meg magát, s még inkább gyorsítva lépteit, haladt előre. Azonban lépésről lépésre nőtt nyugtalansága, s mindinkább erőt vön lelkén a gondolat, mi tevő legyen, ha a tanyát éjszaka előtt nem érheti el. És méltán. Vikta derék leány volt, a ki nem egyhamar ijed meg a maga árnyékától, de az ily helyzet a legbátrabb férfi idegeit is próbára tenné.

Pillanatról pillanatra fogyott a világosság, s Vikta nem utasíthatta el többé magától azon meggyőződést, hogy esteledik. Csak most jutott eszébe, hogy mikor Belákné neki azt mondá, miszerint a tanyát még este előtt könnyen elérheti, alig volt tíz óra, s mire ő elindult a vásárról, már rég elharangozták a delet. Annyira sietett, hogy az órát is elfeledte kérdeni; alkalmasint ha megtudta volna, hogy három elmúlt, azért szintugy elindul vala. A bántornyaiak rég elhagyták a vásárt, Tiszaágotán nem volt ismerőse, mikor a helységből kiért, oly közelnek látszott a tanya; de most mit tegyen? Nem jobb-e, ha visszafordul? Vikta egy perczre megállt s gondolkozott. Nem érze fáradságot, csak szive dobogott erőbben. Végre elhatározta magát. Ha még inkább elsötétedik, az egyes tanyát semmi esetre nem találhatja föl. Száz lépésre mehetne el mellette, a nélkül, hogy akár ő, akár a tanya lakói észrevennék.

A helységet éjjel sem vétheti el; — még most is meglátszott a torony, sőt az egész helység egy sötét foltként vált ki a hótakarta térből; később majd gyertyák után mehet, a miket nem sokára meggyujtanak. — Vikta ismét visszafelé irányzá lépteit, s egy ideig új bátorságot érzett ébredni szívében, melyet azonban nemsokára nagyobb aggodalom váltott fel.

A szél folyvást nőtt, s mióta visszafordult, egyenesen szemközt kelle azzal küzdenie. Az ösvényt, a melyen a helységből jött, most hó takarta. Mint a fergetegtől kergetett homok, ugy futott lábai alatt a hó. A hol egy percz előtt még minden fejr volt, most sötéten állanak ki a megfagyott rögök; a hol azelőbb az árok szélén kőrök látszottak, most magos hófuvás borított mindent.

Vikta alig birt küzdeni a széllel; de érezve, miként megmentése attól függ, hogy mielőtt tökéletesen besötétednék, a helységhez legalább közel érjen, minden erejét megfeszítve haladt előre. Hasztalan. Minden előre tett lépéssel nehezebbé vált utja. Még is látta a tornyot, körrajza kevésbé világosan vált ki a szürkületből, mint azelőtt s voltak pillanatok, midőn a hózivatar minden kilátást lehetlenné tön, időről időre azonban látta, s így legalább tudta, hogy eddig még nem tévedett el. De a kemény rögök, melyeken utját folytatá, végkép fölemészték erejét, s inkább fáradsága, mint az árok vagy barázda mélysége, melybe lépett, volt az oka, hogy elbukott. Ugy látszott, mintha a fergeteg azalatt mindig erősebbé válnék. Mikor fölkel, hogy utját folytassa, az erős hófuvat, mely szemközt jött, minden haladást lehetlenné tön.

Mintha az egész hó, mely a rónaságot tartotta, egyszerre megakarná változtatni helyét. Roham rohamot követett, s mikor Vikta, ki a vész hatalmának maga is alig birt ellentállni, végre szeméit fölnyitva ismét a tornyot kereste — — nem találta többé!

Első pillanatban úgy hívé, hogy csak irányát vesztette el. Köröskörül tekintett a láthatáron. Ittott sötétebb helyeket talált, mintha a helység födeleit látná; de a jövő pillanatban ugyanazon helyen nem látszott semmi, a helység árnyéka a látkör másik oldalán tünt föl. Bár merre forduljon, semmi sincs a messze határon, a mi kalauzul szolgálhatna lépteinek. Még saját lábnyomait is elsöpörte a szél. Azt sem tudta többé, honnan jött s merre forduljon? Iszonyu sejtelmek töltötték el lelkét.

Borzasztó — szólt halkán magában — semmi nyom. Keresve sem akadhatnának rám; s ki keresne engem? E szomorú gondolatoktól leveretve, egy ideig nem mozdult helyéből. Rövid idő múlva azonban ismét fölébredtek reményei, s így erővel haladt azon pont felé, melyen most egész bizonyossággal a helységet gyanítja.

Igy mult az idő. Keblében egy perczről a másikra majdnem biztos remény és kétségbeesés válták föl egymást, s helyzetében nem történt semmi változás. Csak egyszer tetszett neki úgy, mintha szekérszörgést hallana. A szekér megállott egy párszor, s úgy rémlett, mintha saját nevét hallaná. Kiáltott ő is. Egy perczig mentve gondolta magát. De a szél, mely feléje hozta a hangokat, az ő szavát épen ellenkező irányban kapta el, s néhány perc múlva ismét megindult a szekér, s elhangzott szörgése. Mintha az egész csak egy álom, csak a veszély által fölizgatott képzelet játéka lenne. S talán nem is volt egyéb. Csak-hogy mikor ez is eltűnt, végső ereje is elhagyta a szegény leányt.

Gépileg ment tovább, de minden bizonyos czél nélkül. Eszméi elhomályosodtak, érzése eltompult; tudta hogy veszélyben forog, de már alig emlékezett, hogy jutott oda, s többé nem is küzdött sorsa ellen.

Csak egyszer ébredt föl Vikta még ezen félmámorából. Tiszaságotán estére harangoztak. Nyugottan szóltak az ünnepélyes hangok a vész között. Mintha egy magosabb hatalom áldó szava hatna át a fergeteg zaján nyugalomra intve a természetet és minden szívet, a mely bánatban vagy aggodalomban dobog.

Vikta megállt, hallgatott. Eszébe jutottak a kik házaik csendes körében most meleg szobájokban ülnek; eszébe jutott anyja, ki bizonyosan rágondol, ki talán érte aggódik, érte imádkozik. És ő is imádkozott, imádkozott buzgón és meghatva, mint eddig talán soha életében; és mintha új erőt érezne tagjaiban, ismét bátrabban indult a haranghangok felé. De e rövid lelkesedés csak a mécs végső fellobbanásához volt hasonló. S a harangszóval, mely Viktának egy ideig kalaúzul szolgált, eltűnt tettereje.

Oly kifáradtnak, annyira álmosnak érezte magát, hogy többé semmivel sem gondolt. Nem is keréset máj egyebet oly helynél, a hol magát egy időre meghuzhassa, s, a széltől legalább némileg védve, megpihenhessen. Egyenesen egy pár boglyának tartott, melyek a hólepte mező közepett, látszólag minden emberi laktól távol feketéltek.

Vikta oly fáradt volt, hogy ezeket alig birta már elérni. Végre azonban odáig jutott. A boglyáktól jobbfelől nádkerítés látszott. Minden csendes. Utasunk az egyik boglya széltől mentes oldalát keresve, épen le akart dőlni, midőn egyszerre a kerítés megől erős kutyaugatás hallatszott s egy dörgő hang kérdé: ki a menyköbe jár itt a boglyák körül.

Vikta kiáltani akart, de nem tudott. A váratlan öröm, melyet emberi hangok hallása ébresztett szívében, a gondolat, hogy mentve van, elfojtotta hangját. S mire a gulyás kutyaival és főlemelt fokosával a boglyához ért, a szegény leány magán kívül feküdt lábai előtt.

III.

Ha Viktát a föld nyeli el, s egyszerre mind azon csodadolgok között találja magát, melyekről csak tündérregék szólnak; ha az éji sötét után a kincsek országának kapui nyilnak meg előtte, hol ezüst mezőkön valóságos gyöngyvirágok nyilnak, s aranyfák ágain drágakövek lógnak gyümölcsök gyanánt, oly nagyok, hogy egyenkint mindenik egy-egy országot ér: akkor sem érezhette volna inkább meglepve vagy boldogabbnak magát, mint midőn rövid ájultából föleszmélve, szemei a hatalmas tüzet látták, melyet a gulyás számára rakott. Bámulva nézett körül. Az alacsony, de tiszta falak, a kis tűzhely, mely fölött bogrács függött, maga a bunda,

melylyel őt a gulyás betakarta, ismeretlenek voltak előtte. — Hogy jutott ide? Ki az, a ki széles tenyerei közt kezét melegíti, s annyi részvéttel tekint rá? Mindezt első pillanatban nem tudta; némi idő kellett, míg egészen magához térve a dolgok összefüggését egészen megérté.

— Isten áldja meg kendet mindazon jóért, a mit velem tett — szolt végre, midőn egy idő után a történetek összefüggését megérté, szemeit jótevőjére emelve — ha kend nem jó, tudom, hogy megfagytam volna.

— Meg bizony te, szegény pára — szolt csaknem szelid hangon Péter gulyás, — de most igyál egy korty meleg bort. Ugy átmelegit, mintha sohase fáztál volna.

Mig Vikta a bögréből a meleg bort szörpölte, s arczának színe lassankint visszatért, a gulyás látszó megelégedéssel követte mozdulatait. Husz esztendeje, hogy Péter gazda nem örült úgy, mint e pillanatban. Arczának egész kifejezése megváltozott, csaknem úgy látszott, mintha mosolyogna.

— Most lássunk a bogrács után — szolt jókedvűen midőn a tűzhöz közelített. — A főzés nem az én mesterségem. Ezt máskor a bojtár felesége végzi. De ma urával és a többi bojtárokkal bement a vásárra. Vén létére is tánczol valahol, pedig fejkötőjén kívül nincs semmi szép avagy tisztességes egész személyén.

Vikta segíteni akart, de Péter nem engedte.

— Ez egyszer az én főztemmel érjük be. Legalább elmondhatod, hogy igazi gulyáshúson laktál jól.

Mig az öreg gulyás a tűz körül járt, addig Vikta körültekintett. Körözetében nem volt semmi különös. A putri, melyben a gulyás lakott, s melynek lételét, téli időben, midőn a földből kiálló fedelét hó takarta, — csak a kéményéből emelkedő füst hirdeté, tágas és tiszta volt. Egyéb kényelmet, mint azt, hogy zord időben Péter gazda meghuzhassa alatta magát, soha sem keresett házában. Sőt butorok tekintetében a gulyás lakása egyszerüségé által tünt föl. A putriban ő maga lakott. S nem levén fejröcseléd, nem látta át az ágynak szükségét sem. A szobában, hová a konyhából ajtó nyílt, s a melynek egyik szögletét a nagy, kenyérsütésre alkalmas kerek kályha foglalta el, egy asztal, s néhány fa széken kívül, csak még egypár láda állt. Egyikében saját holmiját, a többiekben a gulyának szükséges sőt, lovainak abrakát, néhány egyszerü orvosi szert és a bélyegeket tartá. A ládák egyszersmind pad gyanánt szol-

gáltak. A falon egy új bunda s kalap mellett egy pár fokos, bunkós bot, dupla puska, két pisztoly és ama híres karabin függ, melyet ugyan mióta szerszáma megrozsdásodott nem lehet elsütni, de a melyet Kopogóstól akkor vettek el, mikor fogságba ejtették.

Hasonló putri akár mennyi van. Azonban gazdájának párját nem könnyen lehetne találni, s a ki az öreg Pétert csak egyszer látta is, természetesen találta azon tiszteletet, melyben a tisztaágotai gulyás az egész környék előtt állott. Első tekintetre észre lehetett venni, hogy azok közé tartozik, a kivel a legbátrabbik sem komáz egy könnyen.

Már erős testalkotása is tiszteletet ébresztett. Karjain meglátszott, hogy a mit ígér, azt busásan meg is tudja adni. Saját állítása szerint, rég túlhaladta a hatvanat, de úgy látszott, mintha az idő csak úgy hatott volna rá, mint az érhzszobborra. Évek óta nem volt rajta észrevehető egyéb változás, mint hogy minden évvel barnább lett. Hosszú fūrtei oly sötéten lógtak le vállán, melle oly domboru, tartása oly egyenes volt mint harmincz esztendő előtt, Azonban ő nem csak izmos testalkatának köszönte a fensőbbiséget, melyet a vidék pásztorai fölött gyakorolt. Volt viseletében, sőt arcz kifejezésében is, valami a mi minden pajtáskodást kizárt. A legpajkosabb legény is azonnal megjuházódott, ha Péter gulyás tekintetével találkozott szemei. Voltak, a kik azt állíták, hogy mióta e vidékre került, még senki nem látta őt nevetni, s bojtárai beszélték, hogy marháin kívül hetekig sem szól senkihez egy szót sem.

Vikta sokáig nézte különösen gazdáját, s férfias vonásai nagy benyomást tettek rá. A szokatlan komolyság által csaknem elijesztve, mégis egyszersmind vonzódva érezte magát gazdája felé.

Az alatt a vacsora elkészült, s Péter egy kis asztalt a tüzhöz közelebb huzva, miután előbb kulaesát Vikta elé állította és a párolgó bográcsot a tüzről levette, megkinálta vendégét és maga is hatalmas étvágygyal fogott a vacsorához.

Péter gazda szakácsságának volt-e tulajdonítható, vagy Vikta csak azért nem vette észre a hús keménységét, mert órákig kemény hidegben járt : nem tudom ; annyi bizonyos, hogy jobb izűen még nem evett egész életében. Ebéd vagy vacsora után már nem hagyta visszatartóztatni magát, hogy mindent ne ő takarítson össze. Igaz, hogy a takarítással nem sok baja volt ; s miután a bográcsot kimosta, s a kanalakat megtisztítá, amazt szegre akasztotta, ezeket

a fiókba tette, nem sok tennivalója maradt, eléggé is restelte, hogy több dolgot nem talál.

A vén gulyás, ki az alatt pipára gyujtott és a fal mellett el-futó földlőczán ereszkedett le, élénk figyelemmel kísérte vendége minden mozdulatát. Vikta dolgát végezve, a tűzre még friss szalmát rakott és szinte helyet foglalt.

A hosszú hallgatást, mi alatt Vikta kezére hajtva fejét a tüzet nézte, s a gulyás mély álmélkodásba merülve pipáját szitta, végre az utóbbinak kérdése szakítá félbe: hogy mit keresett ily hófergetegben a pusztán?

Mig Vikta egyszerű történetét elmondá, a gazda nagy figyelemmel hallgatott, csak egyes rövid kérdésekkel szakítva félbe ittott az előadást.

— Hiába — szolt végre hoszu gondolkodás után — ilyenek vagytok mind. Az egyik gyereket magában küldi a vásárra, ez meg szegény, alkonyatkor neki megy a pusztának. Nagyja, apraja mind egyforma. Fejércselédben nincs meggondolás. De most vess magadnak benn ágyat, s fekdj le. Reggelig a bojtárok csak megjőnek, s akkor szekeremen haza viszlek. Jó éjszakát.

Mig Vikta gazdája parancsolata szerint cselekedett, addig a gulyás fokossal kezében, kutyáitól követve, még egyszer körüljárta az egész tanyát.

Más nap reggelre az idő megváltozott. A vihar lecsendesült, s nagy pelyhekben szállongott a hó.

Vikta mihelyt fölkelt, utnak akart indulni; tudta, hogy anyja aggódik rajta, s azért sietett. De hiába. Péter gazda föltette magában, hogy őt szekerén fogja haza vinni, s miután a bojtárok csak dél felé kerültek haza, a marhát nem lehetett magára hagyni, s ha délután indulnak meg, Bántornyát az nap nem érhetnék el; tehát egész nap ott kelle maradnia, mi kevésbé esett nehezére, mint eleinte maga gondolá. Anyjára nézve azzal vigasztalta magát, hogy az őt valószínűleg csak Beláknéval várja, s hogy a havazás miatt ez is bizonyosan sógora tanyáján fogja az egész napot tölteni; és így a dologból sem fogyott ki. Bár mi tisztának látszott a ház első tekintetre, annyi óra telt bele mig mindent összetakarított. Ma egyszer ő akart főzni gazdájának, és azon kívül künn is csak körül kell néznie. Ennyi és ily szép marhát soha sem látott egy akolban.

— De boldog ember kend — szolt Vikta gazdájához, mikor

vele estve a tűzhely előtt ismét együtt ült. Nemis képzelek nagyobb szerencsét, mintha az embernek ennyi sok szép tehene van.

— Könnyen megszoknál nálunk?

— Könnyen biz én, ha anyám itt volna, akár mindig a pusztán laktám.

— Jobb is itt, mint a faluban. Itt legalább megfér az ember és körülnézhet. De héj rosz idöket élünk! Ennek is vége lesz maholnap. — A gulyás fölsohajtott, s bujában újra megtölté poharát — Ládd-e Vikta! Még fiatal vagy, s megérheted, de nem adok neki husz esztendőt, hogy többé pusztá se lesz az országban. Most is már egészen megváltozott a világ! Elébb bátran mehetett az ember a merre tetszett: most mindenütt árkokat vonnak. — S mennyi fát ültetnek, egész sövényeket, mintha bizony a birtokos sövény és árok nélkül is nem tudná, meddig terjed jószága, és a szegény legénynek jól eshetnék, ha minden lépésnél arra intik, hogy széles e világon mindenütt a más földén jár. És micsoda földön! Valóságos gyalázat, a mit a szegény magyar földdel egy idő óta elkövetnek. Az előtt a pusztákon gulya vagy ménes járt, a gulya meghízott, s a föld mindég zsirosabb lett: mindenki láthatta, hogy isten a pusztát a marhának, a marhát meg a pusztának teremtette. Most a szántásnak se eleje se vége. Egyre nyuzzák följeiket, egyre vetik: s végre is csak a zsidó veszi el a termést. Még a kevés legelő, a mit meghagytak, sem ér többé semmit. Töltést csinálnak töltés után. Mit ér a mező, ha a Tisza árja sem járhatja meg? Ha körülnézek és látom, a mi mai időben történik, örülök, hogy megvénültem. Husz esztendő mulva, a mint a gróf inspektora mondja, — verje meg az isten a bolondját — még a marha se jár többé szabadon, nem lesz többé gulya az országban, és a gulyásokból mind isvájczereket csinálnak. Szinte jól esik, hogy nincs fiam, a ki e nyomoruságot megérhetné.

— Hát kendnek nincs gyermeke? kérdező Vikta.

Mint a kinek véletlenül sebéit érintik, a gulyás arczán a kérdésnél egyszerre fájdalom, s harag volt kifejezve. De lassanként az utóbbi egészen eltűnt, s csak a mély bú maradt, melylyel sohajtva mondá: mit tudom én??

Vikta alig mondta ki, már már is megbánta kérdését és csak elbámolt.

— Ugy-e furcsa dolog, ha az ember gyermekéről még azt sem mondhatja: él-e vagy megholt, — szolt az előbbi szomoruan.

Péter és Pál napján huszankét esztendeje, hogy leányom elment, és azóta se hire, se hamva!

— Hogy, hogy Péter gazda?

— Akkoriban magam is azt kérdeztem volna — szolt a gulyás sohajtva. — Marcsa jó becsületes leány volt, most is azt mondom, nem volt jobb leány az egész vidéken, és házamnál nem volt fogyatkozása semmiben. A mit szeme kívánt, mind megszereztem. Egyetlen örömöm volt, s büszkeségem. Minden ember tudta, hogy a mit életemben szereztem, utolsó fillérig mind az övé lesz. S így a kérők nem hiányzottak. Ha kisasszony lett volna sem járhattak volna a legények inkább utána. Neki egy sem kellett. Ha szoltam, csak azt mondta, hogy inkább nálam marad, és én csak azt gondoltam magamban: majd eljön az igazi. El is jött nemsokára, csak hogy biz abba nem volt köszönet. Pödrött bajuszába bolondult-e bele, vagy zsinóros köntösébe, nem tudom. Talán az tetszett meg neki, hogy a hajdu egy kis réz keresztet viselt a mellén; vagy talán az ámitotta el, hogy a semmirekellő egész órákig el tudott beszélni a francia császárról és a háborúról; de annyi bizonyos az én Marisom ugy belé bolondult, hogy előttem sem tagadta többé. — Mondtam neki, hogy nem engedem, hogy egy sehonnai emberhez menjen, a kit az uraság holnap is elcsaphat szolgálatából. Ő csak azt felelte, hogy a hajdu nem sehonnai ember, hanem királyt és országot szolgált és káplár volt a huszároknál; s hogy neki senki sem kell más. Ha neked nem kell, kell nekem, mondtam; majd szerzek én neked olyat, a ki rendben tartson. Erre Marit azzal ijesztett, hogy a vízbe öli magát. Én megesküdtem, hogy ha szeretőjével találkozom, izre porrá töröm. Isten látja lelkemet, meg is tettem volna, csak hogy az én hajdum nem igen mutatta magát a gulyánál, és egyszerre csak azon vettem észre, hogy lányommal együtt megszökött. Eleinte hinni sem akartam, aztán dultam-fultam; később azzal vigasztalám magamat, hogy végre is visszajönnek, s akkor majd a hajdu is kikapja a magáét, vagy, hogy a korhely rá un és legalább Maris maga jön vissza. Eleinte a világért sem kerestem volna; csak nem járhatok gyermekem után. De miután a második esztendő is elmúlt, bejártam az egész vármegyét. Én is más is kerestük mindenütt. A gróf fiskálisa még ki is nyomtattatá, de mind hasztalan. Ők nyom nélkül eltűntek. Nem is lehet máskép, mint hogy, a mint a fiskális ur mondta, nevöket is megváltoztatták. Mind azért, mert engem kemény embernek mondtak, s mikor leányom

megszökött, erősen fenyegetődzttem: mintha én Marist csak egy újjammal is bántottam volna

A gulyás tenyerére támasztva fejét, hallgatott. Vikta könnyezett

— Eleget mondták, hogy felejtsem el, mert hálátlanságáért nem érdemel egyebet — folytatá a gulyás szomoruan. Akartam is, mert szent igaz, hogy ő nem gondol velem, apjával, minek törjem én fejemet miatta. De az mind hiába! Szeretném azt az embert látni, a ki efféle dolgot el tudna felejteni, főképen, ha ugyanazon házban marad, a hol gyermekét fölnevelte, és most egy élő lelket sem lát! És még a ház sem teszi meg. — Mikor az inspektor, — isten verje meg, — rávette grófomat, hogy a másik jószágon a gulya helyett birkákat tartson, én a szarvasmarhával ide kerültem, s tizenöt esztendeje hogy közel sem jártam azon helyhez, a hol a szerencsétlenség történt rajtam; de hiába, leányomat még sem felejtettem el. Mikor behoztalak, és magadon kívül voltál, akkor is mindjárt ő jutott eszembe. Mintha csak ő feküdnék előttem, mintha egészen képmása lennél. Egy perczre már azt gondoltam, hogy ő jött vissza; pedig huszonnégy esztendeje, hogy elment, s ő is másképp nézhet ki most.

Mély gondolatiból a gulyást bojtárainak egyike ébreszté föl azon hirrel, hogy a marha rendkívül nyugtalankodik.

— Alkalmasint farkas kullog a kertben — szóló Péter gazda, — tudtam, hogy nem soká várat magára. S ezzel puszkáját a szegről lekapva, kiment.

Viktára oly benyomást tőn a mit hallott, hogy ez egyszer még a farkastól sem félt. Csak arra gondolt, hogy ha a gulyás leánya ő hozzá annyira hasonlított, miként nézhetett ki, most hol járhat, s visszajő-e még valaha atyjához, a kit oly csúfosan elhagyott. Annyira elmélyedett e gondolatba, melyek közé Bandi és saját jövője vegyültek, hogy még a tűz megrakásáról is megfeledkezett. Mire a gulyás visszatért, csaknem sötét volt a házban

— Feküdjél le fiam — szóló Péter gazda, midőn Vikta ábrándozásaiból fölserkenve, tűzgerjesztéshez fogott. Nyugodtan alhatsz, hire sincs a farkasnak. Holnap jókor haza viszlek anyádhoz. De tudod-e, Vikta, ha jövő tavaszkor üszőt vesztek, mielőtt vásárra jössz, gyere hozzám, hogy veled menjek; és én olyat

keresek ki számotokra, a minőt még öregapátok sem látott. Ezt mondd meg anyádnak; de hiszen majd megmondom én is.

Ezzel Vikta a mellékszobába ment aludni, a gazda pedig erősen megrakva tüzet, még soká ült a láng előtt. Esze a mult időközön járt. Elvesztett gyermeke képe soha elevenebben nem tűnt föl lelke előtt, ily tisztán évek óta nem emlékezett vissza rá. Mint-ha látná, mintha kedves szavát hallaná ismét. Emlékei és a jelen, Marisnak és Viktának képe csodálatosan egybekeverődtek agyában. Ha saját gyermekére gondolt, Viktát látta maga előtt; s majd megint úgy rémlett előtte, mintha mindazt, a mit Viktától hallott, az ő leánya mondta volna. Ébren volt, nyitott szemekkel ült ott tűzhelyénél, s látta a lassanként lohadó tüzet, és mégis mint-ha álmodnék; olyan zavart, oly bizonytalan alakokban tűnt föl előtte minden.

Végre erőt véve magán, fölkel s a mellékszoba ajtaját föl-nyitva, benézett. A ládán még égett a mécs, tévelygő világot vetve a tárgyakra. A ház egyik szögletében, a gulyás bundáján, a melyet szalmára terített, fekszik Vikta. Rég alszik, s a gulyás a szoba küszöbén állva sokáig nézi a kedves leányt.

— Hej! ha az én leányom volnál, — szölt végre fölso-hajtva. S az ajtót betéve, ő is bundájára heveredett.

IV.

Azt csak nem kívánhatja senki, hogy mindjárt vásár után, az emberek Tiszaágotán úgy éljenek, mint máskor, főleg téli időben, mikor az embernek talufosztáson kívül dolga sincs, és a cigányok, kik a vásárra jöttek, már a rosz idő miatt sem mehetnek el.

Mig Vikta a gulyás-tanyán huzta meg magát, addig a helység minden csapszékében folyt a mulatság. Noha Péter gazdánál nem hiányzott a félsz a háznál, bojtárai, mint tudjuk, csak másnap délután kerültek haza. Egy pedig közölök még harmadnap reggel is ott ült a nagy kocsma csapszékében és egyre ivott, t.án-ezolt és káromkodott, mintha egyéb dolga sem volna a világon.

A csapszék egyébiránt messze áll. Az ajtó előtt kocsmáros uramat látjuk, a ki bundájával vállán, pipával szájában, azon gondolkozik, a toborzók mikor jönnek át majd hozzá is. Tegnap óta ott tanyáznak a kis kocsmában, s átcsalják vendégeit azzal az

átkozott szivreható zenével, pedig a klarinétos most is oly keservesen fúja, hogy nem is csoda, ha a vendégek mind átmennek a bojtáron kívül, a ki oly hosszú útra alkalmatlan. Magyar embernek csaknem meghasad a szive nótájára, s rémség a mit azóta a kis kocsmában megittak.

A kocsmáros boszankodik, de már egészen megnyugodott a gondolatban, hogy délig vendég nélkül marad, midőn nagy bámulatára egy egész társaságot lát, mely a kis kocsmától egyenesen az ajtaja felé tart.

Mind tisztességes gazdák, esküttemberek. Még nem érték a piac közepéig, mikor a kocsmáros együl-egyig megismerte s észrevevé, hogy közöttök egy idegen legény van, kit a többiek csaknem erőszakkal hoznak magokkal.

— Hagyjanak kendtek visszamennem, mert baj lesz a vége — szolt a legény, a kit társai karonfogva a csapszékbe vezettek. Fel akarok csapni katonának, s nincs joga senkinek akadályozni.

— Majd meglátjuk, ha apád eljön, szolt egy öreg tanácsbeli boszusan. Ha a én fiam lennél, majd megmutatnám.

— Nem mutatná biz azt — monda ismét az előbbi. És kend, kisbiró, is jobban teszi, ha nem fogja oly erősen karomat. Én katonának állok, nekem nem parancsol még az öregbiró sem. Ha a verbunkos káplár megtudja, a mit velem tesznek, bizony pórul járnak valamennyien. Erőszakkal nem mennek kedtek semmire velem.

— No hát szóljunk okosan, — szolt Fazekas András uram.

— Rajtam az sem fog már.

— De már hogy beszélhetsz így, Bandi — szolt ismét az előbbi. Rólam csak elhiszed, hogy javadat akarom. Keresztkomád vagyok, jól is tartottalak mindég, ha Bántornyáról hozzám jöttél. Hogy is lenne belőled katona; apádnak két telke van s nincs más fiú a háznál. Csak nem ment el az eszed.

— Bár elment volna — mondá Bandi keservesen. Vagy bár most menne el; minél előbb bolondulok meg, annál jobb. Nincs is szerencsétlenebb ember széles a világon, mint én.

— Az igaz, hogy szerencsétlen vagy — felelé Fazekas András, — de ki tudja, talán az egész nem is úgy van, a mint te gondolod. Hát ha még föltalárod?

— Soha, soha többé! — zokogott Bandi — és oly leány mint Vikta nincs több a világon.

— De hogy jöttél rá, hogy elveszett?

Bandi buvában elfelejté, hogy mindent régen elbeszél, s hogy csak azért modatják vele még egyszer el, hogy itt tartásuk. — Az nap, hogy Vikta vásárra ment, apja déltájban őt is kiküldte szekeren a tanyára. A tanya a tiszágotai határszélén fekszik, és miután ott dolgát elvégezte, Bandinak kedve kerekedett, hogy a tiszágotai úton Viktának elébe menjen, s ha vele összejön, őt szekereire ültesse. Bandi sok bánornyaiakkal találkozott, de Vikta nem volt köztök, s a kit kérdezett, mind azt mondta, hogy tehenét még mindig nem adta el. Bandi a tanyán is mulatott egy ideig, nem is sietett nagyon, mert Viktát inkább csak az úton akarta találni, mint Tiszágotán, a hol atyjának sok ismerőse volt, s így történt, hogy már a nap is leszállott, mire oda ért. Erős szél fútt, s a vásárpiazzal üresen állt. Viktának se hire, se hamva. — Talán az alatt ment haza, míg a tanyán mulattam, — így vigasztalta magát, s már visszafelé akart indulni, mikor a csapszéknél, a hol egy meszely borral hideg útjára készült, egy bánornyai embertől hallá, hogy Vikta még három óraker a vásáron volt. Másokkal találkozott, a kik neki még az asszonyt is megnevezték, a kinek a tehenet eladta, s a kitől, midőn Viktát nála kereste, csak annyit tudhata meg, hogy az éjszakát Belákné sógora tanyáján akarta eltölteni. De azt még reggel mondta; — három óraker este csak nem indult el gyalog. A tanya jó időben is legalább két órányi távolságban fekszik. Ily hófergetegben férfi sem juthatna gyalog odáig. — — Bandi csak azt tudakozta: merre fekszik a tanya? szekereire ült, s mikor a végső házak egyikénél az utat kérdezte is, még azt hallá, hogy mintegy egy órával napnyugta előtt csakugyan láttak egy leányt arra menni, — lovai közé csapva neki-hajtott a téli éjszakának. — Átkozott sötét is volt, ugymond, a havat is kergette a szél. Lovaim alig birtak tovább menni; — de ha megálltak, közéjük csaptam, s csak haladtam. Merre, azt még most sem tudom, mert szántáson is mentem keresztül, árkon is. Csak tovább juthassak, végre megtalálom — azzal vigasztaltam magamat. — Néha megálltam, hogy nevét kiáltsam, néha úgy látszott, mintha válaszát hallanám, vagy a mezőn előttem valakit látnék menni; de valahányszor odaértem, nem volt semmi. A fél éjszakán át jártam így, míg végre egy tanyához értem. Nem volt Bélákné sógorának tanyája. Mindjárt tovább akartam menni. De egyik lovam annyira el volt fáradva hogy mozdulni sem birt.

Fölültem a másakra és tovább mentem. A tanyás előbb tartóztattott, azután egy darabig el is jött velem s egy kúthoz vezetete, honnan, ha egyenesen megyek, félóra alatt odaérek. És én mentem, a mennyire a fergetegtől lehetett, egyenesen. De megint eltévedtem. Abban még szerencsés voltam, hogy ismét tanyára bukkantam, máskép talán megfagytam volna. Ekkor már közel volt a reggel, s magam is beláttam, hogy addig várnom kell. Mikor végre a tanyához értem, az öreg Balákné nem tudott semmit Viktáról. Sógora lovain hazahajtottam Bántornyára. Ott sem volt. Anyja sem tudott semmit felőle. Ismét visszajöttünk. Végig jártuk a tanyákat; nincs arra felé, a merre őt kimenni látták, egy ház, a hol nem lettünk volna. Belákné sógora járt velem, a gazdák magok keresték. Semmi nyoma. Azt se tudni, hová lett!

— Bizonyosan a farkasok ették meg, — szólt a bojtár, ki az egész történetet mámoros fővel végig hallgatá — künn a pusztán annyi jár, hogy no!

Bandi, mig történetét elmondá, nyugodtabbnak látszott, de e szavakra fölajdult fájdalomában; mintha e borzasztó gondolat csak most jutna eszébe. Egy székre vetve magát, képét eltakarta két kezével és úgy borult az asztalra

— Hogy is hallgathatsz ilyenekre? Nem látod, hogy részeg, mint a csap? Föl sem tud állani. Nincs is farkas az egész vidéken. De honnan is jönne?

Bandi minderre nem szólt egy szót sem. Csak egyszerre ellökte székét, fölkel, és az ajtó felé indult. A többiek ismét föl-tartóztatták.

— Hagyjanak békét kentek — kiáltá Bandi fájdalomtól elfojtott hangon — máskép még a Tiszának megyek.

— Gondolj anyádra Bandi — szólt Fazekas uram, ünnepélyes hangon — gondolj ősz apádra fiú. Csak legalább addig ne csapj föl, mig tőlök bucsút vettél.

Bucsút vettem én azoktól már régen. Isten bocsássa meg nekik, a mit rajtam elkövettek!|de engem házukban nem látnak többé ez életben. Hisz ők okai mindennek! Ha Viktát elvehetem, most boldogok volnánk. Hát nem szüleim ellenzették? És miért? Vikta ellen nem mondhattak csak egy szót sem; minden kifogásuk csak az volt, hogy szegény. Hát csak maradjanak ők gazdagok; nekem gazdagságuk nem kell. Mint katona elélek én saját becsületemből.

Bandi a többieket, a kik őt tartóztatták, ellökte magától, s az ajtó felé tartott, a melyhez minden ellenállás daczára már közel is volt, mikor az egyszerre megnyilt s Péter gulyás lépett a csapszékbe.

Viktát viszi Bántornyára. S mivel a helységen ugy is át kell mennie: megállt a nagy-korcsmánál, hogy Miskát haza küldje, a ki mint a többi bojtártól hallá, semmi áron nem akar a csapszék-ből elmenni.

— Fogd a lovakat addig, Vikta — szólt a gulyás midőn a korcsma előtt megállt. Mindjárt visszajövök. Csak egy szót kell szólanom a ficzkóval. Add ide azt a karikást.

E váratlan megjelenésre a küzdelem egy pillanatil félbeszakadt. A gazdák barátságosan megszólíták a jövevényt. Bandi, ki a gulyást még soha életében nem látta, de kire meglátása azon hatással volt, melyet minden hatalmas személyiség iránt érezünk, bámészkodva nézett rá; nem tudta első pillanatban barátot vagy egy új ellenséget lásson-e a jövevényben

— Ej, ej! András gazda — szólt a gulyás feddő hangon — ki hitte volna, hogy még kelmedből is veszekedő ember legyen?

Fazekas elmondá, hogy semmi veszekedés nem volt köztök, hanem hogy csak Bandit tartoztatják, a ki erőnek-erejével katonának akar fölesapni.

— Hát hadd csapjon föl — szólt az előbbi — ha kedve tartja; már miért ne tenné? Elél a falu nála nélkül is.

— De neki bizony nincs nagy kedve a katonasághoz — válaszolt Fazekas. Csak szive keserüségében akar odaszegődni. S ezzel többször félbeszakítva az öreg tanácsbeli és a többiek felvilágosító jegyzetei által, elmondta a történeteket.

Péter gazda hallgatott. Élénk figyelemmel, a mint látszott. Csak egyszer veté közbe azon megjegyzést, mért keresték az elveszettet csak a tanyások között Azon felvilágosítás után, hogy Vikta, mint többen látták, a tanyák felé indult, és hogy vissza kellett volna fordulnia, hogy másuvá jöjjon, a gulyás semmit sem kérdeze többé, s nyugodtan végig hallgatta az egész elbeszélést. — Képén, mely különben komoly vala, az egész elbeszélés alatt rendkívüli vidámság volt észrevehető, s annál inkább növekedett az, a mint az előadott történet szomorúabbá vált.

— És a leányt Viktának hítták ugy-e? — szólt végre a gulyás erőltetett komolysággal.

Bandi bámulva mondá, hogy annak.

— Te meg azért akarsz felesapni katonának, mert szeretőd volt?

Bandi azt felelé, hogy igen.

— Én meg azt mondom, jól teszed, magam sem cselekedném máskép — szolt a gulyás, örömben ragyogó szemekkel. Legényy vagy. Jer velem. Magam kísérlek el a toborzókhöz, csak még szekereimről kell valamit levennem. S ezzel Bandit kezénél fogva kivetzte.

Nem irhatom le a meglepetést, a boldogságot, melyet Bandi érzett, mikor a csapszékéből kilépve egyszerre Viktát látta maga előtt. Egészen magán kívül volt, s úgy megölelte kedvesét, hogy ez ijedtében a gyeplő szárait is elereszté. Fazekas András csaknem sirt, Péter gazda pedig elnevette magát. A kik ott voltak, csodálkoztak, hogy a gulyás ily jó izüen nevetni is tud. Pedig még csak most fogott hozzá. Valahányszor Bandit kérdé, no s hát mért nem megy át a verbunkosokhoz? kaczagása mindig hosszabb és hangosabb lett, — míg végre egy roppant, szakadatlan hahota lett belőle, mely között szólni sem tudott. Mint ha tavaszkor a folyó hideg takaróját leveti, a megindult jég eleinte többször megáll, míg mindig inkább nekieredve utoljára senki sem tartóztathatná folyásában: ugy neki eredt Péter gazda jó kedve. Ugy látszott, mintha egyszerre vissza akarná pótolni a mit nevetés dolgában húsz év alatt elmulasztott.

Végre erőt vett magán, letörölte könyeit, melyeket a nevetés csavart szemeiből s fölült szekereére. Bandit Vikta mellé ülteté, és lovai közé csapva, Bántornyára hajtott.

V.

Tulajdokép nem is volt szükséges, hogy Péter gazda lovai közé csapjon, elmentek volna azok nélkül is; csakhogy most maga sem tudta, mit csináljon örömében. A lovak vágattak, a kerekek ropogtak, és az öreg gulyás, a kit máskor nem oly könnyen mozditott meg valami helyéből, most ugy nézett ki szekeren, mintha tánczolna, s aprózás közben egyet-egyet szökellne jó kedvében. Vikta és Bandi megmutatták, hogy csakugyan egymásnak valók, máskép a nagy zökkenések között egyik vagy másik bi-

zonyosan lemaradt volna a szekérről. De azért Péter gazda egyre szólította lovait, és suhantott ostorával mintha lakadalmasokat vinne. Rendes dolog, hogy az ember épen akkor siet leginkább, ha szerencsésnek érzi magát. Mintha sejdítné, hogy az öröm nem soká fog tartani, és azalatt egy nagyobb darabot igyekszik átfutni életéből; vagy mintha már hallaná a gondok közeledését, melyek örömeit követni fogják és ezek elől skarna szaladni; Péter gazda pedig ma nagyon szerencsésnek érezte magát. Maga sem tudta tulajdonkép, hogy miért: de épen ilyenkor legboldogabb az ember.

Már Bántornya közelében járt, mikor végre eszébe jutott, hogy nem kergeti senki. Lecsöndesíté lovait és visszanezett. Az öreg gulyás előtt sohasem látszott Vikta kedvesebbnek. A várakozás, az öröm, hogy anyját ismét láthatja, különös kifejezést adott arcának. Oly szép, oly életvidor volt ez arc, hogy maga a téli szél is, melynek érintésére minden elfonnyad, csak pirosabbá festé azt; s Péter gazda elkomorodott a gondolatra, hogy majd itt kell hagynia anyjánál. Így jöttek Bántornyára.

Kerekesné asszonyomat nem találták otthon. Vikta, mihelyt a kocsiról leszállt, utána ment, s szintazt tette Bandi is egy más utcán iudulva el. Péter pedig miután lovait kifogta, s az olba vezette, a hol elébb Kerekesné tehene állott, bement a szobába, és ott vást egyedül.

Szegény volt a ház, melyben a hajdu özvegye, férje halála után, magát leányával meghuzta. Az egész szobában egy kis tükör és egy kardon kívül nem is volt semmi fölösleges. Ezt is alig nevezhetjük annak, miután ha a tükör nem lenne, Kerekesné asszonyom azt sem tudná, a virágvasárnap fölszentelt ágakat hová tűzze, a kard pedig a boldogultté volt és ettől ha akarná sem tudna megválni. De a gulyás azért mégis csak irigyelte Kerekesné asszonyom sorsát. Neki úgy látszott; hogy ha Vikta az ő leánya volna, egészen boldognak érezhetné magát még ebben a házban is, ámbár ablakából csak a szomszéd fala látszik, s a pusztához szokott ember szinte tömlöczben érzi abban magát.

Péter gazda gondolt erre is arra is, és sok mindenfélére, midőn végre asszonyi szavakat hallott, és Viktától követve Kerekesné asszonyom jött a szobába.

Hogy a tisztességes nő, a kit most nem először látott, nem egyéb Vikta anyjánál, azt Péter gazda tudta, anélkül hogy valaki mondta volna. Azt is értette hogy a szegény asszonynak csaknem

elmaradt lélekzete a nagy sietség miatt, mellyel haza jött; sőt talán azt sem igen bámulta volna, ha örömeben nyakába borul, vagy kezeit csókolja, vagy valami ilyest tesz; de hogy Kerekesné asszony a szobába rohanva annak közepén, mintha csak kővé változott volna, egyszerre meg fog állni, s hogy szemeit reá meresztve, minden köszöntés helyett, tőle csak azt fogja kérdeni: kinek hívják őt, a tisztaágotai gulyást, erre Péter gazda csakugyan nem volt elkészülve, s első pillanatban nem is gondolt egyebet, mint hogy a szegény asszony megbódult örömeiben.

— Ne reszkessen kend úgy — szólt a gulyás megnyugtatta — nincs semmi baj többé.

— De e szavakra Kerekesné még nagyobb fölgerjedésbe jött. — Az irgalmas istenre kérem: hogy hívják kendet? — szólt esdeklő hangon.

— Hát Péter, Őri Péter a nevem — szólt az előbbi, mind inkább bámulva. De alig hogy kimondá e nevet, midőn az asszony lábaihoz borulva, kezét ragadta meg s azt hévvel ajkaihoz szorítá.

— Atyám! rebegette megindulásában elfojtott hangon.

Az öreg gulyás összeresztette e szónál. Mint a kit hirtelen fölébresztenek, első pillanatra azt sem tudja, mi álom és mi valóság azon dolgok közül, a miket maga körül lát: úgy állt ő bámulva, csaknem ijedten a szoba közepén. Nem szólt egy szót sem, egész lelke csak hallgatott.

— Apám! édes apám! nem ismeri-e többé Marisát?

Mikor a teremtés első napján isten szavára világosság lön a föld fölött, a változás nem lehetett nagyobb, mint a mely az öreg gulyáson e szavaknál véghezment. Komoly arczain a szeretet és örömnök egy sugára vonult át. Ki őt e pillanatban látta volna, az sejdíthetné vala, hogy egy új élet, egy új szebb világ veszi kezdetét. Husz esztendeje, hogy leányának szavát nem hallotta, de ő megismerné azt ezerek közül. Így csak gyermekének szavára indulhat meg a szív.

Péter gazdával megfordult a világ. Rég óta könnyü élethez szokott. Egyes szomorubb pillanatokat kivévén, mikor elveszett gyermeke jutott eszébe, eddig csak a jelennek élt, öröm és gond nélkül látva a napok és évszakok változásait: most, leánya szavára egyszerre visszanyerte a multat és a jövőt, és alig bírta elviselni a szokatlan terhet. Kerekesné reszketni érzé a kezét, melyet ajkihoz szorított.

— O bocsásson meg édes apám! — szólt elfojtott hangon.

Ha nem szól vala, Péter, megindulásában, talán elfeledte volna, hogy leánya valaha vétett is ellene, és szó nélkül szorítá szívéhez; most minden eszébe jutott, s erőt véve magán, kezét visszavonta.

— Atyád? Azt akár ki is könnyen mondhatja, hogy apja vagyok. A kérdés csak az, igaz-e, és hiszem-e én? A hang, melyen a gulyás e szavakat mondá, kissé remegett, máskép nem adá jelét belső megindulásának.

— Hát elfelejtette kend gyermekét?

— Ki kezeskedik nekem arról, hogy te gyermekem vagy? Huszonkét esztendeje, hogy gyermekem elhagyta házamat, azóta sok víz lefolyt a Tiszán, a legnagyobb ellenségek kibékültek egymással, csak az én gyermekem nem jött vissza soha: miért higyjem, hogy még él?

Kerekesné zokogott.

És ha még élne is, ha annyi esztendő után egyszer visszajő, vagy ha nem is ő jön vissza, hanem csak úgy véletlenül találkozunk: megváltozva mindketten, miről ismerném meg, hogy gyermekemmel találkoztam. És minckéül örüljek, hisz ő rég elidegenedett tőlem, különben nem hagyta volna el házamat, különben rég visszajött volna apjához.

— O, ha kend tudná, hányszor akartunk visszamenni — szólt az asszony — én és istenben boldogult férjem is; de nem mertünk. Férjem ismerősei, a kikkel szólt, mind azt mondták, hogy édes apám nem is fogadua többé házához, hogy a fiskálisnak is föladott és a vármegyének, s hogy ha férjemet megtalálják, még tömlöczbe is kerülhet, mint leányrabló. Erre ugy megijedtünk, hogy még a vármegyét is odahagytuk, férjem még nevét is megváltoztatta, hogy ha az ujságban kpublicálják, ne akadjanak ránk. Több esztendővel azután, mikor Vikta született, ugy vágyódtam haza, hogy nem tudtam mit csinálni; és férjem, isten nyugtassa meg, levelet küldött a notáriusnak. A levél tulajdonkép édes apámnak szólt, csakhogy a notáriusnak küldtük, és a levélben minden meg volt írva, hogy férjemet most Kerekesnek híják, és hogy Fejérvármegyében lakunk, és hogy kis leányunkat Viktának híják és sok más egyéb, mert férjem, isten nyugtassa meg, oly szépen tudott irni, mint maga a notárius. Levelünkre pár hét mulva csak az a felelet jött, hogy édes apám nem akar semmit

hallani felőlünk, s hogy ha tudná hol vagyunk, majd adna nekem is férjemnek is.

— Isten verje meg a semmirevalót — szólt a gulyás, — soha egy szót nem szólt leveledről, sőt egyre ingerelt ellened s azt mondta, hogy ha az én helyemen volna, testamentumot csinálna és kitagadna mindemből.

— Mi pedig irtunk. Nem csak akkor, hanem még később is két ízben. Férjemnek, isten nyugtassa meg, mindég ellenére volt; de addig kértem, mig végre megtette. S mikor őt már nem vehetem rá, még a mester által is irattam egyszer. De a válasz ugyanaz maradt; sőt végre a notárius azt tanácsolta, hogy ne is írjunk többet, mert a levél még rossz kezekbe juthatna, és ha megtudnák, hol lakunk, még bajunk lenne. Hogy férjem más nevet vett föl, már az is elég arra, a mint ő írta, hogy bezárják. Így hát el kellett hallgatnunk. Pedig a gondolat, hogy kend sem bocsátott meg, mindig nagyon nyomta lelkemet.

Péter gazda hallgatott. Szemöldökei összevonultak, a kezek mintegy akaratlanul ökölbe szorultak össze. Minden mozdulata belső megindulását árulta el. Vikta megijedve simult nagyapjához.

— O bocsásson meg — szólt remegő hangon, könnyelt szemeit a férfiúra függesztve.

— Megbocsátani a semmirevalónak, ki hazugságok által gyermekemet távol tartotta tőlem? Nem én. Nem bocsátok meg neki még haláloságyamon sem, és ha száz esztendő's leszek, is mindég bántani fog valahányszor eszembe jut, hogy meghalt és az átkozottat nem is verhetem meg.

— O csak nekünk bocsásson meg kedves nagy apám, — szólt a leány esdeklő hangon.

— Neked — szólt az öreg. Bohó! S neked mit bocsáthatnék meg?

A hang, melyen Péter gazda e szavakat ejté, a kifejezés, melylyel a kebléhez simult leányra nézett, mutatták, hogy szívé e pillanatban csak egy érzemény tölti el. — Te meg Maris látd-e csak két napra vészett el leányod; most legalább tudhatod, hogy esett apádnak, mikor huszonkét esztendeig nem hallott semmit rólad. Mikor férjhez mentél, ha mindjárt visszajöttök, talán megvertelek volna, de utoljára sem haltál volna bele, és szerencsésebbek lettünk volna valamennyien. De ennek már vége. Legyen áldott az Úr szent neve, hogy e kedves gyermek által ismét összekerültünk.

S Péter kiterjesztve karjait, gyermekét és unokáját egyszerre szorítá szívéhez, és oly boldognak érezte magát, mintha mindazon szerencsét, melyet huszonkét esztendeig nélkülözött, e pillanatban egyszerre élvezné.

A mi azután történt, azt olvasóim könnyen elgondolhatják magoknak.

Farkas uramék, kik eddig Bandi házasságát csak azért elle-nezték, mert Vikta szegény volt, most nem győzték dicsérni menyöket, és főkép miután Péter gulyás a házaspár számára Tisza-ágotán tanyát vett, csak azon szerencséről beszéltek, a melyet fiok csinált, mikor Viktát elvette.

Az öreg gulyás a pusztán él. Most Kerekesné asszonyom lakik vele és egészen szerencsésnek érzi magát. Kik őt előbb látták, alig ismernek rá. Csak makacssága maradt meg, és az inspektor nagy boszuságára senki nem birhatja őt arra, hogy pusztáját kényelmes lakással fölcserélje. Grófja többször akart már gulyás-házat építtetni, de Péter addig mondja, hogy kár volna holmi magas épülettel a kilátást elrontani, míg a gróf vén szolgája kívánatának enged.

— Teéns inspektor ur! — szólt a gulyás egyszer a tiszágotai főtiszthez, midőn ez őt ismét minden kitelhető módokkal megakarta győzni, hogy putrijától váljék meg — jól tudom, hogy inspektor ur és a többi tisztek is engem tormába esett féregnek tartanak. De én csak azt hiszem, az a szüntelen változtatás sem ér semmit, és utoljára is grófom fogja megsiratni. Más országban, meglehet, a marhát nyaranta is istállóban tartják, kész takarmányt szórnak elébe s télen szecskára is aprítják, talán hogy még a rá-gással se fáradjon. Ott a gulyás is emeletes házban lakik, mint mondják, és paruplival jár. Az ott jó lehet, de mi máskép szoktuk; s én csak azt hiszem, hogy pusztánkon szebb marha terem, mint a hol annak takarmányát is szájába rágják; én is kiállok akármelyik bugyogós emberrel, ha kétemeletes házban lagnék is. Már a bizonyos, hogy sem belőlem, sem kis Pistából senki nem csinál isvájczert. Unokám gyermeke még oly apró, hogy alig birja hordani karikásomat, de már most is meglátszik szeméből, hogy ő is csak mint gulyás fog meghalni.

— Ha kend teljességgel úgy kívánja, megmaradhat putrijában is, — szólt az inspektor, midőn sajnálkozva vállat vonita. —

Kend régi szolga nem akarja, s grófom kényszeríteni még saját javára sem.

— Igy hát a putriban maradunk, — felelé a gulyás jó kedvűen. — Télben melegebb, nyárban hűvösebb akármely háznál s vén embernek, minő én vagyok, legjobb ott maradni, ahol megszokta és ahol ha néha maga van, a mult idők jutnak eszébe. Én senkivel sem cserélek lakást a világon.

És Péter gazdának igazsága van. Mert hisz' a szeretet megfér az alacsony viskóban szintugy, mint a hercegi palotában; és a hol a szeretet egyszer tanyát ütött, a mit a sziv boldogítót és legnemesebbet érezhet, nem hiányzik soha.

BÁRÓ EÖTVÖS JÓZSEF.

AZ ÉV VÉGÉN.

Indulsz, pályavégezett év,
 Menj . . . de várj, ne menj magad,
 Sötét van a más világba,
 Jó lesz egy kis égő lámpa ;
 Vidd magaddal dalomat.

Megpenditem, régi lantom,
 Megpenditem húrjaid ;
 Már régóta vagy te nálam,
 Sokat szóltál . . . megpróbálom,
 Tudnál-e még valamit ?

Ha valaha szépen szóltál,
 Most legyen szép éneked,
 Légy méltó neved híréhez,
 Tedd még ünnepibbéké ez
 Ünnepestes perczeket.

És ki tudja ? tán utósó
 Legutósó lesz e dal ;
 Tán ha téged most leteszlek,
 Többé majd föl sem vehetlek,
 Hangod, életed kihál.

— — — — —
 — — — — —

Zengj tehát, zengj, édes lantom,
 Zengd ki, a mi benned van,

Szólj vadúl, és szólj szeliden,
Ragyogóan és sötéten,
Szomoruan és vigan.

Légy vihar, mely haragában
Ősi tölgyeket szakít,
Légy szellő, mely mosolyogva,
Csendes álomba ringatja
A mezők fűszálait.

Légy tükör, melyből reám néz
Egész, egész életem.
Melynek legszebb két virága
A mulandó ifjuság s a
Multhatatlan szerelem.

Adj ki minden hangot, lantom,
A mi benned még maradt . . .
A nap is, midőn lemégyen,
Pazarolva földön égen
Szétszór minden sugarat.

S szólj erősen, lantom, hogyha
Már utósó e dalod;
Hirtelen ne haljon ő meg!
Zengjék vissza az időnek
Bérczei, a századok!

PETŐFI

A NÖVÉNY*)

Mennyi hasznót, mennyi örömet nyújtanak nekünk a növények! Ki ne ohajtana közelebből megismerkedni alkatrészeikkel melyek a föld vegyészeti viszonyait is még vonzóbb világitásba helyezik előttünk.

A legkifejlettebb növény is csak két fő részből áll lényegileg, — szárból és levelekből. A gyökér csak a szárnak földalatti folytatása, s a héj nem egyéb, mint lefelé megnyult s a szárra tapadó levélréteg. A virág vagy virágzat különböző részei szintén csak átváltozott alakú levelek.

Ha egy növény bármely részét zárt edényben izzóvá tesszük, viz, eczet és olajos anyagok szállanak el abból, míg fekete, mállékony tömeg marad hátra, melyet szénnek mondunk. Ha fahasábokat egymásra halmozva égetünk el a szabadban, s a farkást gondosan behányjuk gyöppel és földdel, hogy lassan, azaz kevés lég hozzájárultával égjen: az olaj és egyéb anyagok a légbe elszállanak, míg a szén nagy hasábokban marad hátra a gyöp és földboríték alatt. Ezen faszén tisztátlan széneny (carbonium). A faeczet-főző és olajütő felfogja az elszálló anyagokat, mint a legfontosabb részeket rá nézve; a szénégető el hagyja szállani azokat, mert előtte a hátramaradt fekete anyag a földolog. Mindkét eljárás bizonyítja, hogy a szén és víz lényeges részét teszi minden növény sulyának.

Ha egy darab faszén elégetünk a légen, lassan enyészik az el, s ha egészen elégett, akkor is hátramarad egy kis porladék, — a h a m u. Hasonlót tapasztalunk, ha bármely élő növény egy részét

*) Lásd az I. kötet 4-ik füzetét a „légről“, s a II. kötet 1. és 2. füzetét a „vizről“ és a „földről.“ A „vizről“ irt cikkben e helyett: „a Volgától keletre eső tengereken“, olvasd: fenyérekén.

a légen elégetjük. A szalmaszál sem kevés hamvat hagy hátra, ha a gyertya lángján elégetjük. Tehát vizen és széneken kívül minden növényben nem csekély mennyiségű ásványi részek is vannak, a melyek nem égneek el, hanem hamuképen maradnak hátra, mikor a növény egyéb részei a légtelenben elszállanak.

A szeneyt a légtelenből veszi a növény; a vizet főleg, az ásványi részeket pedig csupán a földből, a melyben nőtt. A növény tehát, melyet hasznunkra tenyésztünk, a legszorosabb vegyészeti összeköttetésben áll a légtelenvel, a melyet belehelünk, s a vízzel, a mit iszunk és a talajjal, melyet mivelünk.

A légtelenből a növény levelei és héja (zölde részei) által áll összeköttetésben. A levél lapja számtalan, láthatatlanul apró lyukacsokkal és szájnyílásokkal van ellátva, melyeken át a növény, valamig él, folyvást gázokat szív be és bocsát ki. Nappal élelyt lehel ki és szénsavat szív be; éjjel megfordítva — élelyt szív be és szénsavat bocsát ki.

Tudjuk, hogy a szénsav szeneyből és élelyből áll. E légtelenből főleg, melyet a növény nappal fölveszen, származik rendszeresen a növény széntartalma.

Bámulatos, mennyi az érintett apró nyílások és szájacskok száma a leveleken, s mi roppant azoknak működése. Egy közönséges falevél négyszög hüvelyknyi lapján 120,000-nél több ilyen nyílást számláltak meg, s működésök oly gyors, hogy a vékony légrétegből, mely egy erősen fejlődő növény fölületét borítja, pillanatra minden szénsav tartalmat kivonnak.

Az ekkép fölvevő gáz a növény nedvfolyamába megy, s itt többféle vegyületet képez, a mit igen bajos figyelemmel kísélni. Annyit tudunk, hogy a szeney keményítővé, farosttá stb. változik, míg az élely kiválik a növényből a légtelen tisztítására.

A levelek nyílásai azonban még egyéb gáznemű anyagokat is szívnak be kisebb adagokban, — így különösen ammóniakot, ha e légtelenek vagy gázok a növény közelébe jönnek. S még nagyobb mennyiségben vesznek föl vizgőzt, ha a szárazság ellankasztja a növényt. Ezért üdíti föl az esőzés a füvet és fákat, melyek aztán ismét fölemelik hervadt fejeiket. Üvegházakban mesterségesen pótolják az esőzést, ha azt akarják, hogy a növények épen maradjanak. Az eső nem csak megnedvesíti a növényt kellő időben, hanem a levelek lapjairól a port is lemosván, megtisztítja

szájnnyílásaikat, úgy hogy, a környező légből új erővel szívhatnak aztán új táplálékot.

A fiatal ág zöld héja szintén számtalan apró lyukacsos van ellátva, s hasonló működésre képes a légen: lassanként azonban elagg, megkérgeződik, nyílásai bedugulnak, úgy hogy a kéreg aztán nem szolgál többé segélyül a leveleknek a szénsav fölvételében.

A nedvet, a mely a növény sejtjeit betölti, főleg a gyökerek szívják föl a földből, a hol elágaznak: habár a légből is vesznek föl némi nedvet, mint mondók, mely eső- és harmatképen frissen itallul szolgál, forró évszakokban, a szomjas növényeknek. A gyökerek, mint érintők, csak lefelémenő megnyújtásai a szárnak. A föld felületéhez közel még héjuk is van fás részek nélkül, és belök fás részekkel. De minél mélyebben mennek alá a földre, annál inkább eltűnnek a különböző részek, s egynemű, szivacsos végű gyökérostokban végződnek. Ezen apró rostok fölületén a göröcső (nagyító üveg) számtalan apró hajszálnyi elágazásokat mutat. E hajszálcsöveken veszik föl a növények a földből mindazon nedvtartalmat, a mire szükségök van, mi aztán száraz időben szintoly dús mennyiségben kipárolog a leveleken.

Mi csodás mindezen szervek rendkívüli parányisága, melyek a legóriásibb növényeket táplálják és fentartják! Oly nyílások, melyeket csak gyórcsővel láthatunk, szívják be a légből a légnemű alkatrészeket; s pusztán szemmel alig látható hajszálgyökerek legvégei veszik föl a földből a tápszereket. Méltó bámolat fog el bennünket, ha látjuk, hogy apró korall-állatocskák myriadjai mértföldekre terjedő szirteket, egész szigeteket alkotnak: de nem kevésbé csodálatos, hogy oly parányi erő működése a gyökerekben és leveleken roppant erdőségeket állíthat elő. Sőt ez utóbbi tény valóban még bámulatosabb; mert míg az első esetben a végételen tengerből nyert holt anyag megint élettelen sziklákká alakul; itt a lég és föld holt anyagai, ama láthatatlan növényképzők működése által, élő alakokká lesznek, melyek a leget verdesik roppant sudaraikkal, — oly teremtményekké, melyeknek szelid szépsége, büszke pompája, s változó zöldje legfőbb disze a földnek, a melynek kopár vidékei ez által nyernek elevenséget, saját jellemet.

Mihelyt a gyökerek által fölszívott nedv a növények bensejébe hat, sok fontos feladatnak kell megfelelnie. Megtölti a növény elemi részeit, a sejteket, kiebb tágítja azoknak falait; föloldja a nedvben levő különféle anyagokat, s magával viszi, mi közben

föl és alászáll; nedvesen tartja a növény minden részeit, hajlékonyságot kölcsönöz azoknak, s folytonos elpárolgása által a leveleken, hűsen tartja a növényt a legmelegebb időben is. De nem kevesebb fontos, bár nem oly közvetlen szembetünő, vegyészeti működése. A szenenyel vegyül, melyet a levelek a légből szivnak, s farostokat, keményítőt és mézgát (gummi) képez azzal, — mely anyagok mind csak vízből és szenenyből állanak, s e fölött sok egyéb vegyészeti alakulás megy véghez egy növényben, a melyben mindenütt fontos szerepet játszanak a víz alkatrészei, az éleny és köneny.

Továbbá a felületes szemlélő is észreveheti, hogy a növény a legszorosabb összeköttetésben áll a talajjal. A ki mélyebben vizsgálja e viszonyt, naponként érdekesb és bámulatosabb jelenségek tűnnek föl előtte.

Előbbi cikkünkben *) már szoltunk a növények azon saját-ságáról, miszerint megválasztják a talajt, a melyben kiválólag tenyésznek, s a mely inkább vagy kevesebb nedves, majd homokos és laz szerkezetű, majd szivós és kötött, a mint a gazdák mondani szokták. Minek következtében minden éghajlat alatt minden talajnak megvan saját növényzete s növényzetétől saját jelleme. Így például Középeurópa 5000 virágos növénye közül csak 300 faj tenyész turfás és tőzegföldben, s ezek többnyire szittyó- és palkafélék. A tapasztalt települő északi Európa és Amerika erdőségein járván, a rideg fenyőerdők közepett a lombos fák levele fényéről megismeri a jó földet, a hol sátrát felütheti. A legeggyűbb földmives is tudja nálunk, hogy a búza és bab kötött, agyagos földet kíván, a rozs és burgonya ellenben inkább tenyész homokban. A kínai földmives is tudja, hogy meleg lejtő könnyebb földnemmél legjobb a thea-cserjének, míg a rizsnek kötött, nedves, át nem szivárgó talaj kell. — Szintugy tudja az alabamai rabszolga, hogy a száraz, sik iszapföld és laz szerkezetű magas róna leginkább való a gyapotnak; s tudja a pernambueoi néger, hogy a cacao csak partos helyeken, fővényes talajban terem, — valamint nyugotáfrikai hazájában a tengerpartok nedves homokján zöldel legjobban az olajpálma, s a dús gyökerű Rizophorák a visszatérő árapály iszapos kiöntéseiben virulnak csupán. Az sem szokatlan dolog, hogy a mezei gazda a még ismeretlen talaj becsét a vadon tenyésző növényekről itéli meg.

*) A földről. II-ik kötet 1—2 füzet.

„Kösd egy földi bodzához a szamarat!“ — szólta a világtalan öreg fiához, midőn a mezőre értek, melyet az utóbbi meg akart venni. — „Nem terem az itt“ volt a válasz. — „No hát valamely köris fához, csipkebokorhoz, gyalogfenyőhez avagy szederhez.“ — „Azt sem látok sehol itten körül,“ szolt a fiú. — „Ugy hát csak térjünk vissza!“ — Ez a franczia adoma mutatja, hogy miveletlenebb emberek is megítélik a növényről a földet, mintegy azt értvén az alatt, hogy nem lehet jó föld, a melyben sem oly növények nem tenyésznek, a melyeknek agyag- és homokkal kevert agyag kell, sem olyanok, a melyek meszes talajon jönnek elő.

De még felülőbb a növények ezen viszonya a földhez, ha vizsgáljuk, mi roppant befolyással van a talaj mesterséges megváltoztatása az abban termesztett növényekre.

Ha a tőzegföld kiszárad, savát elveszti : csakhamar eltűnnek az éles sásfajok ; s gyöngéd pelyhes czirok, nedvdús lóherefélék, lágyabb fűneműek borítják el az azelőtt majdnem használhatatlan tért. Ha a nedves agyagot alácsövezik (drainirozzák), édes tápláló pázsitfű váltja föl a szittyót, mohot és egyéb hasonló növényt, mely nedves helyet szeret. Ha meszet is adunk a talajnak : nem lórom és palka diszlik többé a legelőn, s dús gabnafők emelkednek, a hol az előtt, csak igen szegény aratásunk volt. Ha csontliszttel hintjük be a rétet, a tej és sajt szaporodó jövedelme csakhamar megmutatja, mennyivel javult teheneink tápszere. Hasonló hatása van az istállótrágyának, guanonak és chili salétromnak ; azonnal elenyésznek ezektől a mohok és mindazon dudvák, melyek a vidék szegénységét tanusítják, s a dús aratás hirdetni fogja, mi benső összeköttetésben van a növény azon talajjal, a melyben tenyész.

Mint már érintők, a növény összes ásványi részeit, s eléghető részeinek is némi részét a földből veszi. A természetből gazdag talajban mindezen anyagokat kellő mennyiségben fölhaláljuk, a földet megnedvesítő víz feloldja azokat, s ama finom hajszálgökökerek, melyekről már szoltunk, fölszivják s a gyökereken át a szárba és a növény minden részeibe fölszivárogtatják. Abban áll a trágyázás minden mestersége, hogy a talajnak kellő alakban megadjuk mindazon tápszert, a mely abban hiányzik, s a trágyázás eredménye meggyőzhet bennünket, hogy a növényvilág tenyészete nagy részint a talaj alkotórészeitől függ. Azon anyagok, melyeket részint a gyökerek, részint a levelek fölvesznek, a növény bensejébe men-

nek, s egymás után több vegytani alakulásokat idéznek elő, míg végre magának a növénynek anyagává válnak, s így ama távolabbi célznak, melyre a természet háztartásában rendelvek, megfelelőleg, az állati élet fentartására alkalmasokká lesznek.

A növényben véghezmenő vegytani alakulásokra sok érdekes példát idézhetnénk. Legyen elég említenem, minő hatással van bizonyos anyagoknak a gyökerek általi fölvétele a virágok színére. A faszén pora által a georinák, rózsák, petuniák stb. virágai sokkal sötétebbek és teljesebbekké lesznek; a szénsavas natron (sziksó) pirosra festi a jáczintot, s a villósavas natron különféle változásokat idéz elő egyéb kerti növények szinpompájában. A mint keveri a festő a kád vegytartalmát, melybe a kelméket mártja, s miként egészen megváltoztatja keverékét más színek hozzáadása által: a gyökerek által fölvett anyagok is úgy keverednek, s új meg új színekkel festik a virág szirmait.

S mennyivel fontosabbak mindezeknél ama változások, melyeket a mivélés következtében a mivelt növényeken tapasztalunk! Az óriási sárga répa erős, nedvdús gyökere nem egyéb, mint a vadon termő murok (*daucus carota*) vékony és fás, de gazdag tápszerek által nemesített orsógyökere. Fejes káposztánk, kártifiolánk, kalarábénk, olasz káposztánk mind a közönséges káposztától származnak, e vadon termő növénytől, melynek szegény, fás kórói vannak, keserű levelekkel és egészen hasznavehetetlen gyökérrel. Burgonyánk (*kolompér*) számtalan válfaja mind egy vadon termő növény (*Solanum tuberosum*) hitvány, kesernyés gumóitól származik, a melynek hazája Chili és Mexico partvidéke Amerikában. S az alma, körte, szilva, szőlő, pompásan kifejlett leves gyümölcsünk, asztalunk eme nagybecsű csemegéi, egytől egyig mind jól ismert, s alig használható vad fák nemesített ivadécai. Bárhova tekintünk kertünkben, mindenütt a növények ily csodás átalakulásával találkozunk.

Szintugy vagyunk gabnafajainkkal. A Földközi tenger francia és olasz partvidékein terem egy hitvány, senkinek föl nem ötlő polyvás fű, melyet a növénytudós *Aegilops* név alatt ismer. Ha kertbe vagy szántóföldre ültetjük e növényt, s különféle tápszerekben gazdagon részeltetjük, mindinkább dagadni látjuk szemeit, s több évi mivélés által egészen dús aratást adó búzává nemesül. Csak az újabb korban találták föl e hasznos növény eredetét. Kétségkívül a zab, rozs, árpa és tengeri, különféle válfajaik-

kal, szintén ismeretlenül tenyésző, vad növényektől származnak, valamint a délszakra mivel rizs és kölesfélék. Az újabb vegyészeti föltételek, melyek közé a növényt helyezik, bizonyos tápszerekből nagyobb mennyiséget juttatnak a nedvkeringésbe, minek következtében erősebb fejlődésnek indul vagy maga az egész növény, vagy legalább különböző használandó része.

A nemesítés ezen viszonyai okozzák, hogy némely vad és többféle hasznos növények az emberek nyomaiban tenyésznek mintegy, s közelökben szeretnek élni. Lépésről-lépésre kísérik őket vándorlásaikban. — velök haladnak előre, ha az őserdőkön keresztül törnek utat, mint például a csorbóka és redőszírom *), mely utóbbit a cigányok vándor népe hozta Európába; s vagy trágyaudvaraink körül tenyésznek, mint a maglapél (atriplex) lórom (rumex) és tarsóka (thlaspi), vagy az utak és árkok széleit lepik el, mint az utifű, vagy az emberi lak romjain tenyésznek föl, mint a csalán, előbbi ott létünk élő emlékeiül. Ekkép száz meg száz féle európai növény magvait terjesztették el a kivándorlók egész Észak-amerikában, mely növényeket most már ott honosoknak tartanak az újabb települők, a melyek őket régi honukra emlékeztetik. Nem mondhatni, hogy mindazok az európaiakkal mentek oda. Sok csak nyomaikban tenyészett föl, a mint az emberi lakások körül föltalálták a táplálásukra szükséges anyagokat.

Mennyire függ a növény a talaj minőségétől, a melyen tenyész, úgy szólva szemmel látható a legalsóbb fejlettségű növények növéseben és szaporodásában. Az élesztő, melyet sütemények keletéséhez használunk, vagy hogy valamely nedvet hozunk erjedésbe, — nem egyéb parányi növénykének tömegénél, melyek a vizfonálfélék családjához tartoznak. Ha nádcukorból sűrű szörpöt (syrupot) készítünk s az élesztőből egy pár szálcását ráteszünk: azonnal nőni kezdenek ezek, és kiebb terjeszkedni, s a szörp lassanként mind erjedésbe megy által. De ha czukorszörp helyett vastag mézgaoldatot veszünk, semmi látható eredményt nem tapasztalunk; nem nő, nem terjeszkedik növényünk. Az első esetben rokonmű tápszerre talált, míg a mézga nem oly anyag volt, a mely táplálta és növelte volna.

Az ért szőlő nedvében még jobb tápszerre talál növénykénk. Ha átszűrjük e nedvet, átlátszó, tiszta folyadékot nyerünk. Fél

óra mulva azonban már emelkedni kezd a folyadék, megsűrűdik, megzavarodik, gázhólyagcsákat fejleszt, szóval forrásnak, erjedésnek indul, s három óra mulva már sárgabarna réteg, seprű lepi el fölületét. A forrás által okozott meleg millió számra fejleszt ki apró, csupán górcsővel látható növénykéket, melyekből 1152 millio fér el egy négyszög hüvelyknyi téren. Ha górcső alá tesszük a forrásnak indult must csöppjét: láthatjuk, mint állanak elő apró hólyagcsák, melyek rendkívüli gyorsasággal szaporodnak, s aztán fonálszálakban állanak össze, a mint hólyagcsa hólyagcsához, vagy mint a növény-tudósok mondják, sejt sejthez tapad, vagy egy sejtből, megoszlás által, több fejlődik.

Ezen sejtek minden növény elemi szervei.

A mustban azért szaporodnak oly gyorsan e sejtek, mivel abban föltalálják a tápszert, mely gyors tenyészésükre mindenkép kedvező.

Honnan e növényke csirái, hogy úgy szóljunk, melyek oly csodagyorsan fejlődnek? Meg vannak-e már a szőlő-szem nedvében? Vagy a szem külsején vannak, s aztán keverednek egybe a nedvvel, avagy a légben lebegnek köröskörül, mindég készen, növénynyé alakulni és szaporodni, mihelyt megfelelő viszonyok közé jutnak? Bármely uton történjék e növény fejlődése, annyi bizonyos, hogy e növényke természetes kifejlése sör- és pálinkafőző házakban igen lassan történik; s azért e helyeken az erjedésbe hozandó folyadékba rendszeren már kész élesztőt szoktak tenni. Akkor aztán itt is, mint a mustban, hámulatos gyorsasággal történik az apró növények gyarapodása. Az ekkép nyert élesztő aztán sok pálinkaégető- és serfőzőházban fontos melléktermény, melyet nem csak frisen használnak, hanem megszedik, megszárazsztatják s kereskedésbe adják.

A mit ezen kis növények tenyészése körül tapasztalunk, hasonló az eset a földben gyökerező nagyobb növényekkel. Vidámon tenyésznek, míg megfelelő tápuk van kellő mennyiségben. Mihelyt ez hiányzik, senyvedni kezdenek, de megint fölélednek, ha mesterségesen megadjuk a földnek azon alkatrészeket, a melyek abban nincsenek meg.

Ha bármely növény bensejében figyelemmel kísérhetnők a különböző alakulásokat, szintoly bámulatosaknak találnók azokat, mint a mily rendkívüli gyorsasággal áll elő a szőlőnedv bensejében egy egész kis növényvilág. De a tudomány legmerészebb föltevésé-

sei sem képesek kimagyarázni, miként lehetséges különböző növényeknek a légből vett hasonnemű alkatrészeiből mind összetételre, mind egyéb sajátságukra nézve egymástól annyira különböző anyagokat alkotni. Egy növény (a mák) magvaiból bizonyos folyadékot nyerünk, mely szárított alakban mákony (opium) név alatt jó kereskedésbe; egy másiknak héjából (Chinahéjfa) készítik azon megbecsülhetlen orvosi szert, a chinint, a melylyel a lázt, hideg-lelést gyógyítják; más növények, például a bürök, kender, dohány leveleiből halálos mérgeket sajtolnak, melyeket az orvosi tudományban is használnak. Sok növény virága, levelei és gyümölcsei illó olajokat adnak, melyek jó szaguk- és fűszeres tulajdonaiknál fogva becsesek előttünk; másoknak meg magvaiból nyerünk zsíros olajokat, a melyeket ételhez, világitásra s ipari és művészeti célokra használnak.

Szintoly nevezetes, mint megfoghatlan dolog az is, miként veszik és dolgozzák föl a festőnövények a földből és légből mind azon festőanyagokat, a melyek más növényekben egészen hiányzanak. A pirosító buzérből (*Rubia tinctorum*) szép vörös színt nyerünk, ugyanazon körülmények közt, a melyekben a festő csülheng (*Isatis tinctoria*) kék, s a benge (*Rhamnus infectorius*) eszerjé sárga festéket ad. Nem kevesebbé bámulatos, mennyi különféle anyagot nyerhetünk gyakran egy növényből. A len rostjai például oly fonalat adnak, a melyet semmi sem pótolhat; magvaiból ellenben olajat nyerünk, melyet különféle használatra alkalmazhatunk, égőszernek lámpában, s többféle ipari célokra; s a lenmag gyógyszer és tápszer egyszersmind, míg azon része, mely az olajútás után fenmarad, házi állataink hizlalására fordítható, vagy új erőt ad a földnek, mint trágyaszer. Mennyi különböző haszna egy kis növénynek! S mennyi más növény kínálkozik még több haszonnal, mint például a keletindiai bambus, melynek első hajtásait főzelékül eszik, míg óriási szárából czukortartalmu gyanta foly, nem is említve számos egyéb hasznát.

Némely fákban becses festanyagok vannak, mások terpentint adnak vagy különböző becsű gyantákat izzadnak ki.

Mennyi különféle alakulás az élő növények bensejében, s eredetileg mind ugyanazon anyagokból!

De menjünk tovább.

Nézzünk egy nagy fát! Mily varázshatással van ránk fényes, zöld lombozata, melyet a nyár idéz elő, a mi nélkül minden táj

felét elvesztené szépségének. A vegytanból tudjuk, hogy mindezen színtényt a levelekben elszórt egy pár latnyi festő anyag sugártörése okozza. Vagy vegyünk kezünkbe egy csalánlevelet, s vizsgáljuk az apró szőröket rajta. A vegytan, a gőcső segélyével megtanít bennünket, hogy azon apró fulánkokban, melyek kezünket megszúrják, bizonyos sajátságos savany van (hangyasav), mely felbőrünkbe hat, a hol az apró fulánkok sebet szúrtak, mint a kígyó mérge a marás helyén.

A burgonya gumója, az alma, mikor érik, az ág, mikor nő, megint más más vegyészvi változásokat mutat, melyeknek mind megvan saját czélja, földadata. Ha a burgonya gumóját éretlenül fölvevesszük a földből, csakhamar elfonnyad, összezsugorodik, és kellemetlen izű lesz. Az éretlen alma is összeesik, elveszti természetes alakját és nem tart el hosszabb ideig. A nem érett ág szintén elfagy a téli hidegben, elszárad, s a tavasz sem keltheti többé életre. Mindezt a héj éretlensége okozza. A növény éretlen burka egészen lyukacsos, melyen a nedvesség a légből elpárolog, s az alma, burgonya és éretlen ág ekkép kiaszik. Ha ellenben megérik a növény, héja vékony áthatlanabb kéreggé válik, melyen át a víz csak hosszú idő folytán és igen kis mennyiségben párologhat el. E megerősült külső réteg teszi lehetségessé, hogy a burgonyát télen át eltarthatjuk; s az ősszel leszedett almát és körtét teljesen ép alakban adhatjuk még tavasszal is asztalra; ezen kéreg őrzi meg az érett ágban a finom folyónedvet, mely a rügyet táplálja, ha a tavaszi nap fölkelte téli álmából.

Vegytani ismeretek nélkül azon általános czélokot sem érthetjük, a melyekért a növény él, s úgy szolva annyi vándorlás színhelye.

Kétségkívül a hegyi legelők friss gypszöngyeg, az erdők lombozata ékességet kölcsönöz a tájnak; ezerféle jó illata, a formák és színek ama végtelen változatossága, mely a kőzetek halt egyformaságát disziti, sokképen ingerli érzékeinket. Ez is egyik földadata a növényeknek, mit azonban csak melesleg végeznek, mi közben valódi, nagyobb hivatásuknak megfelelnek.

A növényország sajátképeni földadatát két szempontból tekinthetni: először a halt természetthez viszonyában, s aztán az élő lényekre nézve.

Mindenek előtt földadata a növénynek, míg él tisztítani a leget, melyet beszívunk. Folyvást szénsavat szív be és élelyt lehel

ki, s így folyvást egészséges, tiszta állapotban tartja a légkört. Csak a növény ezen működése teszi alkalmassá a levegőt az állati életre: mert nem csak kiszívja abból az ártalmas anyagot (a szénsavat), hanem éltető anyaggal (élenynyel) is ellátja azt. S ha élete megszűnik, akkor is hasznot hajt a növény. Elkorhadván, televénynyel fedi a földet, s így előmozdítja az újabb növényzet föltenyészését; vagy roppant túrfatelepekbe és barnaköszén-rétegekbe rakodik le, melyek az embereknek még később is alkalmas tüzelő szereket adnak, s nagyszerű iparát támogatják. De mindkét esetben csak rövid ideig marad a korhadt növény földi alakban. Ha élete megszűnt, lassanként megint légnemű állapotba megy által, vagy a természeti korhadás útján, vagy égés következtében, szóval szénsav alakban megint elszáll a légbe. Ez által örök időkre biztosítva van földünk növényzetének tenyészése, s a légkör szénsavtartalma, a mi arra nézve multhatlanul szükséges, mindég egyenlő arányban tartatik.

S a mi másodsor az állati életet illeti: mindnyájan tudjuk, érezzük, mi nélkülözhetlenek a növények e tekintetben. Ha valamely földrészen az összes növényzet hirtelen kiveszne, az állati élet legtöbb alakja hirtelen odalenne azzal. De miként táplálnak bennünket a növények? Mily erők rejlenek különböző részeikben, úgy, hogy a marha szalmával is megél, míg az embert a szemek táplálják? Miért kell az embernek a fák gyümölcse; míg a roppant elefantnak a levelek és fiatal hajtások is kielégítő tápul szolgálnak?

Ha az élettelen természetben az a növények mellékezelje, hogy a kopár részeket fedjék és diszesítsék, — az élő lényeknek, s különösen az embereknek szintén hasznukra vannak, és pedig ama nagyobb földadat mellett, miszerint tápszerű szolgálnak, egyéb céloknak is megfelelnek az orvosi tudományban, művészeti, és iparágakban, s többképen előmozdítják a polgárisult élet kényelmeit és fényűzését. Fő feladata mindazáltal a növényeknek az állat táplálása. Ezt a növényország minden lehető formában teljesíti, a különböző égaljak alatt, s a növényynyel élő és husevő állatok minden nemére nézve elő tudja állítani a takarmány és tápszer azon formáját, melyet azok különösen kedvelnek, mivel legjobban megfelel kellékeiknek. Ugyanezt látjuk az emberre nézve. Növényi tápszere más minden világrészben; de azon számtalan növény közt, melyeket a különböző égaljak nyujtanak számára, mindég talál olyanokat, a melyek élete fentartására alkalmasok és kielégítőek.

Minő alkatrészekből állanak immár a növényi tápszer e kü-

GAZDASÁGI ROVAT.

I.

TAKARMÁNYTERMESZTÉS. *)

a) A luczerna.

Takarmány-növényeink közt kétségkívül első helyet érdemel a luczerna, hazánk nagyobb részében a legtöbb, legbiztosabb és legolcsóbb takarmányt szolgáltatván.

A legtöbb takarmányt szolgáltatja, mert közep-szerűn kedvező helyzetben egyre-másra véve egy évben már 30—40 mázsa, nagyon kedvező körülmények között pedig 60—70 mázsa szénaértékű takarmányt ad holdanként, tehát kétségkívül többet, mint bármely más takarmány-növény.

A legbiztosabb takarmányt szolgáltatja, mert igen száraz években is, midőn egyéb takarmány-növények mind kivesznek, a luczerna mégis meglehetősen termést nyújt,

A legolcsóbb takarmányt szolgáltatja, — mert kedvező helyzetben 10—15 évig is dús terméseket nyújt, s mégis a vetésen, s az erre való elkészítési munkákon, valamint helyesebb kezeléskor a tavaszi fogasoláson kívül, egyéb munkát nem igen igényel, miből világos, hogy mivélési költségei igen csekélyek, tetemesen csekélyebbek, mint bármely más takarmány-növényeknél.

E mellett a luczerna még a földet is lényegesen javítja; nevezetesen gyökmaradványaival felette termékenyíti, s a kapott trágyát ekkép visszapótolja; továbbá e maradványok segélyével a

Lásd az előbbi füzetet.

kötött földet vigályosabbá, a lazát pedig sűrűbbé teszi, nem különben mélyen lenyúló gyökerei által az alréteget is porhanyítja.

Azonkívül a luczernának, mint takarmány-növénynek még más nevezetes jelességei is vannak, u. m. zölden feletetve a legjobb zöld takarmány-nemekkel felér, szénává szárítva pedig többre becsültetik, mint a közönséges réti széna. Tavasszal már májusban, tehát korábban, mint a legtöbb más takarmány-növények, ősszel pedig egészen az erősebb fagyok beállásaig kaszálható levén, a gazdát az év nagyobb részén át folytonosan zöld takarmánnyal látja el, és ha szénává szárítottatott, még téli takarmányt is szolgáltat, úgy hogy a gazdaság terjedtebb luczernások mellett minden rét nélkül is igen jól ellehet.

Ez áldott növény tehát elsorolt jeles tulajdonságainál fogva hazánk azon részeiben, hol jól diszlik, a leghathatósabb eszköz lehetne hanyatló földmivelésünk s állattenyésztésünk emelésére, s ennek következtében a legnagyobb figyelmet, s a legkiterjedtebb miveltést érdemelne.

Miképen kellene intézni e miveltést leghelyesebben, a következőben adjuk elő.

A luczerna legjobban diszlik száraz meleg éghajlat alatt, s nyárban a nagyobb melegséget nem csak elszenvedi, hanem kellő sikerülésére meg is kívánja; a téli hideg, és még inkább a tavaszi fagyok iránt első években érzékeny, haladó korról e tekintetben mindig jobban megedződven. Minél nedvesebb éghajlata vagy hivesebb nyarai vannak tehát valamely vidéknek, és minél gyakrabban benne a késői fagyok, annál csekélyebb és rövidebb a luczernának tenyésztése is.

Ezeket szem előtt tartva, fölvehetjük, hogy éghajlat tekintetében Magyarországnak $\frac{3}{5}$ -öd része teljesen alkalmas a luczerna tenyésztésére; $\frac{1}{5}$ -dében szinte diszlik még, de már csekélyebb mértékben; $\frac{1}{5}$ -dében pedig, t. i. a rideg bércezi vidéken, vagy teljességgel nem terem, vagy legalább illő haszonnal nem termesztethető.

Földre nézve kedvező éghajlat alatt a luczerna koránsem oly kényes, mint velünk az angol s éjszak némethoni gazdasági írók el akarják hitetni, kiknél az éghajlat e növénynek kevésbé kedvezvén, náluk természetesen csak a legjelesebb földben tenyészik némileg. Hazánkban egyéb kedvező körülmények mellett nem sikerül, főleg nedvességben szenvedő földeken; valamint olyakon sem, melyek sekély felréteggel, és túlságosan kötött, vagy éppen

kösziklás, avagy kavicsos alréteggel birnak; mert a luczernának gyökei minden évben tovább lenyulnak a földbe, több lábnyi mélységre is, mihelyt azonban vizre vagy áthatlan földrétegre akadnak, mélyebbre ereszkedni nem tudván, a növény csakhamar elhal.

Kötött földeken, melyek álló nedvességben nem szenvednek, és vigályosabb alréteggel birnak, már inkább diszlik a luczerna, ugy szintén az igen laza, mély rétegű homokban, s általában mindazon földeken, melyek az érintett bajokban nem szenvednek. Egyébiránt magától értetik, hogy silányabb földön csekélyebb terméseket ad, és rövidebb ideig tart, mint a jó földön, és hogy legjobban sikerül a mély-rétegű, televénydús, márgás vályogtalajban.

Valamint a többi takarmány-növények, ugy a luczerna is csak illő erővel biró földben természetű haszonnal, s egyéb hasonló körülmények közt annál dusabb terméseket várhatunk, minél gazdagabb a föld. Azért is a luczernával bevetendő földet bőven kell trágyázni, s pedig annál bővebben, minél soványabb állapotban volt a föld eredetileg. Azonban e trágya koránsem vesz el, hanem a luczerna, maradványaival annyira meggazdagítja a földet, hogy ez feltörésekor kétszerte oly gazdag, mint volt bevetésénél; tehát a használt trágya, mint már fenebb mondtuk, kamatostul dúsan visszakerül.

Továbbá a luczerna gyomtól tiszta, mélyen felporhanyított földet igényel, mert szivgyökere már első évben tetemes mélységre hat a földbe; ha ez a felréteg csekély felporhanyítása miatt nem történhetnék, akkor a növények első évben kellően meg nem gyökerezhetvén, nagy részök télen át kivesz, s így gyéren álló, silányabb luczernát kapunk. Ez oknál fogva e növényre szánt földet minél mélyebben föl kell porhanyítani, s ha az alréteg kötött, porhanyítására jó sikerrel alkalmazhatni a turóékét is.

A dudva szintoly káros a luczernára nézve, s könnyen elnyomja azt. E bajnak elhárítása végett a luczernát többször megszántott ugar, vagy még gyakrabban szorgosan mivelv kapá-növények után vetik; nagyon eldudvásodott földön némelyek két kapá-növényt is természetnek egymásután a luczerna előtt. A trágyával sok dudva kerülvén a földbe, azt legjobban a kapá-növények alá adjuk.

Egyébiránt a luczerna mindenféle növénynyel, a veres és egyéb lóherékkal is jól megegyezvén, tiszta, porhanyó, erőteljes földben bármely növény után természetű, s csupán a földnek

jobb elkészítése végett vették kapa-növények után leghelyesebben. Ellenben maga irányában annyira türelmetlen, hogy nem tanácsos azt 5—6 évnél előbb megint ugyanazon földbe visszahozni.

A luczernának vetése három évszakban történhetik, t. i. tavaszkor, nyáron, vagy őszelejen.

Tavaszkor a luczerna rendesen védnövény közé martius vagy aprilis hóbanakkor vették, mikor erősebb fagyoktól már nem tarthatni. E védnövény a zsenge luczerna-plántákat a napsugarak s időjárás káros befolyásai ellen ótalmazza, valamint a dudvának felvergdődését is akadályozza. Védnövényül többnyire vagy az őszi, vagy a tavaszi gabna választatik. Azonban nagyon kell figyelni arra, hogy e kalásznövények igen sűrűn ne álljanak, mert különben a zsenge luczernát elfojtanák; annál kevésbé szabad azoknak megdűlni, mert ekkép a luczernavetés minden bizonynyal kiveszne. E védnövényeket tehát ritkábban kell vetni, különben rendesen meg hagyják érni, de ha kellethinél sűrűbb állásuk miatt a luczernának elfojtásától kellene tartani, czélszerű azokat virágzaskor takarmánynak lekaszálni; e módon különösen a fiatal luczerna korán szabad levegőre jutván, őszi erős lábra kap, télen át azután kevésbé szenved a fagyoktól, jövő tavasszal pedig kellően megbokrosodván, már ez évben meglehető termést szolgáltat. Néhol a luczernát a kalász-növényeken kívül még más növények, p. o. bükköny, borsó s egyéb hüvelyesek, továbbá hajdani, köles, len, kender közé jó sikerrel vetik, ha t. i. e növényeket szintén ritkábban vetik, és zöld állapotban korán letakarítják.

A luczernának nyári vetése, hasonlóan zölden felhasználandó kalász- vagy hüvelyes-növények közé junius vagy julius hónapokban történik; ez azonban nálunk a jobbára épen akkor uralkodó szárazság miatt kevésbé czélszerű.

Nagyobb figyelmet érdemel a luczernának őszi vetése, mely hazánkban legezélszerűbben september első felében eszközölnetnék, úgy hogy a zsenge növények a tél beállásáig kellően meggyökereshessenek. Ez évszakban a luczerna rendszerint vagy többször megszántott ugar, vagy korán betakarított kapa-növények termesztése által jól elkészített földbe magánosan védnövény nélkül vették el. Figyelmet érdemel a luczernának e vetés-ideje, mert valamint száraz éghajlatunk alatt az őszi vetemények általában jobban sikerülnek, mint a tavasziak: úgy tapasztalás szerint a luczerna is, őszzel vetve, igen jól diszlik, különösen laza földeken.

Egy 1200 □ öles holdra mintegy 20—24 font luczerna magot kell használni, sőt silányabb földön, vagy mostohább körülmények közt 30 pft. sem lesz sok. A takarmány-növények sikeres termesztésének főfeltétele: hogy azok sűrűn álljanak, mit pedig csak sűrű vetés által érhetni el biztosan. Ez különösen a luczernára nézve áll; mert e növény első évben, sőt még másodikban is kevésbé bokrosodik meg; ha tehát sűrűn vetés által nem nyer sűrűbb állást, a dudva csakhamar erőt vesz rajta.

A luczernamagok 3—4 évig is megtartják ugyan csirázó erejüket, azonban mégis nagy részük azt már a második, és még inkább a harmadik évben elveszti; miért legczélszerűbb, a legközelebbi évben nyert magot alkalmazni. Ha a vetőmagot idegenektől kellene vásárolnunk, tanácsos csirázó ereje kipuhatólása végett bizonyos számú szemeket nedves földbe tenni, midőn aztán már kevés nap múlva tapasztalandjuk, hány mag bír még ez erővel, e szerint határozván meg a szükséges vetőmag mennyiségét.

A jó luczernamag sárga, fényes; a fehéres szemek éretlenek, a barnák pedig szárításnál romlottak el.

A luczernamag csak igen gyenge földborítékot kíván. Ha tehát őszi gabna közé vettetik, a földet elébb fogással megjárjuk, aztán szórjuk szét a luczernamagot, és könnyű, nem nagyon mélyen lehető boronával betakarjuk; minthogy azonban e beboronálás által mégis nagy részben kelletinél mélyebben eltemettetik, jobb az őszi vetést felboronálni ugyan, de a luczernamagot csak később esős időben vetni. Ha tavaszi veteményt választottunk védnövényül, ugyanazt először a szokott módon eltakarítjuk, aztán vetjük el a luczernamagot, és vagy fölfordított fogással, vagy — még jobban — tövisboronával könnyeden fedjük be. A könnyű földet luczernaveteményezésnél igen czélszerű a mag alátakarítása után még hengerrel is megnyomatni, ezáltal a magnak egyenlő és korábbi csirázása nagyon előmozdítván; esős időbeni elvetésnél a beboronálás szintén mellőzhető. Ha a luczerna magánosan, védnövény nélkül vettetik, a föld felületét először boronával kiegyengetik, aztán szórják el a magot, és túskeboronával takarják alá.

Minthogy a luczerna, főleg második és harmadik évben bokrosodván meg, kellő kifejlődését csak 4-ik évben éri el, addig pedig kissé ritkán áll: némelyek ezt el akarván kerülni, a luczernát veres lóherrel vetik vegyesen; azonban a veres lóher már második évben tökéletesen kifejlődvén, a gyengébb luczerna-

növények nagy részét elnyomja, a 3-dik évben pedig elhalván, az egész luczernáson tetemes foltok támadnak. Jobb sikerrel természetnek a luczernával némely évelő füvek, mint p. o. az angol és olasz perje; ürezab, csomós ebir, pelyes czirók, mezei komócsin, magas csenkész stb. Ezen vegyes termesztés által sok esetben tetemesen neveltetik a termés mennyisége, különösen a luczernára nézve kevésbé kedvező helyzetben.

A vetési évben a luczernás a védnövény eltakarításán kívül főleg még azt is igényli, hogy a marhától megóvassék. Némelyek a zsenge növénykéket, ha azok erőteljesen felnöttek, le szokták kaszálni; ez azonban mindig oly korán történjék, miszerint a növénykéek a tél beállásaig ismét kellően megerősödhessenek, különben keményebb télen nagy részük kivesz; miért legjobb azokat első évben teljességgel nem bántani.

Második évben, ha a luczerna silánynak mutatkoznék, czélszerű azt tavaszi fagy alkalmakor, jól elkorhadt istálói ganajjal, keverék trágyával, hamuval, televény-földdel, vagy — mi legjobb, — jól elkorhadt és vízzel higitott trágyalével meghordani. Ez által legtöbb esetben sinlő luczernánk illően felüdülend. Továbbá az előforduló foltokat fel kell porhanyítani, s újra bevetni. Ha a növények első évben kellően meggyökereszkedtek, igen hasznos a luczernást gyengén megfogasolni; ellenkező esetben e fogasolás most még maradjon el, különösen laza földön. Ellenben későbbi években azt a gazda tavasszal ne mulasztja el; mert ez által a dudva kiirtatván, a föld pedig felporhanyittatván, a luczernának diszlése felette előmozdittatik, különösen kötött földön.

Ha régibb luczernásunk a föld szegénysége következtében silányulni kezdene, czélszerű azt kora tavasszal akkép, mint az új luczernásról mondtuk, megtrágyázni; az által kiveszését egy időre még elháríthatni.

A luczernát, akár zölden használjuk, akár szénává akarjuk szárítani, legjobb akkor kaszálni, midőn virágbimbói kezdenek nyiladozni; ha a kaszálás nagyon korán történik szénatermesztésnél a szárítás nehéz, a zöld etetésnél pedig felpuffadástól kell tartani inkább; ellenben ha későbbben történik, a szárok megkeményülven, csekélyebb minőségű takarmányt nyerünk, sőt ha a növényeket elvirágozni s magba hagyjuk indulni, termékenységüket csökkentjük, és kora kiveszésüket idézzük elő.

A luczerna, egy 1200 □ öles holdon, illő mivelés mellett,

egyremásra véve terem kevésbé kedvező helyzetben 20—30 mázsa, jobb körülmények közt 40—50 mázsa szénaértékű takarmányt.

Már fenebb említettük, hogy a luczerna, e bő termések következtében, hozzájárulván még a csekély mívelési munka, melyet igényel, igen olcsó. sőt kedvező helyzetben minden takarmány-növények közt a legolcsóbb takarmányt szolgáltatja. Ennek bizonyítására ide igtatjuk a luczerna-termesztés költségeinek felszámítását, megjegyezvén, hogy az egyes tételeket hozzá a régibb rendes, s nem a mostani felesigázott árak szerint vettük.

Ha egy 1200 □ öles holdról 60 mázsa termést vehetünk, lesz az előállítási költség: váltóban:

a) Földbér	8 fr. — kr.
b) Kétszeri szántásért, miután a luczernamag árpa közét vették, a fél kiadás	3 fr. 45 kr.
c) Vetéshez $\frac{1}{3}$ gyalognap 36 krral	— „ 12 „
d) A magnak beboronálásához $\frac{1}{3}$ igásnap 2 ft 30 krral	— fr. 50 kr.
e) A magnak behengerezéséhez $\frac{1}{6}$ igás nap 2 ft 30 krral	— „ 25 „
f) 24 font magnak ára 50 krral teszen 20 ftot, miután azonban a luczernának 5 év tartósságot számítunk, tehát esik egy évre	4 „ — „
g) Tavaszonkénti jó fogasolásra $\frac{1}{4}$ igás nap 2 ft 30 kr	1 „ 15 „
h) Négyyszeri kaszáláshoz 6 kaszás nap 40 krral	4 „ — „
i) Száritás, gyűjtés, szekérre és kazalba rakáshoz 12 gyalog nap 25 krral	5 „ — „
k) 50 mázsa luczerna-szénának behordásához $\frac{1}{16}$ szekeres nap 2 ft 30 krral	1 „ 52 „
l) Felügyeletért	— „ 20 „
Trágya, terhére nem iratik	

Összesen: 29 fr. 39 kr.

Kerül tehát egy mázsa luczerna-széna ez esetben: 29, 65 krba.

40 mázsa termés mellett, minden egyéb költségek megmaradnak, csupán a száritási, gyűjtési, szekérre és kazalba rakással kevesbednek 4 gyalog nappal 25 krral, mi 1 fr. 40 krt. teszen; és behordás után $\frac{1}{16}$ szekeres nap 2 fr. 30 krral, mi $37\frac{1}{4}$ krt teszen. Kerül tehát 40 mázsa luczerna-széna 27 fr. $21\frac{1}{4}$ krba; vagyis egy mázsa 40, , krba. — 20 mázsa legsilányabb termés mellett szinte

minden egyéb költségek megmaradnak, csupán szárítás, gyűjtés, szekerre és kazalba rakásnál hajlik le 8 gyalog napszám, melyek 25 krjával számíttatván, tesznek 3 ft 20 krt; a behordási költségeknél pedig lehajlik $\frac{1}{16}$ szekeres nap, 3 ft 30 krjával, teszen 1 ft 15 krt; összesen lehajlik 4 ft 35 kr. Kerül tehát 20 mázsa luczerna-széna 25 ft 4 krba; s ebből egy mázsa: 1 ft 15 krba váltóban.

Ha a gazda maga termeszt a luczernamagot, ennek ára a fölvettnél felével is alább fog szállani; e mellett még biztosabb lehetvén a mag jószágáról, igen kívánatos, hogy gazdáink maguk állítsák elő a szükséges magot. E célra régibb, nem sokára feltörendő luczernást kell használni, mivel, mint mondtuk, e vetemény vénülni és fogyni kezd, ha magba hagyjuk indulni. Továbbá az első vágás felette egyenetlenül nővén s érvén meg, választassék a második vagy harmadik vágás. Mihelyt a magul szánt luczernának nagyobb része megért, levágják azt, és vagy rendeken hagyják megszáradni, ezeket párszor vigyázva megforgatván, vagy pedig csak egykét napig hevertetik rendeken, s aztán teljes megszáradás végett petrenczékbe rakják. Mihelyt a luczerna egyik vagy másik mód alkalmazása mellett teljesen megszáradt, haza hordatik, s a maghüvelyek, forró napon eszközlött cséplés által, elválasztatnak a száráktól. A hüvelyek nagyobb részéből a magvakat csak többször ismételt cséplés és rostálás által nyerhetni meg; minthogy ez igen fáradságos munka, kiterjedt magtermesztésnél célszerűbb, a magot durva darálásra igazított közönséges malmokon a hüvelyekből kivenni, azt a polyvától aztán többszöri rostálás által megtisztítván. Egy hold átalában 2—5 mázsa luczernamagot ad.

A luczerna, mint mondtuk, kedvező körülmények közt 10—15 és még több évig is dús terméseket nyújt; kevésbé kedvező helyzetben csak 7—10 évig tart el, sőt mostoha körülmények közt már 4—5-ik évben fogyni kezd. Midőn nagyobb mértékben kivesz, s a dudva mindinkább elhatalmasodik, akkor a luczernást fel kell törni. Ily feltört luczernásban mindenféle vetemények felségesen diszlenek, mihelyt. t. i. a gyp elrothadt, s a föld megint porhanyóvá lett. Némelyek e végett a luczernást tavasszal feltörvén, zabbal, vagy más egyszerű szántás mellett is fris törésben diszlő növénynyel, a következő évben pedig kapanövénynyel vetik be; mások ellenben a feltörést ősszel intézvén, tavasszal mindjárt kapanövényt természetnek. A régi luczernásnak feltörése nehéz munka levén, legezészerűbb, jól élesztett vasú ekével először fel-

színét csak pár küvelyknyi vastagságra lehántani, későbbben pedig egy mély szántást adni, minek következtében nem csak a munka könnyítettik, hanem a rothadó tápdus gyp ekkép a barázda mélységének közepébe, tehát a növényekre nézve legjobb helyzetbe jő.

Néhol a luczernát a vetésforgásba veszik, miként a következő példa mutatja : 1) burgonya és kukoricza erősen trágyázva, 2) árpa, 3—7) luczerna, 8) luczerna egyszer kaszálva, aztán a feltört föld ugarolva, 9) repce, 10) buza, 11) bükköny trágyázva, 12) repce, 13) buza, 14) árpa.

Másutt pedig a luczernát egy külön, a vetésforgásból kivett darabon termesztik, s midőn itt silányulni kezd, feltörik, miután egykét évvel előbb már alkalmas földrész vettetett be luczernával.

Mindkét rendszernek vannak ellenei, s védői. Az első rendszer védői azt hozták fel, hogy ha a régi luczernás elsilányul, az újból bevetett részre pedig mostoha idő jár, ugy a luczernavetemény rosszúl sikerül, a gazdaság takarmányhiányt szenvedhet, és nagy zavarba jöhet, holott azon gazdaságokban, melyekben a luczerna a vetésforgásba vétetett be, s évenkint egy része megújul, ily csapás kevésbé érezhető. Továbbá, hogy a második rendszernél elmarad az oly hasznos folyvásti váltás a magtermő, s takarmánynövények közt.

A második rendszer védői ellenben azt állítják, hogy kiterjedtebb gazdaságokban, sőt egyes nagyobb földszakaszokon is, gyakran nem minden rész alkalmas luczernatermesztésre, ennél fogva az első rendszer általánosan nem alkalmazható; továbbá, hogy e rendszer azt kívánja, miszerint a gazdasági földterület 10—20 nyomásra osztassék, kisebb gazdaságok vagy földterek pedig annyi nyomásokra nem oszthatók fel czélszerűen; ugyszinte állítják, hogy a luczerna csak a 3-ik évben kezd hozni teljes terméseket, az első rendszer pedig azt már a 4-ik évben, vagy mégis többnyire idő előtt feltörvén, egymásra véve csekélyebb termésekre tesz szert; továbbá hogy e rendszernél a most érintett ok miatt a természetesi költségek is nagyobbak, mivel a luczernának feltörése, s vetése gyakrabban történik; s t. eff. Hogy így vagy amugy termesszünk-e tehát luczernát? a helybeli körülmények határozzák el.

b) Veres lóher.

A veres lóhernek három faja van, t. i. a stájer, a brabanti és az évelő lóher. A két első faj rendszerint már 3-ik évében kivesz, és második évben adja a főtermést; az utóbbi ellenben akkép, mint a luczerna, hosszabb évsoron át tenyészik. A stájer faj legtömöttebb levélzettel bírván, és legmagasbra nővén, a legdusabb termést szolgáltatja ugyan, de szárainak nagyobb keménysége következtében egyszersmind a legsilányabbat is; azonkívül még egykét héttel későbbben fejlődvén, nálánál rendszeren többre becsülik a brabanti fajt ott, hol mindkét fajt kellően ismerik. Az évelő faj főképp csak több évig meghagyandó mesterséges legelőkön tenyésztetik más lóher- és fűfajokkal vegyesen, és kedvező éghajlat alatt kétségkívül a legjelesebb legelői növények egyike.

Érintett fajok közül nálunk ugy szolván csak a stájer lóher természetetik. Egyébiránt e fajok közt fűvészeti tekintetben különbség nem létezik; ugyszinte éghajlat, föld és művelésre nézve is mind a háromnak ugyanazon igényei vannak.

Az éghajlatot illetőleg, a veres lóher nedvesebb légkört szeret, a hideget pedig oly formán tűri el, hogy ott, hol az őszi rozsz diszlik, szintén még haszonnal természethető, noha ridegebb vidékeken gyakran mégis sokat szenved a tavaszi fagyok által; száraz, meleg éghajlat alatt rendszerint silányabban tenyészik; különösen káros befolyással vannak reá a száraz tavaszok.

Ebből kitetszik, hogy a veres lóher ugy szolván ellenkező tulajdonságu éghajlatot igényelvén, mint a luczerna, hazánk azon $\frac{2}{3}$ -öd részében, hol a luczerna kevésbé jól, vagy teljességgel nem sikerült, jobbára igen szépen diszlik, s e vidékeken tehát termesztete szerint főtakarmánynövényül volna hivatva; száraz rónaságainkon ellenben tenyésztése rendszerint silányabb, bizonytalanabb.

Hasonló ellentétben van e két takarmánynövény egymással a földre nézve is; a luczerna t. i. inkább szereti a vigályosabb, szárazabb földeket, a veres lóher pedig kötött, nedvesebb földeken tenyészik jobban, és laza földeken csak kedvező éghajlat alatt szorgos művelés mellett ad kielégítő terméseket.

Egyébiránt tulságosan nedves földeken a veres lóher szintén

roszúl sikerül, valamint csekély fölréteggel és kősziklás vagy kavicsos alréteggel bíró földeken is. Különböen úgy, mint a luczerna, jól porhanyított, tiszta, erőteljes földet kíván. Ha kemény, sekély mélységre mivel, eldudvásodott, kiélt földbe vettetik: reményünk meghiusul. Miért is az előnövényt illetőleg legsikeresebben természetik dusan trágyázott kapanövények után. Nálunk ott, hol a javított háromnyomású gazdaság divatozik, rendszerint őszi után tavaszi közé vetik, s e mellett még gyakran a földet csekély mélységre mivelik, minél fogva ez esetben sok helyt sikerülése, a földnek szerfeletti eldudvásodása és megsűrűdése következtében, csekélyebb s bizonytalanabb.

A veres lóher gyökmaradványaival szintén gazdagítván a földet, utána mindenféle növények jól diszlenek, különösen ha sűrűn állott, és dudvától ment volt. Szelidebb éghajlatu vidékeken többnyire őszi gabnát egyszeri mély, keskeny szántás mellett vetnek utána; hidegebb vidékeken azonban a lóhert utolszor csak az őszi gabna legjobb vetésidejének elmúltával kaszálván, többnyire tavaszt természetnek a lóherföldön.

A földek hamar megújják a lóhert, úgy hogy igen jeles földnek kell lenni, mely azt hosszabb időszakon át minden 4-ik évben jól teremje. Legjobbnek tartják, ha a lóher csak 6—9 év múlva kerül ismét ugyanazon földbe vissza.

A veres lóher úgy, mint a luczerna, közönségesen tavasszal őszi vagy tavaszi gabna közé vettetik, és a mit e tekintetben a luczernáról mondtunk, az a veres lóherre nézve is áll. Egyébiránt az utóbbinak magva kisebb lévén, belőle egy 1200 □ öles holdra közönségesen csak 12—16 font kivántatik.

Kevésbé kedvező körülmények közt, vagy ha a lóhert két évig akarjuk használni, czélszerű azt, mint a luczernáról mondtuk, más lóherfajokkal és füvekkel, nevezetesen élő lóherrel, komlós csigacső, olasz perje, ürezab, mezei komocsin, csomós ebir, magas esenkesz, sovány perje, s több effélékkel vegyesen természetni. Ez esetben péld. vesznek egy holdra a lóherből 10—12 fontot, füvekből pedig a kiválasztott fajok szerint 10—20—30 fontot.

Ily kis magvak helyes vetése, milyenek a lóheréké, nagyobb ügyességet és figyelmet igényel. A vető minden lépésre annyi magot szór ki fél körben, mennyi három ujja közé fér. Ha a vető ügyetlen, ajánlható, hogy a magot mennyiségre nézve ugyanannyi

fővénnyel keverje, s minden helyet kétszer, ha lehet keresztben járjon meg, mindenik menésnél csak felét vetvén el a magkeveréknek; ekkép egyenlőbben történik a vetés.

A jó veres lóher mag : teljes, sárga színből viola színbe átjátszó. A halaványabb színű mag ó, s nagyobbbrészt elvesztette már csirázó erejét. Efféle magot nem kell használni.

A lóhermagnak kikelése kisebb esők által nagyon előmozdítatik; de még a mélységtől is függ, mennyire t. i. földbe takarított, miként ez a következő kísérletről kiviláglik, melyet a híres gazdasági író S c h w e r z közöl. — E kísérletnél tudnillik 100 magból :

3	hüvelyknyi befedés mellett	0
2	” ” ” ” ”	27
1	” ” ” ” ”	93
½	” ” ” ” ”	97
	minden befedés nélkül	7

Későbbben leginkább szárazság által szenvednek a zsenge lóhernővények, és kifejlődésükben felette hátráltatnak, úgy hogy néha ősszel még oly kicsinyek, miszerint alig láthatók. Kedvező időjárásakor ellenben gazdag és czélszerűen elkészített földben gyakran a védnövény letakarásáig már tetemes magasságra nőnek, sőt néha ősszel nem megvetendő vágást is adnak. Ily esetben czélszerű a védnövényt minél közelebb a föld színéhez levágni, hogy ekkép a lóher is levágtván, a szalmát mind mennyiség- mind minőségre öregbitse. Első esetben azonban, midőn t. i. a lóhernővények felette kicsinyek, tanácsos a külső befolyások elleni védsük miatt, magasb tarlókat hagyni.

A veres lóher első évben legeltetni nem igen czélszerű; különösen a gyöngébb, tökéletesen meg nem gyökerezett lóher óvatassék mindenféle baromtól, főkép a juhoktól, melyek a szivlevelet elcsipvén, a zsenge növénykékek télen általi kiveszését idézik elő.

A silánynak mutatókozó veres lóher épen oly sikeresen lehet, mint a luczernát, második évének kora tavaszán felületesen megtrágyázni.

Továbbá hasznos tavasszal a veres lóher is, ha a növények kellően meggyökereztek, fogással párszor megjárni. Ha a lóherföldön kopasz foltok fordulnak elő, azokat bibor lóherrel, bükkönnyel, vagy más efféle egy éves növényekkel kell bevetni.

A jól sikerült lóher második évében többnyire kétszer, néha háromszor is használható; de a harmadik vágás rendszeren csekélyebb levén, sok gazda által zöld trágyául szántatik alá az utónövény javára. Némelyek azonban e helyett igen czélszerűen a lóher tavasszal vágják le, mihelyt azt a kasza csak megfogja, ez által megbokrosodását, s egyenlő és bővebb növést felette előmozdítván.

A veres lóher is legczélszerűbben akkor használtatik el, midőn virágjainak egy része már kezd nyiladozni, s vagy zölden étetik fel, vagy szénává szárítják.

Ha zölden étetik fel, ugy — mint a luczernaétetésnél, némi elővigyázat szükséges, különben kárát vallhatjuk, nevezetesen a szarvasmarhánál felpuffadás, a lovaknál pedig kólika, s más bajok által. Ezeknek elkerülése végett tanácsos, hogy az átmenetel a száraz takarmányozásról a zöldre, csak fokként történjék; hogy az állatok oly takarmánytól óvassanak, mely heverés közben kimelegült, vagy harmat-avagy esőtől még nedves; étetés után pedig tüstént ne itattassanak. Fődolog még, hogy az állatok a lóherből nagyobb mennyiséget egyszerre ne kapjanak, kivált midőn az még igen fiatal, s az állatok nincsenek reá szokva; továbbá, hogy azöld takarmány minden etetésnél több adagban nyujtassék, s a marha soha ne éheztessek; mert a mohó étvágy, melylyel ez esetben a marha felfalja a takarmányt, többnyire felpuffadást okoz. Ha e szabályokra figyelünk, a felpuffadástól nem igen tarthatni.

A veres lóher, valamint a luczerna, s egyéb harasztnövények szénává szárításánál főkép arra kell vigyázni, hogy a levelek, mennyire csak lehet, ne tördeltessenek le; különben a szárítást többféle módon eszközölhetni.

Néhol a lekaszált növények rendeken hagyatnak, s ezek, mihelyt felül megszáradtak, másik oldalra fordittatnak, tökéletes megszáradásuk után nagyobb rakásokra összetétnek, és haza hordatnak. — E modor legegyszerűbb; és száraz időben tán legalmasab is.

Másutt a lóher vagy teljességgel nem, vagy legfeljebb egy két napig rendeken hagyván, $1\frac{1}{2}$ —2 láb átmérőjű, s ugyanannyi láb magas rakásokra helyezik, és mihelyt itt nagyobb részben megszáradt, 4—5 láb széles, minél hegyesebben végződő petrenczékben ritkásan felhalmozzák, hol csakhamar megszárad. Esős időben szükséges e petrenczék szorgalmasan megforgatni, mit eső szünte után később is, midőn azok kimelegülnek, a szükség-

hez képest ismételni kell. E modor sok munkát okoz ugyan, de esős időben jó minőségben tartja meg a lóhert.

Említésre méltó még fülesztés általi készítmódja az ugynevezett barna lóherszénának, mely következőleg eszközöltetik. A lóhert kaszálás után jól összetaposott boglyákba rakják, s így marad 2—3 napig, míg beálló erjedése kellő fokra jut; mit arról ismerhetni meg, ha belé nyulván a boglya belsejébe, a melegség kiállhatlan, kihuzván pedig egy csomó lóhert, ennek zöld színe már barnás viola színre változott át. Ekkor a boglya külszínén levő lóhert, mely kellően ki nem melegülhetett, leszedik, s újra összerakják, ellenben a boglya belsejében létezett lóhert szétteregetik; mire ez már néhány óra mulva tökéletesen megszárad. Az újra összerakott felszínü lóherrel, illő kimelegülése után, hasonló módon kell bánni. Mihelyt egyszer a lóher a boglya belsejében kellő fokig felmelegedett, azonnal szét kell hányni, habár a legnagyobb eső állana is be. Ha az eső hosszabb ideig tartana, szorgalmasan forgattassék a széna, mely az eső megszűnte után pár óra alatt kellően megszárad. Sokan azt állítják, hogy az állatok az így készült szénát, mihelyt egyszer rá vannak szokva, örömebb eszik, mint a zöld szénát, és hogy az ennél táplálóbb is. Annyi bizonyos, hogy a széna e készítmód mellett kellemes édes illatot kap.

Mindig azon kell lennünk, hogy a lóher-széna jól kiszáradt állapotban jöjjön a kazalba vagy boglyába, különben megpenészedése, sőt teljes elromlása okvetlenül bekövetkezik. Egyébiránt a bajt az által kerülhetjük el, hogy az ily nem eléggé megszáradt szénát szalmával rétegenként felváltva rakjuk a kazalba; ekkor a fölösleges nedvesség a szalmába szívódik, s ez is jobb ízűvé válik.

A vetés után következő évben egy 1200 □ öles holdon nagyon kedvező körülmények közt 40—45 mázsa szénaértékü lóher-termést nyerhetni, középszerün kedvező helyzetben 25—30, mostoha körülmények közt pedig 15—20 mázsát.

Ha füvekkel vettetik a veres lóher, akkor használása második évében is meglehetősen termést kaphatni; különben a másodévi termés rendszerint tetemesen, néha felénél is csekélyebb az első évinél; azért ritkábban is használják a lóhert két évig. Egyébiránt e másodévi termést lényegesen nevelhetni, ha trágyával meghordjuk a lóherét, és ha — valamint első évben, a kaszálást virágzás előtt tesszük.

A veres lóher termesztése többbe kerül ugyan, mint a luczernáé, de azért kedvező helyzetben mégis felette jutányos, miként a következő számitásnál láthatjuk, u. m.

Ha egy 1200 □ öles holdról 40 mázsa lóhertermést nyetünk, lesz a termesztési költség :

	váltóban.
a) Földbér	8 ft. — kr
b) Kétszeri szántásnál miután a lóhermag árpa közée vették, a fél kiadás	3 ft. 45 kr.
e) Vetéshez kell $\frac{1}{5}$ gyalognap 36 krral	— 12 kr.
d) A magnak beboronálásához és behengerezéséhez $\frac{5}{6}$ igásnap 2 ft. 30 krral	2 ft. 5 kr.
c) 20 font lóhermag 30 krral = 10 ft; miután azonban a veres lóhert többnyire két évig használjuk, s az első év termése legalább is kétszer annyi, mint a második, ezért a 10 frtnak $\frac{2}{5}$ részét az első, $\frac{1}{5}$ -dát pedig a második évre rójuk; esik tehát az első évre	6 ft. 40 kr.
f) Kétszeri kaszáláshoz 3 kaszásnak 40 krral	2 ft: — kr.
g) Száritás, gyűjtés, szekérre és kazalba rakáshoz 6 gyalognap 25 krral	2 ft. 30 kr.
h) 40 mázsa vereslóher-szénának behordásához $\frac{1}{16}$ szekeres nap 2 ft. 30 krral	1 ft. 15 kr.
i) Felügyeletért	— 20 kr.
Trágya terhére nem iratik	

Összesen : 26 ft. 47 kr.

Kerül tehát egy mázsa veres lóher-széna 40 mázsa termésnél ; 40, ₁₄ krba. 25 mázsa középtermésnél, minden egyéb költségek megmaradnak ; lehajlik csupán száritás, gyűjtés, szekérre, s kazalba-rakás után 2 gyalog nap 25 krjával, mi 50 krt teszen ; és behordás után $\frac{1}{16}$ szekeresnap 2 ft 30 kr. = 28 $\frac{8}{16}$ kr. Kerül tehát 25 mázsa : 25 ft 28, ₅₆ krba. Miből egy mázsára esik : 1 frt 1, ₁₄ kr.

15 mázsa legsilányabb termés mellett szintén minden egyéb kölcségek megmaradnak ; lehajlik csupán száritás, gyűjtés, szekérre és kazalba rakás után 3 gyalognap 25 krral, mi 1 ft. 15 krt teszen, és behordás után $\frac{1}{16}$ szekeresnap 2 ft. 30 krjával = 46, ₈ kr. — Kerül tehát 15 mázsa : 24 ft. 45, ₈₀ krba, — Miből egy mázsára esik : 1 ft. 39, ₈ kr.

Ha a lóhermagot a gazda maga termesztí, ára felénél is alább fog szállani, mint itt felvétellett.

A lóhermagot nagyban akkép nyerhetjük, mint a luczerna-
magot, csak hogy amaz még nehezebben válik ki bugájából, miért
itt-ott szokás azt bugástól vetni. Miután azonban ez eljárásnál a
vetés egyenetlenül történik, s a növény kikelésé késleltetik, vélemé-
nyünk szerint czélszerűbb a magot tisztított állapotban elvetni.
Az erre kívántató munka a lóhernek egyenlőbb és szebb nö-
vése által dusan kifizeti magát.

Jövő alkalommal a többi takarmányféléről.

A SEJYEMTENTYÉNTÉS HIDJAN

GAZDASÁGI LAPOK

szerkesztősége.

II.

A SELYEMTENYÉSZTÉS HIDJÁN.

Mindenekelőtt megjegyzem, hogy szederfáimnak számát nem tudom. Ha ez hiányt árul el a számvitelben, némi mentségül azt jegyzem meg: hogy a szederfa száma után a levélszükségletre nézve megfelelő számítást vélekedésem szerint alig lehet tenni. A mint t. i. minden növény, úgy a szederfa is az évenkénti időjárás-hoz képest felette különböző termést ad. Néha már a késő őszi meleggel történő fakadás, mi aztán többnyire elfagy, néha a kemény tél, vagy a mostoha tavasz — sokszor a nyári rozsdásodás, a mézharmat, az aszaló hőség és ilyesek oly különbséget tesznek a használható levél mennyiségében és tápértékében, hogy alig lehet előre meghatározni: bizonyos osztályu fa, tiz, husz, negyven, vagy még több is ad-e elegendő levelet egy lat tojás utáni hernyó tenyésztésére? Ezen kívül ugyauazon mennyiségű selyemhernyóknak is egy évben több, másokban kevesebb szeder-levél szükséges; nem csak ennek, úgy mint p. o, a szénának különböző táperejére nézve, hanem azért is, mivel a hernyónak életideje egy vagy másik évben igen különböző. Van év, melyben a közönséges, nem erőtletett légmelegbeni, tenyésztés mellett körülbelül 30 nap alatt befonja magát a hernyó; a tavalyiban a nyolczadik hétben is kellett még etetnünk; úgy hogy tapasztalásom szerint azon vélemény, mikép a hernyónak bizonyos suly mennyiségű szederlevelet kell megemésztienie, mielőtt nem, miután pedig azonnal befonja magát — sinórmértékül épen el nem fogadható.

Mindazáltal előszámítás nélkül cselekedni még sem kell, melyet az egy kissé gyakorlott szemmérték szerint, a tavaszi faka-

dáskor, midőn már látni, mily állapotban hagyta a tél szederfáinkat, — bő tartalékanyag mellett, — jóformán legbiztosban teszünk.

A hernyótenyésztési kezdet amugy is kicsinben történik. Hol régi egészen kinőtt lombos szederfák találtnak, tizenkettőre, tizennégyre számíthatunk egy lat tojást; a hol pedig csak új szederültetvények vannak, 6—8 négyszög lábra egymástól kiültetett csemeték iskolájából, ha az jó növésben van 100—120 négyszögöl egy lat tojás utáni hernyót, a csemeték kára nélkül fölnevelhet. Egy pár évi tapasztalás, azután elég bizton megmutatja, mennyi tojást lehet évről-évre a szederültetvények gyarapodásához képest költeni.

Csakhogy, a mi leglényesebb, és egyáltalán mulhatlanul szükséges, a számítást rossz nyárra készülve kell tenni; és az így szükségeseknek talált fákon felül, egy harmad, legalább egy negyedrészt tartalékul kell hagyni. Ez ugyan mindenféle állattenyésztésre nézve jó s ajánlható, a selyembogárra nézve azonban legszükségesebb; mert mindenféle állat szokott táplálékát, ha számításunk meg nem áll, lehet szükség esetében másfélével pótolni; de a selyemhernyóét mindedig semmivel sem. Ugy hogy ha bármi mostoha körülmény miatt a szorosán kiszámított fák nem adnak elegendő levelet — mi nem csak oly igen rossz évben, mint a tavalyi volt, történik meg — és tartalékunk: nincs az egész tenyésztés meghiúsul.

A szederlevél bőségében van az egész selyemtenyésztés sikerének kulcsa és titka, a mint a lovakra nézve az abrakos ládáról szokták mondani. A, csak elegendő, levél sohasem igazán elég; fölösleges bőségben kell annak lenni, hogy jól menjen a dolog.

Egy nagy hazánkfia, ki éles figyelmével a selyemtenyésztést is — újabb időben első a hazában — felfogta, azt mondá: hogy erdőkként kell lenni szederfáknak, mielőtt a selyemtenyésztésről helyesen szólni is lehessen. És igen igaza volt. Csekély tapasztalásom szerint bizonyíthatom ő utána én is, hogy a szederültetvényeket oly terjedésben kell intézni, miszerint a selyemtenyésztésben a szederlevél mennyiségét ne is legyen szükség szoros számítás alá venni; hanem csak a levél szedésére és a hernyókkal elbánnásra fordítható erő, és a hernyónak adható helyiségek határozzák meg a kikölthető tojás mennyiségét.

Szerencse, hogy a szederfának tenyésztése, a legkönny-

nyebb, légbiztosb és legjutalmasb — még pedig akkor is, ha azt nem egyedül a selyemtenyésztésre számítjuk.

A földre nézve nem kényes, hamar nő, a magvetés utáni negyedik, ötödik évben okkal-móddal már levelezhető; azután folyton több-több levelet — nem sokára, különféle haszonvehetősége szerint, épen nem megvetendő gyümölcsöt is terem — az időnként szükséges tisztítás, csontulás után becses fát ad, kivált szőlőkarónak, szerszámnak — jó formán úgy mint az ákác, és tűzre valót; midőn pedig elvénül, mi a levelezés mellett természetesen előbb következik, mint a nélkül, s végre kiásatik, hogy fiatalabbnak adjon helyet, deszkát lehet belőle fűrészelni, mely politirozható, s butoroknak alkalmas.

Igy valóban igen keveset kockáztat, a ki gazdaságában a szederfatenyésztést komoly feladatul veszi — még mielőtt a selyemtenyésztésre nézve, a helybeli körülmények teljesen megis alakultak; melyeket megalakítani, kivált a hol a dohánytermesztést nagyban nem űzik, egy kis kitartással, kezdetbeni kedvezések és a különféle körülményekhez szabott serkentések mellett, és a mi fő, iskolául is szolgáló példa után, aligha legtöbb helyen sikerülni nem fog, úgy hogy a nép majd nem a szeder-ültetvényekkel együtt bele nő a selyemtenyésztésbe.

A mint azonban sok, magában igen könnyü, dolognak sikerét, némi csekélyeknek látszó fogások és alakítások föltételezik: úgy a szedertenyésztésnek eredménye is tapasztalásom szerint nem csak az arra nagyában rendelt költség- és erőtől, hanem és talán főleg az annak minden legrészletesebb elemeire, hogy így fejezzem ki magamat, fordított szakadatlan figyelemtől, és az a körüli apró munkának meg nem vetésétől függ.

A tenyésztésnek módját sokan leirták, azonban nem fogják e népkönyv olvasói meghittségnek, vagy tolakodásnak magyarázni — ha azon módot, melyet a szederfa tenyésztésében Hídján követünk, és a melyet sokféle tévedés és kísérlet után mégis nem eredménytelennek, és a mi lényegesnek látszik, a közönséges falusi majorgazdaságba mintegy bele illeszthetőnek tapasztalok, egy kisé terjedelmesen írom le.

Előbb azonban egyáltalán azt vagyok bátor ajánlani, hogy a ki csak ezer szederfát akar is ültetni, maga vessen szedermagot, mire egy kis kerti ágyacska elegendő; maga tartson szederiskolát, és ne kezdjen veft fákkal a dologhoz. Nem is tekintve a nagyobb

költséget, a vett fák korántsem oly biztosak, mint a saját iskolánkbeliek, és a földnek, helynek változtatását többnyire megsinlik, úgy hogy a ki szederiskolát állít, ugyanakkor midőn szomszédja kész fákat vásárol, emezt nem hoszu idő múlva meg fogja előzni. Azután csak saját szederiskola-tartás mellett juthatunk el a szederfának bőségére, mi egyedül biztosítja a selyemtenyésztést. Egészen máskép foly t. i. a dolog, midőn a kész fának helyet, mint midőn a helynek fát kell keresnünk. Tapasztalandja pedig mindenki, hogy minél több fát fogott ültetni, annál több helyet talál, a hová még többet ültethet, egyesén állót, spaliert, kerítést vagy bokros sűrüt is. És ezeken kívül az iskolák a selyemhernyótenyésztést is kicsinyben, próba s betanulásképen előbb megengedik.

Hídján 1831-ben kezdtünk szedermagot vetni. Az előtt csak nehány száz vásárlott fát ültettünk vala.

Elején sok bajunk volt a magvetéssel. Csak igen kedvező meleg, nedves és mégis elegendően napos idővel kelt az jól ki. Sokfélét próbáltunk, de bármint vesződtünk, csak ritkán sikerült féligmeddig a vetés. Egyszer eszünkbe jutott a magot vetés előtt csiráztatni. Így azonnal sikerült a dolog, — és az óta a csirázó magot, bár minő legyen az időjárás, teljesen biztos sikerrel vetjük.

A módja igen egyszerű. Megvárjuk, míg tavasszal a föld jól átmelegszik, és fagytól, dértől félni nem kell, mert ez a szederfának igen kényes csiráját megrontja, és akkor — május előtt soha sem — a szedermagot langyosan ráöntött vízben háromszor huszonnégy óráig szobában ázni hagyjuk. Három nap múlva — a fen uszó léha magot, mint értetődik, eldobván — a jót apró-meszelyes vagy itezés vászon zacskókba téve szabadban, hanem enyhelyen, a földbe rakjuk, úgy hogy a zacskókat épen csak elfedje; s mindegyik felett kémény gyanánt kis nyilást hagyván, a földet nem sárosan, de folyvást nedvesen tartjuk, a magot, a mi igen lényeges, naponként felrázzuk és megkeverjük, hogy meg ne fülledjen és össze ne álljon, mert az elrontja, s ily módon a mag a mint a lég inkább vagy kevésbé meleg, sokszor már egy hét múlva csirázásnak indul.

A magot erre nézve folyton szemmel kell tartani, hogy a vetésnek legalkalmasb idejét eltaláljuk. A midőn t. i. a mag megdagadva, színét elváltoztatva, és legnagyobb részén fehères pettege-

tések látszanak, és itt-ott már a kibuvó csirácskának hegye is mutatja magát, akkor van az elvetésnek ideje.

Az elvetendő föld — mint magában értetődik — igen porhanyóra, tisztára készítve, — legjobb rigolozva — munkakimélés végett, épen oly széles ágyacskákra osztatik, melyeket az öntöző rózsája egyszerre elfog, így a gyomláló kertész is a közutra térdelve a vetéságy közepére kezével beér, és mindegyik munka egy járással történik. Ezen ágyacskákban gereblyenyéllel vonalak huzatnak, mintegy 2 hüvelyk távolságra, s ezekbe a csirázó mag egy kevés homokkal keverve, ritkán behintetik, a föld egy pár vonalnyi vastagságra reá vonatik, a gereblyefokávali megveregetés után, az egész ágy rózsán át, nem egészen sárosra, megöntöztetik, és ezzel a vetésnek vége van.

Az elvetett ágyakat, miglen a mag kikel, szakadatlanul nedvesen kell tartani; ha az idő igen száraz és meleg, napjában háromszor is rózsán át megöntöztvén, hogy a föld soha meg ne cserepesedjék. A szedercsira, t. i. oly gyenge s kényes, hogy a mint a legkisebb dér is elsorvasztja, úgy a csak kissé kemény cserepes föld színén át bujni nem bír, lekonyul és elvész.

Az így nedves-porhanyón tartott magágyban nem sokára, — meleg idővel egy hétre is — kibujnak a szederplántácskák; s öntözve, szorgalmasan gyomlálva, utóbb vigyázattal porholva vidáman növekednek, kedvező időjárás mellett őszig két láb magasra is emelkedvén.

Nyár utóján is, mint tudva van, lehet vetni a szedermagot; mi azonban, a tavaszi vetés minden tekintetben megfelelőbb lévén, csak az esetben ajánlható, midőn tavasszal szeder-magunk nem volt, az esztendő pedig még sem akarjuk elmulasztani. Ekkor a fris, igen érett szedret, mi magától vagy gyenge rázás után le hull, összeszedjük, a magot több vízben kimossuk, és úgy nedvesen, minden előleges csiráztatás nélkül, a felebbi leirt módon elvetjük, vagy, mint szokták magon a áthuzott kócz madzagra ragadtan földbe tesszük. Ezen nyári vetést, ha csak különösen kedvező idővel a plánták őszig igen meg nem erősödnek, tanácsos télre egy pár hüvelyknyi magasan homokkal behinteni, hogy kemény fagytól ne szenvedjen.

Megjegyzem e helyen: hogy a magot már teljesen kinőtt, és a legépebb fákról kell szedni, melyeknek a legkevesebb elvaduló csipkéssel vegyes levelei nagyok, minél inkább egyenlő szabályos

karimájúak, eleven színűek, fényesek, súlyosak és mintegy tartalmaznak, melyek t. i. nem fonnyadnak és törődnek könnyen, és inkább a pergamenthez, mint vékony itatópapiroshoz hasonlíthatók. Szederjes, fehér, vagy fekete gyümölcsöt teremjen bár az ily levelű fa, nemesnek mondható, s jó magot ad. Ezek a honi közönséges szederfáról értendők. Ha moretti-féléről szedünk magot, a legkevésbé kövér és némileg a közönséges honi nemes szeder leveléhez közelítő levelű fát jó választani. Azt is érdemesnek vélem megjegyezni: hogy a szedernek levét, melyből a magot kivesszük, igen jó befőzöttnek lehet használni, melyhez cukor nem is igen kell.

Mind a tavaszi, mind a nyári szedervetés után kelt csemetéket, a következő tavasszal, midőn azok fakadni kezdenek, éles kaszával, vagy kerti ollóval töben levágjuk; a többiüi friss hajtás t. i. egyenesb, erősb. Lehet azonban a kedvező évben, vagy rajzón vastagságra erősödött szálatokat előre kihuzni, s elvágás nélkül, azonnal a csemete iskolába átültetni. Az elvágottaknak sarjadéka igen tisztán, porhanyón tartatik és a következő, a vetéstől második évben ültetetik által.

A csemeteiskola szintén jól elkészített, — ha lehet rigolozottföldet kíván; melybe a csemetéket — (jó ezeket ősszel földszedni, s télen át, midőn szabadbani munkára az idő nem alkalmas, szobában ültetésre egészen elkészíteni) csak czuczával, mint vidékünkön az ültetőfát nevezik, úgy mint a zöldség palántát elültetjük; ha a szálatk igen megerősödtek, jobb mégis keskeny árokba rakni öt-hat hüvelyknyire egymástól; és oly távolságu vonalokban, hogy azok közt egy sor törpe bab vagy répa megférjen, — mi a famivelési költséget némileg pótolja. A csemeteiskolát tisztán kell tartani s szorgalmasan kapálni; mikép tapasztalásom szerint kedvező idő járás mellett a vetéstől harmadik legfőlebb negyedik esztendőben a mellékajtásokról, a sudarakat azonban megkimélve, a levelet jó formán kár nélkül lehet leszedni. Megemlítem, hogy a magiskolában igen vékonyan maradt plántákat nem tartjuk jónak a leirt módon csemeteiskolába kiültetni, igen sok vesződéssel jár úgy, t. i. az azokali bánás; hanem ujra sűrűen, egykét hüvelyknyire egymástól, egész szélben ültetjük el, és miután így meggyarapodtak, plántáljuk ki egykét év múlva a rendes csemeteiskolába; az egygyel többszöri ültetés koránt sem adván

annyi dolgot, mint azon gyenge plánták ritkán ültetve, kivált gazos nyár hoszan szereznének.

Midőn a csemete-iskolában a növendékek újnvi vastagságra gyarapszanak, mi az időjáráshoz, föld minőségéhez és a műveléshez képest egy-két évvel is előbb vagy utóbb történik, mely idő alatt a mellékajtásokat folyton hernyó eledelül lehet használni — a szederfácskákat a tavaszi fakadás kezdetekor, éles késsel, — mi az olló-kést szeretjük használni, — egy kis hüvelyknyire a földtől elvágjuk, hogy ismét töről hajtsanak; mikép azután leginkább nyerünk szép egyenes fákat, melyek a már erős gyökereken igen hamar emelkednek. Ezen új hajtások bokrosan jönnek, augusztusig érintetlenül hagyjuk nőni, a kapálást nem kimélve, akkor csak egyet, a legszebbet, hagyván meg, a többit minél simábbra lenyessük, azért nem előbb, hogy azon évben új hajtások ne igen jöjjenek.

Ezentul évenként legalább kétszer megkapálva, — minél többször annál jobb, — mert a szederfa gyarapodásának első feltétele a föld porhanyósága, a sorok közt, míg azoknak árnyéka engedi, törpe babot, répát vagy más olyast termesztve; a mellékajtásokat minden évben, tavasszal, a használat végett, de csak egyszer letisztítva, ha többször tesszük igen vékonyan, ingatagon nőnek fel a szálak, megvárjuk, míg a növendékek kiültetésre elegendően megerősödnek.

Egy-egy iskolatáblát egyszerre szeretünk munkakimélés végett is, ültetésre kiszedni. Ha nagyobb számmal van a fa, szintén munkakimélés végett úgy intézzük a dolgot, hogy külön munkások ássák ki a fát, mások nyessék, mások takarják el, és a munkásnak dolgát és eszközét változtatni ne kelljen. A tágasan és szétterjedő vékony gyökerű, igen kimélve kiásott fát, három felé osztjuk és takarjuk el. A legvastagabbakat, melyek legalább másfél hüvelyknyi átmérőjűek, — ha vastagabbak sem árt egyesek állóknak, — melyeket birkalegelőn kisebb-nagyobb csoportokban, utak mellé stb. lehessen ültetni, — a közép vastagságukat sorban spaliérképen, — a fél hüvelyknél is vékonyabbakat, satnyákat újra iskolában ültetendőket.

A vékony, gyenge fát magán állva, legelőn kivált, igen nehéz mindenféle ártalomtól megóvni, kényesebb művelést is kíván, és mindemellett nem oly hamar lesz belőle derék fa, mint ha még egy ideig iskolában hagyatik. Az átültetést pedig igenis megfizeti

mind a fának az általi nemesbülése, mind az, hogy az iskolatér egészen megtisztulván, igen jó burgonya vagy répa s más terméseket is ad, mire, a vékonyabb fák itt-ott ben hagyatván, alig lehetne szert tenni. A spalierok nem csak a hamarább tehető levelezés tekintetében, hanem azért is igen ajánlhatók, hogy egyszermind igen jó iskolául is szolgáljanak. Az egyeseken állónak nem elég vastag ültetvényeket, t. i. három — négy láb távolságra ültetvén, pár év múlva kétharmadot vagy többet is, mint derék vastag ültetvényeket szedhetünk ki, a nélkül, hogy a lombfalón sokáig szakadás maradjon; mert a helyben maradók szabad tért nyervén, vigan terjesztik jobbra-balra ágaikat, és a sor így több levelet ad, mint ritkítás nélkül adna.

Mi az ültetvények magasságát illeti, az attól függ, jár-e birka és sertés köztök; lovat és szarvas marhát az új ültetvények között kár nélkül alig lehet legeltetni. A birkalegelőre oly magasra hagyjuk az ültetvényeket, hogy a birka a korona hajtásokat ágaskodva se érje el, mintgy 8 lábra tudniillik. Az oldalhajtásokat, melyeket ugyis le kellene nyesni, kár nélkül leeheti. Egyébiránt birkát és sertést bátran lehet a szederültetvények között legeltetni. A fákat el nem töri, ha az egyiket vagy másikat talán megingatja is, azt könnyű szerrel helyre lehet igazítani; s a kissé szemes pásztor a marhát el is szoktathatja a fáhozi dörgölődzéstől. A pászorokban pedig ellenzék helyett — a mit, míg a dolgot megismerik, talán képezni fognak — csakhamar szövetségeseket fogunk a szedertenyésztés tekintetében találni. Megszeretik ők, t. i. a szederfát nem csak leveléért, hanem gyümölcséért is; midőn t. i. őszszel a levél hull, az a birka táplálására nézve szinte némi számításba vétethetik. — A birka rí és fut a szederlevél után, majdnem mint a makkos fák alatt; fel is szoktuk osztani a falkák közt szederültetvényeinket, hogy mindegyiknek különös szedres helye legyen reggeli kihajtásra. Nyáron pedig a juhászok, mintegy segéd kertészként nyesegetik a gyökér- és oldalhajtásokat, és úgy adják kezesebb állataiknak. A sertés is szereti a szederfa levelét és gyengébb ágacskáit; s midőn a levélszedés nagyban történik, egy-egy nyáj rendszeren lesi a szedők távozását, hogy az elhullott levélre siessen. A gyümölcs azután néhány hét folytán igenis jól izlik legeltetés közben a pásztoroknak. Ez a gyermekekkel is nagyon megkedvelteti az ültetvényeket, és mintegy divatba jő nem bántani, és szeretni a jó szederfát. Egyébiránt egy pár ágnek letörése, — mi

más gyümölcszedésnél is megtörténik, — nem oly igen nagy baj; ugyis meg kell időnként csonkitni a szederfát. Mi pedig a szeder egészségtelenségét illeti, jóformán csak előítélet, — sőt ugy mint más gyümölcsnek, — az érett szedernek is sokkal több haszna, mint kára az egészségre nézve.

Visszatérek az ültetés módjára, melyben ha sok az ültetendő fa, sok munkát megkimélünk, ha azt külön felosztva tesszük.

A gödröket és az árkokat általános alku szerint külön munkások előre megássák; más munkások, gyermekek és leánykák, ezekbe a földet ismét bevonják, és fészkeket csinálnak — mint elnevezték — az ültetvénynek; más munkások állítják be a fát; más munkások, ismét gyermekek, tányócrozzák meg rendesen az ültetvények körét.

A magán álló vastagabb fáknak, részben homokos, általán könnyü földü legelőkön, négy láb átmérőjü, s két és fél láb mélységü gödröket adunk; nehezebb földben inkább bővebb legyen a mérték, s inkább mélységből hiányozzék valami, mint köréből; mert a szederfa vízszintesen terjedő gyökereinek szélében kell inkább a mivelts porhanyó föld, míg igazán neki veszi magát és a keményebbet is meggyözi. Az első két évben ugyan a szűkebb gödrökben ültetett fákon nem igen venni különbséget észre; hanem utóbb, midőn a terjedő gyökerek a tarack-és másféle akadékkal teljes kemény földbe érnék, a csökkenés igen észrevehető, és a szűkebb gödrü fák a tágasbakban ültetettül szembetűnőleg elmaradnak. Az ily fák távolságát nem egyformán tartjuk. Jobb földben, hol terebélyes fákat lehet várni, leginkább 10 öltre, a homokosb soványabb földben sűrűbbre ültetjük, tekintettel arra, hogy a szederlevél jóságára okvetlen szükséges napot és szabad levegőt, egyik a másiktól el ne vegye, s a fák alatti földnek termékenységet se nyomják el. Egyébiránt ültetvényeinket, ha azok reménységen felül diszlenének, nem oly nehéz ritkítani, mint ellenkező esetben foltozva hozni kellő arányba.

Az ugy mondott spalieroknak három láb széles s két és fél láb mély árkokat ásunk, és azokba három, négy láb távolságra ültetjük a vékonyabb fákat. Ez ugyan egy kissé késedelmes, s az ároknak betöltése sok munkával jár; azonban az, hogy egyszersmind az ily spalier iskolául szolgál, mint emlitettem, és a fáknak igen vidám növése helyre üti a dolgot.

Meg levén ásva a gödrök vagy árkok, következik a fészek-

készítés. A két oldalra — külön, t. i. a szinét, és külön a holt alját — hányt földet, minél hosszabb időköz után, mint értetődik fordítva — a fenékre a föld szint és felül a holt földet — jól összetörve s aprítva, ismét bevonjuk és behánjuk, oly magasságra, mint az ültetvény gyökereit állítani kell; hogy így az ültetés kedvező idővel folyvást és gyorsan történhessék.

Midőn erre kerül a sor, — ne legyen pedig akkor igen száraz a föld, — mint említém, az előre elkészített fákat, az ültetés helyére visszük, és a gödrökbe vagy árkokba, — emezekbe mértékjel szerint, egyenként bedobjuk, szárító időben csak annyit egyszerre, hogy a fedetlen gyökér ne szenvedjen. Az ültető aztán két vagy három segéddel az ültetvényeket, mint annak módja, — (megemlékeztvén, hogy a szeder még inkább mint más fa, megkívánja, hogy vékony gyökereivel csinnyán bánjunk, és azokat körbe szépen elszélesztve apró porhanyó földdel takarjuk be, és ne mélyen ültessük) — földbe teszi, csak annyira leledvén be és tiporván meg, hogy elég erősen álljon.

Az ültetők után jön ismét egy csapat gyerkőcze vagy leány, a gödröket szinig megtölti, és a földet a gyepről elvonván, a fákat jó öblösre megtányérozza; hol lejtős a tér, a tányérok peremei úgy alkalmaztatnak, hogy felülről eső és hólé azokba beszivároghasson, és alólról fentartassék.

Tavaszzal, midőn a föld fagya már egészen kiment és a föld jól megszikkadt, az ujdón ültetett fákat, egy-két hüvelyknyire a törzsök körül, nehéz simára gömbölyített dorogokkal jól megtömjük, hogy erősebben álljanak, és hézagok ne nyiladozzanak gyökereikhez, a tányérokot, hol szükség, megigazítjuk, és ezzel az ültetésnek vége.

Szántott földben, hol a gyepgyökérrel nem kell a szedernek viaskodnia, szűkebb gödrökbe s árkokba történhetik bátran az ültetés, és a fa, burgonya vagy répa közt, részesülvén ezeknek mivélésében, igen vidáman növekszik, sokkal gyorsabban és bujábban, mint gyepben, bárminő szorgalommal történjék is ebben a mivélés. Vannak így, az erőt vevő homokosság miatt elhagyandó szántóföldbe ültetett szép facsoportjaim. A midőn árnyékuk többé nem igen enged alattuk más mivélést, legelőnek hagyjuk a földet; mire nézve vigyázni kell, hogy ez addig történjék, míg a fák igen erősödő árnyéka, a legelő meggyarapodását nem gátolja. Néhány holdnyi földön a sorban álló szederfák között, — melyek leg-

alább 8—10 öltre legyenek egymástól — próbára folytatom a rendes vetés-forgást; mi ha égaljunk alatt sikerül, és a vetemény közti levél-szedés nehézségeit meggyőzzük, kétségkívül mind a faültetés könnyebb voltára, mind ennek gyorsabb, vidámabb növése nézve, mind a föld haszonvételének tekintetében igen ajánlható leend. Egyébiránt mindenki saját birtokának és gazdaságának viszonyai szerint választhat helyet, és tehet próbákat a szederültetésre nézve. Legkedvezőbb helyzetben az leend, ki szántott földbe ültethet, és annak mivélését a fák teljes megerősödésökg folytatathatja.

Az így, legelőn kiültetett fákat tavasszal és őszszel, ha lehet nyáron is megkapálva, és azzal a tényérokot mindig egy-egy kissé terjesztve, a megingatottakat helyreigazítva, az elszáradt csapokat elvágva, s általában szemmel tartva az egészet, várjuk, míg a fák elegendően megerősödnek, hogy azokat levelezni lehessen; mi az ültetvények gyengébb, erősebb voltához, a föld minőségéhez, a mivélési szorgalomhoz, és az időjáráshoz képest, hamarább vagy későbben történik. A magán álló fákat kár levélszedéssel gyarapodásukban zavarni, mielőtt legalább, négy, öt erős hüvelyknyire meg nem vastagszanak. A spalier-fákat bátran lehet kiültetésöli harmadik évben levelezni: ezért is kezdetben kivált, igen czélszerű sok spalierfát ültetni, és terjedt iskolákat tartani, hogy minélelőbb legyen levelünk, mivel próba-s beletanulásképen a hernyótenyész tést el lehessen kezdeni.

Utólagosan megemlítem, hogy a csemeteiskolában álló ültetvényeket, esztendővel előbb, mint a kiültetési sor rájok kerül, kellő magasságban csak egy szádra elfürészeljük, vagy ollókéssel elvágjuk a hernyótenyésztes idejében, és levelét felhasználván. Koronát nem hagyunk, a munkakimélésen kívül, azért is, mert a derék-törzsökből a koronát képezendő mellékágak igen jói kifakadnak, és így annál kevesbbé fog a korona a törzsök erején túl lombosodni, azért is, mert az ültetés után igen sok fának hegye elszárad, a száraz csapokat pedig bajosb több ágtól lefürészelni. Ezen előre történő munka, a mellett, hogy az ültetésekor szorgos munkát kevesbiti, s némi levelet is nyujt haszonvételre, a fa gyarapodását, nem csak nem csökkenti, sőt inkább a törzsök erősödését elősegíti.

A szederfa, melyről levelet szednek, a mi vidékünkön okvetlen csonkítást kíván; legalább minden 10—12-ik évben. Legjobban megmutatja a fának tenyészeti állapotja, mikor van erre szükség; a mint ez csökkenni kezd, azonnal. Jobbnak tartom a

nyugosztalásnál: ezt is azonban idő közben haszonnal tesszük, és a felebb ajánlott bő tartalék mellett, ha igen rossz idő nem jár, tehetjük is. A csonkítást a fa épségéhez, erejéhez mérsékeljük, minél egészségesebb, annál több ágat lehet rajta hagyni. A csonkítást a fa épségéhez, erejéhez mérsékeljük, minél egészségesebb, annál több ágat lehet rajta hagyni. A csonkításban fűrész, ollókést s baltát is használunk; figyelemmel mindig, hogy fáinknak az úgy mondott kosár-alakot minél inkább megadjuk; hogy t. i. a korona közepe ne meztelen fával, hanem leveles galyakkal teljék. A csonkítást február közepe előtt a mi vidékünkön nem tartom czélszerűnek; mert az erős fagy tapasztalásom szerint a szederfa fris sebeinek ártalmas. Még kevésbé tapasztaltam jónak a nyári csonkítást, vastagabb törzsököket és ágakat értve; a vékonyabbnak akkor sem árt. Több év folytán tettem próbát a lombardi módon, vastagabb fákatis a levélszedés idejében lefűrészelni: azonban igen rossz eredménnyel; a fák nem állották ki a megeredt léfolyást, és nagy részben elromlottak,

A spalierokat, melyek nincsenek legelőn, egy pár hüvelykre csonkazzuk a földtől, a midőn az ágak szőlő karónak elegendő vastagságúak. Ezen karókat használás előtt egy évig száradni hagyjuk, a miképen majdnem a tölgyfával felérnek. Alig kell mondani, hogy a csonkítás munkáját, a szerszám karó s tűzre való fának értéke többszörösen megfizeti.

A szederfa fajtáira nézve tapasztalásom az: hogy legcélszerűbb többfélélet tenyészteni. Egyik évben az egyik, másikban a másik diszlik inkább. Hidján legtöbb fánk az úgy mondott moretti fajtából van, setéztöld, erős, kövér levelekkel. Ennek fája a honinál valamivel gyengébb, de hamarább nő; levele pedig a nagy levellű honival, kivált a nemesítettel talán nem egészen ér föl; de ezt jó formán helyre üti, hogy amant nemesíteni nem kell, és nem korcsosúl el visszaesésképen, a vad forma levélre. Van a morettin kívül az olasz, a honi fehér, fekete gyümölcsű is (és ennek semmivel sincsenek alább való levelei a fehérenél). Legnemesebbnek tartom honi fajtáink között a mely a szederjes, lilaszínű, a legjobb izü gyümölcsöt termi. A nemesítésre nézve a szemzést legcélszerűbbnek tapasztaltam.

A többiek által igen nagy számban elősorolt fajták nagyrészen annyira egy forma levelet mutatnak, hogy azoknak különbözőtetésével vesződni nem igen érdemes. A sokszárut nagyobb terje-

désben tenyésztetem, mi dugványokkal igen könnyű; azonban a levelek értéke, melyek csak a hernyótenyésztés közép idején használhatók, — oly csekély, hogy azzal vesződni nem érdemes. Ezt tapasztaltam némely Franciaországban néhány év előtt feldicsért chinai fajtákkal is, melyek a sokszáruhoz hasonlító, vékony, gyenge és igen csekély értékű levelet teremnek, és a tenyésztést alig érdemlik. Ki egy részben moretti, egyben nagy, erős, sima levelű honi fajtát, fehér, fekete vagy szederjes gyümölcse legyen bár, tenyészt, és emezeket, mennyire telik, a legszebb fákról elszemzi, a hernyótenyésztésnek teljesen megfelelően el lesz szeder fákkal látva.

Mi ezeknek főhasznvételét, a levélszedést illeti, a: hogy e munka czélszerűen, a fát, időt és munkát kimélt s mellette takarékos módon történjék, nem a legkönnyebb, és azon része a selyemtenyésztésnek, melytől a siker nagy mértékben függ.

Nem igen dicsekedhetem, hogy Hidján e tekintetben nagyon előhaladtunk volna; a tenyésztők legnagyobb része, a gubók harmada fejében szedvén a levelet, és így az ő nyereségük nem függvén a levélleli gazdálkodástól, a fát sem igen kimélve, igen sietve s pazar módon dolgoznak. A szedők nagy számához képest, mely a nagy etetés idejében háromszázon is jóval felül szaporodik, a felvigyázat nehéz; és mind a szederfa tulajdonosára, mind a selyemtenyésztőre nézve, — a ki amattól a levelet veszi, — miudinkább megfelelőbbnek mutatja ki magát, hogy emez több évre amannak fát bérbe vegye, a mikép a tenyésztőt saját érdeke a levélszedésre, s azzali takarékos bánásra, mind a szedésben, mind az etetésben legjobban ráviszi és megtanítja, úgy a szederfa kiméltésére is, melynek gazdag levéltermését, t. i. nem csak egy évre kell kívánnia. Eképen a selyemgubónak mennyisége is aránylag a tenyésztőre fordított levélhez, kétséggkívül öregbedni fog; minthogy a tenyésztő a kibérlett fáktól ugyanazon öszletet fizetvén, akármennyi gubót nyer, a levélszedést és az etetést takarékosan fogja tenni, s ugyanannyi fáról több levelet visz haza, s ugyanannyi levéllel több hernyót nevel; holott midőn a szederlevelet seregesen szedik, a gubó harmadrész fejében, a fákat igen könnyen, mint közös szabad vadászatot tekintik, — melyből egy-két malaczo is lehet talán részesíteni, — és a közös lóróli közmondás, többféleleképen teljesedik.

Mindazáltal a szederfák bérbeadásának sikerültére, a helybeli

viszonyainkhoz képest, a selyemtenyésztés nagyobb fejlődését gondolom megvárandónak; addig pedig a közös levélszedést, mint lehet rendben tartani, és az abban mutatkozó hibákat s visszaéléseket távoztatni igyekszem.

Fosztjuk pedig és nem metszük az új növényeket levelestől; értetődik, fölfelé, hogy az ág héjába be ne szakadjanak. Próbáltuk az új jövéseket az ágon hagyva fosztani le rólok a levelet, azonban nem jó eredménnyel. Mert ezen lefosztott jövések kevés kivétellel nem hajtottak újra ki, — azok mellett fakadván új bimbó az ágból, — hanem elszáradtak és a következő évben a levélszedést igen nehezítő tüskékké váltak. Levél is kevesebb pazarlódik, ha az egész új jövést laszakasztjuk.

Nem kételkedem, hogy jobb a jövéseket lemetszeni, mint leszakasztani, ha mind ügyes kéz és nem sietve dolgozik: de a sok nagy részben igen apró levélszedőkkel nem bírtunk eddig arra menni, hogy késsel dolgoznának.

A levelet fára mászva szedik, az igen kis gyermekek a lehullottat gyűjtik össze; haza pedig zsákokban, ruhákban, néhányan talyigákon is hordják. Igyekszem a könnyű lajtorját, és puttonforma kosarakat divatba hozni, de mindeddig nem sok sikerrel.

A nagyobb saját házi tenyésztésünknel mázsánkenti alkú szerint, vagy napszámosokkal, — ez, kivált a munka tisztaságára s a fák kimélésére nézve, ajánlhatóbb, — szedjük a levelet, és ponyvával terített kocsikon hordjuk haza; vigyázva hogy a levél árnyékosabb fák alá terített ponyvákön várja a kocsit.

A hernyón alól kerülő levél-izéket, oly helyre hordjuk össze, hol baromfinak, kivált kácsának, sertésnek is nemleg még egyszer szolgálhasson.

Mi a selyemhernyó fajtát illeti, mi kinaival, indiaival és más némely ritkaságképen emlegetettel próbát nem tettünk; csak a közönséges olaszországit tenyésztjük. Többször próbáltam közvetlen Olaszországból hozatni a tojást, de kevés szerencsével: volt eset, hogy olyanból épen semmi sem kelt ki. Eddig leginkább meg voltunk elégedve azzal, melyet Eszékről a Hoffmanféle kincstári haszonbérllő társaság selyemintézetéből vettünk; hol az igazgató Friedberg úr különös készséggel felel meg az e részben történő megrendeléseknek; melyeket legfőlebb marcius végéig kell megtenni. Ők is ugyan Olaszországból hozatják a tojást; hanem

ugy látszik, hogy annak jóvoltát a nagy mennyiség és régi próbált összeköttetésük inkább biztosítják.

Magunk is párosítunk pilléket, és használjuk tojásaikat. Hol azonban erre szükséges és csak nagyobb mennyiség mellett jutalmas eszközlés kellően nem fordíthatatik, alig ajánlható.

Egyébiránt a hernyótenyésztő asszonyok meg nem állják, hogy kibuvó pilléikkel magok is ne tojassanak. Mi kivált több éven át folytatva, könnyen elfajzásra vezet. Ezért is jó ingyen osztani a tojást a nép között, és így legalább felfrisíteni folyton a fajt, vigyázattal mégis, hogy az ingyen-tojás, a tenyésztő erejét felülmúló mennyiség költségére ne csábítsa.

A négyszer alvó hernyót tenyésztjük. Tettünk próbákat háromszor alvóval is. Ez ugyan kevesebb levelet és kevesebb munkát kíván, hanem a gubója is sokkal gyengébb, könnyebb és alábbvaló, úgy hogy nem lehet ajánlani. Mind a kétfélét tenyésztetni pedig épen nem tanácsos; mert a keveredést bármi vigyázattal, alig fogjuk elkerülni; mi azután igen sok és alig legyőzhető bajt okoz.

Hány font gubót nyertünk Hidján egy lat tojás után? e kérdésre egészen pontos feleletet általában alig adhatok. Minthogy azon körülmény, miszerint számos tenyésztőnél a tojás egy vagy más hiba miatt, hiányosan vagy épen nem kelt ki, mások ellenben fél titokban saját pilléik után szerzett tojást is költettek, a kiosztott tojás utáni számítást meghiusítja. Egyesek, kikre nézve bizonyos vagyok, hogy sem az egyik, sem a másik eset fen nem forgott, igen különböző eredménnyel tenyésztettek. 1854-ben a legnagyobb, egyszersmind legtapasztaltabb tenyésztőné Hidján 19 lat tojás után nyolcz mázsa huszonhét font és öt lat jó gubót adott a fontra. Nehányan, kik csak csekély — fél lat — tojást költöttek, még többre is mentek; volt, ki egy lat után számítva hatvan fontnál is több gubót hozott; számosan azonban, a nélkül, hogy a tojást elrontották volna, husz fontra sem mentek egy lat után. Mig a nép a tenyésztésbe igazán belé nem tanul, 25—30 font gubónál egy lat tojás után többet ne várjunk.

Igen lényeges pedig, hogy egy-egy tenyésztő, sok tojást ne költjön, és a helyiséget és az erőt, melylyel levélszedésre s a hernyókkal bánára nézve rendelkezhetik, bármely oktató könyv után felszámítva, mind ennek legalább egy harmadrészét tartalékol fenhagyja. A mostoha időjárás, a szederlevél rozsdásodása sokszor a

munkát egyszerre igen megszaportja; sokszor igen kedvező idővel a hernyónak rendkívüli fejlődése egyszer több helyet és több babrálást igényel, és ha ezt nem lehet megadni, a tenyésztés nagy részben meghiusul; úgy hogy sok féllatos tenyésztő több gubót ad a fontra, — a jóságról nem is szólván, — mint a ki két három latot költött, míg a hernyók kicsinyek, nagy reményeket táplált, vége felé azonban sem helylyel sem munkával nem győzván, dolgának veszttét kellett látnia.

1854-ben legszebb gubóinkból 230—250 nyomott egy becsi fontot — de ez csak kevés, ellenben sok volt, a melyből azt 400 is alig ütötte meg. Általában 1854-ben 7726 font 26 lat gubóról 633 font 28 lat selymet motóláltunk, a faloppot és duplákból is ide értve.

A gubók osztályozását, elsőben azoknak árára nézve, mi illeti: eddig Hidján nem épen szorosan és csak annyiban tesszük, mennyiben szükséges, hogy a tenyésztő a gubók jobb minőségében, a leszedés, szárítás, tisztítás és megválogatásra fordított szorgalomban saját érdekét is feltalálja, s a jobb tenyésztő némi jutalmat nyerjen. Általán a gubók vásárlási osztályozásában, hol a vevők versenyzése még nem létezik, a szegény tenyésztő a vásárló önkényének, nyomásának nagy mértékben, inkább mint bármi más árura nézve, ki van téve; és nagyon kívánatos, hogy a fonodák e részben tetteleges egyedáruságukkal vissza ne éljenek. Más részről azonban a fonoda sem állhat fen veszteséggel; és kezdetben csekélyebb gubómennyiség mellett nagyobb költséggel dolgozik; helybeli vagy igen közel levő fonoda nélkül pedig a gubótenyésztés nem mehet elő. Továbbá, ha a tenyésztőt minden szemét gubó általános jó kelendőségére szoktatják, szintén rosz következtetést szül a selyemtenyésztésre nézve. Így költsönös méltányossággal a gubók árára nézve állhat fen és gyarapodhatik csak egymás mellett és egymás által a gubótenyésztés és a fonoda.

E részben — úgy mint másféle vásárookra nézve — minden vidéknek sajátos körülményei vannak, melyek szerint a gubók ára különféleképen szakadhat.

A mi vidékünkön Mária Terézia idejében a selyemtenyésztés szép előmenetelnek indult; de csakhamar, mint többnyire másutt is, megcsökken, és inkább elhanyaglott; annyira, hogy a szegszárdi gombolyító intézet, melyet hajdanában a kincstár állított, és

más afélékkel együtt haszonbérbe adott, végre mintegy tizenöt év előtt, ugy szólván, működni megszűnt.

Ekkor az egész hazában egyesületi szellem látszott ébredni; és Tolnában szeder-selyem-egylet is, nagy részben gróf Széchenyi István buzdító példájára, jött létre. Ezen egylet az említett veszteglésben levő gombolyító intézethez tartozó telepet minden készülleteivel együtt a kincstártól készpénzért megvette; és működését mind szederiskolák állításával, mind tojás-osztással és gubó gombolyítással megkezdette. Folytatta is azt, többféle nehézségekkel küzdve, nem előmenetel nélkül, a selyemtenyésztést a megyében ismét azon fokra, felebb is emelvén, a melyen Mária Terézia idejében volt. Azonban az egylet az 1852-ben bizonyos körülményeknél fogva feloszlott.

Midőn ez történt, az egyleti szederiskolákon és több helységben kivált Szegszárdon létezett régiebb szederfák, és azokról divatozó gubótenyésztésen kívül — ketten valánk a megyében, kik tetemes szederültetvényekkel birtunk, gubót tenyésztettünk, és kicsinyben gombolyítottunk is. Nemeskéri Kiss Pál Mislán, és én Hidján.

Kiss Pál úr leginkább domboldalakon kies erdőcskékként álló igen szép ültetvényeiről csak házi erővel kezelte a hernyótenyésztést, és a dolgot eleven érdekléssel fogván fel, az 1851-ben báró Rath urral, ki Poroszországban a selyemtenyésztéssel foglalkozott, és a miszlai szederültetvények hírére hozzá jöve, egyesülvén, ennek működése mellett a selyemtenyésztés emelésére próbát tön.

Hidján egy pár lat tojással már vagy husz év előtt történtek a tenyésztésben némi kísérletek. Utóbb midőn a szederfák gyarapodni kezdettek, a tenyésztést is házi kezelés mellett terjesztettük. Két évben e végre egy pár olasz családot is hoztunk Pestről. Egy üresen álló konyhában egy pár motólánk is volt a régi Mária Terézia idejebeli mintára; lemotoláltattuk a selymet, nem épen nyereség nélkül (1843-ik évben 11 frt 45 kr. p. p. adtuk el fontját egy pozsoni szalaggyártónak); a legnagyobb eredmény mégis az volt: hogy a tenyésztésre alkalmazott munkások, a levélszedő gyermekeket is ide érteve, megismerkedtek a dologgal, abba kicsinyenként beletanultak, és azt megszeretni kezdték.

Ez leginkább egy szomszéd Szedres nevű kis falunak lakóira nézve szült eredményt; mely helységet 1838-ban a hidjai pusztán telepíteni kezdtem; mely azóta, majdnem szándékomon felül, száz-

harmincznál több házra szaporodott, s a melynek lakosai jelenleg az itteni selyemtenyésztés főtényezői.

Ezen telepítés igen egyszerű módon kezdődött. Örök áron, melynek a tőke letisztázásáig kamatját fizetik, vagy munkával rónják le, eladott és megvett kis telkeken (a legnagyobb 3600, — van csak egy pár száz négyszög öles is) minden más haszonvétel, úgy más kötelezettség nélkül, legtöbbször oly házatlan zsellérek telepedtek meg a vidékeni helységekből, kik előbbi lakhelyeikről már aratásra és szénamunkára, úgy feles föld művelésre, Hidjára szoktak járni. Folyamatát pedig a dologban magában kifejlő körülmények alakították és szabályozták.

Ezen falunak, melyet némi jóslatképen Szedresnek neveztem, lakosai Hidján a selyemtenyésztéssel lassan-lassan megismerkedvén, elkezdtek saját házaikban is gubókat tenyészteni. A szederlevelet az én fáimról viszik, és annak fejében, mihez némi kisebb segedelmezések is a tenyésztési készülétekre nézve, járulnak, a gubónak egy harmadrészét adják. Más vidékeken, hol a selyemtenyésztés előbbre haladott, és a gubónak is nagyobb az ára, drágábban kél a szederlevél is. Kezdetben azonban ezen harmadrészt elegendőnek véltem.

Nem sokára a majorbeli cselédek feleségei is megkivánták, és a már részben begyakorlott gyermekeikkel megkezdtek a gubótenyésztést. Kiknek tágasb szobáik, kamaráik, padlásaik valának azokban; mások istállóban, (és csak előítéletnek tapasztaljuk azon véleményt, hogy akár szarvas marha-, akár juhistállóban, mely jól ki van tisztítva, annak párolgása s szaga miatt, hernyót jól tenyészteni nem lehetne). Igen jó tenyésztőhelyet adnak még a kukoriczagórék, felszéről a lecezetet ponyvával bevonva. Mindenhol azonban jól kell vigyázni, hogy póktól, egértől, patkánytól és madártól a hernyók és gubók oltalmazva legyenek.

A tenyésztő családok nagy részben, midőn legtöbb hely kell, szobáikat is átengedik hernyóiknak; s néhány nyári éjszakát a konyhában vagy a tornáczon is szívesen töltenek.

Az így részben házilag, részben kiosztott tojás után tenyésztett gubókat az utolsó években a tolnai egylet szegszárdi fonodájába adtuk el; saját motóláinkat leginkább csak az egyedáruság elleni védelmül tartván készen.

Midőn 1852-ben azon egylet és fonodája, mint említettem, megszűnt, — az eszéki s bácskai fonodák távolabb és inkább

összeköttetésen kívül állván hogy sem gubóinkat jó szerével odavihettük volna, gubóink pedig nagyobb mennyiségre szaporodván, hogy sem gubolyításukat egy pár motólával meggyőzhetnénk, — kénytelenség állott be, rendes fonodát állitnom, ha csak selyemtenyésztésünket félbeszakasztani nem akartuk.

Ugyanakkor a már említett báró Rath Mislát elhagyta; és engem keresett meg, hogy vele összeköttetésben, Hidján fonodát állitsak.

Inkább szerettem volna ugyan előbbi helyzetünkben csak a gubótenyésztésre szoritkozni, s a majoromban működő nagyobb fonodának sokféle ügyét, baját elkerülni: azonban a kénytelenség jelen volt, és az egész dolgot nem mervén csak magamra vállalni, báró Rathnal a végett összeköttetésbe léptem.

E szerint báró Rath 1852. év elején hozzám jöve, s az ő eszközlése mellett Berlinből Haack nevü gépésztől hozattam hat motólát, melyek ott helyben körül-belül 700 forintba kerültek bankjegy értékben. 1853-ban pedig itt Mészáros nevü gépész, ki báró Sinának egy jószágán szeszgyárnál van alkalmazva, amazoknak mintájára másik hatot készített, melyek szintén megfelelők. És ezeken most báró Rathnak ügyelete alatt motóláljuk a helybeli s vidékről is vásárlott gubókat.

Ezen Locatelli után nevezett motólákat, egy ló hajtja; a vizet gözkatlan által, melyet gubófojtásra is használunk, melegítjük, a hőséget csak az ujjak érzékenysége után mérve. A szóban forgott szert, melylyel a gubókat hideg vízben is motólálhatásra alkalmasakká lehetne tenni, nem próbáltuk. A Locatelli-féle készülletnek előnyét leginkább abban lehet véleményem szerint feltalálni, hogy a mellé kevesebbé ügyes fonót is jobban lehet alkalmazni; minthogy a szálnak keresztbe vetését, mitől függ nagy részben a selyem minősége, maga a motóla tökéletesbben megteszi, mint a régi mintájú.

A gubókat motólálásra háromfelé osztályozzuk. A legjobbakat öt — a többit nyolcz szála motóláljuk, — a duplákat és az alját ismét külön, ezeket több, kevesebb szála, mint a vevőnél kelendő és tenni lehet.

Fonónőket Eszékről fogadunk egy mesterné felügyelete alatt, ki azokat szerzi s elhozza. A mesterné 54 p. krt a többi 30 p. krt és 1 font fehér kenyeret kap dologtevő naponként; lakást, főzni tüzelőt, és uti költséget. Egy-két fonónővé helybeli is vált;

helybeliek a segédleányok is, kiket minél inkább igyekszünk a fonásra megtanítani.

Igyekszünk pedig nem csak szedresen és a közel majorokban a selyemtenyésztési kedvet fentartani, (mi már nem nehéz, sőt inkább visszatartóztatást kíván, hogy egyesek tojást erejükön felül ne költesenek), hanem előmozdítani azt más távolabb helyeken is. S ámbár minden tekintetben igen sok kívánni való marad dolgunkban, mindazáltal a gubómennyiség a selyemtenyésztésre nézve rossz; 1853-diki, s az emlékezetünk óta legmostohább 1854. évben is, mind inkább növekedett.

Nem mellőzhetem ezek folytán, hogy a dunántuli selyemtenyésztésnek, jelen állapotára nézve, mint annak legnevezetesebb tényezőjét meg ne említssem, mikép Sopron-, Vas- Somogy megyékben, főleg Czenken és Ikerváron, az ott gróf Széchenyi István, itt néhai gróf Battyány Lajos által alapított selyemtenyésztések, melyek már akkor mind nagy terjedésű szederültetvényeikre mind fonodáikra nézve jelesek valának, — (Czenken az ott motólált selyemből kendők szövésével is történtek próbák), egy ideű félbeszakadás után újra nagyszerűen működésbe léptek Stürmer úrnak eszközlése mellett; ki 1852-ben a felebb nevezett báró Rathtal Hidjára jöve s itt a selyemtenyésztésben magát gyakorolván, ugyancsak báró Rathtal társaságban az említett helyek birtokosaival selyemtenyésztésre egyesült és a már is nagy mennyiségben tenyészített gubókat szintén Berlinből hozott motólákon gombolyítja, és működését más helyekre is inkább kiterjeszti.

Miszlán is folytatja Kiss Pál ur a gubótenyésztést, és Olaszországból hozott motólákon gombolyítja.

Miután pedig a Sopron- vasi szederselyem-egylet, melyet gróf Széchenyi István 1840. évben alapított, és annak Sopronban volt nagyobb szerű szedertenyésztése és fonodája, egy más, a mellett keletkezett társasággal együtt az idők viszontagságai között szintén megszűnt, jó formán az említettekre van szorítva, mi vidékünkön jelenleg a selyemtenyésztésére nézve nevezetesebb történik.

A tiszta jövedelemre nézve, az egész szeder-, selyemtenyésztést illetőleg, pontos feleletet adni képes nem vagyok. A szederfákban fekvő tőkét, és az ettől egy ideig hiányzó kamatokat, a szedresi selyemtenyésztőkkel viszonyaimat, a majorsági erőt, mely sokszor másféle dologgal összekötve fordítottatik a tenyésztésben

előforduló munkákra, több ide tartozón kívül, nem tudom oly hátrázott tényezőkkel alakítani, hogy a számítás ide vagy oda csavarható ne volna.

A gubók motollálása utáni nyereséget illetőleg pedig a nehéz kezdet első próbáinak eredményét, mint olyas ténnyt, a melyre mások számításaikat bizton alapíthassák, előadni méltán tartózkodnom kell.

A motollálás utáni nyereség, mint a dolog maga mutatja, a vásárlott gubók árával ellentétben áll, mit azonban a gubók nagy mennyisége némileg kiegyenlít.

Jelenleg — a mint mi itt a gubóvásárra nézve valódi verseny nélkül állunk, — (mert a tenyésztők, ha távolabb helyen többet igérnének is nekik, azon félelemtől, — hogy ott az osztályozás által rövideget szenvednének, vagy épen vissza is utasíthatnának — nem is szólván, mégis alig tapasztalnák jutalmasbna, gubóikkal messzire menni vásárra, ámbár ez nekik tiltva egyáltalán nincsen); úgy kölesönös méltányossággal kell a gubók árát meghatározunk, mely mellett t. i. a fonoda fenállhasson, és a tenyésztők is, a helybeli körülmények szerint, iparunk-nagyobb jutalmát nyerjék, mint ha az abba fektetett munkájukat másra fordították volna.

Mely tekintetben miután én mind a gubókból a szederlevélért részt kapok, mind a gombolyítás utáni nyereségből báró Rathal osztozom, magamat azon helyzetben látom, hogy saját érdekem, sem az egyik, sem a másik részre tulnyomólag nem hajolván, a gubótenyésztők és a fonoda igényeit annál bátrabban mérsékelhetem. Mi azonban nem épen oly könnyű, miután sem a hernyótenyésztésbeni egy évben több, a másokban kevesebb munkát és a szintén változó eredményt, sem a selyemnek leendő árát előre tudni nem lehet. Így 1853-ban 14 frt 30 kron adtuk el Bécsben selymünket, az 1854-iki selymünk pedig még csak egy részben van eladva és alig remélhetjük, hogy általános ára 13 frtnál magasb legyen. A mikép ámbár a gubónak csak legjavát igen kis mennyiségben fizettük 40 kron fontját, a többit 36, valamely csekélyebb részt 30 és némi igen aljast a melyet azután csak veszteséggel lehet gombolyítani 24 kron: mégis csak kevés marad a vállalkozónak és felügyelőnek jutalmául.

Lehet pedig némi kis játék forma kísérletekben a gubót még oly drágán fizetni, tekintet nélkül a fonatási költségre: de nagyban

és tartósan jutalmas fonás nélkül a gubótenyésztés sem fog diszteni; úgy hogy a gumó árának ephemer felszöktetése nem épen a legjobb, mit a selyemtenyésztés valódi tartós, alapos előmenetelére nézve tehetünk.

Szabad legyen ennek folytán megjegyeznem, hogy a selyemtenyésztésnek, mely nem csak kicsinyben mintegy mulatságul háziilag üzetik, hanem a nép között elterjed s meghonosul, tiszta s valódi haszna a nagyobb birtokosra nézve nem egyedül a szederültetvények jövedelmére szorítkozik.

Ámbár ez sem lesz megvetendő. És ezen jövedelemre, ha a selyemtenyésztésnek más vidékekeni fényes eredményeit s e mellett azt is tekintetbe vesszük, hogy hazánk fekvése mind a szeder-, mind a selyemhernyótenyésztésre nézve teljesen alkalmas; továbbá, hogy igen kevés helyet fogunk abban találni, hol a kézi munkás családok idejüket és munkájukat, kivált májusban könnyebb szerrel és drágábban értékesíthetnék, mint a hernyótenyésztéssel, biztosban és tartósban lehet számítani a nagyobb birtokosnak, mint sok más gazdasági vállalatokéra; azonkívül — mi pedig nálunk felette lényeges — hogy a szeder- és selyemtenyésztés aránylag a legcsekélyebb beruházási tőkét igényli. Csak egy kevés kitartás kell; és hogy ne hagyjunk fel működésünkkel, ha nem birunk is almát hajóra rakni, mielőtt oltványaink jól meglombosodtak volna. Sokszor, midőn a selyemtenyésztésről van szó, eszembe jut: mikép gyermek koromban hallottam édes atyámtól, hogy egy család, melynek körülményeit ő tökéletesen ismerte, összes birtokain a múlt század második felében a birkajövedelme oly csekély volt, hogy az egyéb gazdasági bevételekhez nem is sorozva, csak a házi asszony konyhapénzéhez volt rendelve; ugyanazon birtokokon pedig jelenleg husz egy néhány ezer birkát nyirnak. Ugy eszembe jut, mikép vidékünkön az első repczetermesztőt kinevelték, mint olyak körül szédelgőt, „a mik ugyan jók lehetnek, de hiában csak nem nekünk valók.“ A selyemtenyésztés pedig sem oly üzleti tőkét nem igényel, mint a birkagazdaság; sem oly földterít mint a repczetermesztés; sőt igen szerényen engedi magát bele illesztetni a földnek másnemű haszonvételébe, ezt nem is igen csorbitja, és rész szerint oly földdel és munkával is beéri, melyeket a nélkül nem is igen tudunk jövedelmezteni.

Azonban — mint mondám — a selyemtenyésztésnek, mely a népben igazán gyökeret vert, igen tiszta s igen valódi haszna a

a nagyobb birtokos tekintetében, nincsen egyedül a szederültetvények jövedelmére szorítva; másban is fogja ő azt érezni. Így a szegényebb, napszámos néposztály nem csak a selyemtenyésztés után a szorgalmas munkához inkább szokik, és fogékonyság ered benne az ipar iránt; — hanem azon eredményt is igéri az elterjedt selyemtenyésztés: hogy azon munkás, kire a nagy birtokosnak nyáron át szüksége leend, tavasszal a hernyótenyésztés mellett könnyebben megél és erre támaszkodva annak vidékén inkább össze fog gyűlni; úgy hogy a nyári s őszi munkára a nagy birtokos igen is becses munkaerőt fog készen találni, melyet nagy részben a selyemtenyésztésnek kell tulajdonítani. Mert ha a szegény, napi keresete után élő munkásnak, a ránézve mindég sulyos, tavaszi időben nagy részt más kereset nélkül vesztegelni, a veszteglés mellett pedig sinlődni kell, a munkaerő egyedül a derék nyári kereset fejében nem igen tartja magát fen, de össze sem gyűl, mint ezt sok vidéken épen a nagy birtokosnak kell tetemes kárával tapasztalnia. — És ezenkívül a szegényebb néposztály gyarapodásából — minden philantrop tekinteteket mellőzve — hány forráson szívárog a haszon és jövedelem épen a nagy birtokosnak gazdaságába!

De nem bátorkodom — ugyis szinte értekezéssé lett — soraimat még többre terjeszteni. Különben is a szeder- és selyemtenyésztés nem szorul az én ajánlásomra; a kezelésnek leírása pedig, bármily részletes legyen, szemlélet nélkül alig lesz kielégítő.

BEZERÉDJ ISTVÁN.

KIZÖLDÜLT...

Kizöldült az erdő fája leveles,
Kinek nincsen, biztos tanyát ott keres;
A kit otthon puha ágygyal nem várnak:
Minden bokor szállást ad a betyárnak.

Harmatos fű feje alatt a vánkos,
Sötétség a takaródzó, nem káros:
Három hadnagy üzte, nyomta nagy földön,—
Alhatik már, kinek tetszik hadd jöjjön!

Paripája szabadon van, nem bánja,
Betyár-lónak nem kell béklyó se pányva;
El se lopják, más gazdához se vágyik,
Éhen, szomjan szolgál egyet halálig.

Betyár-legény hej beh puha a kezed!
A nyeregben keresed a kenyeret!
Nem jársz te ki takarásra, kepeére,
Az orczádnak nem ég el a fehére!

Hortobágyon neked nő fel a csikó,
Ingyen adja a csapláros a mi jó;
Elszereted a menyecskét urátul,
Jól ismernek Tiszán innen, Tiszán túl!

Bekötnéd még, ha vón' hová a sárgát,
Tele raknád, ha vón' mivel a jászlát!
Egy kis tanyán meghuznád még magadat;
De senkid sincs, apád, anyád megtagad!

Sűrű bokor, leveles ág, magas fa,
 Nem ér a szél, nem ázol meg alatta!
 Nem hallasz ott madárszónál egyebet...
 — De ez a ház csak őszig ad fedelet!

Elrongyollik a padlása, teteje,
 Őszi eső, havas eső ver bele!
 Oldalán az északi szél ki- s befű:
 Betyár lelke beh szomorú, szomorú!

Zug a vihar, fehér a föld határa...
 Vesd fel magad gyors paripád hátára,
 A szélvészszel fuss versenyt a világon,
 Oda, a hol ember szeme ne lásson!

TOMPA.

Betyár-legény hej bűn bűn a kezű!
 A nyeregben kocsos a kenyerű!
 Nem létezik ki tarthatja, kopere,
 Az országban nem ég a lehelet!

Hortobágyon nekem nő fél a csikó,
 Juggon rajta a csapkos a mi jó;
 Elszöktél a menyecskét unat,
 Től jamernek Tiszán jenen, Tiszán túl!

Bakómb még, ha vőn' dova a sárnyú,
 Telo rajná, ha vőn' mivel a járály!
 Egy kis tanván meghunád még magad,
 De azakid nincs, apád, anyád megtagad!

A KENYÉRRŐL.

A kenyér, melylyel naponként élünk, legfőbb növényi tápszerünk. Más éghajlatok alatt a növényország egyéb termékei pótolják azt.

Nézzük, mely alkatrészekből áll a mi kenyérünk; s mely alkatrészekből állanak annak pótszeri különböző helyeken.

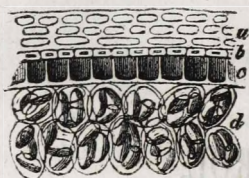
Ha a búzaszemeket a malomban megőröljük, s aztán megszitáljuk, — két rész válik abban egymástól külön: a korpa és a liszt. A korpa a gabnaszem keményebb külső része, melyet nem oly könnyű szétörölni, s a mely, ha beleőröljük a lisztbe, sötétebb színt ad annak. Azért rendszeren kiszítálják azt a litszből, s a ló, disznó és egyéb állatok táplálására, vagy trágyaszerű használatjára, mint Angliában és Belgiumban.

Ha a lisztet vízzel keverjük, míg egészen átnedvesedik, összeállanak egyes részei, s lágy, ruganyos és szívós tésztát képeznek, melyet inkább vagy kevesebbé nyújthatunk, s minden lehető idomba gyúrhatunk. S ha e tésztából egy darabot finom szitára vagy szűrőkendőre teszünk, s folytonos nedvesítés mellett mindaddig nyomkodjuk kezünkkel, valamig az átfolyó víznek tejszínű zavarodása van: végre valami nyulós, fehéres, csirizforma anyag marad hátra szűrőszitánkon. Ettől van a tésztának szívóssága. Ezen anyagot sikernek modják. Ha az átszűrt víz egy ideig áll, tejszínű zavarodása megszűnik, a víz megtisztul, s fehér por ülepszik le az edény aljára, a mi rendszeren búza-keményítőből áll. A búzalisztben e szerint két fő anyag van: siker és keményítő. Száz font finom lisztben mintegy 10 font siker van és körülbelül 70 font keményítő.

Miként van a korpa, siker és keményítő gabnafajainkban

elosztva: könnyen megláthatjuk egy teljesen érett rozsszem keresztmetszésében. Első ábránk egy ily keresztmetszetet mutat.

1. ábra.

2. ábra.

Az *a*) betű háromsoros hosszúdad sejtszövetet tüntet föl, melyeknek sejtjei megfásultak; *b*) alatt látjuk a mag benső héját, a mely csupán egy sor hosszúdad sejtekből áll, igen apró

üregekkel; aztán következik a *c*) rétegsikertartalmu sejtekből. E három réteg képezi a rozsszem megkeményedett héját, melynek fás rostjai adják a korpát. Az ezt követő rétegek *d*) a fejrnyese sejtszövetét tüntetik elénk, kerekded hatszegü sejtekkel, melyekben keményítőszemcséket láthatunk. Fejrnyese alatt a mag benső, fejrnyes részét érti a növénytudós, mely állományát a növénynek nem kell összetévesztenünk az állati fejrnyével, melyet legjobban ismerünk a tojás fejrnyében.

A fejrnyese-sejtekben (2) erős nagyítással lencse alakú szemcséket látunk. Ezek a keményítő szemcséi, melyek nem egyszerű testek, hanem egy kis szemecske körül lerakodott kisebb-nagyobb réteges alakok. Nagyságuk egy hüvelyk tízezered részétől egy hat-század részeig változik.

A szem külső héja csupán 3—4 száztuli sikert ad; a héj benső rétege ellenben 40-től 20 százalékgig. Ez egész őszlet mind kiválik a korpával. A gabonaszem több részeiben azonban még elég siker van a keményítőszemcsék közt eloszolva.

Ha azon növénykékből, melyeket mint keletőszert élesztő név alatt ismerünk, egy keveset teszünk a lisztbe, midőn vagy mielőtt tésztává csináljuk, s e tésztát aztán egy-két óráig meleg helyen tartjuk: emelkedni kezd, dagad, kel a tészta s növekszik tömegében. A tészta bensejében gázhólyagcsák (szénsav) fejlődnek, s könnyüvé, lyukacsossá teszik azt. Ha immár sütőkemenczébe tesszük tésztánkat, eleinte a nagyobb hőfok még inkább előmozdítja az erjedést és kelést: de mihelyt a forró víz hőfokára emelkedik a meleg, azonnal megszűnik erjedése, s azon alakban keményszik, avagy sül meg, a melyben a kelés megszüntekor volt.

A kemenczéből kivéve, ha megszeljük az ujdonsült kenyeret, könnyünek, szivacsosnak találjuk azt, apró lyukacsokkal, melye-

ket, a mint mondók, a kelés közben fölszálló gázhólyagesák okoznak. A kelés maga azon hatás eredménye, melylyel az élesztő van a megnedvesített lisztre. Először is a keményítő egy részét czukorrá változtatja, e czukrot meg aztán szeszszé (alkohol) és szénzavvá. De mivel a gáz a sikeres tésztából el nem szállhat, nagy hólyagesákban gyűl össze, s mindaddig keleti, duzzasztja a tésztát, míg a kemence melege meg nem semmisíti az élesztő apró növénykét, s azzal megszűnik a kelés. A szesz többnyire elszáll a sütés közben a kemenczében. Hogy az se menjen kárba, már többféleképen megkísérlették a kenyérsütésnél elszálló borszeszt felfogni. Sajat alkatású vas sütökemenczék kellene a végére.

A fris kenyérnek saját puhasága és szívóssága van, a mit különösen kedvelnek, s nálunk is példabeszéddé vált a lágy kenyér jósága *), holott mindenki tudja, hogy az kevésbé emészthető. Egy két nap alatt azonban elveszti a kenyér e puhaságát, keményebb, morzsásabb, látszólag szárazabbá lesz. Közönségesen onnan származtatják e változást, hogy a kenyér apránként veszít víztartalmából. Csalatkoznak. Az állott kenyérben többnyire ugyanannyi víz van, mint az ujdonsültben, ha egészen kihül. Minden változás csak a kenyér tömege részecskéinek bcnső alaklásától van. Könnyen meggyőződhetünk erről, ha jól bezárt érczedénybe egészen száraz kenyeret teszünk, s egy óráig oly sütökemenczében hagyjuk, a melynek melege nem több a forróvíz hőfokánál. Ha egy óra mulva kivesszük az edényt, s miután kihült, fölbontjuk: úgy találандjuk, hogy kenyérünk semmi tekintetben sem különbözik a frisen sülttől.

A jól kisütött búzakenyérben, közép számmal, mintegy 45 százalék a vízmennyiség. A mi fejrkenyerünknek ellenben majdnem fele víz; — s így étel és ital egyszersmind.

A búzalisztben, mint minden egyéb gabnafaj lisztében, már természetileg van némi víz, s még többet veszén föl, mikor kenyérré csinálják. Száz font finomabb búzalisztben 50 font vagyis felényi víz van, s 150 fontnyi kenyeret ad. E szerint 100 font lisztben és 150 font kenyérben van:

*) Lesz még szőlő lágy kenyér.

	liszt	kenyér
száraz liszt	84	84
természeti víz	16	16
adalék víz	—	50
	<hr/>	<hr/>
	100	150

Hogy a kenyérben ennyi a víz, az az egyik oka, mivel a keményítő egy része a sütés alatt gummivá válik, a mi sokkal inkább magában tartja a vizet, mint a keményítő. Másik oka az, hogy a liszt sikere, ha egyszer jól meg van nedvesítve, rendkívül lassan szárad, s a kenyérben a legparányibb ür körül is szívós bélést képez, mely nemcsak az üregekben lévő gáz gyors elszállását, hanem a víz elpárolgását is megakadályozza. Harmadik ok végre, mivel azon száraz réteg, mely a sütés közben a kenyér körül képződik, szintoly vízhatlan, a mint nem hagyja elszállani a nedvességet a burgonya héja, ha kemenczében vagy parázsban sütjük.

A víz, siker és keményítő vagy gummi mintegy következő arányban vannak a jól kisütött búzakenyérben:

víz	45
siker	6
keményítő, czukor, gummi	49
	<hr/>
	100

A búza maghéja vagy korpája, melyet már az őrlésnél elkülönzenek a finom lisztől, s kevésbé fontos czélokra fordítanak, nagyobb táperővel bír, mint az egész gabnaszem, vagy finomabb fejr liszt. Minden gabnafaj tápereje sikertartalmától függ nagy részint, s ezt a gabnaszemben, a korpában és finom lisztben, ugyanazon búzafajnál, a következő arányban találták a vegytudósok:

egész gabnaszem	12 százalék
összes korpa (külső és belső héj)	14—18
finom fejr liszt	10.

Ha az egész gabnaszemben 12 száztulinál több siker van: hasonló arányban emelkedik annak tartalma a korpában és lisztben is. A ki nem tisztázott, szítálatlan lisztben annyi a táperő, mint magában az egész gabnaszemben. Ha kiszítáljuk a lisztet, ez által veszít táperejéből; s ha fontolóra vesszük, hogy a korpa ritkán kevesebb, sőt olykor jóval több a gabnaszem egész súlya egy ne-

gyed részénél: könnyű átlátni, hogy ha lisztből a gabonaszem héját egészen elkülönözzük, okvetlenül tápszerünk kárával kell annak történnie. A nagyon ki nem szitált liszt tehát sokkal táplálóbb; s valóban az Alsórajnában, Vesztfaliában, Holsteinban, Dániában stb. kiválólág szeretik azt.

A francia vegytudósok fölfedezése szerint a búza, mint minden egyéb szemes termés korpája, nagyobb sikertartalmából származó gazdagabb tápereje mellett még azon különös sajátossággal bír, hogy a lisztet vagy kenyeret, a melybe keverik, föloldja s így a gyomornak emészthetőbbé teszi. Bizonyos erjesztő anyag van ugyanis abban, mely némi víz mellett, a kemencze melegénél a sütéskor, vagy a gyomor melege mellett az emésztésnél lassanként czukorra változtatja a kenyér keményítőjét.

Mint fenebb láttuk, a maghéj sikere főleg a héj benső rétegében van. Ez okból a külső réteget a tápszer tetemes vesztesége nélkül elháríthatni, s a mi fenmarad, hasonló súly mellett még táplálóbb lesz, mint azelőtt, egyszersmind sokkal könnyebben emészthető, mint ha a gabonaszem külső héja is megmaradt. Amerikában egy igen elmés gép van, mely minden gabnafaj szemeiről csupán a felső réteget hüvelyezi le, a benső rétegek legkisebb bántalma nélkül.

Az is érdekes tény, hogy az apróbb, könnyebb szemek, melyeket a gazda eladó termése szórásakor vagy szemelésekor kihányat s a maga számára, vagy házi állatainak étetésére használ föl, sokkal sikerdúsabbak és táplálóbbak, mint azon nehéz, fölpuftadt szemek, a melyeket rendszeren többre becsülnék.

A búzaszemhez, összetételre és táperőre nézve, nagyon hasonló a rozs és árpa. Ize és színe némileg különbözik ugyan, s nem ad oly szép szivacsos kenyeret, mint amaz. A hol tehát főleg búzát tenyésztenek, ritkábban sütnek rozból, árpából kenyeret: habár egyáltalában nem állíthatni föl ezt szabályul, mert e részben egyes országok szokása határoz. Déli Németországban és Schweizban például a búzakenyér uralkodik főleg. Közép-Németországban árpát is kevernek a lisztbe, míg északon többnyire rozskenyeret esznek. Az egész déli Európa, Franciaország és Anglia majdnem csupán búzakenyérrel él.

A rozskenyér rendszeren savanyás, azaz élesztő helyett kovászszal sütik. A kovász közönséges tésztából áll, a mely már savanyú erjedésbe ment által. A kenyértészta kelését nem

eszközli ez oly gyorsan, mint az élesztő, s azért nem is ad oly könnyű, szép kenyeret. Minél fogva sokkal gyakoribb az eset a rozskenyérnél, hogy a héja lesül, mi rendesen a csekélyebb kelés következménye, mely miatt a szénsav többnyire az áthatlan héj alatt gyül meg. Ezen kéreg az által képződik, ha a rozskenyér fölületét vízzel kenik be, a mi meglágyítja a héjat, s némi gummit old föl. A víz elgőzölög, de ott marad a gummi, s fényességet kölcsönöz a kenyérhéjnak.

A frisen sült búza és rozskenyér egybevetése, egészen hasonló körülmények közt, következő arányt mutatott :

	buzakenyér,	rozskenyér:
víz	48	48½
siker	5¼	5½
keményítő stb.	46¼	46%
	<hr/> 100	<hr/> 100

E szerint a kétféle kenyér mind összetételére, mind táperezére nézve hasonló; s ha különböző izét nem tekintjük, egészen mindegy, bármelyikkel élünk. Sőt a rozskenyérnek, az az előnye van, hogy a búzakenyérnél tovább megtartja friseségét, s hónapokig is eláll, gyakran a nélkül, hogy egészen kiszáradna. A vestfaliai parasztok csak négyszer sütnek egész esztendőben, s más vidéken is hasonlót tapasztalunk. E sajátsága a rozskenyérnek főleg a sikertől van.

Egy hires vegytudós, Liebig, kinek a tudomány és emberiség sokat köszönhet, könnyű és jó módot ajánlott a rozs és kevert lisztből készített kenyér javítására. Oly hathatós e mód, mint a milyen ártatlan és egyszerű: tudniillik frisen készített meszes víz, a hideg víznek mézszsel keverése, úgy hogy a víz meg ne zavarodjék. Öt font lisztre egy font meszes vizet számíthatni a tésztához különben venni szokott vizen felül. Ha fris a kovász, valamivel kevesebb, ha ellenben régi, egy kevéssel több vizet kell vennünk. Ez által el lesz háritva a savanyképződés, a kovászosodás a tésztában, a mi a gyöngébb gyomru embereknel egyik fő oka a nehezen emészthetésnek, s az egyedüli ok, minélfogva a fejrkenyér könnyebben emészthető. A méz a liszt szabad villósavával bizonyos mennyiségű villósavas meszet képez, a mi a savanyodást megszünteti. Ekkor azonban kissé több sót kell a kenyértésztába tennünk, mint különben szoktak.

A tengeri, kukoricza vagy törökbúza is hason-

lit összetételre és táperőre nézve a búzához. E hasznos gabnafaj szemének különös keménysége, s lisztének olyan ize van, a melyhez a búza- és rozskenyér-evőnek szoknia kell. Tésztájának sincs meg az az összetartása, úgy hogy a hólyagcsák képződését a szén-sav kifejlése a sütéskor csak kis mértékben mozdítja elő, mi miatt a nagyobb kenyér e lisztből kemény, törékeny és cserepes szokott lenni: minélfogva a tengeri-lisztet vékonyabb süteményekhez használják leginkább, a mire különösen alkalmas (Amerikában s nálunk a málé és görhe) avagy vastag pépalakban készítik (a polenta Olaszországban, s Erdélyben a puliszka). A tengeri összetételének legfőbb sajátsága, hogy olajosabb, kövérebb egyéb gabnafajoknál. Néha 9 száztólira is fölmegey olajtartalma, s annak tulajdonítják, hogy annyira alkalmas hizlálásra.

A z a b ellenben a lovaknak legjobb tápszer. Csak a délszaki tartományokban tartják e végre jobbnak az árpát. Egyes vidékeken azonban, mint Skóciában, s hazánk szegényebb, északi vidékein emberi tápszerül is tenyésztik a zabot; s el kell ismernünk, hogy szintén egészséges és tápláló gabnafaj. Lisztjében különösen sok a siker, s a tengeri után legtöbb a zsiradék. Innen rendkívüli tápereje. Am vessük egybe a buza-, zab- és tengeri-liszt tartalmát:

	búzaliszt,	búzakorpa,	zabliszt,	tengeriliszt
víz	16	13	14	14
siker	10	18	18	12
zsiradék	2	6	6	8
keményítő stb.	72	63	62	66
	<hr/>	<hr/>	<hr/>	<hr/>
	100	100	100	109

A tengeri- és zablisztben levő nagyobb mennyiségű zsiranyagok, olajos részek, nem csak az állathizlálásra különösen alkalmasokká, hanem az emésztési szervekre is kellemesbökké teszik e termékeket. S a fenebbi egybevetésből egyszersmind kitetszik, mennyivel több zsiradék és siker van a búzakorpában, mint magában a finom búzalisztben, s hogy a búzakorpa és zabliszt, összetételre nézve, igen közel állanak egymáshoz.

A zab sikertartalmának különös sajátsága következtében nem lehet annak lisztjét könnyű, szép kenyérré sütni. Többször fölhozták azt is a zabliszt ellen, hogy egyedüli tápszerül használva, tej és egyéb állati étkek nélkül, bőrgyuladást, izgatottságot okoz, s éنها keléseket és kiütéseket is támaszt, mint a sós étkek folytonos

használata sömört és sülyt idéz elő. Hires orvosok alaptalannak mondák e panaszt. Azonban csak igen nyomorú helyeken, kivételesen fordulhat elő, hogy az emberek hoszas ideig csupán zabkenyérrel éljenek, minden egyéb tápszer nélkül.

A rizsben aránylag igen csekély a siker. Ritkán több hét — nyolcz százaléknál, — tehát felényinél is kevesebb, mint a zablisztben. A hol az embereknek rizs fő tápszerök, feltűnő, hogy e termékből roppant mennyiséget megesznek, minek oka kétségtelesen csupán az annyira tápláló siker csekély tartalma. Zsiradék is csak igen kevés van a rizsben, s ez az oka, hogy minden egyéb szemes eleségnél kevesbbé hajt, sőt szorulást okoz. Ujabb időkben sokfelé tapasztalták, hogy a nagyobb dolgozó-házakban, kaszárnyákban stb. a hol burgonyabetegség miatt a rizst ennek pótlékaul rendes eledelképen bevitték, néhány hónap alatt rendszeren kiütött a süly. Meglehet, hogy inkább az életmód rögtöni változtatása idézte elő, mint maga a tápszer, habár ugy tetszik, csakugyan kevesbbé megfelelő az az északi vidékek viszonyainak. Különben ez is csak egy adat a tápszerek vegyes használata mellett.

A tatárka, pohánka vagy hajdina lisztje szintoly tápláló, mint a legjobb búzaliszt, s a tatárkadercze (dara) kedvencz étke az északi népeknek. Kenyeret nem könnyen süthetni lisztjéből, csak adalékul használják másféle liszthez, avagy sütemények készítéséhez, melyeket az irtó Északamerika őserdejében vad mézzel avagy juharfa-sziruppal kenve különösen kedvel.

Nálunk kevesbbé ismeretes, s Európában csak kísérletképen itt-amott termesztik a jobb gazdák a quinoat (*Chenopodium quinoa*), melyet, apró gömbölyü magvai végett, Chili és Peru fölföldein, Délamerikában nagy téreken tenyésztenek. Két válfaja van — egyik édes, a másik kesernyés; s mindakettő 13,000 lábnyi magas fősíkon is megterem a tenger színe fölött, a hol már sem a rozs, sem az árpa nem érik meg. Ama magas rónákon sok ezer ember él csupán e magból; s mielőtt a spanyolok az európai gabnafajokat oda bevitték, a quinoa képezte legfőbb tápszerét az összes népnek. Lisztje redkivül tápláló, s összetételére nézve igen hasonló a zabliszthez. Ám vessük egybe:

	zabliszt	quinoaliszt
víz	14	16
siker	18	19
olajos részek	6	5
keményítő stb.	62	60
	<hr/> 100	<hr/> 100

Az Andesek végtelen heglánczain megbecsülhetlen tápszert nyujtanak e növény magvai. Ezek nélkül legelőnél egyébre nem volnának alkalmasok ama fölsíkok oly magosan a tenger színe fölött.

Nyugotindiában ellenben, főleg a népesség legalsóbb rétegeinek, a négereknek, a muhar egy faja (*Panicum maximum*), az ugynevezett guinea gabnaszemei szolgálnak legfőbb tápszerű. Gömbölyű, kásaforma szemeséi kevesebbé táplálók a közönséges búzaliszténél.

Egy másik, szintén kölesforma termésű növényt tenyésztnek gabona gyanánt Indiában, Egyiptomban, benső Áfrikában, mely körülbelül búzánnal egyenlő táperővel bír. A növénytudósok „*Sorghum vulgare*“ néven ismerik e növényt. Lisztjében 11½ száztulinnál több a siker, míg a tatárkalisztben csak 10½.

Sok sikertartalommal bírnak a bab, borsó, lencse, babó és csillagfürtfélék, s a hüvelyes vetemények általában; de aránylag igen kevés azokban a zsiradék. Sikertartalmuk körülbelül 24, s olajos részek csak mintegy 2 száztuli. E termékek, a sikerre nézve, a zabhoz hasonlítanak, s azért nem süthetni a bab- és borsólisztből is könnyű, szivacsos kenyeret; habár mindkettőt használják adalékkul a búzaliszthez. Tetemes sikertartalmuk teszi oly különösen táplálókká a hüvelyes veteményeket általában. De csupán azokkal élni még sem igen egészséges. Nehezen emészthetők, túlterhelők, puffasztók. Egyéb, főleg zsiros és olajos tápanyagokkal azonban minden növényi anyagok közt leginkább alkalmasok embereket és állatokat egyiránt egészségben, erőben tartani nehéz munka mellett. A matrónak ez okból hüvelyes vetemény teszi főleg napi eledelét.

Szintén dús sikertartalma végett tenyésztik Délszakon a bagolesa lencsét is (*Cicer arietinum*). Pörköelve, bármely egyéb hasonló súlyú eleségnél alkalmasabb az emberi élet fentartására. Az egyiptomi kereskedő, ki hetekig utazik a homokpusztákon, a nélkül, hogy egyetlen gyöpszigetre (oázra) találna, —

s a sziriai, ki roppant barátságtaian téreken át zarándokol prófétaja szent sirjához, egy csomó pörkölt bagolesát, avagy bagolyborsót, viszen magával, s jól érzi magát egyik is másik is ez eleseg mellett.

Hányféle alakban élvezi az emberiség mindennapi kenyerét! Mennyi különféle növény szolgáltat ahhoz tápanyagot, a mint az izlés és szükség hozza magával különböző helyeken. De a meny nyire tudjuk, mind e növények közül csak kettő, — a búza és a rozs — bir azon megbecsülhetlen tulajdonnal, hogy lisztjök, élesztővel és kovásszal megkeletve, s a kemenczében kisütve, könnyű, szivacsos kenyeret ad, melyet több ideig el lehet tartani, a nélkül, hogy megromlanék. E kétféle kenyérből, mely az érintett gabnafajokból lesz, a búzakenyér morzsásabb és szárazabb ugyan, de mindenesetre legszebben néz ki, többnyire izét is jobban szeretik. Innen van, hogy több búzakenyeret esznek a világon, mint rozskenyeret, hogy mindenki többre becsüli a fejr lisztet és kenyeret, ha könnyű móddal tehet rá szert.

A gabnafajokkal némely nagyobb növények, fák gyümölcsei is vetekednek az emberi élet fentartásában. Egész népek élnek ily gyümölcsökből. E nagyobb növények közt, melyeknek gyümölcsei a kenyeret pótolják más világ részekben, különösen a sago-pálma, a chilii jegenyefenyő, a bánán vagy paradicsom füge, datolyapálma, füge- és kenyérfa érdemelnek említést.

A sago-pálmát (*sagus Rumphii*) főleg Uj-Guinea északnyugoti vidékein s az áfrikai partok különböző helyein mivelik, a hol legfőbb tápszere a lakosoknak. Beléből lisztet készítenek; tudniillik szárasztva porrátörük s aztán szitán keresztül kimossák. Az ottani lakosok kenyér- vagy száraz süteményfélét sütnek aztán abból. A sagoliszt táperejét vegytanilag még nem vizsgálták meg. Annyi bizonyos, hogy 2½ font teljesen elég egy erős, egészséges ember napi táplálására. S miután hét éves korában levágva, legalább 700 font sagolisztet ad mindegyik fa: egy hold föld, 300 ilyen fával beültetve — minek hetedrészét vágják le évenként — elég 14 ember eltartására.

A chilii jegenyefenyő (*Araucaria imbricata*), melyet növényházakban szép alakja miatt ápolnak, szintén sok embert lát el mindennapi kenyérral hazájában. A fürge mókus, mely ágról-ágra ugrál erdeinkben, főleg tűlevelű fáink (a fenyőfélék) toboz magvaival táplálkozik. Egészen más tűlevelű fák nőnek az óriási

Andes hegyek lejtőin, Chiliben és Patagoniában; a szellős Araucaria roppant erdőket képez ott, s 200 lábnyi magas törzs fölött ingatja pompás koronáját a szél, mely a Déli tengerről fú. Az óriási fáknak rendszeren hat hüvelyknyi nagy tobozai vannak. A toboz magvai szintén jókorák, s azok képezik a benszülöttek élelme tetemes részét. Egyetlen megnőtt fa 18 embernek ad egész évre tápot; s e termést évről-évre megadja, sem vágni, sem ültetni nem kell, mint a sagopálmát, tenyész magától, s oly hamar és buján nő, hogy azon vidékek népességét teljesen megmenti a megélhetés gondjaitól. Az Araucaria gyümölcsének vegytani összetétele szintén nincs tudva. Alkalmasint nem igen különbözik a gesztenye és makk alkatrészeitől, a mikben sok a siker.

A banán vagy tudományos néven *Musa sapientum* szép nagy növény, melynek hús árnyában vannak rendszeren a déli égalj lakosainak kalyibái. E hasznos növény több tápszert nyújt hasonló térről az embernek, mint bármely egyéb ismeretes növény. Egyetlen törzs gyakran 70—80, közép számmal 30—40 font gyümölcsöt ad. S Humboldt szerint ugyanazon 1000 négyszög lábnyi téren, mely csupán 462 font burgonyát s 38 font búzát adhat, 4000 font banán-gyümölcsöt nyerünk és pedig sokkal rövidebb idő alatt, mint a mennyit bármely más hasznos termés megérése igényel.

Azonban a banán gyümölcsében 73 száztuli a víztartalom, s ha megszáritva lisztté őrölik, kevesebb tápláló bármely gabnafajunk termésénél. Összetétele leginkább hasonlít a rizséhez, s ez is fölfújja a gyomrot, úgy hogy a néger puffadt, egészségtelen külseűnek tetszik, ha csupán azzal él. Mindamellet a forró égöv alatt rendkívül becses tápszert az, s szintoly napi eledel, mint nálunk a gabona. A munkás — rabszolga és szabad ember — napi tápszert rendszeren $6\frac{1}{2}$ font banán, vagy 2 font száritott banánliszt teszi, $\frac{1}{4}$ font sós hússal avagy hallal.

Gyakran az éretlen gyümölcs, a kemenczében kiszáritva, pótolja a kenyeret. Ilyen száritott alakban meglehetősen hoszas ideig eltarthatni, a nélkül, hogy megromlanék, minélfogva legfőbb élelmi készletét teszi a benszülötteknek, ha hoszabb utra kelnek.

Hogy épen az éretlen gyümölcsöt választják e célra: oka az lehet, mivel a banán gyümölcse, míg teljesen meg nem érett, tele keményítővel, s kiszárasztva mind izére, mind összetételére némileg hasonlít a kenyérhez. A mint érik a gyümölcs, czukorra válto-

zik keményítője és megédesül. Frisen ugyan sokkal jobb ekkor, de nem oly könnyű kiszáritani és eltartani.

Habár sok növény gyümölcse sokkal táplálóbb a banánénál: csak igen kevés mérkőzhetik azzal termékenységben. A datolya például, melyet az arab a puszták kenyerének nevez, tökéletesen alkalmas, minden egyéb nélkül, hoszas ideig fentartani az embert, de nem terem oly dús mennyiségben, mint a banán.

A datolyapálma (*Phoenix dactylifera*) a természet egyik legbecsesebb ajándoka, melyet böles előrelátással épen oda helyezett, a hol leginkább érzik szükségét, a futóhomokba és borzasztó pusztaságokba. Afrika roppant sivatagain (az északi szélesség 19 és 35 fokai közt), a hol csak egyetlen forrás daczol a fővénytorszokkal s zöld oázst (gyöpszigetet) képez a sárga homoktengerben, ott emelkedik a datolyapálma karcsú törzse is, ingatván koronáját a tikkasztó szél, mely épen gyümölcse érlelésére szükséges. Árnyékos sátrat emel a zöld pázsit fölött, s egyszersmind bő eleséget nyújt az embereknek. Egyiptomban és Arabiában a napi élelem legfőbb részét teszi a datolya, s a Sahara oázain a népesség tizenkilenc-huszada él csupán azzal az év kilenc hónapján által.

A datolya mellett a figefa (*Ficus carica*) is a melegebb égalj terméke. Ezt már vegytanilag jobban ismerjük. Egészen száraz állapotban majdnem oly tápláló a füge, mint a rizs. Nedves, nyers állapotban, a mint rendesen hozzánk jő, sokkal táplálóbb, s az állati test kövérségét és növését sokkal inkább előmozdítja, ugyanannyi búzakenyérnél. Ime a kettőnek alkatrészei:

	füge,	búzakenyér
víz	21	48
siker	6	5 $\frac{1}{4}$
keményítő, csukor stb.	73	46 $\frac{1}{4}$
	100	100

A fügében e szerint valamivel több a siker s 27 száztulival több a keményítő és csukor, mint a búzakenyérben. Csipkeszőlőnk (köszméte, egres) is majd olyan tápláló, teljesen szárított állapotban, mint a búzaliszt.

A kenyérfa (*Artocarpus incisa*) szépen szabdalt, nagy fényes levelei, s külsejének egész külső pompája által már kellemes hatással van ránk nézve. Egyetlen erdei fánkat sem hasonlít

hatni e részben ahhoz. S még meglepőbb jókora nagyságu, gömbölyű gyümölcse, melyet roppant mennyiségben terem. Nyolcz — kilencz hónapon által szakadatlanul rakva gyümölcsessel, ugy hogy ugyanazon törzsen mindég találunk fejlődő és már teljesen érett termést. Ritkán eszik e gyümölcsöt nyersen, hanem többnyire különféle képen elkészítve. Mig még a fán függ, mielőtt teljesen megért s héja még zöld, rendesen akkor szedik le. Hó-fejér bele málló, lisztes minőségű. Meghámozzák, levelekbe göngyölgetik s két forró kő közt sütik meg, mikor aztán épen olyan ize van, mint a búzakenyérnek, csak hogy valamivel lágyabb és édesebb. Ha egészen megérik, keményítője részben cukorrá válik, s leves és sárgás színű lesz benseje. Ekkor nyersen is megehetni, csak hogy ize nem igen kellemes. Az év azon három hónapjára, mig semmi termést nem ad a kenyérfa, hámozott gyümölcsseit kifalazott verembe rakják, levelekkel betakarva, s kövekkel megnyomtatva. Erjedésbe mennek itt által, megsavanyodnak és tésztafélet képeznek, a melynek épen olyan ize van, mint a roszul süttött vestfaliai derczekenyérnek. A napi élelemre valót a veremből szedik ki, ökölnyi gombócokba gyúrnák, falevek közé takarják, s meleg köveken kisütik. Az ilyen kenyérgombócok, hetekig elállanak frisen s igen alkalmasak útravalónak.

Oly dúsan terem a kenyér-gyümölcs, hogy három fa teljesen ellát élelemmel egy embert nyolcz hónapig. A kenyér-gyümölcs tehát sokkal termékenyebb, mint a banán és a sagopálma. „A ki tíz kenyérfát ültetett, teljesen és hüven leróttá köteleességét mind önmaga, mind a következő nemzedékek irányában.“ *)

A kenyérfa az ind Archipelagus és a Déli tenger szigetein tenyész. Vadon még sehol sem találták, hanem mindenütt nemesített állapotban. „S azért, mond Meyen, valószínű, hogy mindenütt emberek települtek oda, a hol csak kenyérfát találtak. Az ind és polineziai ma sem üti föl sehol örömeztőbb nyomorú sátorát, mint a kenyérfa árnyai alatt.“

A kenyér-gyümölcs vegytani összetételét közelebből még nem vizsgálták meg. Tudjuk ugyan, hogy éretlen állapotban sok abban a keményítő, a mi érés közben cukorrá változik; siker-, zsiradék- és víztartalmát ellenben maig sem tudjuk bizonyosan.

*) Cook hajóskapitány jelentése a Déli tenger szigeteiről.

A fák gyümölcseinek fontos jellemvonásai, hogy sok víztartalmuk. Ebben különböznek főleg a különféle szemes eleségektől, Igy például a banán gyümölcsében (a paradicsomfügében) 73, a szilvában és egyéb csontáros (csontkemény táru, vagy héju) gyümölcsökben 75, az almában, csipkeshölőben stb. 80 száztuli víz van.

Innen van, hogy a gyümölcsben (mi alatt fáink ehető terméseit értik rendszeren) a tápanyag sokkal több vízben van föloldva s az által higítva, s ezredéves tapasztalás bizonyítja, mikép a tápszerek ily állapotban egészséges gyomornak leginkább emészthetők. Ez okból utánozzuk a természet eljárását majd mindég, ha szárazabb terméseket akarunk tápszerűl elkészíteni. Igy a kényérsütésnél, mint láttuk, a gabnaszemeket könnyü, szivacsos tömeggé alakítottuk, melynek összes súlyában majdnem felényi a víz. S mégis száraz eleségnek mondjuk rendszeren a kenyeret, s ritkán élünk azzal, a nélkül, hogy ne igyunk rá. Innen a közmondás, hogy megél az ember kenyéren és vizen.

A tápszerűl használt gumók és gyökerek is szintoly nedvdusak, mint a gyümölcs. A burgonyában, sárga (murok) és fejér répában minden száz fontra esik:

	víz,	merőanyag
a burgonyában	75	25
a sárga répában	83	17
a fejér répában	90	10

A tökneműekben még nagyobb mennyiségü a víztartalom. Igy például a görög dinnyében 94, a közönséges ugorkában 97 százalék víz van. Ezért oly megbecsülhetlen a dinnye meleg tartományokban, hol oly kínzó a hőség és szomjúság. Az öreg Mehemed Aliról, Egyiptom volt alkirályáról, írják, hogy nem épen megvetendő ebédjei után negyven fontos dinnyét is meg tudott enni egy ülőhelyben.

A gyökerek, gumók és zöldségek száraz vagy merő részei általában ugyanoly összetétellel birnak, mint a fenebb érintett szemes termések. A fejér és sárga répa száraz lisztjében például szintén van siker keményítővel és cukorral. A fejér répa e tekintben egészen hasonló a tengeriliszthez, csak zsiranyaga hiányzik. Ezért zsirtartalma tápszerűl kell azt használni. A szárított fejér répából csak azért nem sikerül élvezhető lisztet állítani elő, mivel

a káposztafajok sajátságos ízét, mi tömeges használatban mindég feltűnik, nem tudják elhárítani,

Minden egyéb gyökérnél és gumónál, a melyet emberi tápúl tenyésztének, fontosabb a burgonya. *) Egyetlen növény sincs földünk nagyobb részén elterjedve. A miből főleg áll, — a burgonyaliszt — magában nem alkalmas kenyérsütésre. Búza- és rozsliszt közé keverve, könnyebbé, szebbé és kellemesb izűvé teszi kenyérünket. A szárított burgonya az emberi test táplálására és fentartására nézve sokkal kevesbbé tápláló a fentebb érintett tápszereknél, a rizsen és a banán gyümölcsén kívül. Legközelebb áll ugyan a rizshez, valamivel mégis több táperővel bir. E három különböző élelmi szer merő állománya következő arányban áll:

	rizs,	burgonya,	banán
siker	7½	8	5¼
keményítő	92½	92	94¾
	100	100	100

Annál inkább szembetűnő a hasonlat e tápszerek közt, mivel szemes eleségeinktől mindnyájan abban különböznek, hogy sokkal kevesebb bennök a siker. S a mely népfajok kizárólag vagy főleg e tápszerekkel élnek, kivétel nélkül puffadt, nagy hasuak. A csupán rizszsel élő hindu, a néger, a ki egyedül banánnal él, s az irföldi, kinek a burgonya mindennapi kenyere, egyiránt hajlamot mutatnak vastagodásra, fölpuffadásra. Mi, legalább egyrészben, onnan van, mivel az érintett tápszerekből kénytelenek nagyobb mennyiséget venni magokhoz, hogy a szükséges tápanyagot testök megkapja. Mivel azonban a burgonyában valamivel több a siker, a testnek azon sajátságos fölpuffadása sokkal kevesbbé mutatkozik a burgonyaevő irnél, mint a néger rabszolgánál, a ki a banán gyümölcsével él, vagy a rizsevő kinaiaknál.

De nem csak sikertartalmukra, hanem keményítő szemcséi nagyságára nézve is különbözik egymástól e három tápszer. A burgonya-keményítő szemcséi meglehetősen nagyok, aránylag véve, mert néha egy hüvelyknek 2—3 ezred részleteig megnőnek. A banán szemcséi már alig felényiek, habár még mindég nagyobbak a búza- és rozskeményítő szemcséinél. *) A rizsben szegletesek a

*) Kolompér, pityóka.

*) A búzakeményítő szemcséi, mint fenebb mondám, lencse alakúak. A borsó szemcséi közül némelyek kifli alakúak, mások gömbökből állanak.

keményítőszemcsék, s átmérőjük alig egy ötezred rész hüvelyknyi. Hogy e különböző tápszerekben a táperőre mi hatása van a keményítő-képződés különös sajátságainak, mindeddig nincs tudva.

A növényi tápszerekről szólván, a hagymáról sem kell megfeledkezünk. A legerjedtebb növények közé tartozik ez, melyet mindenütt tenyésztnek, egyes vidékeken épen különös előszeretettel és nagy kiterjedésben. Német-, Francia- és Angolföldön még kevesebbé, mint Portugal- és Spanyolországban, hol a legközönségesebb, legnélkülözhetlenebb életszükséggé vált. Érdekes ennél fogva tudni, hogy a hagyma, sajátságos izén kívül, minél fogva fűszer helyett szolgál, különösen még táperejéről is kitünő. Pontos vegytani vizsgálatok szerint a száraz vöröshagymában 25—30 száztuli siker van, s e részben a legtáplálóbb növényekkel, a babbal, bórsóval vetekedik. A vándor spanyol tehát hagymát eszik száraz kenyéréhez, melyet időről-időre a fris forrás vizébe márt, a melynek partján eléri a dél; s ezt nem csupán ize miatt teszi, hanem azért is, mert egyszerű ebéde táperejét szintugy növeli, mint a sajt, a melyet északon eszik kenyérhez a napszámos.

Vannak helyek, mint például Kamcsatka vidéke, hol a tűzes és fogas lilium (*Lilium bulbiferum et pomponium*) hagymáit is termesztik és megeszik. Nem szenved kétséget, hogy ezek is táplálók; vegytani összetételök azonban nincs tudva.

A gyökerekről és hagymákról a növények leveleire térünk által, a miket szintén nem kis mennyiségben fordítanak táplálásukra az európai népek. Az állatország nagyobb része, és pedig vad és szelid állapotban egyiránt, többnyire a növények leveleivel táplálkozik. Fűvel és lóherével étetik az ökröt és juhót; a gyors szarvas s a rest lajhár és a roppant elefánt, az elenyészett ősvilági állatok ez élő példánya, mind az erdő lombjain élnek, a mely lakhelyök és éléskamarájuk egyszersmind. Az ember is sok növényt mivel, a melynek levelét főzelékül megeszik, s annyi e részben a fogyasztás, hogy a zöldség-kertészet nagy kiterjedésű keresetmóddá lett.

A levelekben rendszeren sok a siker; sokban mindazáltal egyéb anyagok is vannak kisebb mennyiségben, melyek kellemetlen ízt okoznak, s az egészségre is ártalmasok, s annál fogva nem alkalmasok az ember táplálására. A thea szárított leveleiben például 25 száztuli siker van, s ha izletünknek megfelelnének s emészthetők-

Általában legnagyobb mennyiségben van a keményítő a hüvelyes és pázsitnövények magvaiban.

bek volnának, szintugy használhatnók azokat tápszerül, mint a babot vagy borsót.

A fejes vagy fejér káposzta, melyből savanyú káposztánkat csináljuk, egyike a legtáplálóbb főzelékeknek. Száritott leveleiben 30—35 százalék siker van, mi azt mutatja, hogy táplálóbbak minden egyéb növénynél, melyet az emberek és állatok nagyobb mennyiségben fogyasztanak. Csak két kivétel mulja felül e részben a fejes káposztát: a vörös galócza gomba (*Agaricus campestris*), melynek száritott állományában 56 száztuli sikert is találunk, és a kártifola (*Brassica botrytis*), melynek, száritott állományában, 64 százalékra is fölmeget sikertartalma.

A fejes káposzta egyike azon növényeknek melyekből a főzéssel minden kellemetlen ízt eltávoztathatunk s a mit ekkép izletes tápszerré változtathatunk, a nélkül, hogy azért észrevehetőleg vesztene táperejéből. A főtt káposztalevelek száritott állományában még mindég 33 százalék a siker. Ha igen gyakran és nagy mennyiségben esszük, minden esetre szintoly terhelő és szorító hatással van az emésztő szervekre, mint egyéb sikerdús élelmi szerek; mi miatt olajos és zsiros anyagokkal keverve szokták rendszeresen enni. A káposzta disznóhússal nem csak nálunk kapott népszerűsége; más népeknél is, réges-régi időktől fogva tapasztalták, hogy az emésztésre nézve jobb együtt enni a kettőt, mint külön bármelyiket.

Ugyanez az eset bizonyos kedvelt irföldi főzeléssel, melyet ott kol-cannon-nak hívnak. A mint láttuk, a burgonya igen szegény siker tartalmára nézve, a fejes káposzta ellenben túlgazdag e részben; ha a kettőt elegyítjük egymással, a búzakenyért megközelítő összeállítás áll elő. A burgonyát főtt káposztával keverjük, némi disznózsírt olvasztunk bele, s a mint kell, megadjuk savát, borsát, — s kész a kol-cannon, a mely minden kellékével bir a tápláló főzelékek, s a melyet e fölött sokan még izletesnek is találnak. Ha a vastag hasú, fölpuffadt burgonyaevő naponként ily ételekkel élne, nem csak több erőt és kedvet érezne a munkához, hanem gyomra is egészségesebb alakot váltana.

Látjuk ezekből, miként a növények, melyekkel leginkább táplálkozunk, tetemes mennyiségű sikert, keményítőt és zsíradékot foglalnak magokban. A hol ez anyagok nem állnak kellő arányban, mind a vegytan, mind a tapasztalás azt tanítja, hogy az ételek elkészítésekor a meg nem levő anyag hozzáadá-

sával kell a hiányon segíteni. Ezért eszünk a kenyérhez vaját, szalonnát; ezért sütjük vajjal a süteményeket, s főzzük zsirral a főzelékeket. A búzalisztben, mint tudjuk, hiányzik a természeti zsiradék. Az északi napszámos sajtot, a portugál és spanyol hagyományát eszik a kenyérhez, hogy élleme sikertartalmát növelje. A burgonyát és rizst rendszeren más tápszerekkel együtt szoktuk enni; a salátához növényi olajat adunk; a kartifoliát és spárgát vajjal készítik el; s az ir a burgonya és káposzta keverékéből készíti izletes és tápláló kol-cannon-át, minek megkísértését mi is ajánljuk olvasónéinknak. Láttuk végre, hogy minden oly növényi anyagokban, a melyeket nyersen szoktunk enni, nagy mennyiségű víz van. A természet ezen utmutatását követjük mi is ételünk elkészítésében. A búzalisztet vízzel alakítjuk tésztává, a kenyérre és tésztára vizet iszunk.

Minden növényi tápszer, melylyel az ember él, ekkép levén összetéve, természetes, hogy az oly növényi anyagok, melyek a buzakenyérnek csupán egy alkatrészéből állanak, hoszasan nem táplálhatnak bennünket. Sem az olaj vagy zsiradék, sem a keményítő avagy czukor nem képes magában fentartani az életet. Minden gabnafajunkban, terméseinkben, gyümölcsökben és gyökerekben van, a mint láttuk, némi siker, ama másik két anyagon kívül. S a természet ezt bölesen intézte így.

Innen van, hogy az arrow-root, bizonyos keményítő, melyet egy keletindiai növényből (*Maranta arundinacea*) készítenek, egyáltalában nem nyújt erőt a testnek, ha egy vagy más alakban sikert nem adunk ahhoz. Egy rabot arra itélni, hogy csupán arrow-roottal éljen, annyi lenne, mint lassu, kinos halálnak tenni ki. Rosz szokás tehát, ha az angol szülék arrow-roottal tömik gyermekeiket, azon hitben, hogy az különösen tápláló és elősegíti a fejlődést. A görvény (*scrophula*) rendkívüli terjedését napjainkban semmi sem mozdítja annyira elő, mint a gyermekek rosz életmódja. Ugyanezt mondhatni, habár kisebb mértékben, a cassova-gyökérből (*Jatropha manihox*) készített lisztről, a tapioca-ról, melyből Amerikában és Áfrikában egész népek élnek, s a sago több fajáról, melyek mind keményítőből állanak főleg, igen kevés sikerrel. De viszont a siker sem elegendő magában az életet csak pár hétig is fentartani; úgy hogy némileg törvényül állíthatni föl, hogy a növényország semmiféle terméke sem szolgálhat tápszerül, a melyben együtt

legalább keményítő és siker nincsen. Ha ezekhez némi zsiradék és víz is járul, elősegíti mind az emésztést, mind a táplálást.

Valóban érdekes tapasztalunk, mennyire megfelel a meg-
 ehető növényi részek természetes összetétele az állati test kellé-
 keinek. S még érdekesebb, hogy a tapasztalás magában is arra
 vihette az embereket, hogy mind minőségi, mind mennyiségi
 tekintetben az élelmi szerek azon formáit tudták kikeresni s ele-
 gyíteni egymással, a melyek, viszonyaik közt, testalkatukra és
 életszükségeikre nézve legalkalmasabbak. S a történet azt mutatja,
 hogy mihelyt az izlés megromlása következteben, vagy a körül-
 mények kényszerítő hatalma miatt, a tápszer helyes megválasztá-
 sára nézve természetes ösztönüket nem követhették: azonnal meg-
 lön támadva egészségük, megromlott kedélyök, s ha soká tartott a
 dolgok ezen fölfordult rende, nem csak egyesek élete rövidült meg
 hanem egész nemzedékek satnyultak el és haltak ki. Ily roppant
 a tápszer befolyása, a melylyel az egyes ember él vagy a melylyel
 egész népek kénytelenek élni!

CSENGERY ANTAL.

MESEK.

(Lachambaudie után.)

A virág és a felhő.

Nyár közepén a völgyben egy lankadt virág így szólta meg egy átkelő felhőt: Oh te, ki a szelek szárnyain repülsz fölöttünk, öntözz meg harmatcsöppjeiddel, s megáztatott száram általad újra földerülni látja tavaszát.

— Nem feledkezem meg rólad, szólt a felhő; de előbb egy küldetésben kell eljárnom. Várákozzál.

Ezzel odább száll. S a virág a földre hajolva, elhal. Visszajövéen a felhő, a száraz virágra özönnel önti esöppjeit. Ah, de későn!

A szerencsétlen iránt rendesen közönyösek vagyunk; de ha összeroskad keresztje alatt, fölkeressük és késő könyekkel öntöz-zük sirját. Hasztalan; sem kincs, sem könyek nem keltik föl a halottakat.

A láng és a füst.

Egy fölgyujtott erdő égő galyaiból oszlopokban szállt föl a láng és a füst. A láng így szólt végre:

— Miért jársz nyomomban? A lég, melyet én megvilágítok, hirtelen elsötétül általad.

A füst ekkép felelt a lángnak:

— Elveszem fényedet, testvér, nem tagadom. De dicsérjenek vagy korholjanak bár, mindég követlek.

A láng a dicsőség, a füst az irigység. E földön mindég irigység kíséri a dicsőséget.

A harmatos rózsza.

A kis Lanta anyjával a mezőn sétálva, a virágok kedvelt királynéját, a rózsát, meghajolni látta a reg harmatcsöppjeitől, melyekben keble fördött. Hogy megmentse nedves terhétől, meg-
rázta a virág szárát, s hulló szirmai hirtelen leomlottak a vízcsöp-
pekkel. Sírva fakadt a szegény gyermek.

— Ime, szólt az anyja, fölösleges gondoskodások eredménye !
Egy májusi napsugár mihamar fölszíván a súlyos csöppeket, teljes
illatában visszaadta volna neked a virágot. Hidd meg leányom,
vannak súlyos sebek, melyeket kimélnie kell a barátságának ; van-
nak bajok, melyeket csupán az idő orvosolhat.

A tömény és a hámor füstje.

A töményfüst, szent helyről szállva föl, a légben sötét füsttel
találkozott, a mely hosszú vonalban tódult fölfelé egy hámorból.

— Nem tudod-e, szólt az előbbi, hogy én istenhez szállok.
Félre, szentségtelen !

A menyből így szóla közbe egy ismeretlen hang :

Egyesüljetek testvérileg, te, ki a munkásság köréből és a ki
a szent helyről jösz.

A munkásság és az imádság egyiránt kedves az Ur előtt.

A gyermek és a kutya.

Gábor diák csintalan egy ficzkó, s mindenek fölött nagy nya-
lánk volt, (mert tudnivaló, hogy a torkosság korának egyik leg-
nagyobb vétke.) Egyszer pogácsára akadt egy szekrényben, s oly
nagy, de oly nagy volt a kísértet, hogy hirtelen kinyitá a szek-
rény ajtaját s elcsente a süteményt. A tilos lakmározásnak egye-
dül Hektor volt szemtanúja : mert nem aluvék. Hallgatott a jámbor
teremtés. Kevés idő múlva megérezvén szagát egy darab kenyér-
nek, melyet véletlen az asztalon feledtek, minden kínálgatás nél-
kül hozzálátott. Gábor diák észrevette.

— Csúf tolvaj, a miénk-e a mit lopunk ?

— Szigorú Cato, felelé a kutya ; nem feledtem még el azt a
bizonyos pogácsát, bizonyos szekrényben. Ugy-e, elpirulsz ? Hal-
lod-e : ha azt akarod, hogy tanácsaid soha se legyenek hiábavalók,
vigyázz, hogy tetteid ne hazudtolják meg szép szavaidat.

Az ártatlanság meze.

Elveszté mezét az ártatlanság, s azt mondják, hiában kereste a kék, vagyon és hatalom lakában.

Ki hozta vissza?

A bűnbánat.

A két szilfa.

Egy nagy terebély szilfa alatt tengődött egy gyöngye fiatal szilfa. Az óriás fa így szólt emehhez:

— Megóvtalak számtalan zivatar és fergeteg ellen; lombjaim árnya alatt minden veszélytől menten tenyészhetsz. Ennyi gondoskodásért és jótéteményért, ugy hiszem, méltán számolok háládra.

Oh, még kérkedni mer ön jótéteményivel? szólt könyezve a sinylő fácska; a gyámhoz hasonlít ön, a ki fölfalja gyámgyermekét. Fejlődő galyaimtól elvonta a jótevő sugarakat; fölemészté nedvet; tönkre tön csalfa védelme; napról-napra sorvadok, míg ön az egekig emeli sudarát. Jobban félek ön jótéteményeitől, mint a pusztító fergetegtől.

Ovakodjunk, barátim, bizonyos pártfogóktól.

A pillangó, a rózsa és a mákvirág.

Egy virágos kertben, egy szép reggel piros rózsa nyílt. Egy pillangót elbájolt, s a csinos ledér azonnal jár-ke, röpdés és sürgölődik körüle; de fájdalom, egyszerre csak megszúrják a szeleburdit a virág alatt rejlő tüskék. Sirva kiáltozó: „átkozott, kegyetlen kaczer, maradj magadnak; ama teljes mákvirág nem szegül ellen vágyaimnak!“ S oda repül tárt szárnyakkal. Iszik — — elkábul — — elalszik. Haj, a halálnak álmát alussza.

Barátim, az oly szépségnél, a mely habozás nélkül átengedi magát, többet ér a szerény szépség, melynek erénye ellen tud állani.

CSENGERY RÓZA.

HOGY ÁLL A VILÁG?

I.

Miklós czár halála, mint olvasóim tudják, a legnagyobb fontosságú esemény volt azon idő óta, hogy a világ állásáról irt közlelbi cikkem megjelent.

A gyászhir rendkívüli hatást gyakorolt egész Európára. Mit a czár személyiségén és az életével kapcsolatban levő nagy érdekek fontosságán kívül, az ő véletlen kimulásának is, melyre senki előkészülve nem volt, kell tulajdonitanunk. Mert kevés oly ragaszkodás van, mely a régóta sejtett elváláskor ne tudja mérsékelni felindulását, s viszont nincs oly közöny, melyet az emberiség sorsára befolyással bíró férfiak rögtöni eltünése a hidegvérűségből — legalább percekig — ki ne sodrana.

I-ső Napoleon óta nem volt Európának oly halottja, kinek lefolyt élete annyira azonosult volna minden nagy és félelmes eseménnyel, mint a Miklós czaré, s kinek pályája végénél többen kérdehték volna : hogy minő alakulást vesz a jövő a jelen egyik fő tényezőjének lelépésével? mi tölti be az ürt, mely támadt, s mi pótolja azon mozgató erőt, mely megszűnt hatni?

Miklóst csodálta egy jelentékeny europai párt és egy nagy nemzetiség; az mint a rend föntartóját, ez mint hódítót. Hozzá nem régen milliók kötötték a forradalmi irányok által megtámadott társadalom védelmezésének eszméjét; s köték még több milliók a vi-

láguralomra törekvés vágyát , mely végtére is a legforradalmibb irány.

Uralkodása a diplomatia és a fegyver diadalaival egyformán emlékezetes.

Az ő vezérei tartományokat hódítottak meg ; az ő miniszterei és követei külsőleg független országok fölött is tartottak majdnem véduri hatalmat fön.

Miklós czár sokáig volt békebirája aviszongó Európának, hogy egy alkalmas perczben megtámadhassa azt.

Ily élet teméntelen anyagot nyujt a történésznek, s elmélkedési tárgyat az állambölcseleőknek.

A hirlapirók is, kik e két osztályból egyikhez sem tartoznak, dusan kizsákmányolták napi czikkekre , a czár halála óta, a czár életét.

E czikkek közöl hihetőleg csak a francia hivatalos óta marad az utokor számára fön ; s az is nem annyira pragmaticus becséért, mint azért, hogy egy hatalmas uralkodónak nézeteiből sokat fejez ki.

Közöljük tehát egész terjedelmében.

„Miklós czár végórája ütött. A halál, mely őt elragadta a szintérről, hol dicsvágya, hatalma és lángesze oly nagy szerepet jelölt ki neki — a harc esetleges, változatos és szenvedélyes benyomásai fölibe helyezte őt, hogy a történelem részrehajlatlan és nyugodt ítéletének adja át. Miklós czár, kinek utolsó éve Europa daczos kihívása, s függetlenségének merész megtámadása volt, ma már senki ellensége , sérhetlenebb levén koporsójában, mint tronján. emlékezete most inkább követelheti az igazságot, mint követelhetette autocratiája az engedelmességet. Az őt sirján tul megtamadó igazságtalanság szentségtörés, az őt üldözö boszu gyávaság volha. Könnyü leszen tehát igazságosan itélnünk a fejdelemről, kit annál inkább kell tisztelnünk halála után, mert mintegy karddal kezében esett el. S épen, mert eléggé méltányosoknak és mérsékletteknek érezzük magunkat ugy szólni e dicsó ellenről, — mint ez Franciaország nagylelkűségéhez méltó — épen ezért vállalkoztunk e feladatra.

Mondjuk el rögtön bevezetésül, miként az ítélest nekünk könnyüvé teszi az, hogy midőn igazságosak lenni akarunk, egyszersmind méltó joggal elismérhetjük azt, mi a szintérről letűnt ellenben nagyszerű vala. Ha csak megrovandó hibákat látnánk magunk előtt, nemes kötelesség hallgatást parancsolna ; de miután nem közönséges rugókat, érzelmeket és helyzeteket taglalhatunk, hasznos leend magáról ezen ellen nagy voltárról mérni meg a vesélyt, melly részéről Európát fenyegette.

Rozsul fogná fel a népek történetének valódi értelmét az , ki nem ismerné fel a nemzet és dynastiája közötti szellemi hasonlatokat. A császárook és

királyok faja szükségesképen jellege ama nemzet érzelmeinek, szokásainak, erkölcsének és jellemének, melyben uralkodik, melyből származott, s melynek, úgy szólván, mintaképe és társadalmi szervezetének hű visszatükrözése. Mik a Caesarok a diadalmas Romára a Capetek az arisztokratái és hűbéri Franciaországra, a Stuartok a katolikus és lovagias Angliára, a Habsburgok Németországra nézve voltak, ugyanazok valának a Románoffok Oroszországra nézve. Nagy Péter lépett ki első a már változó s keresztyénségi szel- lemben fölvegyülő vadságból. Ő a slavismus és keresztyénség e fölvegyítése által valami újat, s különösen férfiasat hozott az elaggó Europa társadalmába, mi nem volt többé vadság s még nem volt polgárisultság. A politikai és valási élet hirtelen kezdett nyilatkozni a roppant, s egy ember lángesze által egyesített birodalomban, de hol társadalmi élet még nem létezett. A hatalmi tekintély megalakult, s a jog elemi fogalmai sem valának még ismeretesek. E hatvan millió rabszolgából álló birodalom újjászületett, hogy egyetlen főnök akaratában éljen, kiben nem csupán a politikai és polgári hatalom, hanem ezen fölül a változhatlan és szentesített dogma is megtestesült. A földteke e legroppantabb birodalmában nem volt egy talpalatnyi föld a szabadság — még a gondolkodás-szabadság számára sem. Engedelmisség volt az alattvalók egyetlen kötelessége, valamint a parancsnokság a fejedelem egyetlen joga. Hogy Oroszország oly gyorsan emelkedhessék oly nevezetes szerepre az európai mozgalomban: erre oly dicsőséges korszakok valának szükségesek, minők a szerencse által csaknem másfél századon át részéül jutottak; erre egy alapító kellett, mint I-ső Péter, és utódok, minők II-dik Katalin, Sándor és Miklós valának. E nép csak úgy rázhatta le magáról a vad- ságot, ha a despotismusnak adja át magát, s mint egy sereg halad előre a czárok tekintélye alatt.

A czárok e nemzetisége, melynek történelmi és erkölcsi jelleme csak a 18-dik század kezdetén nagy Péter uralkodásával merült fel, a gondviselés által magának a nemzetnek mintájára látszott alakitva lenni, melyben az visszatükröződött. Száz évi időköz alatt Péter és Miklós voltak talán a leg- tökéletesebb jellegek. Vegyüléke az ügyesség és erőnek, az előítélet- és láng- észnek, a nyerség- és bájnak, a számítás- és lelkesedésnek, a muszka szil- lajság- és görög finomságnak. E faj természetöknél, parancsoló arczkifejezé- söknél, harcias szellemöknél, lázas tevékenységöknél, s már óriási alkatuknál is uralkodásra látszattak teremtvé lenni. E hercegeket látva, nemcsak az uralkodásra temett fejedelem, hanem a parancsolni született ur is látható volt bennök.

Miklós czár a birodalmat elődeitől mindazon területi nagyobbodással vette át, melyet dicső őse tervezett. Nagy Péter nem elégedett meg azzal, hogy egy államot alapítson, egy fővárost építsen, egy hadsereget, hajóhadat, rend- őrséget szervezzen, s a kereskedelmet, művészetet és tudományokat fejlessze: ő Oroszország számára hat tartományt és három tengert hódított meg: meg- győzte XII-dik Károlyt, megalázta Svédországot, leigázta Németországot, megdöbenté a világot, II-dik Katalin Lengyelország jobb részét szerezte meg, megcsonkítá s birodalmába keblezte a Kaukazust, Georgiát, Krimiát, a Borysthenest, s hajóit a Feketengerre vezette, a Byzanczba vezető utat mu- tatva nekik. Sándor, utódja I-ső Pálnak, kinek armány- és izgalomteljes

uralkodása titokszerű és vérengző vonaglásban végződött, Sándor I-ső Napoleon ellen küzdött, megalakítá a szent-szövetséget, meghódítá az északi tartományokat, visszakapcsolta Finnlandot, s megszilárdítá uralmát a Fekete- és Kaspi tengeren, Georgia és négy persa tartomány végleges megnyerése által. Mindezen Svéd, Török és Persa területtől és nemzetiségtől elszakított foszlányokból alakult Oroszország szárazföldre és tengerre : egyesítve Europa és Azsia két roppant részét, utul szolgálva Persia és India közt, Németországot a szász föld és az aldunai fejlődéseknél érintve, mely utóbbiak a dunatorkulatokat keze ügyébe helyezték; a Feketetengeren Szebasztopol, a balti tengeren Kronstadt által uralkodva; birva négy fővárost, Varsót, Moszkvat, Szent-Pétervárat és Szebasztopot mindannyi várdaként, melynek fokáról a népek függetlenségével, Europa polgárosultságával, s a tengerek szabadságával daczolni látszott. Szóval : így alakult az ellensúly és vetélytárs nélküli, a Dardanellák felé lépésről lépésre haladó, s e szorosból a keletnek nyugot eleni félelmes Gibraltárját készítő Oroszország : ilyen ama birodalom, mely testvére I-ső Sándor halálával Miklóstra jutott.

Mivé lön e nagyszerű örökség Miklós csár kezei között? Jól viselte-e gondját? Uralma folytatása lön-e elődei munkáinak? Végrehajtotta-e az I-ső Péter céljaiból reája eső részt? Mit fog mondani a történelem e férfuról, ki Európában harmincz év óta oly nevezetes szerepet viselt, mit e végzettről, mely a század minden izgalmaiban, s az új világ minden rázkódásaiban részt vett, majd csilapítólag, mint 1848-ban, majd szítólag mint élete végső szakában?

Miklóssal a politikai szellem által megrostált, s a vallási érzelem által fokozott orosz dicsvág uralkodott.

E fejdelem fájának minden hatalmas tulajdonaival birt. Természete, vére, neveltetése, hagyományai, minden, uralgóvá tette őt. Látva őt úgy tetszett, mintha a királyságnak a nyugot bizonyos fajaiban kimerült és elaggult szelleme feltalálta, s visszanyerte volna zamatát, varázsát és férfiaságát egy új, s a polgárultság számára imént született nép fiatalágában.

Van e jellemben tagadhatlanul némi erős és nagyszerű, mi megdöbent és elcsábít; de hiányzik belőle az ember legnemesebb tulajdonaiak egyike, kivált ha ezen ember uralkodó : a jó s á g. A csár soha sem bocsátott meg. Autocrátiája nem csak korlátlan, de könyörületlen is volt. Kiséretében száműzés, jószágelkobzás, kivégeztetés valának. Ép oly lehetlen volt megindítani, mint meggyőzni őt; szive szint oly hajthatlan volt mint akarata.

Europa leigázására nyujtani ki Oroszország hatalmas karját; alárendelni Németországot, s átgázolni testén, ha szükség, a nyugotra intézendő csapás végett; a dunatorkolatot Ausztria kapui- és Niemen partjait Poroszország bejárata gyanánt őrzeni; elfojtani Lengyelország utolsó lüktetéseit, s nem engedni tölélni a nemzetiséget; mely a délvidéket az észak ellen védelmezé; a balti- és Feketetengert az orosz hajóhad fensősége alatt tartani, ott Kronstadt, itt Szebasztopol szárnyai alatt; a kelet gyeplőjét kezében tartani; meggyengíteni Törökországot, és kimeríteni, a nélkül, hogy megölné, s bevárni a kedvező időt, mikor a zsákmányra kelljen rohanni, melyet a csárok sasszeme egy század óta les; a szárazföld és tenger legerősebb sergeivel birni, hogy itt és ott ur legyen; kijelölni a jövőben a napot, melyen az óriás

egy határozó lépéssel áttör a Bosporuson, a Dardanellák kapuja elibe ül, s a szép földközi tengert orosz tóvá változtatja; terjeszteni a görög dogmát és Zsófia mecsetéből a jövő századok szent Péter templomát csinálni; szóval új római birodalmat új caesarokkal alkotni: ez volt Miklós császár politikája.

Ez azon politika, mely őt tronra léptének másodnapján, midőn alig jött még ki a moszkvai székesegyházból, hol isten előtt hajtá meg koronáját, hogy annál büszkébben viselhesse azt az emberek előtt — arra birta, hogy Persiának hadat izenjen, legszebb három tartományát elvegye s területe megcsonkítása által kincstárát kiapaszsza.

Ez azon politika, mely őt a Törökország elleni 1828-diki vállalatba vonta, ama vállalatba, melyben a nemes érzelem által rászedett Franciaország az orosz dicsvágyat több nagylelkűséggel mint ovatossággal szolgálta, midőn Navarin mellett a török hajóhadat megsemmítette, mi a szinopei veszedelmek lehetővé előhírnöke.

Ez azon politika, mely, miután Görögországban befejezte munkáját, elszakasztván Athent a török bitorlástól oly reményben, hogy majd orosz tartományt csinál abból, a Pruthon százezer embernél többet küldött át, a Balkánon diadalmasan áthatolt, s a drinápolyi békét tollba mondta, mely békekötés huszonöt év múlva a világot mai nap megrázó háborút kényszerüleg előidézte.

Ez azon politika, mely jövő céljai tekintetéből Perzia bejáratánál egy állomást jelölve ki magának, hogy ezen keresztül egész India mélyeig terjeszthesse uralma fenyegetését, — a Kaukazust támadta meg oly célból, hogy egy második utat nyithasson Törökországba magának, s elhárítson minden akadályt; és megkezdte a most is tartó hosszú háborút, melynek utóbbi szakában fölmerült Samil, egyike gyanánt ama népszerű hősöknek, kik a történelem drámáiban a gondviselés eszközeiként jelennek meg, védeni az igaz ügyet, lelkesíteni az emberiséget és költőivé tenni a véres harcokat.

Ez azon politika, mely mohón ragadta meg az alkalmat Törökország védelmére kelni, hogy aztán annál biztosabban alázhassa meg; mely Orloff gróf alatt félelmetes hajóhadat küldött a Bosporusba; mely a fellázadt Ibrahim által fenyegetett Konstantinápolyt védelmezte és a romlást okozó védelem dija fejében az unkiar-skelessei szerződvényt hozta vissza, Törökország szolgasága, s Oroszország fensősége új czimeként.

Végre ez azon politika, mely kényszerüleg előidézte, s megkezdte a jelen háborút, s Európát ama zavarteljes állapotba helyezte, melyben 45 évi áldásdus béke után jelenleg van.

Kétségkívül, Miklós császárnak még a legnagyobbavagyóbb előde sem tagadhatott volna meg egy órát ezen harmincz évi hosszú uralomból. Sőt ez volt a legügyesebb, legrugékonnyabb, legnagyobbszerű orosz politika. Ez egy időben sem fejtetett ki nagyobb biztonsággal, állhatatossággal, önkakarattal és ügyességgel. Nagy Péternek bizonyítva több lángesze volt mint utódának, az ő uralma csodálatosb és emlékezetesb maradánt mint Miklósé; mert ő egy birodalmat alapított a barbárság rendtelenségében és zavarában: ő szervező és hódító volt: de Oroszország hatalmas keze alatt nem volt egyéb, mint alap-terv. Katalin a tervet befestette és szélesítette. Sándor azt költőisíté. Miklós azt tökélyesbitette, s mindent előkészített, hogy a bevezést valósítsa azon

átalános szolgaság által, mi előérzete és fájdalmas aggodalma vala a szent-ilonai dicső fogolynak, midőn köszikláján jövendölt.

Európa lassanként megszokta, hogy egy nép fölötté erkölcsi fensőséggel birjon. Németország, melyet legközelebről fenyegetett, szükség és balsorsa következtében szomoruan mondott le. A nyugoti forradalomtólí félelme, a francia császársággal folytatott hosszú harcza, az őt gyengítő érdek- és nemzetiségi megoszlások önkénytelenül vonták oda, hogy a megaláztatásban keressen menedéket, Miklós czár fenséges testvéreit inkább gyámoltai- mint szövetségeseiül tekinté; ő nálok uralkodott. Mind ezen államokba úgy ment mint haza. Ezredeik fölött úgy tartott szemlét mint magáéin, közepette a népek szomorúságának, melyek ezen dölyfös véduralom alatt szenvedtek. A fejdelmek és ministerek tanácsait, utmutásait, sőt rendeleteit fogadták. Szóval, még egy más fejdelem is volt Németországon, s ez — ő vala.

Németország kitünő államférfiai fájdalommal viselék ezen gyámsági lealacsonyítást, melyet nemsokára fényesen tagadott meg és utasított vissza a fiatal császár Ferencz József lovagias szive, kinek nemes példája követőkre fog találni.

Csak két elsőrendű állam maradt ezen uralkodó befolyáson kívül: Franciaország és Anglia, de megosztásuk tehetlenné tevé őket.

Miklós czár minden eszközzel haladott célja felé, most csellel majd erőszakkal; egyszer Németországot a forradalmak agyrémével ijesztve, más-szor Angliát kísértve meg Egyiptom csalétkével. Minden áron oly szövetségeseket akart, kiket ügyeinek szolgálni vagy megnyerni remélt. Taktikáját a körülmények szerint változtatá, szint oly hajthatlanul combinatioiban, mint szilárdul terveiben.

Mig a pártok által szakgatott, forradalmak által ingatott Franciaország sivar és emésztő harcok színhelye vala, addig Oroszország csendesesen és türelmesen fejté ki katonai és tengeri erejét. Europa bezárta szemeit, vagy egyébre gondolt, A szószék harczai; a polgárisodás műveinek fejlődései őt elfoglalták. A béke megszokása annyira távoltartá, hogy a háborutól félt, mi-alatt a népek és kormányok egyéb bajokkal vesződve vagy más gondok által elfoglalva ezen termékeny béke csalékony biztonságát élvezék, Oroszország örködött és a végzetes órára várt.

A császárság Franciaország egységét visszaállítván, a világban Oroszország ellensúlyává lett; ez megtöré a szent-szövetséget, felszabadítá Németországot és az europai sulygyen föltételeit helyreállítá. A császárság szövetség vala Európával; de ez által nem lett senkinek versenytársa vagy elkötelezettje: ő szövetségese lett mind a nagy mind a másodrendű államoknak, és ezeu helyzet valamikor akadály lehetett Oroszország eldtt.

Miklós czár birt oly belátással, hogy ezt fölfogja, és ő annyi elhatározással, hogy megkísértse a dolgok oly állapotának megelőzését, mely ha irányában ellenállási ponttá alakul, minden népek- és kormányoknak összese-reglési központot nyujt.

Azt hívé, hogy a császárság nincs jól megállapítva, s hogy a császárt rosszul fogták föl; azt hívé, hogy Europa ingadozó vagy ellenséges. Ő csalódott. Előrelátásai egymásután czáfoltattak meg az események által. Törökország, melyről hívé, hogy tehetetlen, mint sorompó állt ellene elcsüggedésében, és sergeit a Dunától visszavonta. Anglia, melyet a Napoleon név és a

császári kormányzattal kiengesztelhetlennek hitt Franciaország benső szövetségesévé kelt. Maga Ausztria elpártol befolyása alól, hogy szövetségesünk legyen. Egész Németország öntudalma ezen általános ellenálláshoz csatlakozott. Oroszország maga esett az általa kiterjesztett hálóba, s elszigeteltségbe záratott, melybe bennünket remélt szorítani.

Ekkor tárult föl a világ előtt azon fejedelem mérséklettségének nagy és nevezetes látványa, kit neve és vére természetesen háborúra ingerelhetne, s ki a hazafiás józanokosság által minden inger fölött uralkodva a kibékülés utolsó eszközét is kiüríté. Napoleon császár a békét védelmezve, a kötéseket tisztelve, az eurpai rendet fentartva, Europa bizalmát megnyerte és hazáját azon helyzetbe tevé, mely természetéhez és történetéhez illik. Ő XIV-dik Lajos és I-ső Napoleon legmagasb és legtörvénytzerűbb nagyravágyását valósítá, kik, egyik mint másik, különböző szempontokból folytattak háborút kevésbé a hódítás dicsősége-, mint azon szilárdabb és komolyabb dicsőségért, hogy Franciaország befolyását megalapítsák és minden nagy állam természetes szövetségesévé tegyék.

Miklós czárnak majdnem rögtöni halála népe életének oly pillanatában, oly nagy krízis közepett, midőn Oroszország földé megtámadva, midőn legjelentékenyebb erő helye sergeink által ostromolva van, azon események egyike, melyek előtt az ész úgy hajlik meg, mint az isteni gondviselés megható nyilatkozványa előtt.

Mik lesznek következményei ezen villámcsapásnak, mely lesújtá ama kitűnő és dicső főt, melyben élt harmincz év alatt a czárok hagyománya, eszméjük, nagyravágyásuk és Oroszország rugalmas ereje? : ezt ma senki sem tudja megmondani. Mi csak annyit mondhatunk, hogy oly birodalomban, mint a nagy Péter által alapított, hol az egyének semmik, hol a legnagyobb nemes urak, kiket neveltetésök, udvariságuk és a művészet iránti szeretetök egyaránt emel magasra, csak a zsarnokság szenvedő eszközei; hol nincs ösztön, kezdeményezés, s más tevékenység, mint a mi a legfelsőbb urtól ered; hol maga a vallás a czár kezében nem egyéb mint eszköz a lelkiismeret lebilincsezésére, ily birodalomban a fejedelem az, ki az intézmények hiányát, a közerkölcsök nem létét és a jellemek eltűnését pótolja.

Miklós czár történeti nagysága elvitázhatlan, nem félünk azt elismerni; de egyedül az orosz szellem kifolyása. Némileg szlávós az, mint eredete.

Sándor czár, az új uralkodó, okulva azon nagy tanulságok által, melyeket elődének a legközelebbi években követett eljárás nyujt, fölfogandja a számára fentartott nagy szerepet. Fölhagyván atyjának veszélyes politikájával, tőle függ visszaadni Oroszország nyugalalmát, s megtartani helyét a világban, tronralépését az eurpai társadalom általános érdekeivel kibékülő politikával kezdvén meg.

Innen magyarázhatni meg, hogy e váratlan esemény által előidézett fölindulásba annyi remény vegyül. Az nem nagy nemzet mint a miénk, mely ör-

vend ellensége halálán, bár mely hatalmas volt legyen is. De az egész világ gondolja, hogy az isten keze kiragadván a harczból azon fejdelmet, ki azt kezdette, a világ békéjének főakadályát elhárítja.

Mi Franciaországot illeti, mely részrehajlatlanul és nyugodtan áll korporsója előtt, bizalmát nem egy ellenségének kimultából meríti; azt meríti szövetségeseinek loyális segélyéből, hadsergeinek hősiességéből, és ügyének igazságosságából. Franciaország csak azért kezdett háborút oly erélyesen, s folytatja azt oly kitartással, hogy megszilárdítsa azon nagyravágyás áltai fenyegetett súlyegyent, melyre a közvélemény kárkozatot mondott, mielőtt a historia reá bírói ítéletét kimondotta volna“

Szóról szóra átvettem a hirlapokból a francia kormánylap nevezetes cikkét.

S most egy megjegyzést kell tennem, mely a közelebbi havak történetének felvilágosításául szolgál.

A kik a Moniteurnek általam ritkított betűkkel irt nézetében voltak; a kik azt hitték, hogy Muszkaország oly birodalom, hol az egyének semmik, hol az aristocratia a zsarnokság szenvedőleges eszköze, hol nincs ösztön, kezdeményezés, s más tevékenység mint a mi a legfelsőbb urtól ered, s hol maga a vallás a czár kezében nem egyéb mint eszköz a lelkiismeret lebilincselésére; szóval, a kik arról voltak meggyőződve, hogy Oroszországban nincs semmi erkölcsi kötelezettség és semmi erkölcsi s politikai erő befolyása alatt a czár: az ily egyének semmit sem kétkedtek, miként a háborút gerjesztő Miklós czár szemének behunyásával kialszik a háboru fáklája is, s rögtön elkezdődik a fölfegyverzett s küzdő Európának békéje, nyugalma, s azon aranyideje, melyben a lópor és hadkészletek helyett a kereskedelmi kötegeknek hajóra, vaspályára és tengelyre szállításáról kell csak gondoskodni.

Okoskodásuk természetes volt, ha az alapot, melyre épült, igaznak találjuk.

Ezen alap első tekintetre majdnem kétségtelennek is látszik, kivált bizonyos észjárásuak előtt, s kivált, ha ezen észjárást támogatják bizonyos vágyak, bizonyos szükségek.

Europa az anyagi érdekek által úgy el van foglalva, hogy egy hoszu háboru kellemetlenségeivel kibékülni nem könnyen tud. — Most a harcok által többet szenved az iparos és kereskedő osztály, mint a sereg. A katona lelkesülten megy a golyó elé, s életéért, melyet a halál ragad el, nyeri a dicsőséget, a szép emléket, a haza háláját, a történet örökzöld babérjait. De a kereskedőt és iparost nem lelkesitheti az, ha életereje, t. i. a pénz és hitel a háboru költségei miatt naponként apad; ha az ostromzárak és elfog-

lalások a vásárpiazzokat, melyeken készítményeit és áruit kicserélheti, szüntelenül csekélyebb számra szorítják, s ha naphoszat fárad, anélkül, hogy fényűzéshez vagy legalább kényelemhez szokott családját, a legdurvább nélkülözések kinjaitól oltalmazhatná. A katonánál a tábori nélkülözés még emeli a kedélyt és büszkévé teszi a jellemet; míg a bolt, gyár és műhely tulajdonosát a beállott szükség leveri, sőt gyakran aljasítja is. A csődöknek pedig, ha szintén a legdicsőbb háboru okozza is, nincs s nem fog soha lenni magasztaltatása és dicsfénye. Következésképp minél kifejtettebb valahol a polgárisodás, minél nagyobb a gyáripar és forgalom, s minél több ragadt a béke szelid foglalkozásaihoz: annál több egyén fogja a megindított háboruk gyors végét joslani: mert szivszakadva várja azt. Tudjuk pedig, hogy soha az anyagi érdekek inkább nem uralkodtak Európában, s több diadalt nem vívtak ki, mint jelenleg; miből azon okoskodást vonhatjuk le, hogy, egyéb hasonló körülmények közt, soha a béke után vágyók mennyisége nagyobb nem lehetett, mint most.

Ha már ezen békevágók oly általános eszméket hallanak, melyek annyiban igazak, hogy ellenkezőjök nincs papírra téve, nincs alaptörvények által kimondva, s melyek azt akarják bebizonyítani, hogy a csárok akaratján kívül semmi erő és erős befolyás nem létezik Oroszországban: akkor igen természetes, hogy a háborut előidéző Miklós csár halálával, a béke megkötését a világon legkönnyebb dolognak tekintik. Hiszen, ha csak egynek volt akaratja, s az megholt, annak, a ki utána az akaratjogban következik, nem lehet semmi, még erkölcsi korlátja is, a béke művének szabad kénye és kedve szerinti foganatosításában.

Ily hatást gyakorolt a nagy közönségnek háboru-ellenes részére a *Moniteur* czikke.

A ki e szép cikket írta, s ama rendkívüli belátású magas személy, kinek, tudtával jelenhetett az meg, kétségkívül nem tulajdonítottak oly értelmet sem Miklós csár sem utódja autocratiájának mint a mit, ha csak a szavakat tekintjük, a *Moniteur* soraiból kivonni lehet.

De a béke reményével magukat hivékenyen kecsegtetők betű szerint ragaszkodtak azon eszméhez, hogy Oroszországban — hol az egyének semmik, az aristocratia csak szenvedőleges szerepet visz és a vallás a csár kezében puszta eszköz — a véleményeknek nem lehet figyelmet érdemlő ereje, és az érdekek, melyek máshelyt

a nemzetek történetét végzetszerűleg fejlesztik, ott a politika irányára döntő hatással nem bírnak. S tehát Sándor czár, ki mindent tehet, kit senki sem gátol, s ki szelid jelleméről ismeretes, atyjának veszélyes politikájával könnyen felhagyhat, s minthogy egyedül tőle függ visszaadni Oroszország és Europa nyugalmát, ezen fáradságban sem kerülő lépest tronrajutásával rögtön megtenni el sem mulasztja.

Ily okoskodások által kapott lábra, s lön tulsúlyúvá a béke iránti bizodalom. Mindent vártak a bécsi konferenciáktól, mert minden harczágyat, egy egész politikai rendszert, Miklós czár korporsójába eltemetve hittek.

De előttem legalább világosnak látszik, hogy a mostani polgárisult Europa sorsára mély és állandó befolyást nagy terjedelme és népszáma mellett sem gyakorolhatott volna oly birodalom, melyben a véleményeknek semmi ereje nincs, s melyben az autocratia hatalmát nem támogatják, sőt kormányozzák is, hatalmas érdekek, és befolyások.

A vélemények ereje, az érdekek sulya, a visszaidézhetlen vágyak és végzetszerű törekvések jelei nem csak a sajtóban, a szószék által, vagy a közjogi intézmények útján szoktak nyilvánulni. Ezer más módon és formákban szólamlanak azok meg, s bírnak erkölcsi kényszerrel.

A hol hagyományos politika van, mely évek hosszú során át szigorú következetességgel halad céljai felé, a hol egy diplomatiái iskola nőtte magát ki, mely hihetetlen ügyességgel és tapintattal kezeli a kérdéseket, s eszméit és irányait kézzől kézre szállítja tovább; a hol az aristocratiát — bár politikai jogokkal nem bír — befolyás és tekintély veszi körül, mint légkör — melyet beszivunk, s melyben mozgunk, a hol mindig kiebb terjeszkedő nemzeti vágyak vannak, hódítási és olvasztási törekvések által nyilvánulók; a hol, végre oly vallásos buzgóság, vallásos türelmetlenség és vallásos politika uralkodik, mint Oroszországban: ott akár mekkora elméletileg a czárok hatalma a valóságban mégis rendkívül korlátolva van a vélemények ereje által. S a politikában nem fő kérdés, hogy minő érdekeknek van írott joga, hanem az, hogy minő érdekeknek van oly befolyása az eseményekre, mintha teljes joga volna azokra befolylni.

És Miklos czár nagyságának kulcsa éppen abban rejlett, hogy ezen hatalmas érdekeket szolgálta, midőn egyszersmind szabályozá és nemesíté.

Halálával képviseltethetnek ugyan rosszabbul ezen érdekek; de nem tolathatnak hátra, s annál kevésbé áldoztathatnak önként föl.

Ez okból én részemről Sándor czár tronraléptével még egy nappal sem hittem közelebb érkezettnek a békét.

Az uj uralkodó következő manifestummal adá a nagy eseményt hű alattvalóinak tudtul.

„Az Ur kifürkészhetlen akaratának úgy tetszett, mindnyájunkat váratlan, borzasztó csapással sújtani. A mi legszeretettebb atyánk, Pawlovich Miklós Urunk és Császáruk, rövid de sulyos betegség után, mely az utolsó napokban hihetetlen gyorsasággal fejlődött ki, mai napon mart. 2-kán kimult. — Fájdalunkat, mely összes bű alattvalóink fájdalma is, kifejezni semmiféle szavak sem képesek. Midőn az isteni gondviselés titokteljes határozatai előtt meghajlunk, egyedül nála keresünk vigasztalást, s egyedül tőle várjuk, hogy nekünk erőt kölcsönzend, az akarata által ránk szabott terhet elviselni. Valamint a mi, általunk siratott legdrágább atyánk minden erőfeszítéseit, életének minden óráit az alattvalóinak jóléte iránti fáradozásai- és gondoskodásainak szentelte, ugy mi is ezen szomorú, de inepélyesen fontos órában, midőn az orosz birodalom, s az ettől elválaszthatlan Lengyel királyság és Finnland nagyhercezség örökölránk esett tronját elfoglaljuk, a láthatlanul körülünk uralkodó Isten színe előtt azon szent fogadást tesszük, hogy hazánk jollétét folyvást mint egyedüli czélt tartandjuk szem előtt. S ekkép a gondviselés, mely minket e nagy hivatásra kiszemelt, vezessen és ótalmazzon bennünket, hogy Oroszországot a hatalom és dicsőség legfőbb polczán megtartsuk, s felséges elődeink, Péter, Katalin, a boldogult Sándor és felejtethlen atyánk szakadatlan vágyai és czélzatai általunk teljesezésbe menjenek,

Szeretett alattvalóink megpróbált buzgósága, a legmagosabb Lény ol-tára előtt a mieinkkel egyesített imáik lesznek a mi támaszunk. Mi felhívjuk őket erre, midőn egyszersmind megparancsoljuk, hogy nekünk és tron-örökösünk Czezarewits Alexandrowits Miklós nagyherceg ő császári fenségének a hűség esküjét letegyék.

Kelt Szent-Pétervárott martius 2-kán Krisztus születése után 1855-dik, s uralkodásunk első évében.

Az eredeti ő császári felsége által sajátkezüleg van aláírva. —
S á n d o r.“

Ezen manifestum is annyiban kiválóbb jelentékenységgel bír, a mennyihen az ifju czár Oroszország azon hódító és organizáló

fejdelmait tüzi eszményképül maga elébe, kik a birodalom területeit leginkább növelték, kik sláv törekvésüket leginkább táplálták, kik a Fekete-tenger elfoglalásával és majdnem kizáró birtokbavételével igyekeztek Konstantinápolyhoz közel jutni, kik Törökországot mint barát és ellenség rendszeresen gyöngítették, kik Európát legtöbbet nyugtalaníták, és az orosz hódító politikának alapítói vagy tovább fejlesztői voltak.

Ezen czárok vágyait és czélzatait igéri Sándor czár teljesíteni; mi bizony nem sok kezesség a békére.

Trónralépte után való nap az orosz csapatokhoz intézett következő napi parancsai jelentek meg, melyeknek hangja szintén fegyelemre méltó.

I. Vitéz harcosok, hű védői az egyháznak, trónnak és hazának!

A mindenható istennek tetszett, minket a legkeserűbb és legsúlyosabb veszteséggel meglátogatni. Közös atyánk és jótevőnktől fosztatánk meg.

Közepette a fáradhatlan gondoskodásnak Oroszország jólétéről, s az orosz fegyverek dicsőségéről, szeretett atyám Pawlovich Miklós császár örök életre átszenderült.

Utolsó szavai valának: „Áldásom a dicsőséges hű gárdára, mely Oroszországot 1825-ban megmentette, s a szintoly vitéz és hű hadsereg és flottára! Imádkozom Istenhez, hogy azokban mindig ugyanazon bátorságot, ugyanazon szelemet megtartsa, melyek által nálam magukat kitüntették. Mig e szellem él, a birodalom biztonsága ki- és befelé nincsen veszélyezve. és jaj ellenségeinek! Én szerettem katonáimat mint gyermekeimet. És megkísértém, mennyire tehetségemben állt, helyzetökön javítani; ha ez nekem nem sikerülhetett mindenütt, úgy ennek oka nem akarathiány volt, hanem az, hogy azt jobban nem bírtam kigondolni vagy többet nem tehettem.“ Őriztétek sziveitekben ezen felejthetetlen szavakat, mint bizonyosságát őszinte szeretetének, melyben Én teljesen osztozom, mint zálogát a ti ragaszkodástoknak Hozzám és Oroszországhoz.

II. Vitéz harcosok, bátor küzdőtársai a ti istenben boldogult legmagasb vezérteknek. Ti szivetekbe véstétek gyöngéd atyai szeretetének utolsó nyilatkozatait. E szeretetnek jelül, gárda csapatok, első tábornoki testület és Suwaroff herczeg generalissimus gránatos ezrede, néktek ajánlék az ő felsége saját egyenruháit, melyet ő, a ti jótevőtök, magadani méltóztatott. Őriztétek e zálogot és tartásot azt meg köztetek mint szentséget és a jövő nemzedékre nézve is felejthetetlen emléket.

Ezenfelül parancsolom. 1) Azon lovas és gyalog századokban, melyek ő császári felsége nevével viselték, minden rangok a vállrojtokon és lemezeken I-ő Miklós császár ő felsége névjegyét viseljék, míg csak azok közül, kik az 1855-ik év martius havának 2-kán a lajstromon álltak, ezen gyalog vagy lovas századokban marad valaki. 2) Ugyanezen névjegyét szintugy azon tábornokok, kik a császár ő felsége személye körül voltak valamint azon fő- és had-

segédek is, kik ő felsége mellett léteztek, s kik azzal eddig birtak, ezentulre is megtartsák.

Sorainkban minden időben éljen első Miklós szent emléke, legyen az ellenségeink réme és a haza dicsősége.

Ilyen, harcziás szavak, s magasztos emlékek varázsa által buzditó napiparancsok után nem sokára, a legfelsőbb és a czár elnöksége alatt álló vallási testület, t. i. az igazgató szent-zsinat egy (martius 19-ken kelt) felszólítást intézett „az igazhivő Oroszország minden szeretett és hű gyermekeihez“ melyben a megrendelt általános népfegyverzésre utalással, a szent vallás harczában bátor küzdés és biztos kitartásra hív föl, s az ég mindenható segélyét az egyház és trón vitéz védelmezőinek biztosítja.

„Ti tudjátok, így szól a bevezetésben, mily igazságtalan harcot támasztottak hazánk ellen azért, mert az áldott és örökké dicsó emlékezetű nagy császár, az igazhivő egyház védelmezőjének szent kötelességét követve, az ottomán Portától a jogszerű szent keleti egyház megsértett jogainak helyreállítását, s keresztény hitsorsosainak súlyos inség alóli fölmentetését követelte. Ti tudjátok azt is, általános meglepetésre, hogy a Krisztus keresztjének ellenségei támaszt találtak két nyugoti hatalomban, melyek magokat keresztényeknek nevezik, s tüzzel és karddal, Oroszország által nem sértve, országunkba betörték. Az ő sergeik, a hitelenekhez hasonlóan, vallásunk szentségeiből gunyt üttek; ők az Ur sirja mellett ima óráit az Istentől védett Odessa város megrohanására választák, s aztán egyház-rabló szándékkal a békes Solowetz kolostort támadták meg, az isten templomait védtelen helyeken szétrombolták, s nem átalák, szegény és gyámoltalan lakosok vagyonát meg-rablani, s elpusztítani. De az istennek, az igazság leghatalmasabb őtalmazójának akarata szerint, az ellenségek gonosz tettei reájok nézve sikertelenek voltak. Támadásaik ismételt visszaveretésében, a Feketenger viharaiban, hajóik szétrombolásában, és a hadsoraikat irtó halálos betegségekben lön az Ur mindenható keze láthatóvá, ki a mi közös harcosunk. Elkeseredve veszteségeik által, az ellenségek bűnös szövetségöket számos új erővel törekszenek erősíteni s új támadásokra készülnek az orosz föld ellen melynek őtalma új áldozatokat és új tetteket kíván, a mint arra Isten a mennyei lakokba kelt föl-kentjének szavai által felhívott. Oroszország e harcot nem kereste: a harcz-kényszerített; így teljesüljen az isten akarata, és „a háborúság szerzője ellen az isten van.“ (Máte 16. 18.) Még honunk határain belől is, igazhivő oroszok, az egyházat ellenségeink részéről kigunyolás fenyegeti. Míg ti lehelni fogtok, lelkeitek anyját, boldogságotk kezestet, vallástoknak, ez egyedül idvezető vallásnak alapítóját, mely nélkül senki a mennyek országát meg nem pillantja, nem fogjátok meggyaláznai engedni. — A ti elődeitek Dimitri Donski herczeggel az orosz föld függetlenségét a hitelenek igájától vérökkel vásároltak meg, Potscharki és Mininnel a czár igaz vallását és jogszerű trónját őtalmarták, és szent Sándor alatt a hazát számtalan idegen seregek ellen megvédelmezték. Most elöttetek is ily szent vállalat áll, s ti arra méltóknak fogtok mutatkozni.“

Miután továbbá a felszólításban minden osztályok a bizalomteljes harczkészségre, s nevezetesen a felsőség iránti engedelmes-ségre — azon istennek tetsző engedelmességre, mely által Oroszország mindig nagy volt — intve lönek, az atyák- és anyákhoz történik felhívás, hogy az uralkodóház nagy példáját szem előtt tartás. „A nagyhercegek — szólt buzdítva a szent zsinat proclamatioja — felséges szülőik áldásával siettek a harczra, a ti védelmetekre, vallástok és hazátok védelmére, s ti késni fognátok-e, gyermekeiteket a császár felhívására elküldeni?”

Végre a papok hivatnak föl, hogy „községeiket meggyőzzék, mikép a jelen harcz a sötétség fejedelmének régi harcza Krisztus birodalma ellen (Efész. II. 2. fejezet), s azokat a vallás és az isteni kegyelembe vetett bizodalom erejével fölfegyverezzék.“

Az egész iratot pedig egy ima fejezi be Oroszország hatalma, dicsősége és becsületéért, s a Krisztus harczosainak győzelméért.

Az igazgató szent-zsinat ezen felszólításával erélyességben versenyez magának Sándor császárnak a szent-pétervári nemesség egy küldöttségéhez intézett szónoklata, mely így végződik: „Én egész reményemet bennetek helyezem, legyetek irántam teljes bizodalommal. Ünnepelesen kinyilatkoztatom, hogy ellenségeinknek egy talpalattnyi földet sem engedek át az orosz területből. Fogom tudni őket megakadályozni, hogy tovább benyomulhassanak a hazai földön, és soha, de soha — inkább száradjon el karom — nem fogom nevemet oly szerződvény alá jegyezni, mely legkevesebb bánthatná a nemzeti becsületet.“

Mig Sándor császár a birodalom belsőjében oly nagy szabályokban folytatta a hadi készületeket, úgy kívánt magára a tömegre hatni a vallásos és nemzeti szenvedélyekre hivatkozással, mint a hogy néhai atyja tevő: addig az ő agg ministere, Nesselrode gróf szintén azon békes és sima nyelven irt körjegyzékeket az europai udvarokhoz, s az orosz követek s diplomaták szintén azon általános ígéretekkel táplálák a nyugalom után sovárgókat, mint Miklós császár alatt.

Különben is az új uralkodó egészen a régi befolyásoktól vétetett körül, egészen az apa hű tanácsadóira támaszkodik.

A trónváltozás egy ember megbukásába, egy terv visszavetésébe, egy érdek fölláldozásába, egy csel széttépésébe sem került.

A seregvézénylet körül, de tisztán csak katonai tekintetből,

javitások, leléptetések és új kinevezések; azonban a kormányzat, a diplomácia, és magas politika az eddigi kezekben, az eddigi irány mellett maradt.

Az ó-orosz párt, melynek engedve indított Miklós háborút, most is hagyá a sima és nyájas Nesselrode által, ki mérséklettséget tanácsolt vala, kezelteni a hódítási politikát. Ugy látszik a moszkvai magas aristocrácia s a sláv törekvések barátjai megelégtültek azzal, hogy óriás mérvekben szerveztetik a háború; viszont az ugynevezett német párt megelégtült: ha a hivatalhelyekről le nem szorítatik, ha a diplomácia terén tapasztalatait és simaságát kifejtheti, s ha módjában van a legszélsőbb eszközök használatát, ha nem is vizatiltani, legalább halasztani vagy a mennnyire lehet egyensúlyozni.

S ezen megjegyzéssel térjünk a bécsi konferenciákra.

II.

Miklós csár elvileg elfogadta, mint egyezkedési alapot, a négy pontot, s a kormányoktól nyerendő újabb utasításokig félbeszakított bécsi értekezletek majdnem congressussá alakulva valának ismét megnyitandók, midőn a csár véletlen halálának híre Bécsbe érkezék.

Ez néhány napi halasztást tönk szüségessé, míg t. i. az új csár kellő intézkedéseket tehet.

Csakhamar Pétervárról Goresakoff herceg és társa értesültek, hogy helyeiken maradhatnak.

Nesselrode gróf pedig marcius 10-kén egy békes hajlamu köriratot adott az európai közönség számára ki, melynek célja volt az érzelmeket az új fejedelem részére hangolni és a kiegyenlítés iránti reményeknek táplálékot nyújtani.

E körirat világosan kifejezi, hogy Sándor csár kötelességének tartja, „azon békenemű befejezésére szentelni gondjait, melynek alapjait már Miklós csár szentesítette“ De midőn más szavakkal és nagy általánosságban a 4. pont tartalmát említi, hozzáteszi, miként a csár törekvése: a nagyhatalmak versenyzéseit Keleten megszüntetni, hogy új bonyodalmak ismétlésének eleje vétessék. Mely nyilatkozat által Nesselrode gróf a folyamatosan lévő háború keletkezésének okát a muszkákról egyene-

sen az angolokra és francziákra veté vissza, s következöleg a vérontások és az európai sulyegyen fölbomlása miatti erkölcsi felelősséget is. Aztán mintegy 5-dik pontul látszott fölállítani: az angol és franczia versenygések okainak megszüntetését Keleten. E messze kinyuló, a bizonytalanba és határozatlanba átesapó pont, a követelési helyzetbe tette Muszkaországot a szövetségeseikkel szemben, s gyanítani engedé, hogy ha tőle engedélyeket kívánnak nyugotiak, viszont neki is vannak ellenkivánatai, melyekkel föllépni fog. Mik és mekkora sulyúak? azt a körirat teljes homályban hagyá. Egyébiránt, ha a versenyzési phrasisnak volt valami titkos czélja, az hihetőleg a negyedik pont tárgyalásakor bukkant volna ki, hogy akkor akassza meg a tanácskozások folyamát.

Nesselrode gróf körirata a 3-dik pont elvének említésében is, az augusztus 8-kai jegyzékváltásban foglalt értelméztől eltért, s különben eléggé óvatos szerkezete mellett is sejdíteni hagyá, az 1841-ki szerződés revisioját illetőleg Oroszország nem hajlandó többet engedni, mint a Dardanelláknak nyitva tartását minden nemzetek hajói számára. Mi más szóval azt tev: miként Oroszország a Feketetengeren uralkodni akar, s még azonfelül a Középtengerre is szeretne nyomulni, s nem bánja, ha neki megengedték, alkalmas időben Konstantinápolyt a görög tengerek felől is megtámadni

E szerint tehát Nesselrode gróf békét lehellő körirata, a négy pont közül a két utolsóra nézve csoportos aggodalmakat hagyott fenn.

Azonban a bécsi értekezletek által érdekelt többi nagyhatalmak semmi alkalmat nem akartak elmulatni, mely a világ előtt nyilvánossá tegye, hogy valamint nem ők azok, kik a háborut előidézték, szintugy nem nekik tulajdonítható, ha a négy pontok alapján — melyen tul annyi vér- és pénzáldozat után, most sem akarnak terjeszkedni — az Europa nyugalmát visszahozó béke nem köttethetik meg,

Marczius 15-kén tehát újra elkezdődtek a bécsi értekezletek. A konferenzia tagjai következők valának: Ausztria részéről Buol-Schauenstein gróf titkos tanácsos, császári királyi ház- és külügyminister, ki előbb stuttgardi, majd turini, s később pétervári követ volt, honnan a dresdai konferenziákra hivatott, melyekben Poroszországnak a német szövetségi

elnökség s más azzal kapcsolatban levő kérdések fölötti vitái folytak Ausztriával. A tanácskozmányok berekesztésével Buol gróf nem tért többé Pétervárra vissza, hanem kormánya által angol követté neveztetett ki, s Londonban mulatott mindaddig, míg Schwarzenberg herceg halálával, mostani magas hivatalára emelteték. Atyja szintén osztrák minister volt. Továbbá Osten-Prokesch báró altábornagy. Stajer születésű. Saját érdemei által lett előbb lovaggá, később báróvá. Mint tudományos író és költő figyelmet gerjesztett; de híré a diplomatiai pályán, s a keleti viszonyokrak mély ismerete által alapította meg. 1834-ben atheni követ volt, 1849-ben berlinivé lön, s most a német szövetséggyűlés elnök-követje.

Franciaország részéről: Bourqueney báró, jelenleg bécsi követ. Fiatalkorában hírlapíró volt, s a Journal des Débatsban vezércikkjei különös tapintat és finom irály által vonták a kormány figyelmét magokra. E lap főszerkesztője befolyásos egyén lévén, kivitte, hogy Bourqueney a diplomatiai pályára alkalmaztassék. Lajos Fülöp király uralkodásának későbbi éveiben kostantinápolyi követté nevezte őt ki, hol a februari forradalom érte. Az orleansi dynastia megbukása és a köztársaság kikiáltatása után hivataláról lemondott, s magányba vonult, mig nem Napoleon által ismét alkalmazást nyert. Továbbá: Drouin de l'Huys, külügyminister, kit már olvasóim a Népkönyv régiebb füzeteiből is ismerhetnek.

Anglia részéről: Westmoreland gróf, felsőházi tag, s politikai véleményénél fogva a tory-párthoz és a magas-egyház jogait buzgón védők sorába tartozik. A legfőbb angol családokkal rokonsági viszonyban áll, s a boldogult hannoveri királynak barátja volt. Nagy zenész és a szépművészet kedvelője. Midőn a közlelbbi europai forradalmak alatt Anglia helyzete Ausztria irányában kedvezőtlené vált, s Palmerston a közelítés szükségét mélyen kezdé érezni, Westmoreland grófot nevezteté a királyné által bécsi követté ki, remélvén, hogy másoknál könnyebben fogadtatik szerénysége és megnyerő modora végett el. Westmorelandnak sikerült is, bár nem minden nehézség és időhaladék nélkül, 1851-ben decz. 13-kán Ő Felsege által elfogadtatni, ámbár az akkori angol kormány irányában a megingatott bizodalom még épen nem volt visszaállítva. Továbbá: Russel lord, gyarmatügyi minister. Bedford herceg fia, s a whig-párt feje. Multja legalább nagyobb kör-

vonatokban alkalmasint mindnyájunk által ismeretes. Tudjuk, hogy a parlamenti reformban mennyire kitüntette magát, s hogy 1831-ben a Grey-kormány tagja volt. Azóta többször vitt tárczát, s jelenleg is az alsóházban vezérszónok.

Törökország részéről: Arif Effendi, bécsi követ; dúszgazdag család származéka. A híres ozmán tudósok sorába tartozik; de a francia nyelvet nem érti, s ezért lön szükségessé, hogy mellé segédül küldessék Ali basa, különböző időkben nagyvezér, tárcza nélküli minister, külügyminister, statustanács tagja, az új adórendszert kidolgozó bizottmány tagja, a státustanács elnöke, szóval, minden volt. Tapasztalata és világismerete nem közönséges, nyelvtudománya terjedt, s a francziát majdnem úgy beszéli, mintha Párisban született és vénült volna meg.

Oroszország részéről: Gorcsakoff herczeg, a néhai czár kedveltje, s az ó-orosz pártuakkal sok viszonyban álló férfit. 1832-ben már bécsi követ volt, s mint mondják, rendkívül jól szónokol. Továbbá. Titoff, hoszasan konstantinápolyi követ, ki a keleti kérdés minden részleteiben avatott, a török udvart és birodalmat tökéletesen ismeri s a keleti nyelvekben is jártassággal bír.

A bécsi értekezlet ezen valóságos tagjain kívül, még két egyén volt a tanácskozatokon jelen, t. i. Hammer-Purgstall a bécsi tudóstársaság tagja, nevezetes író s főként orientalista, kinek inkább csak az volt kötelessége, hogy a francziául nem tudó Arif Effendi számára írásban és szóval megmagyarázza a tanácskozások tárgyait és folyamát, s viszont előterjeszse Arif Effendi véleményeit; és Meysemburg báró udvari és ministeri tanácsos, ki jegyzőkönyv vitelére vala megbízva.

Az államférfiak közül, kiket elsoroltunk, a francia külügyminister csak az értekezletek végnapjaira érkezék, s mint hiszem, Ali basa sem volt a tárgyalás nagyobb része alatt jelen.

Ha a konferencia-tagok névlajstromán végig tekintünk két dolog tűnik rögtön szemünk elébe.

Egyik, hogy Poroszország nagyhatalmi helyzetének daczára nincs képviselve.

Ennek azon egyszerű oka volt, mert a konferenciákból ki-

záratéka, vagy tulajdonkép magát zárta ki a keleti ügyben követett politikája által.

Emlékszünk, hogy a négy ponthoz, melyek a bécsi tanácskozás alapjai, nem akart forma szerint járulni, s midőn az orosz czár kiindulási pontul azokat elfogadta, akkor a berlini kabinet a hozzájárulás föltételül tevő; hogy előbb közöljék a nagyhatalmak a négy pont értelmezésére s foganatosítására vonatkozó terveiket vele; mert csak úgy ítélheti meg kötelezettségeit s a helyzetet, melynek elvállalására föl van szólítva. Azt is kívánta, hogy biztossítsák arról, miként semmi körülményekben nem fognak a szövetséges hatalmak a négy ponton túl Oroszország ellen követeléseket formálni, s akkor sem, ha a bécsi konferenzia eredmény nélkül bomlanék szét, s a háboru új erélylyel és az eddiginél sokkal nagyobb mérvekben folytattatnék.

Aztán Poroszország a december 2-kai szerződést, mely számára nyitva tartatott, aláírni vonakodék. Ezzel a világnak tudtul adá, hogy ha Oroszország minden békeföltéteket visszavetne, s Europa ellen a támadó háborut, — mely már annyi romlást szült, és jövődre annyi veszélylyel fenyeget — makacsul tovább küzdené is: a berlini kabinet még sem szándékoznék semlegességéből kilépni és elutasítja magától azon lehetőséget, hogy valaha az orosz czár seregei ellen egy ágyut elsüssön.

Ily kedvetlen hatást szült, s magyarázatokra adott alkalmat a december 2-ki szerződéshez nem járulása.

Poroszország érezvén az európai vélemény sulyát, mely ránehezedik s annak utókövetkezményeitől tartván, több diplomatáját utaztatá rendkívüli küldetéssel előbb Bécsbe, s aztán Bécsre neheztelve, Párisba és Londonba, hogy a decz. 2-kainál szelidebb kötményre léphessen a szövetséges hatalmakkal.

E diplomatái közül Wedell jutott csak sikerhez, a mennyiben III. Napoleon császárral igen kedvező feltételek alatt szerződött is, de a porosz király, kihez a megállapított pontok elküldettek, az egész szerződési tervet visszaveté, kijelentvén, hogy Wedell tábornok tovább terjeszkedett a nyert utasításoknál, s oly kötelezettségeket vállalt, mikre jogosítva nem volt.

Miután ezek történtek, lehetlen vala Poroszországtól a bécsi konferenziákban képviselőket fogadni el, s így maradt ki a nagyhatalmak tanácskozlataiból. —

Ellenben, mint a diplomaták névlajstromából láthatjuk, Tö-

rökország, mely eddig a nagyhatalmak konferenciájába soha részt nem vett, mely Európa ügyei iránt soha véleményező nem volt, most Bécsbe meghivatott, s mintegy a hatalmak sorába lépett, oly helyzetet foglalván el a nemzetek közti jog kéréseinek vitatásánál és az európai súlyegyenben, melyre virágzó állapotjában sem tartott számot.

A konferenciák megnyitása, mint tudva van, marcius 15-én történt az állami kancellariában.

Minthogy előre is titoktartásra kötelezték magokat a tagok, biztos forrásból mi sem közölhetjük a viták folyamát, s a mit mondani fogunk, bár igyekeztünk az igazságot eltalálni, még se vegyék olvasóink egész hitelességgel bírónak.

Az ülés Buol gróf üdvözlő beszédével nyílt meg, s kezdetben a legnyájasabb viszonyok állottak be a szövetségesek és Oroszország felhatalmazottjai közt, mi azon elhamarkodott hirre adott alkalmat, mintha az első ülésben már az alkudozások alapja a két részről megállapítatott volna; holott pedig az első ülés csak minden küldött teljhatalmának hitelesítésével, az elnök választásával, s egy szabályzat elfogadásával foglalkozott, melynek a congressus munkálatait meg kell könnyítenie.

Elnökül egyhangulag Buol gróft választák. Mi a szabályzatot illeti: abban egyeztek meg, hogy az 1815-ben a bécsi királygyűlés által zsinórmértékül vetthez alkalmazandják magokat. Például a küldöttek a francia betűrend szerint fognak szavazni s a jegyzőkönyveket is aláírni, úgy, hogy Ausztria kezdi, utána következik Franciaország, Nagybritannia, Oroszország, s végre Törökország zárja be a sorozatot. Minthogy a szavazat élő szóval történik, s az egymással annyira ellentétben álló érdekekkel hoszu és alapos tárgyalásokat foglal magában, a jegyzőkönyvek fogalmazásának rendkívüli szorgalom- és elővigyázattal kell történnie. Minek következményéül a konferencia minden héten csak három ülést tarthat, s a közbeeső szabad napokon a jegyzőkönyvek szerkesztetnek és revideáltatnak. Ez annyival is inkább szükséges vala, mert egypárt kivéve az ülések négy vagy öt óránál kevesebb ideig nem tartottak.

Miután már az első ülésben mindezen részletességek s mellék-

kérdések el valának intézve, 17-kén a tárgy lényegébe bocsátkoztak s legelőször is a december 28-ki jegyzőkönyvet vették elő. Ausztria annak jeléül, hogy egy eredménytelen, a kérdéseket megoldatlanul hátrábbutaló, új viszályok magvait magában rejtő, s inkább csak látszólagos mint valódi békét szintoly kevéssé fogadna el, mint a nyugoti hatalmak, a congressusnál azon indítványt tette, hogy a decz. 28-kai jegyzőkönyv részletesen tárgyalassék és szóról-szóra megállapitassék, mielőtt az Oroszország fölhatalmazottainak elfogadás végett előterjesztetnék. Ez határozatba is ment.

Buol gróf igen gyakorlati javaslata, mely 17-kén tul a tárgyalások zsinórmértékéül szolgált, röviden tehát oda ment ki: hogy a négy pontot a szövetséges hatalmak teljhatalmu küldöttjei egyenként az orosz követek elébe terjesztik, azon megegyezéseikkel együtt, melyek az illető pontra vonatkoznak, s annak horderejét és következményeit elhatározzák. Midőn aztán rendre mind a négy pontot értelmezéseivel együtt elfogadták volna az orosz felhatalmazottak, s többé semmi elv és tény fölötti vitatás nem foroghatott vala fön; akkor a részletes alkalmazásra, szóval, az egész békekötés okiratának fogalmazására került volna a sor, melynek ily eljárás után valóban kevés vitatárgyainak és oldatlan nehézségei fognának támadni.

Az ausztriai fölhatalmazottaknak — Buol gróf és Prokesch bárónak — határozott magatartása, valamint tökéletes egyetértése is a nyugoti hatalmak képviselőivel, Gorcsakoff herceget és Titoff urat csakhamar meggyőzhették vala a felől, hogy Oroszország csak teljes és őszinte engedmények által nyithat magának utat a harczból kimenekülésre.

Miután az orosz fölhatalmazottak az első garantiapont (t. i. a Dunafejedelemségekben a kizárólagos orosz protektorság megszüntetése) gyakorlati magyarázatát illetőleg a szövetséges hatalmak minden javaslatait és követeléseit elfogadták volna, csakugyan a kibékülésnek egy nevezetes akadály elhárultnak látszott.

De, hogy mikből állottak a szövetséges hatalmak javaslatai és követelései?: ezt én megmondani nem tudom.

Hihetőleg a szövetséges hatalmak együtt veszik vala át Moldova- s Oláhország fölötti véduralmat, s együtt organizálják a két fejedelemség beligazgatási gépezetét, s azon viszonyokat, melyek

a tartományokat a törökhöz mint tulajdonoshoz, és az oroszhoz meg a szövetséges hatalmakhoz, mint védurakhoz fogták volna kötni.

Hogy Szervia ujraszervezése és nemzetjogi helyzete szintén szóban forgott: ezt némelyek hiszik, mások kétségbe vonják.

A második garancia-pontra nézve is — mely a Duna torkolatának teljes felszabadítását tárgyazza — az orosz teljhatalmu küldöttek csakhamar két jelentékeny engedményt tettek. Az első engedmény egy ítélő-bizottmány — syndicatus — föllállításában állott, mely a nagyhatalmak küldötteiből s a porta egy küldöttjéből alakulna. Ezen syndicatusnak kell gondoskodni a szabad Duna-hajózás biztonságának eszközeiről. A második engedmény még nagyobb jelentőséggel bír. Az adriánápolyi szerződés erejénél fogva, t. i. Oroszország Törökországra azon kötelezettséget róttá, hogy a Dunatorkolat jobb partján, hol a folyam a két ország közti határt képezi, egy órányi távolságra semmi telepítvényt ne alapíthasson, úgy hogy a török területnek egészen lakhatlanul kellett maradnia. Hogy már most a Duna-hajózás szabadsága még jobban biztosítsék, a szövetséges hatalmak ugyanazon követelést tevék, hogy Oroszország a bal parton hasonló kötelezettségnek vesse magát alá, azaz: hogy rombolja szét mindazon telepítvényeket és erődöket, melyeket az adriánápolyi békekötés óta a Duna bal partján építetett, s hogy az orosz határterület a folyam balpartjától szintén egy órányira laktalanul maradjon. Oroszország, mint látszik, ezen engedményhez is beleegyezését adta, s így a két első biztosítéki pont megoldásra talált.

Gorcsakoff herezeg és Titoff ur diplomatiai tapintatának fényes jele a dec. 28-ki jegyzőkönyv két első pontjának a szövetségesek magyarázatával egyetemben történt elfogadása.

Ők a harmadik vagy negyedik pontnál tetszésök szerint megakaszthatták az értekezletet.

Ha a harmadik pontnál teszik, Muszkaország szándékolt lealáztatására hivatkozhatnak, s az orosz nemzeti érzelmet izgathatják magos fokra föl. Ha pedig a negyedik pontnál utasítanak vissza minden engedélyt, akkor a vallási rajongást zsákmányolhatják ki.

Sem a Duna szabad-hajózásának, sem a Dunafejedelemsé-

gek feletti kizárólagos véduralomnak kérdése ily előnyökkel nem kínálkozik.

Fitogathatta Europa előtt Oroszország, hogy békét ohajt, mert engedményeket nyújt; keesegtethette magát azzal, hogy Ausztria, ki közvetlenül a két első garantzia-pont által érdekeltek, kevesbbé fogja a háboru kérdését szívén hordani, sőt visszavonulhat a nyugoti hatalmaktól szövetségtől, ha ezek a harmadik vagy negyedik pontra vetik a fő súlyt; gondolható, s nem ok nélkül, hogy a szultán Moldvát és Oláhországot teljes fenségi joggal inkább vágnék birni, mint néhány idegen hatalmasság véduralma által korlátoltan, és ekként az orosz engedmények, még mielőtt valósággá válnának, már a Portának a szövetségesek iránti viszonyát tágíthatják.

Szóval, Goresakoff herczeg és Titoff ur rendkívüli ügyességgel vitték szerepöket, s ha czélt nem értek, nem saját hibájok, de a többi diplomaták érdeme; kik magos feladatuk színvonalán tudták magokat tartani.

Végre a 3-dik pontra került a sor, mely t. i. az orosz túlsúlynak a Feketetengeren leendő megszüntetését kívánta. E czélből az angol, francia, osztrák és török meghatalmazottak föl-szóliták, választana e kettő közül: vagy a czár csökkentse a Feketetengeren lévő hajóinak számát bizonyos csekély őzletre, melynél többet ott tartania ne szabadjon; vagy pedig egyezzek bele, hogy a Feketetenger jövőre egészen semleges tér legyen, azaz: hogy ottan egyetlen államnak se legyen szabad egyetlen hadihajót is tartani, minélfogva aztán e tenger a háboruk ellen biztosítva volna s csupán kereskedelmi tengerre válnék.

Az orosz meghatalmazottak két napi meggondolási haladékot kértek, s 21-kén, midőn a határidő eltelt, a 12-ki értekezletben mind a két föltételt kereken visszautasították; mire az ülésezés bizonytalan időre elnapoltatott. De a szövetséges hatalmak, hogy a háboruérti felelősség súlyát egészen Muszkaországra vethessék, türelmükből ki nem fogya, engedtek még egyszer Goresakoff herczegnek módot, a pétervári udvar akaratjának megkérdezésére. A telegráf tehát 22-kén több órán át ugyancsak igénybe vétetett, s az orosz meghatalmazottak 23-kán közölték a congressussal a czártól érkezett választ, mely ugy hangzott, hogy Oroszország maga részéről a 3-dik pontra nézve semmi új javaslatot nem tesz, de azt a szövetséges hatalmaktól várja. A szövetséges hatalmak

követei ennél fogva megújíták az april 19-ki ülésben tett két ajánlatot; azonban miután Gorcsakoff herczeg válasza erre ismét csak a régi volt, az értekezlet minden vitatkozás és eredmény nélkül feloszlott, a nélkül, hogy e tárgyalás jegyzőkönyvbe is foglaltatnék. Russel lord még az nap estve Londonba indult, s a francia külügyminiszter is az eltávozásra készületeket tön. De midőn már a béketanácskozlat befejezettnek tekinteték, Gorcsakoff herczeg Buol grófnak jelenté, hogy Pétervárról jött telegráfi sürgöny következtében még egy ajánlatot akar a 3-dik pont megoldására nézve előterjeszteni. Kivánságára tehát az értekezlet még helyben lévő tagjai april 26-kán összegyültek, s ekkor a herczeg ellenjavaslatként indítványozá, hogy a Dardanellák az 1840—1841-ki kötmények szerint maradjanak ezentul is zárva, s a czár tarthasson a Fekete-tengeren annyi hadi-hajót, a mennyit tetszik, valamint a szultán is; de a nyugoti hatalmaknak joguk legyen, ha a török az orosz által háboruval fenyegettetnék, segítségül jönni, s flottáikkal a Dardanellákba menni. E javaslat majdnem tréfásan hangzik, mert a régi állapot megújítása volna. Hacsak azt nem veszük engedménynek, hogy Konstantinápoly megtámadtatásakor, a nagy hatalmak egy hivatalos okirat előmutatása nélkül vitorlázhatnak a Dardanellák várai előtt el, a nélkül, mikép török golyók meglödőzzék őket, midőn a török segítségére jönnek. Természetes vala Gorcsakoff ajánlatának rögtöni visszautasítása, s a bécsi értekezletek határozatlan időre megszüntettek. Smég az nap Ausztria és a nyugoti hatalmak közti katonai szerződés, melynek czélja kényszerítő módookról gondoskodni, aláíratott.

III.

A krimiai eseményekről kellene már olvasóimat tudósítani. De a történetírás különbözik a hirlapszerkesztéstől, mely a csekély eredményt és kétséges hitelű tudósításokat is mohon közli; mit egyébiránt igen helyesen tesz azon álláspont szerint, melyből feladatát megoldania kell.

Ránk nézve, kik valami pozitívot akarnánk Szebasztopol ostromáról mondani, a közelebb lefolyt hetekről jigen kevés említendő marad.

Több véres, de egyik fél részéről sem határozó összecsapások

és ágyuzás közt végtére april elején elkészültek a táborlatvonalok, miket párhuzamos vonaloknak is szokás, bár helytelenül, nevezni, s a szövetségesek Szebasztopol elműveinek, s melleleg magának a városnak is, bombázását april 9-kén elkezdték, s miután rendkívüli erőfeszítéssel 18 napig folytatták, azt april 27-kén ideiglenesen félbehagyák, mint a francia hivatalos kormánylap mondja, azért, hogy a lőszer kíméltecsék.

Enni az egész tény.

S már csak az a kérdés: vívtak-e előnyöket ki?

A muszkák tagadják, a francziák és angolok erősítik, s az idő később fogja bebizonyítani.

Ha azonban a siker e részben nagy nem is volna, a kedélyeket a krimi hadviseletnek végeredményére nézve alkalmasint megnyugtathatja, s az expeditio eddigi történetére sok felvilágosítást vet a *Moniteurnek* — a francia hivatalos közlöny — april 11-kén megjelent nevezetes cikkének következő kivonata:

„Midőn önt tábornagy a francia sereg élére helyezem, mely az anyaországtól több mint hatszáz mértföldnyire megy harczolni, az első, mit figyelmebe ajánlok, ez: viseljen a sereg egészségi állapotára gondot, kímélje azt, mennyire csak lehet, s ne ütközzék meg, ha csak az ütközet előnyeinek két harmada ön részén nem áll.

A partraszállás főhelye a gallipolii félsziget leend, miután e hely, strategiai pont gyanánt, hadműködéseinknek talapzata, szóval: ama fegyverhely lesz, hol raktáraink, kórodáink, élelmi s egyéb készleteink összpontosíttanak, s honnan könnyen mozdulhatunk előre vagy hátra. De azért, ha ön ötnak látja, egyikét osztályt a konstantinápolyi vagy skutarii laktanyákba is elhelyezhet.

Mig az ellenséggel nem áll ön szemközt, a sereg feldarabolása nem baj, sőt csapatok jelenléte Konstantinápolyban jó erkölcsi hatást gyakorolhat; ha azonban netalán a Balkán felé haladva, ön visszavonulni lenne kénytelen, sokkal előnyösebb leend Gallipoli, mint Konstantinápoly felé tartani, mert az oroszok nem fognának merni Drinápolyból Konstantinápolyba nyomulni, ha jobbjukon 60,000-nyi sereg áll. Ha azonban a k a r a s s u i vonal Konstantinápoly előtt volna megerősítendő, ez csak a törökök védelmére bizassék, mert a mi helyzetünk így sokkal függetlenebb marad.

Ha az angol és francia sereg egyesülése megtörtént, Omer pasával és Raglan lorddal e három terv egyikében kell megállapodni:

- 1) vagy a Balkánon át nyomulni az oroszok ellen;
- 2) vagy Krimiát elfoglalni;
- 3) vagy pedig Odesszánál, vagy a Feketenger orosz partján bármely ponton partra szállani.

Első esetben Várna a legfontosabb hely, hova a gyalogság tengeren, a

lovasság szárazon mehet könnyebben. A sereg soha se távozzék messze a Feketetenger partjától, hogy a hajóhaddal folytonos közlekedésben lehessen.

Második esetben biztos, az ellenségtől távol fekvő ponton kell partra szállani, melyet rövid idő alatt lehessen megerősíteni, Szebasztopol elfoglalását csak legalább fél ostrom-készülettel s nagy számu kész földzsákokkal lehet megkísérteni. E hely közelébe érve ne mulassza el ön Balaklávát elfoglalni, honnan az ostrom ideje alatt a flottávali közlekedés fentartható lesz.

Harmadik esetben, ha t. i. Odessa elleni vállalat határozatnék el ... (a következő sorok a „Moniteurben“ pontozással vannak kitöltve.)

Minden esetben ajánlom, hogy seregét soha fel ne oszssa, mert 40.000 ember egy tömör testben mindig tekintélyes erő; elforgácsolva ellenben, semmi. Ha a felosztást az élelmezés teszi szükségessé, ez ugy intézendő, hogy 24 óra alatt a sereg öszpontosítható legyen. Hadmenet közben az oszlopokat ugy rendezze, hogy egyenkint megtámadhatók ne legyenek.

Ha az oroszokat visszanyomja ön, ne menjen tovább a Dunánál, ha csak az ausztriai sereg is nem jó a csatatérre.

Általában minden mozdulat az angol főparancsnokkal egyetértőleg hártárandó el. Ön csak kivételes esetben, ha a sereg életkérdése forog fenn, határozhat önállólag.....

Teljes bizalmam van önben, tábornagy; ön megtartandja ezen utasításokat és sasaink dicsőségét növelendi.“

Saint-Arnaud tábornagnak a császártól nyert ezen utasítása szerint Gallipoli lön tehát kiszállóhelyül választva. Eválasztást fontos okok parancsolták.

A tengeri háboru első elve oly gyűlpontot jelölni ki, mely az ellenség támadásától biztos, könnyen védhető, a partraszállásra s élelmezésre nézve kényelmes legyen, s honnan könnyen lehessen előre, vagy, ha kell, hátra mozogni.

A gallipolii félsziget mindezen igényeknek megfelel. A Dardanellák bejáratánál fekszik s a Marmora- és thrácziai tengerről könnyen látható el élelemmel. Ezenkívül az orosz és török sereg helyzete is parancsolá e pont elfoglalását. Az oroszok a Dunán Rustsuk mellett átkelve, s Drinápoly felé nyomulva, okvetlen balra hagynák el a török erősségeket, sőt magát Konstantinápolyt is, megelőzhetnének bennünket s elvághatnák az egyesült hajóhad vizutját. Mig ellenben ha Gallipoli a szövetségesek kezében van, a török főváros nem tarthat attól, hogy egy orosz sereg előnyomuljon s 60,000 angol-francziát fedetlen oldalán hagyjon. E szerint Gallipoli minden szempontból kitünőleg volt kiszállási pontul s hadműködési talapzatul választva.

Alig érkezett azonban az angol-franczia sereg Gallipoliba, midőn a helyzet hirtelen változott. Szilisztria hősi védelme gátot vetett az orosz haladásnak. A szövetséges sereg fővezérei azt hitték akkor, hogy elég jókor érkezhetnek még a csatatérre, talán fölmenthetik Szilisztriát, mindenesetre azonban a török sereggel egyesülhetnek s az oroszok ellen védhetik a Balkánt, két szárnyuk a sumlai és várnai erősségek által fedezve lévén. — De e bölcs és merész terv fölöslegessé vált, mert a törökök vitézsége s a szövetségesek közelléte az orosz t Szilisztria ostromának megszüntetésére, s a Dunán visszakelésre kényszeríté.

A moniteuri cikk itt hosszasan indokolja, miért nem üldözték a

szövetségesek az oroszokat s s miért nem nyomultak Besszarábiába. Ausztria közreműködése nélkül, ugymond, seregünknek nem volt szabad a Dunán átkelni, ha csak gyászos sorsnak nem akarta magát kitenni. Hadműködésünk alapja a tenger volt; ezt elveszteni annyi vala, mint mindent merni és kockára tenni. A hadi tanon kívül az egyszerű ép ember ész is tiltotta azt, hogy 60,000 angol-francia, 60,000 törökkel együtt harcot kezdjen egy járhatlan, egészségtelen tartományban, hol sem szállítási eszközök, sem hidak, sem tartalékütegek s ostromkészületek, raktárak, élelmi- s hadkészletek nem állottak rendelkezésére s elegendő számu lovassággal sem birt. Mindezeket rögtönözni nem lehet: míg ellenben 200,000 orosz szilárd állásban várt volna saját területén, vagy ha szalad előlünk, helyzetünket még veszélyesebbé teszi az ütközet egyenlenségének vagy visszavonulása lehetlenségének alternatívája által. A két napi kémszemlézés Dobrudzsában, mi nekünk a legvéresebb csatánál is többé került, a mondottaknak elég bizonyítéka.

A Dunán és Pruthon túli hadjáratra tehát, ismételjük. Ausztria tettleges közremunkálása okvetlen szükséges volt. De Ausztria e perczen nem állt késsen. Oroszországgal szakítva, biztosnak kellendett lennie Németország felől s 590,000-nyi sereggel birnia. Méltósága, érdeke, a nyugoti hatalmak példája tetre készít őt; eszélyessége pedig várni s haderejét és politikai szövetségeit elrendezni inté, mielőtt harczba elegyednék.

Mittehetek már most, az oroszok visszavonulása után, a szövetséges vezérek Várnában? Tétlenségben nem hagyhatták a sereget, az elkedvetlenedés veszélye nélkül s ezt sem a katonai becsület, sem a politikai érdek nem engedte. A nagy szinpadra lépve a mozdulatlanság lehetlenné vált; tenni kellett, a katonáknak ezélt mutatni, az ellenségbe félelmet önteni s Európának követésre méltó példát nyujtani.

Igy keletkezett a krimiai hadjárat eszméje. A Szebasztopol elleni vállalat siettetheté a háboru lefolyását; ez meghatározott czél gyanánt mutatkozott s a szövetségesek kezeibe egy tartományt s egy erősséget adhatott, mely a béke elérhetésének lehetett volna záloga. E nézetek befolyása alatt határozták el a fővezérek az eszme kivitelét.

Saint Arnaud tbnagy ez időben a következő, nem utasításokat, de tanácsokat vette, Párisból, hol, szintugy mint Londonban, a terv meghányatott:

„Pontosan kitudni a Krimióban lévő orosz haderőt s ha ez nem jelentékeny, kiszállni egy ponton, mely a működések alapjául szolgálhasson. — Legjobb helynek látszik Theodózia vagy is Kaffa, mert bár 40 mföldnyire fekszik is e hely Szebasztopotól, de sok előnnyel bir: tág és biztos kikötője van a hajók befogadására; jó hadműködési alap; innen elzárhatni az azovi tengerről s a Kaukasz felől érkező erősítések útját. Aztán Simferopolt a félsziget stratégiai középpontját kell elfoglalni, s végre Szebasztopol felé nyomulni s az uton hihetóleg nagy ütközetet vállalni. Ha ez elvesz, jó rendben lehet Kaffába visszavonulni; ha megnyeretik, Szebasztopol környezendő s ez ekkor nem soká tarthatja magát.“

E tanácsok szerencsétlenségül nem lónek követve. A fővezérek Szebasztopotól néhány mérföldnyire akartak kiszállni. Az almai dicső csata eleinte igazolta eljárásukat. Rögtön észrevették azonban, hogy kikötő nélkül támaszpontjuk hiányzik, — s ösztónyszerűleg Balaklavát mentek elfoglalni.

E visszatérés miatt azonban Szebasztopol éjszakkéleti magaslatait oda kellett hagyni s Szebasztopolt többé környezni nem lehetett. Az Angolok Balaklavában, a francziák Kamiesben találtak élelmezési öbölt s a flottával összeköttetést,

Ez időtájban, vagy is midőn az angol-francia sereg Szebasztopol elibe ért, lehetett volna rohamot megkísérteni, de a merényletet csak siker menthette volna ki. A vezénylet felelőssége mindenek előtt eszélyességet parancsol s ez nem engedte meg, hogy a hadjárat sorsa kockára tétessék: 800 mértföldnyire a szülőföldtől nem lehet semmit kockára tenni.

Nem maradt tehát egyéb fen, mint hadtan szerinti rendes ostrom. Az oroszok ez ellen mindjárt eleinte két hatályos intézkedést tettek: először, Mencsikoff hg nem zárkozott Szebasztopolba, hanem Szimferopol felé nyomult s fentartá a közlekedést az ostromolt helylyel; másodsor: a hajók elsüllyesztése a kikötőt elzárta a flottánk elől s az ostromlottaknak hatszáz ágyut, megfelelő készletet s tengerészcsapatokat adott rendelkezésére. Ez által mintegy varázsütésre új ütegek emelkedtek s a mi gyöngye ostromtűzünk nem bírta a védelmi tüzelést elhallgattatni.

E percz óta Canrobert tábornok és lord Raglan belátta, hogy Szebasztopol csak hosszú véres küzdelem után s hatalmas erősítésekkel lesz bevehető. [— A cikk itt magasztaló szavakkal emlékezik a két főparancsnok, úgy szinte az angol-francia sereg dicső viseletéről, aztán annak fejtegetésébe bocsátkozik, miből áll egy tulajdonképen vett ostrom.]

„Hogy helyes fogalmat adjunk — így szól — a főparancsnokok által tervezett s végrehajtott vállalat roppant nehézségéről, talán nem lesz fölösleges azok számára, kik ezt nem tudnák, kifejtteni, hogy miben áll a sajátkép úgy nevezett ostrom, s hogy miért áll Szebasztopol ostroma mindazon elvek körén kívül, miknek a Vauban által halhatlanná tett tudomány bámulatos átnézetét képezi. Először is jegyezzük meg, mikép Szebasztopol, mely város a tenger felől nagyon meg van erősítve, a déli oldalról nincsen szabályszerűleg megerősítve. A körfalat egy nem igen mély árok védi, melynek földje az erősség felé hányatott föl, hogy ott mellvédet képezzen. Az első sikon fákkal bevágott helyek s farkasvermek vannak, s a tűztelepek, miknek tüzei ezen védművek előtt egymást metszik, hátra a város középpontja felé fokozatosan fölebb emelkedve következnek egymásra. Ezenkívül a kikötőt számos hadigőzösök hasítják, melyek mint megannyi mozgó-tűztelepeket képezvén, az összes védműveket ótalmazzák s oldalföldözet alá veszik. A roham előtti ostrom-működéseket a következő 4 fő-phasisra lehet osztani: 1) a bekerítés; 2) a futóárkok megnyitása; 3) a táborlat-vonalak s tűztelepek készítése s a tüzelés megnyitása; 4) a földött ut megkoronázása, a vár-tűztelepek s ellen-tűztelepek felállítása. — 1. B e k e r i t é s. Ez anyit jelent, mint az erősséget mindenfelől körülvenni, hogy így az ostrom alatt emberek-, hadiszerek- s élelem-szerekben semmi erősítést se kaphasson. — Az általános szabályok szerint úgy számítják, hogy az ostromló seregnek öt — hatszorta erősebbnek kell lennie az ostromlott seregnél. — Szebasztopol előtt — mint mondók — a bekerítés még eddig nem történhetett meg; s az ostromló sereg legfőlebb kétszerte számosabb az ostromlott seregnél. Nem számítjuk ide a figyelő-sereget, mely a segédsereget sakkban tartja. 2. A f u t ó á r k o k m e g n y i t á s a. Ez ren-

desen az erősségtől 3—600 métrenyi távolságra eszközöltetik ; a futóárkok — mint tudjuk — oly földben ásott árkokból állanak, miknek kiásott földje az erősség felé halmoztatik fel. Ekkép oly mellvéd alakittatik, mely a katonákat az ellenség tüzelése ellen ótalmazza. Már Szebasztopolban az oroszok tengerészetiüknek roppant távolságra hordó nagy ágyuit használván, csak 900 métre-nyi távolságra lehetett megújítani a futóárkokat. — Katonáink a helytet, hogy könnyen ásható földre találtak volna, szinte mindenütt sziklákra talál-
tak, s ezért kénytelenek voltak ezeket petárdákkal darabonkint vettetni légbe, s szinte mindenütt földes-zsákokat használni, mik egymásra halmoztatva mell-
védeket képeznek. Könnyen átláthatni, hogy ez által a munka mily hosszassa, nehéz- s veszélyessé válik. — 3) A tüz elés me g ny i t á s a. Általában a legkiállóbb védművek ellen szoktak működni, mivel ezek leggyöngébbek, a futóárkok, elülről körülkerítvén a megtámadási erődítvényeket, több oly fél-
körvonalok alakját veszik föl, mik szigszegárkok által vannak egymással összekötve. — Ezen félkör-alaku vonalok táborlat-vonaloknak nevezetnek. A tüztelepek ezen vonalok előtt állittatnak fel, melyek félkör-alakban vevén körül a megtámadási homlokvonalat, a tüzelésnek összetartó irányt adnak. — Az ostromlott nem bir ezen előnnyel, ezt könnyen átláthatni, mivel egy ostromlott várost egy oly kör középpontjának lehet tekinteni, melynek kerületét az ostromló tartja elfoglalva. Szebasztopolnál egyrésztől a szikla hegy-
nyilások által átmetszett tér minősége, s másrésztől a kőfal terjedelme, mely kevés kiálló pontokat nyújt, nagyrésztben megátolták a főebb kifejtett kedvező helyzetet. 4) A f ö d ö t t u t me g k o r o n á z á s a. Midőn az ostromló ama földött utnak kiálló pontjáig hatott, mely az árkot körülveszi, ezen művet oly utakkal zárja el, miket ama földött ut mindegyik elágazása mentében, a mellvéd ormával párhuzamosan készít. Ezt nevezik a földött ut megkoronázásának. Ott állittják fel a rés-tüztelepet, melynek célja a kőfalat az árokba dönteni, s oly inkább vagy kevesbbé meredek lejtőt alakítani, mely ekkép a rohamot lehetővé tege. — Rendesen, midőn ezen válságos perc elérkezik, már akkor az ellenségnek szinte minden ágyuja leszereltetett, ágyutepei elrontattak, s lökészelei elfogytak. — Azonban mégis, mivel néha még marad néhány ágyu a megtámadási homlokvonalt bástyáinak oldalain, a földött ut koronáján, vagy a várárok ellen-lejtőjén egy ellen-tüztelepet állittnak fel, melynek célja az ellenség végtüzelését elhallgattatni. E szerint lehet mondani, mikép a roham csak akkor kísérltetik meg, midőn már előbb az erősség egész tüzésége megsemmisítettet, s midőn már előre lehet látni, hogy az ellenség tüze által megtizedeltetett, rendkívüli erőfeszítés által kimerült, az élelemszerek hiánya miatt elgyöngült, s a hazájából minden tudositás elzáratása miatt elcsüggedt helyőrség nem fog többé komoly ellentállást fejteni ki. — De Szebasztopolnál ezen viszonyok épen nem léteznek. Mihelyt egy ágyu le-
szereltetett, új ágyu foglalja el annak helyét. A hol katonák esnek el, mások lépnek azok helyébe. Ha a helyőrség kifáradt, friss helyőrség váltja azt fel. — Az élelemszerekben bőség van, s a rés-lövésnek nem lehet hatása, mivel azon akadályt, mit rendszeren a kőfal idéz elő, itt karózatok, farkas-
vermek, fákkal bevágott helyek eszközlik, s mivel a csupán földből álló mellvédekben a golyók csak igen kevés kárt tehetnek. Ha egy elsőrangú erősség elleni szabályszerű megtámadást képzelünk, még pedig úgy, hogy ezen meg-

támadás két fél-holdsáncz, s egy bástya ellen van intézve, ezen erődítmények homlokvonala csak mintegy 500 méternyi tért foglal el, s ennéfogva a megtámadási műveknek mintegy 8,000 méter-nyire kell terjedniök. Szebasztopolnál a megtámadási homlokvonal mintegy 3,000 méter-nyire, s a megtámadási művek 41 kilométer-nyire terjednek. Számítsuk még hozzá, mikép ezen nagykiterjedésű futóárkok őrzése végett, a seregnek hat hónap óta éjjel-nappal szinte 10,000 főnyi őrizetet kellé szolgáltatni, még pedig szigorú tél folytában, hó s eső közepett: s ekkor lehet némi fogalmunk, katonáink sanyarúságai- s az ostrom nehézségeiről. — Az újkori államok históriája nem mutathat fel nehezebb, dicsőbb s szóval oly vállalat példáját, mely épen az azzal együttjáró akadályok nagyságánál fogva inkább arányban állana céljának s az ezen vállalatban résztvevő államoknak fontosságával. Szebasztopol ostroma alig hasonlít valamiben, bármely más, katonai évkönyveinkben följegyzett ostromhoz. Megtámadni egy oly erősséget, mely nincs bekerítve, midőn a sz. mára nézve erősebb ellenség magát csapatok-élelem- s hadiszerekkel folyvást elláthatja, s a nyílt síkon áll, ez oly bátor tett, minőt csupán Angol- s Franciaország, egy Európára nézve szükséges cél elérése végett, szoroson egyesülve kísérhetek meg komolyan. Szokszor idézték s bámulták Danzig ostromát, mint amaz ostromok egyikét, miknél a tudományjal párosult hősiesség egy makacs és rettentő védelem legtetemesebb nehézségein diadalmaskodott. Danzig a Visztula által ótalmaztatván, melynek a bálti-tengerbe torkollása a weichselmündei váracz által van elzáratva, szintén a teljes bekerítésre nézve nem igen kedvező helyzetben volt, azonban mégis lehetséges volt a folyam mellett, az annak torkolatát elzáró váracz s a város közt foglalni állást, ekkép a tengerrel közlekedést elvágni s az erősséget bekeríteni. S ez meg is történt Lefebre tábornagy paracsnoksága alatt! És mégis, noha ezen erősség megtámadási vonalaink által egészen bezáratott, s Napoleon császár közelléte daczára, ki az ostromot egy sereg élén fődözte, s Porosz- s Oroszország segélyét paralyzáta, Danzig a futóárkok megnyitása után még ötvenegy napig állott ellent. Később, a moszkvai visszavonulás után, ezen, akkor a francziák által megszállott város csak egy évi védelem, s egy száraz- s tengerfelőli combinált megtámadás után adta fel magát. — Még több példákat is hozhatnánk fel, de ezek is elegendők lesznek annak bizonyítására, mikép az angol-franczia sereg Krimben mindent megtett, mit bátorságától s főnökei ügyességétől várni lehetett. Nem csak állhatatosságot, szilárdságot tanusított, a szenvedések s veszélyek közepett, hanem fegyvereink becsületét is emelé, az inkermani dicsőséget az almai csata dicsőítéséhez esatolván. Remélnünk kell, hogy nemes törekvéseinek célja el fog éretni; azonban a közvélemény már most is kijelenti, s a historia egykor ismétlendi, hogy ezen sereg megérdemelte a világ háláját s bámulatát.

— A jövő cikkemet III. Napoleon császár Londonba utazásán, mint a történezetben is nevezetes kiindulási ponton fogom kezdeni, s úgy hozom aztán sorban le a május és június hóban történendő eseményeket. —

ZÁCS KLÁRA

(Énekli egy hegedős a XIV. században).

Királyasszony kertje ,
Kivirult hajnalra :
Fehér rózsza , piros rózsza
Szőke leány , barna.

„Királyasszony , néném ,
Az egekre kérném :
Azt a rózsát , piros rózsát
Haj , be szeretném én !

„Beteg vagyok érte ,
Szivdobogást érzek :
Ha meghalok , egy virágnak
A halottja lészek !“

„Jaj ! öcsém , Kázmér ,
Azt nem adom százér' —
Menj ! haragszom . . . nem szégyelled ? . . .
Félek , bizony gyász ér !

„Sietős az útam
 Reggeli templomra;
 Ha beteg vagy, hát fekügy' le
 Bársony pamlagomra.“ —

Megyen a királyné,
 Megyen a templomba;
 Szép virágok, deli szűzek
 Mind követik nyomba.

Könyörögne — nem tud,
 Nem tud imádkozni;
 Olvasóját honn feledé:
 Ki megyen elhozni?

„Eredj fiam, Klára!
 Hamar, édes lányom:
 Megtalárod a térdeplőn,
 Ha nem a diványon.“

Keresi a Klára,
 Mégsem akad rája:
 Királyasszony a templomban
 Oly nehezen várja!

Keresi a Klára,
 Teljes egy órája:
 Királyasszony a templomban
 De hiába várja.

Vissza se' megy többé
 Deli szűzek közzé:
 Inkább menne temetőbe
 A halottak közzé.

Inkább temetőbe,
 A fekete földbe:
 Mint ama nagy palotába
 Ősz atyja elébe!

„Hej lányom, lányom!
Mi bajodat látom?
Jöszte borulj az ölemre,
Mondd meg édes lányom.“

„Jaj, atyám! nem — nem —
Jaj, hova kell lennem!
Hadd ölelem lábad porát, —
Taposs agyon engem!“....

Harangoznak délre,
Udvari ebédre:
Akkor mene Felicián
A király elébe.

A király elébe,
De nem az ebédre:
Rettenetes bosszuáló
Kardja volt kezébe’.

„Életed a lyányért
Erzsébet királyné!“
Jó szerencse, hogy megváltja
Gyöngé négy ujjáért.

„Gyermekemért gyermek:
Lajos, Endre halj meg!“
Jó szerencse, hogy Gyulafi
Rohan a fegyvernek.

„Hamar a gazembert...
Fiaim — Cselényi...!“
Ott levágák Feliciánt
A király cselédi. —

„Véres az ujjad,
Nem vérzik hiába:
Mit kívánsz most, királyi nőm,
Fájdalom díjába?“

„Mutató ujjamért
Szép hajadon lányát ;
Nagy ujjamért legény fia
Borzasztó halálát ;

„A más kettőért,
Veje, lánya végét ;
Piros vérem hullásaért
Minden nemzetségét!“

Rosz időket érünk,
Rosz csillagok járnak :
Isten ója nagy csapástól
Mi magyar hazánkat! —

ARANY JÁNOS.

A HÚS, MINT TÁPSZER.

A kenyér mellett a hús képezi legfőbb tápszerünket.

Ha a búzakenyér vizsgálata egyéb növényi tápszerek alkatrészei felől is felvilágosíta bennünket: a hús vizsgálata is minden egyéb állati tápszer ismeretére vezet.

Ha egy darab fris marhahúst edényben, forró víz fölött megszáraztunk: összeránczosodik, megkeményszik az, s annyit veszít tömegéből, annyi víz száll el abból, hogy négy font fris, most vágott húsból csak egy font száraz hús marad hátra.

Továbbá ha egy darab sovány húst mindég fris, tiszta vízben folyvást mosunk: lassanként egészen odalesz színe. A vért kimostuk belőle, s csak egy darab rostos szöveg marad hátra. Ha borszeszszel vagy étherrel telt edénybe tesszük ezt: több vagy kevesebb kövérség válik abban külön, s a rostos anyag még szárazabbnak, még keményebbnak fog tetszeni. A rostos szövegen sok apró edény megy keresztül kasul. Ez edények egyszerű anyagból állanak, melyet a vegytudósok rostos kinézése miatt fibrinnek neveznek.

E fibrinhől áll főleg minden állat izmainak soványabb része; minél fogva fő alkatrésze az a húsnak. Mind összetételére, mind sajátságaira nézve rendkívül hasonlít e fibrin a növények sikeréhez, melyről a kenyérről irt cikkünkben szoltunk: ugy hogy általában egybevetve az állati és növényi tápanyagokat, egyelőre teljesen egyenlőknek látszanak.

A húst e szerint, kimosva belőle a vért és egyéb kimosható anyagokat, három alkatrésze bontottuk föl, ugmint vizre, fibrinre és kövérségre. Összetétele, a búzakenyérrel és búzaliszttal egybevetve, a következő arányt mutatja:

	sovány hús	búzakenyér	búzaliszt
víz (és vér)	78	45	16
fibrin vagy siker	19	6	10
zsiradék	3	1	2
keményítő	—	48	72
	<hr/>	<hr/>	<hr/>
	100	100	100

E szerint a száraz hús annyiban hasonlít a búzakenyérhez és liszthez, hogy víz és zsiradék van benne, — csak hogy a húsban szintoly sok a viktartalom, mint a burgonyában vagy banánban. Egyszersmind oly anyag (fibrin) is van a húsban, mely az állati testben ugyanaz, a mi a siker a növényben. A hús és kenyér közt a legfőbb különbség: **1**, hogy a húsban legkisebb keményítőréssz sincsen, a mi a növényi tápszerek egyik fő alkatrésze; és **2**, hogy általán véve szinte háromszorta több a húsban a fibrin, mint a mennyi siker van rendszeren a búzakenyérben. Más szavakkal: egy font marhahús oly tápláló, mint három font kenyér, a mennyiben tudniillik ez alkatrésztől mérjük valamely étel táperejét. A szárított húsban sokkal több a fibrin tartalom, mint bármely ismert növényi tápszerben. Tisztán szembetűnővé válik ez utóbbi tény, ha a teljesen kiszáritott húst egészen száraz zabkenyérrel hasonlítjuk egybe. Tudjuk ugyanis, hogy a zablisztben a siker- és zsiradéktartalom nagyobb, mint minden egyéb lisztfélénkben. Az egybevetés a következő eredményt mutatja:

	száraz hús	száraz zabkenyér
fibrin vagy siker	84	21
zsiradék	7	7
keményítő	—	70
vér és savak	9	2
	<hr/>	<hr/>
	100	100

Az állati tápszerben e szerint négyszerre több, a mit egyre másra sikernek mondhatunk, mint legtápdusabb gabonafélénkben. S teljesen hiányzik abban a keményítő, a mi a zablisztnek két-tized részét teszi.

A vad állatok húsa majd nem egészen hasonló a marhahúshoz, a melynek alkatrészeit fenebb előadám. A vad állatokban mindazáltal, egyes kivételekkel, kevés a kövérség. Másként van a dolog a házi állatokkal, főleg a melyeket húsuk végett tenyésztünk. Ezeknek sok a kövére, részint elegyületlen darabokban, testök különböző helyein (mint a vese kövére és a faggyú), részint az izomrostok közt, mint az izletes húsdarabokban, melyek a hizlaló ügyességét tanúsítják. Mennyire lehet a hizlalás alá fogott állat testalkatára hatni, mutatja az angol marhatenyésztés. Ausztráliában, a portphilippii köz éttermekben egy 55 fontos kis merino-juh 20 font faggyút is ad, s így majd nem két-ötöd része az egész állatnak ab-

ból áll. S a juh súlyával növekszik kövérsége is, úgy hogy már volt eset, miszerint faggyu volt az összes súly négy-ötöd része. Az angol piacokon az ökör- és birkahús három-negyed része kövérség; Németországban még nem mentek annyira; egy hizlalt ökörnél száz fontra rendszeren 14—20 font kövérséget számítanak.

Föltevéen immár, hogy a vágott hús összes súlyának, a mint asztalunkra jő, negyed része kövérség: száz font egészen szárított húsban ekkép állanak a tápanyagok:

	font
fibrin	63
zsiradék	30
vér és sók	7
	<hr/>
	100

De a zsiradék némileg helyettesíti és pótolja a növényi tápszer keményítőjét.

A szárnyas állatok húzában sokkal kevesebb a kövérség, mint abban, a mely vágószékről kerül. Az olajos tápszerekkel tömött és hizlalt kappanak és pulykák, s a beteg, fölpuffadt májuakká tett ludak azonban szintugy meghiznak, mint a legkövérebb ökrök vagy juhok.

Egyéb állati tápszerek összetétele is mindég majdnem ugyanaz, a mi marhahúsé. A borju és vad húzában kevesebb a kövérség, a disznóhúsban több. S minden húsnak saját ize és némi szaga is van, a miről többnyire azonnal megismerjük. Sok esetben, mint például a szárnyas vadaknál, épen különösen kedvelik e saját szerű ize; míg olykor, mint például a bika- és bakhús büztét, mindenki kellemetlennek találja.

A hal rendszeren nem annyira kövér, mint piaci húsunk, következésképp több benne a fibrin. Az ismertebb tengeri halak húsa, egészen kiszáritva, következő arányban áll egymáshoz főbb alkotórészeire nézve: a

	fibrin	zsiradék sat.
nyelveg (Seezunge)	97	3
gadóc (Schellfisch)	92	8
hering	92	8
lazac	78	22
angolna	44	56

Ez adatok ugyan némi változásnak vannak alávetve, tudnillik

némely évszakban és némely partokon sokkal kövérebb a hering, mint máskor és másutt. Látjuk egyébiránt, hogy a lazacot méltán tartják kövérebb, izletesb hálnak, mert háromszor annyi a zsiradéka, mint a közönséges, olcsó gadócnak. S az angolnát, ugyanez okból, még inkább kedvelik.

A mondottakból következik :

1) hogy minden állat szárított húsa, melyet tápszerűen használunk, fibrinből áll főleg ;

2) hogy a kövérség aránya igen különböző, s hogy azon állati tápszereket kedvelik leginkább, melyekben jókora mennyiségű zsiradék van. Miből ismét következik,

3) hogy a hol természettől kevés a kövérség, mesterségesen igyekeznek azt pótolni, mint például a kappan hizlalásnál, lúd-tömésnél stb. Vagy a kevésbé kövér húsnemeket egyéb, zsirosabb adalékokkal esszük. Ezért tűzdelik szalonnával a borju- és nyulpecsenyét s a májat és a szárnyas állatok húsát. A fehér keszeg (dévér ponty), csuka húsát olvasztott vajjal eszik vagy zsirban sütik; míg a lazacot és angolnát rendszeren saját zsirjában készítik el, vagy legfőlebb olyasmint adnak ahhoz, a mi, mint az ecet és bors, kevesebbé érezhetővé teszi szertelen kövérségét. Üssék föl olvasóim a legjobb szakácskönyvet, s úgy találják, hogy a hurkák, gömböczök, pástétomok s egyéb ételkeverékek rendszeren egy rész kövérből és két rész soványhushból állanak: — ugyanazon arány, melyet a jó marhahusban találunk. Így utánozzák mesterséggel a természet utmutatását.

A hússal rokon az állati tápszer egy másik neme, — a tojás. Leginkább használtatik étkül, s leg is egészségesebb és izletesb a tyúktojás. Ez három főbb részből áll, — héjből, tojás fejréből és székéből vagy sárgájából. Héja nem egyéb mészkőnél, vagyis szén-savas mésznél s csak arra való, hogy a benső hig részeket védje. De számtalan apró nyílással, lyukacsokkal van ellátva, melyeken behat a levegő; különben a kis csirke vagy általában madárfióka, kikelte előtt, nem élhetne abban. A lég ezen behatása okozza egyszersmind a hosszas tartás mellett, a tojás megromlását, megkotlósodását. De ha elzárjuk e lyukacsokat, a fris tojást bekenve zsiradékkal, avagy egyébképen, — igen soká el lehet azt tartani egészen fris állapotban. Szintugy mint a légmentes üvegekbe vagy edényekbe zárt étkeket, melyeket hosszas utra vagy rossz évszakokra tesznek ekképen el. A héj ritkán teszi tized részénél többet; a tojás fejére hat-tized,

s széke három-tized részét teszi az egész tojásnak. Egy rendes nagyságu tyúktojás mintegy ezer szemernyit vagyis árpaszemnyit nyom, a miben

fejérnye	600	szemer
széke	300	
héj	100	
	1000	

A tojás fejére meleg helyen szilárd fehér anyaggá megy össze, mely vízben föloldhatatlan, s épen nincs semmi ize. A vegytudósok fejérnyének (albumin) nevezik. Habár színére és tulajdonságaira feltűnőleg különbözik a fibrintől és sikertől: meglehetősen szoros vegyészeti viszonyban áll azokkal, s a táplálásnál egészen ugyanazon czéloknak felel meg: úgy hogy a sikert, fibrint és fejérnyét táperejökre nézve teljesen egyenlőknek tekinthetjük.

A tojás széke vagy sárgája részben albuminféle anyagból áll, s azért, ha a tojást kissé megfőzzük, széke és fejére mindjárt összekeveredik. Ha pedig a tojás megszáritott kemény székét porra törjük, s borseszbe vagy étherbe tesszük: egészen színét veszti, míg a szesz folyadék tiszta, sárga olajat von ki és old föl. Ezen olaj szinte kétharmad részét teszi a tojás száritott széke súlyának. S így, valamint a hús, a tojás sárgája is zsiradékból áll, oly anyagba keverve, a mely a legnagyobb mértékben hasonlít a növényi sikerhez.

A tojásban e fölött jókora adag víz is van, mely — mint a fris marhahúsban, — összes súlyának szinte háromnegyed részét teszi. E szerint, héja nélkül, természetes és száritott állapotban a következő részekből áll a tojás:

	természeti állapotban		száritva
	egész tojás,	százalék	százalék
viz	666	74	—
fejérnye	127	14	64 $\frac{1}{2}$
zsiradék	94	10 $\frac{1}{2}$	40
hamu (elégetés után)	13	1 $\frac{1}{2}$	5 $\frac{1}{2}$
	900	100	100

Ezenkívül még czukor nyomaira is találhatni a tojásban.

A tojás tehát, egészben véve, zsirosabb a kövér marhahúsnál. A rendes tápszerek közül csak a disznóhúst és angolnát hasonlít-

hatjuk ahhoz. Egyébiránt érdekes dolog tudni, hogy a tojás fejé-
rében épen semmi zsiradék nincsen, s a fejrnyé annyira tulterhelő
állati tápszer, hogy ha sok zsiradékot nem adunk ahhoz, meg is
árthat. Ezért adnak a szakácsok szalonnát a tojáshoz.

Az állati tápszer egy másik alakja a tej. Azonnal feltünik,
hogy ebben sokkal több a víz, mint a húsban és tojásban; de a
mi különös, nincs benne több, mint a fejrérpában, és sokkal ke-
vesebb, mint a dinnyében.

Tudjuk, mint csinálnak a tejből vaját, aztán meg sajtot. A
sajt fő alkatrésztét azon anyag képezi, melyet a vegytudós case-
in-nek (sajtanyag) mond; se sajtanyag hasonlít a sikerhez, fibrin-
hez, fejrnyéhez, táperejére nézve is igen egyenlő azokkal. Ha-
sonló súlya mellett ennél fogva, mint tápszer, azokkal egy sorban
áll, s annyiban bir különösen a fejrnyé sajtáságával, hogy ha
magában esszük, rendkívül nehéz, túlterhelő.

Ha a tej savóját, miután a turót és vaját elkülönítettük abból,
elpárologtatjuk: bizonyos szinetlen, édes anyag marad hátra. Ez
az ugynevezett tejezukur. Ha a tejet megszáraztjuk s a legen elé-
getjük: némi hamu marad hátra. Ez alkatrészek a tehéntejben,
természeti és száraztott állapotban, közép számitással, ekkép állanak:
természeti állapotb. lepárlott száraz állapotb.

víz	— — — —	87	—
turó, sajtanyag (casein)		4½	34¾
vaj vagy zsiradék	—	3	23¾
czukor	— — —	4¾	37
hamu (körülbelül)	—	¾	4½
		<hr/>	
		100	100

E szerint állati és növényi tápszer tulajdonságaival bir egy-
szersmind a tej. Jókorá adag turó és vaj van benne, melyet a hús
fibrinével és zsiradékával, s jókorá czukortartalom is van, melyet
a kenyér keményítőjével egyneműnek tarthatunk.

Az anyák teje, melyet a kisdetek szopnak, igen hasonlít a
tehéntejhez. Körülbelül ezen alkatrészekből áll:

víz	88,91 vagy 89	
sajtanyag	3,92	— 4
vaj vagy zsiradék	2,62	— 2½
tejezukur	4,36	— 4½
sók vagy hamu	0,14	— ½
	<hr/>	
	100	100

Leginkább a savakra nézve van különbség. Kisdedeink tápszerében csak egy harmad része van annak, a mennyi a tehéntejben.

Tizenöt — husz éves nők tejében sokkal több szilárd alkatrész van, mint a 30—40 éves asszonyokéban. A barna haju nők teje dúsabb, mint a szőkéké. Lázás, gyors lefolyású betegségek alatt czukorban negyed résznyivel apad, sajtanyagban ugyanannyival szaporodik, míg az ugynevezett idült bajokban a vajtartalom növekszik negyedrésznnyivel, s a sajtanyag könnyen kevesedik. Mindkétféle bajban egyiránt szaporodik a tejnek sótartalma.

Az anyai tej levén minden emlős állat első természetes tápszere: ugy tekinthetni azt, mint a legjobb tápszert az illető állatfajra nézve. A női tej ennél fogva az emberi tápszer mintája, melynek összetételéhez kell minden egyéb tápszert alkalmazni, főleg oly esetekben, midőn az illető egyének testalkata a gyermekéhez hasonló. Honnan tanácsos soha sem tévesztenünk szem előtt:

1, hogy tápszerünknek növényi és állati anyagok kellő elegyítéséből kell állaniok, mikben helyes arányban megvannak a lényegesb alkatrészek: zsir, keményítő vagy czukor és fibrin vagy siker;

2, hogy tápszerünket, ha a természettől nem folyékony, tetemes adag folyadékkal kell jól egybekevernünk, egybekötnünk, mielőtt megennők. Már a növényi tápszerek különböző formáinak vizsgálata is erre intett bennünket.

E kettős czélt olykép oldani meg, hogy az étel szemünknek és inyünknek egyiránt tessék, — a szakácsság legfőbb föladata. Az oly konyha, mely e czélokot szem előtt nem tartja, ártalmas a fogyasztókra nézve.

A különféle sajtok készítése leginkább szembetünővé teszi a kevert tápszer fontosságát.

Két okból eszik a sajtot, — vagy a rendes ebéd egy részeül, általában tápszer gyanánt, vagy csupán adalékul más étkekhez, melyeket azzal készítünk el.

A szerint, a mint több vagy kevesebb tejfölt avagy zsiradékot adunk hozzá, különféle sajtot készithetni. Ha csupa tejfölt veszünk a sajt készítéshez, oly sajtot nyerünk, a melyet frisen kell ennünk, mert igen könnyen megavasodik. Ha az esti fejés fölé másnap reggeli fejésével vegyítjük: igen kövér sajtot állithatunk elő, minők a sweiczi sajtok. Ha csupa fris tejet, le nem főlezve, használunk sajt készítéshez: abból is igen kövér sajt lesz. Ha a tej-

fölnek 8—10 részét le is szedjük, még mindig jó sajtunk lesz, mint a nagy, gyakran százhusz fontos, chester-sajtok, melyek nem állának úgy össze, ha a tej föléből le nem szednénk.

Első pillanatra nem látszik semmi összefüggésben lenni, hogy csontliszttel hintjük be a sovány legelőt, s a tejes pinczében a sajt magától elmállik. Pedig kétségtelenül összefüggésben áll e két tény. A csontliszt előmozdítja a fűnövést, ez által dusabb lesz a tej, s a kövérebb sajt mállékonyabb. Ha a lefölezött esti tejet a reggeli fris fejjel keverjük egybe: amolyan hollandi és sweicziféle félkövér sajtot nyerünk. S ha mind lefölezzük a tejet, még soványabb lesz sajtunk. Kétszer lefölezött, s már savanyodásnak indult tejből készítik Németországon az annyira elterjedt, ugynevezett kézi sajtokat. Ha végre három — négy napig egymás után utósó csöppig leszedjük a tejnek minden fölét: így áll elő ama szarukeményiségű sajt, mely némely vidékeken divatban van, s oly kemény, hogy fejszével kell szétvágni. Egy idegen példabeszéd szerint: a kutya szűköl érte, de nem mer beleharapni.

Az édestej-sajtok készítésénél először rendesen tejoltóval, olykor eczettel és sósavval is, megoltják a tejet. Aztán a turót leszedik a savóról, melyben a tejezok föloldva hátramarad; s a turót gondosan kinyomják és megszáritják. A hol tehát a tejről nem szedtek le semmi tejfölt, a sajt, mint tápszer, csak anyiban különbözik a tejtől, hogy kevés vagy épen semmi cukor sincs abban. De ha a sajthoz használt tejet inkább vagy kevesebb lefölezzük: a szerint a sajt összetétele is inkább vagy kevésbbé hasonlítand a tejéhez, s annál inkább vagy kevesbbé válik alkalmassá egyedüli állati tápszerre.

A mely sajtban hiányzik a cukortartalom, növényi anyag hozzáadásával kell azt ennünk, a melyben legalább annyi keményítő avagy cukor van, a mi által kevert tápszerünk összetétele a tejet megközelíti. A kövér sajtban ellenkezőleg több a zsiradék, mint magában a tojásban. Ez okból rendes gyomornak épen nem való napi eledelül. Részint azért, részint a fenebbi oknál fogva eszik mindég kenyérral a sajtot. A sovány sajthoz e fölött vaját vagy szalonnát is szintugy kell enni, mint kenyeret, ha rendes tápszerül használjuk. Schweicz egyes vidékein, az örökös hó közelében, alig lát kenyeret a lakosok nagy része, még ritkábban húst; s hús helyett kövér, kenyér helyett sovány sajtot esznek, jó adag tejjel, és igen jó erőben, egészségben vannak.

Ilyformán keverjük a tápláló étel szükséges alkotórészeit, midőn tojással készítjük tésztánkat, tojást és olajat teszünk a salátára, tejben főzzük a rizst és sajttal esszük a maccaronit.

A sajtot azonban csak ritkán esszük, vagy adalékul más étekhez, avagy mintegy csemege gyanánt, kis adagban, a mihez főleg az állott, csipősebb izű sajtneveket választjuk. Ily módon igen egészséges és könnyen emészthető az. Az emésztés elősegítésére mindazáltal, mintegy nyomtatóul, a mint szokták mondani, ebéd utánra egyáltalában nem való a sajt. De ha már ilyenkor esszük, legjobb az, a mely már mintegy erjedésnek indult. Ezért szeretik annyira a kukaczos sajtot a sajtkedvelők. Ha a turót, nedves állapotban, pár napig a légre tesszük ki, lassanként nehéz szaga lesz, s erjedésbe megy által. Ez állapotban, más nedves anyagokkal keverve, némi vegytani változást és erjedést idéz azon anyagokban elő. Az a hatása van, mint a kovásznak a tésztára. Merőben hasonló hatást idéz elő a gyomorban az erjedő sajt; s így elősegítheti azon feloszlást, a melynek az emésztést szükségkép meg kell előznie. De csak bizonyos sajtneveknek van ily hatása. Mint mondám, azokat tartják legjobbaknak, melyekben már sajt-kukacok nyüzögnek. Ha egy darabkát az ily sajtból a friss sajtba teszünk: ez is kukacossá válik, s a régi sajt minden tulajdonait elsajátítja. Az emésztés ezen mesterséges előmozdítása mellett azonban könnyen megeshetik, hogy ha még újabb adag tápszerrel terheljük gyomrunkat: csak az emésztendő anyagokat szaporítjuk, a mi túlterhelést idézhet elő. Mértékletesség a gyomor legjobb szabályozója.

A különböző gabonaliszt-féléknek abban áll, mint láttuk, egyik fő előnye, hogy könnyű, szivacsos kenyeret süthetni azokból. Mondám, hogy a gabonaszemekben levő siker sajátságos, szivós természetétől van ez. A tojásfehérnye is bír e tulajdonsággal bizonyos fokig. Sikeres szivóssága nedves liszttel keverve, szintén visszatartja azon apró lég- és gázhólyagcsákat, melyeket az erjedés vagy melegség fejleszt ki. A tojás fehérnyéjével kevert anyagok tehát szintoly szivacsos tömeggé emelkednek. Innen némely sütemények könnyüése, szivacsossága. Hasonló sajátsága van, habár kisebb mértékben, a sajtanyagnak a tejben; azért néz ki szebben az oly kenyér vagy kalács, melyet víz helyett tejjel sütenek.

Mielőtt tovább mennénk értekezésünk fonalán, vessük egybe, minő arányban vannak ugyanazon alkotórészek a szárított húsban, tojásban, tejben, a száraz búza- és zabliszthez képest.

	hús,	tojás,	tej,	búzaliszt,	zabliszt
fibrin, sajtanyag,	} 89	55	35	12	21
fejrnyé vagy siker					
zsiradék — —	7	40	24	2½	7
keményítő vagy czukor	—	—	37	83½	70
hamu v. ásványi részek	4	5	4	2	2
	100	100	100	100	100

A fenebbiek után nem szükség magyaráznom, mi tanulságok folynak ez egybevetésből.

Eddig azonban főleg a nyers húsról szóltam, holott a húst közönségesen sítve vagy főzve szoktuk enni.

A középszerű kövérségű friss marha vagy ürühús veszt rendszeren sulyából:

	a főzésnél	kirántásnál	sütésnél
négy font marhahús veszt	1 fontot	1 font. 6 latot	1 font. 10 latot
négy font ürühús — —	28 latot	1 — 8 —	1 — 12 —

A sulynak e nagy csökkenését főleg a vizaralom nagy mennyiségben elpárolgása s a zsír egy részének kiolvadása okozza.

Ha egy darab húst prés alá teszünk s kisajtoljuk, piros folyadék megy abból ki, — vérrel festett nedv, a melyben különféle sók és egyéb anyagok vannak feloldva. S ha apró darabokra vagdadjuk, vagy finomul megszurdaljuk a húst és tiszta vízbe tesszük: a víz is kiszívja lassanként a húsnedvet, mikor aztán még jobban kisajtolhatjuk, a mi nedv még benne maradt. E kisajtolás által azonban szinte egészen izetlenné válik a hús.

Ha a hús ekkép kisajtott nedvét forrpontig melegítjük, megszűrődik és megzavarodik, s fejrés anyagu pelyhek válnak abban külön, melyek egészen a főtt tojás fejréhez hasonlítanak. S valóban e pelyhek is fejrnyéből állanak, mi azt mutatja, hogy a hús nedvében szintugy megvan azon anyag, mint a tojásban. És pedig e fejrnyé nagy fontossággal bír a húsnek asztalra elkészítésében.

A friss hús izomrostjai először is összehuzódnak a nagy melegtől, a mi által némi nedv kilocsesan abból, mi a hús fölületén a lyukacsokat bizonyos fokig bedugja, úgy hogy a többi nedv aztán nem mehet ki. Még jobban bedugulnak e lyukacsok, ha az érintett nedvben levő fejrnyé összefut. Mind a főzés, mind a sítés tehát csak abban áll, hogy a melegség a hús külsején gőzzé változtatván, egyszersmind bensejébe belefojtja mintegy a természetes nedvet. A jól kisütött avagy megfőzött húsnak e szerint saját nedvé-

vel teltnék kell lennie. A sütésnél ennél fogva mindjárt erős, izzó tűznek kell kitenni a pecsenyét, hogy külseje egyszerre összehuzódjék, s az összement fejrnyé bedugja lyukacsait, mielőtt a hús bensejében levő nedvnek ideje lenne kifolynia. Szinte így kell tennünk a főzéssel. Ha a marhahúst forró vízbe tesszük, mindjárt összehuzódik külseje, s a fejrnyé bevonja felületét, hogy a hús nedve a vízbe ki ne folyjon avagy a víz be ne szívárogon a húsba, meghigitani s ekkép megerőtleníteni tápnedvét. Általában hirtelen és erős tűzön kell elkészitenünk minden húsételt, ha azt akarjuk, hogy levében minél több tápereje megmaradjon.

Ha lassu tűzön sütjük a húst: lassanként kifoly abból a nedv, s száraz, rostos és izetlen lesz pecsenyénk. Ugyanezt mondhatni a főtt húsról, ha hideg vagy csak langyos vízben tesszük a tűzhez. A ki jó főtt marhahúst akar enni, akkor kell azt a vízbe tennie, mikor ez már forrásnak indult. A ki előtt azonban a jó leves fő dolog: hideg vízben tegye föl a húst és lassu tűznél főzze. De ekkor aztán ne számítsunk ételül a húsrá; a mi erő volt abban, többnyire kifőtt s csak nehezen emészthető, száraz, rosttömeg maradt hátra.

Ha ugyancsak jó húslevest akarunk főzni: apró darabkákra kell a húst vagdalni úgy megszurdalni, s úgy önteni föl hideg vízzel és forralni föl. A mi természetes nedv van a húsban, többnyire kijő ez úton, s levesünk a hús szilárd anyagának körülbelül nyolczad részét foglalja magában. Tévedés azonban azt hinnünk, hogy a hús minden tápereje átmenne ekkép levesünkbe. E leves nem mérkőzhetik azon lével, melyet akkor nyerünk, ha addig főzzük a húst, míg leve, kihülve, kocsonyává áll egybe. Ez a legkövérebb leves.

A húsnedvben van kis adagban bizonyos anyag, melyet kreatin-nak mondanak. Igen legényes tartalmu anyag; sok tekintetben hasonló a kávé és thea sajtáságos alkatrészéhez, a mit thein-nek neveznek, s a minek, nem is említve közvetlen táperejét, különös erősítő és izgató hatása van a testalkatra. Különösen a beteg érzi e kellemes hatást. A hús fenebb érintett oldható savain kívül ugyanis ezen kreatin is átmegy a fenebbi módon készített húslébe, míg a hátramaradt húsrost izetlen, s az állati életet nem lenne képes hozzásb ideig fentartani. A húslé tehát annál több táperővel bír, minél több kocsonyaképző anyag van abban föloldva. A hirtelen főtt híg leves a lassan főtt sűrű leveshez körülbelül oly viszonyban áll, mint a thea a csokoládéhoz. E két ital közül min-

denikben van bizonyos legendús anyag, a minek sajátos hatása van az agy működésére; a csokoládéban azonban e fölött még sok oly anyag is van, a mi rendes tápszerül szolgálhat. S ha e különbségnél fogva a csokoládé távolról sem oly jó minden gyomornak, mint a thea és kávé, szintezen különbség van a fenebbi módon készített két leves közt.

Ha a fris húst kellőleg megsózzuk, majdnem ugyanazon hatása leend annak, mint a hirtelen melegségnek. A só összehuzza az izomrostokat, a hús tömege kevesedik, némi nedv folyván ki lyukacsain. A kifolyt nedv aztán fölöldja a húsrá hintett só szemcséit. Ha nagyon is megsózzuk a fris húst, gyakran nedvének több mint egy harmada is kifoly a rostok egybehuzódása következtében. S a húsrá kétféle hatása lesz annak. Megváltoztatja természetes ízét, midőn a hús saját nedvében levő anyagok egy részét a tiszta só váltja föl. Ezen só azonban egyszersmind fölöldődván, a hús minden lyukacsait betölti, nem engedi a körlég behatását, s így akadályozza a hús megromlását. Ezért szokták besózni a húst, a melyet el akarnak tartani. A só ugyan kiszívja a húsnedv egy részét, annál inkább megörzi a húsban hátramaradt nedvet a kifolyástól s a lég behatásától, a mi rothadást idézhetne elő. Fájdalom, hogy ez eltartási mód, a táperő rovására történik, mert a kifolyt nedvben is fejrnyé, kreatin, villósav és kali volt. Már ezért sem egészséges hosszas ideig beszózott hússal élni, főleg zöldségek s egyéb növényi tápszerek nélkül, a melyek a husból veszendőbe ment érintett anyagokat kárpótolhatják.

Általában a hús, ha nem veszit alkatrészeiből, a legtöbb táperővel bíró eledel, mert testünkkel legrokonabb anyagokat foglal magában. De minél többet veszit alkatrészeiből, annál inkább csökken a hátramaradt részek tápértéke.

Láttuk, hogy a kenyér és hús, a növényi és állati tápszerek alkatrészei közt sok hasonlat van. Láttuk különösen, hogy a fibrin az állati háztartásban ugyanazon czéloknek felel meg, a miknek a siker a növényi tápszereknél. Még a zsirtartalomra nézve is föltaláljuk e hasonlatot. A közönséges, europai olajtermő növények zsiradéká közép mérséklet mellett folyó vagy olajos. Így a gabnafajok, len, olajfa, mák, dió stb. olaja. Ellenben a pálmaolaj, melyet áelytelenül kókusdió-olajnak mondanak a kereskedésben, s egyéb hővényi olajok, közönséges mérséklet mellett megsűrűdnek, összenllanak, mint a vaj és disznózsir. Sőt az olajosabb zsiradék, pél-

dául a faolaj, is összeáll, megalszik mintegy, kisebb hőmérséklet mellett, mikor aztán több vagy kevesebb adag szilárdabb zsiradék válik abban külön. Másfelől a szilárdabb anyagu zsiradékokból is nem kevés folyó olajat sajtolhatunk. Valósággal minden növényi olajban két különböző zsiradék van, egyik merő, a másik folyó.

Ugyanez az eset az állati zsiradéokban, a marha és ürüfaggyuban, tejben, vajban, s a tojás székében levő olajjal.

S még nagyobb hasonlat tűnik föl az állati és növényi zsiradék közt, ha a pálmaolajat vizsgáljuk. Ez olajnak merő zsiradéka, ha gondosan megtisztítjuk, gyönyörű fehérségű, sajátságos zsirt ad, a mit palmitin-nak neveztek. Ha a marha- vagy ürüfaggyuból kisajtoljuk az olajat, s megtisztítjuk a sajtolás után hátramaradt részt: azon sajátságos zsiranyag áll elő, melyet *stearin* név alatt ismernünk. A mi a *stearin*-készítésnél fönmarad, főleg palmitin-ból áll. E két zsirféle képezi majd nem egészen házi állataink merő zsiranyagját. Az ökor- és juhaggyuban több a *stearin*. Az ember és lud kövérében s a vajban igen egy arányban van a *stearin* és palmitin. Szintugy a növényi olajoknál; azok is e kettőből állanak különböző arányban. Némelyekben a merő rész főleg *stearin*; másutt, mint a faolajban, csaknem egyenlő adagban van a *stearin* és palmitin; másutt viszont, mint a pálmaolajban, palmitin a fő alkatrész.

Az állati és növényi zsiradékok folyó alkatrészei már nem annyira hasonlítanak, mint a merő részek. Az előbbiek a szabad légen sokkal könnyebben avasodnak, mint az utóbbiak. Innen van, hogy a kemény vaj sokkal tovább megtartja édességét és friseségét, mint a lágy; s a besózott hús is jobban eltart, ha a kövére keményebb. S ez az oka, hogy az állathizlalásnál, főleg ha a húst be akarják sózni, egy ideig esupa száraz takarmányt és eledelt adnak az állatnak, a melyet már le akarnak vágni. Ettől kövére keményebb, s húsa is szilárdabb lesz. Azonban hány mérsáros és mezei gazda tudja ezt hazánkban!

Még tovább vihetjük, ha ugy tetszik, a párhuzamot az állati és növényi tápszerek alkatrészei közt. Emlitém előbbi cikkemben, hogy ha növényi részeket égetünk el a légen, végre csak egy kis hamu marad az egészből hátra. E hamu a növény ásványi, föld-só vagy, mint mondani szoktuk, szervesetlen alkatrészeit foglalja magában.

Az állati részek elégetése után is hasonló anyagok maradnak.

hátra. Legfőlebb csak az arányban mutatkozik kisebb, nagyobb különbség. A kenyér hamvában ugyanazon anyagokat találjuk, a miiket a hús hamujában.

A növényi és állati táprészek közt ezek szerint annyi a vegytani hasonlat, hogy a vegytudós ennél fogva hamar készen van a következtetéssel, miszerint teljesen mindegy akár egyikkel, akár másikkal éljünk. *)

Azonban nincs ugy.

A fenebbi egybevetésből is láttuk, hogy ugyanazon alkatrészek is különböző arányban vannak az állati és növényi tápszerekben. Az állati tápszer már dúsabb fejrnyé- és sikertartalmánál fogva is táplálóbb, nem is említve, hogy rokonabb szerkezetű tápszer testünkkel. Táplálásunkra e fölött a keményítő, czukor is szükséges, a mi hiányzik a husban. A növényi tápszereket már ennél fogva sem nélkülözhetjük. Azonban a kenyérről irt cikkünkben láttuk, hogy az igen sok keményítőtartalom puffasztólag hat a négerre, a ki banánnal táplálkozik, s a chinaira, a ki főleg rizszel, és az irföldire, a ki burgonyával él. A mily helytelen ennél fogva a tésztás étkeket végkép tiltani: szintoly ártalmas, főleg a görvélyes gyermeket, rizszel, burgonyával, kenyérrrel tömni. Az orvosok méltán ajánlják e részben a legnagyobb métsékletességet. Azon növényi tápszerek, a melyekben, egyéb alkatrészekhez képest, igen a sok keményítő, idéznek ugyan elő egészségtelen kövérséget, de nem nyujtanak rostanyagot az izmoknak, fejrnyét és villósavas olajat az agynak, nem erősítik a gyermek idegeit, csontjait, mint a hús.

CSENGERY ANTAL.

*) E részben Johnston is téved, a kinek nyomán írják e cikkeket, a kitől azonban kénytelenek valánk eddig is eltérni némelyekben.

ARSZLÁN PASA.

Nógrádban állt Busa vára,
Csak egy torony a számára,
S két hétnek már egy nap híjja,
Hogy a török folyvást víjja.

A törökség feje Arszlán,
Nagy vitéz a zultán harcán,
Hol mint a szél elől nyargal...
— Ékeskedik két lófarkkal.

Nyolczvan ember van a várban,
Visszaadván jó busásan,
A mit üt az ellen rajtok, —
— Nagy András a várparancsnok.

„Rajta török! víjad, víjad....
Ide lőjön golyód, íjad!
Hatszáz karvaly s egy kis fészek....
Hadd lássuk hogy mennyit értek!”

S felel Arszlán, a mint támad:
„Magyar fel ne add a várat!
Mérközzünk meg, a mint mondod,
Szeretem az ilyen dolgot!”

Foly az ostrom éjjel nappal,
— Repedezik, bomlik a fal. —
Végre megszűn, — minek is már,
Kőhalommá omlott a vár.

Nagy András a török foglya
 Készült Arszlán hogy elfogja;
 A nyolczvanból vannak hárman..
 Fogoly vezér így szól bátran:

„Meddig védtük e roszt várat,
 Mirt hulltunk el, mind jól láttad!
 Nosza török, a sor rajtunk....
 Kia- s halállal fogj ki rajtunk!”

„Szakálamra! nyugton szól az,
 Nem cselekszem a mit szólasz!
 Győzedelmet vettem harcban,
 S te harc nélkül vennél rajtam?!”

Nincs örömem a gyávákban,
 Kiket földre gázol lábam!
 Kedvem telik jó vitézben:
 Menjetekek el békeségben!“ *)

TOMPA.

*) Vályi. Magyarország leírása.

KÖTÉL ÁZTATVA JÓ.

(Komáromi mendemonda.)

Azt beszélék Borsos István uramról, hogy ő nagyon okos ember mindig, a mikor nem iszik.

Ez ugyan vakmerő állítás; miután a borbán igazság és bölcseség van; a ki bort iszik, az idegen nyelveken beszél s mindenféle tudományból bevesz, a bortul az ember verseket tanul irni, a bortul a gyáva bátorságot tanul, a eszmadia politizálni, a politicus eszimat varni; sőt vannak egyáltalában olyan természetek, a kik csak akkor értenek igazán a maguk hivatásához, a mikor illő mértéke által e háládatos nedvnek elmetehetségeiket felfrisíték. Meglehet azonban, hogy Borsos István uramnál ez a megfordított viszony a természet különös játéka volt: ő csak addig volt böles ember, a mig meg nem nézte: mi van a pohárban? mihelyt azon átesett, nem lehetett vele birni; házsártos, kötelezkező lett, pörölt verekedett; pedig különben olyan jámbor ember volt, mint a bárány. Az ismerősei már azt az elménczséget csinálták felőle: hogy „délélott Borsos, délután Paprikás.“

De ki volt hát Borsos István uram? hogy ilyen nagyon meg kell róla tudni, milyen volt? hogyan volt?

No ugyan látszik rajtad, tisztelt olvasó, hogy nem vagy Komáromba való, különben nem kérdeznéd, hogy kicsoda Borsos István uram?

Hát nem ismernéd azt a derék szálás hajdú káplárt, ki a városháza előtt szokott strázsálni minden kedden meg csötörtökön zöld dolmányban, kék nadrágban, sárga zsinórral kihányva? a legmagasabb legény valamennyi városhajdú között. A bajusza is úgy áll kétfelé, mint a ludlelke, a kit a nyárson keresztül szoktak ütni. Ő szokta a tekintetes főbiró urat a sessióból haza kísérni mindig, s a vendégeket ő hívogatja össze, mikor a Füzitön nagy halebédeket aduak a magistratus urai. Ő ül a bakon, mikor a város kocsjá uta-

zik valahova azzal a szép négy lóval oculátára, vagy deputatioba: Ejnye, hát azt sem láttad, mikor a piaczon a kofák kosaraiból kiforgatja az éretlen baraczkot? félnek ám tőle nagyon! no, vagy mikor urnapja van s körülhordozzák a templomi zászlókat, hát akkor nem emlékezel arra a hatalmas nagy férfira, a ki lobogó mentében, csattogó tarsolyos karddal, forgó kokárdával szokott menni a főtisztelendő ur előtt s viszi az egyik ezüstnyelű lámpást. No, ez az a Borsos István, a kiről beszélek. Ha pedig mind ezekre nem emlékeznél, az annak a tanusága, hogy soha sem laktál Komáromban, a mi persze nem a te hibád.

Borsos István uram a legjobb ember volt a világon, a milyet csak ismerni lehet. No hogy estenkint mindig kótyagos fővel szokott haza menni, az igaz; meg, hogy a feleségét rendesen megveregette az is igaz; hanem egyéb hibáját azután keresve sem lehet feltalálni.

Egyszer, — épen a kukoriczatöréskor történt, — úgy emlékezem rá, mintha tegnap esett volna, abban az esztendőben, a mikor a kalvinista toronyba felhúzták az új harangokat; tekintetes Komárom vármegye nagy ünnepélyhez készült, a főispán urat ig-tatták be, a mit magyarul úgy hinak, hogy instellatio.

Jajh, milyen pompa volt az, milyen fényesség az egész városban: az egész nemesség lóháton jött be a vágóutcán végig, nagy zászlókat vittek elől, tele pántlikákkal, koszorúkkal, a tekintetes főbiró urak vezették a járásokat az esküdt urakkal, ki piros, ki világos kék mentében, sujtásos dolmányban; volt ott egy ur, a kinek csupa aranyóra volt mindenik gombja helyében, a másiknak még a kengyelvasa is csupa merő ezüst, maga pedig a főispán ur egy pompás aranyos hintóban jött, mellette tizenkét uri lovas, olyan szépek, hogy nem lehet azt leírni. Az utcákon kétfelől pedig egész a vármegyeház kapujáig, ott álltak a czéhek felállitva sorban a maguk zászlóikkal, hat ember kellett a takácsczéh zászlóját emelni, nyolcz a molnárokét, a csizmadiákét sem birta el kevesebb öt mesternél, az egyik piros selyemből volt, a másik kékes szürkéből s száz meg száz szalag lobogott mindegyiken, mert valahány leány férhez ment a városban, valami mesteremberhez, szokás volt, hogy a czéh zászlójára egy szalagot ajándékozzon. Képzhetni azt a sok szalagot! Hát még azután az iskolás gyerekek, a mint hosszában fel voltak állitva az iskolák előtt, hát még a cigányok, piros öltözetben, meg a polgárok zenekarai pofon-

esapott kalapokban! Soha sem láttak Komáromban ilyen dolgot többet!

Hanem mind ez a sok szép csak azután való nap történt, hogy Borsos István uram este a nagy szaladgálásból hazavetődött a maga családi tűzhelyéhez, a hol várta őt a kész vaesora, melynél a vidám és jámbor menyecske, ki mindenben férje kedvét szokta keresni, addig meg sem jelent, a míg István maga jól nem lakott s csak azután szokott maga is leülni az asztalhoz, s a maradékhoz látni.

— Hát te asszony, mondd csak, hol jártál egész nap? kérdé István tekintélyes mogorvasággal tehénkedve az asztalra.

— Hát n egnéztem a sok luminatiót (érts illuminatiót) az egész városban; a mit holnapra csinálnak. Jaj, hallja kend, mennyi szépség lesz ott! A Vág-Duna hidjánál van csinálva egy nagy-nagy kapu zöld ágakból és zászlókból; azután még fényes papirosból.

— Hallgass! Jobban tudom én hogy miből van? Hiszen én csináltam.

Az asszony engedett és folytatá.

— Azután a városház falán ki vannak rakva nagy letűk lámpásokkal . . .

— Nekem mondd? Hiszen én magam csináltam azt mind Mit értesz te ahoz? Diákul van.

— Azután a szent János kápolnája előtt . . .

— Láttam azt is no, minek beszélsz róla?

— De azt nem látta kend, hogy a zsidók milyen diadalkaput csinálnak a vármegyeyetcza végén?

— Zsidók? szólt fitymálva Borsos István uram. Ugyan már mit csinálnának a zsidók no?

— Hajh! az lesz csak még a szép; — kapott rajta Örszik asszony, hogy még is végtére valami új dolgot mondhat az urának. Selyemből lesz a teteje, bársonyból az alja, csupa ezüst arany minden czafrang rajta, minden lámpás kék, meg piros kristályba téve.

— Micsoda! kiálta fel István uram, kit az a magasztalás kezdett ingerleni, hát ki engedte meg a zsidóknak, hogy olyat csináljanak.

— Hisz a vármegyeye fundusán vannak, curialis funduson, felelt a menyecske, ott a város nem parancsol.

Ez a derogálás a városi auctoritásnak teljesen felboszantá Borsos uramat, most már Paprikás volt.

— Azt nekem ne mondd, hogy a zsidók selyem diadalivet csinálnak, azt csak a bolondnak mond, én pedig bolond nem vagyok.

— Már bizony pedig én magam szemeimmel láttam; egy vég selyem, egy vég bársony logg a földig.

— Jeges terringette! Hát én bolond vagyok, hogy én nekem mered azt mondani? Hát bolond vagyok én? Mondta azt nekem valaki tizenhat esztendő alatt, hogy a tekintetes nemes várost szolgálom, hogy én bolond vagyok? A zsidók nem csinálhatnak selyem diadalivet, mert nincs az egész országban annyi selyem, a mennyi oda elég volna, azután meg a zsidóknak semmi közük az instellációhoz, mert csak a keresztyének kapnak főispánt; meg aztán mikor a tekintetes nemes városnak elég papirosból és zöldág-ból csinálni diadalivet, hát akkor hol vennék a zsidók a selymet; de még meg sem engednék nekik. Tudod-e?

— Már pedig én a tulajdon szemeimmel láttam, még a selymet is megtapogattam.

— Hát akkor én bolond vagyok? ordita az asztal közepére ütve Borsos uram. Micsoda istentelen asszony az, a ki az urát erőnek erejével bolondnak csinálja. No megáll! te pokolra termett, majd megtanítalak én tégedet, hogy híresztelje ki egy rosz asszony az urát bolondnak. Hol egy kötél?

A jámbor asszony most bánta csak meg, hogy az illuminációról beszélt; szerencsére a ruhaszáritó kötél ott kinn az udvaron egyik szederfától a másikhoz volt kötve; s mig azt onnan Borsos uram nagy kinnal leoldogatta, addig az asszonynak ideje maradt ajtót ablakot bezárni és eltorlaszolni, ilyenformán kinn rekesztvén a fenyegetőző férjet.

Borsos István uram meglevén a kötéllal s nem tudván bemenni az ajtón, képzelhetni, micsoda pogány dörömbözést mivel azon; összeszefutott a lármára az egész utca népe.

A nénémasszonyék, a bátyámuramék csitították, engesztelték a haragba jött férfiút, a mitől az még szilajabb lett: esküdött mennyre földre, hogy szétszedi a házát, úgy veszi ki belőle a feleségét; mégis megveri szörnyen; abból neki nem is parancsol senki, mert a ház is az övé, meg a feleség is; hát ő neki senki se beszéljen.

A mint így az összeröfient nénémasszonyék húzzák, vonják, csillapítják, odavetődik a lárma Galgó szomszéd.

Galgó szomszéd belső ember volt: harangozó volt. Nem csuda ha több esze volt, mint másnak.

— Hát mi baj szomszéd uram? mi baj? kérdi részvevő tekintettel Borsos István uramtól, mit vesződik kegyelmed ezzel a sok asszonynéppel.

— Mi bajom van? Hát hogy ne volna bajom? Az a bajom van, hogy a feleségem engemet bolondnak tart. Mikor azt meri a szemembe mondani, hogy a zsidóknak selyemből lesz a diadalivük, meg bársonybul. Hát bolond vagyok én, mi? vagy ökör, vagy ló?

— Ki meri azt mondani kegyelmedről: Borsos uram ló? Borsos uram ökör? Én verem meg azt, nem kegyelmed.

— Hát a feleségem, az istentelen asszony. De törjem csak be az ajtót, majd megmutatom én hogy ki a bolond?

— Azt ugyan jól teszi kegyelmed, biztatá Galgó szomszéd István gazdát; meg kell verni az asszonyt, ha valamit vét: pénz olvasva, asszony verve jó. Én is segíték kegyelmednek. Hát mivel akarja kegyelmed megverni? Ezzel a hitvány kötéllel? Ér is az valamit így, hisz ez száraz. Ezzel nem fáj az ütés, csak csatog. Hét bőre van az asszonyszemélynek, fel sem veszi a száraz kötelet. No nézze csak kegyelmed.

Azzal Galgó szomszéd megfogja a kötél másik végét próba-bizonyosság kedvéért a maga hátára ütött vele egyet — kicsit, Borsos szomszédéra is kettőt — nagyot.

— No ugy e hogy nem fáj?

— Nem ám. Bizonyitá István, pedig bizony fájt az.

— Nem így kell bánni az asszonynéppel. Mert azt megszokja és aztán fel sem veszi. Tanulja meg azt kegyelmed tőlem: mikor én meg akarom verni a feleségemet, elébb beáztatom a kötelet jól sós vízben; ott ázik estétől reggelig, egy egész éjszakán át; akkor lehet azután vele verekedni, tudom, hogy a kit egyszer megverek vele, soha sem kívánja többet.

Borsos István uramnak nagy világosság támadt a fejében.

— Helyesen beszél a szomszéd. Egész igazsága van. Azért nem veszi semmibe az én feleségem a verést. Se nem sír, mikor ütöm, sem a szomszédoknak nem panaszkodik, még csak haza sem szökik az anyjához soha. Mert nem fáj neki. No megállj, kitanultam már a módját. Majd máskép lesz az azután. Hol a sajt-ár?

Galgó szomszéd előkereste neki a sajtárt, tele is merítette vizel, abba azután beleáztatták a kötelet.

— Már most csak sőt még bele egy marokkal, hogy jó szivós legyen. Így ni. Holnap reggelig hadd ázzék itt ez a kötél, addig fekügyék fel szomszéd a padlásra, ne féljen majd felköltöm én jókor, s úgy elverjük közakarattal azt a gonosz asszonyt, hogy példát vehet róla valamennyi.

— Ez a becsületes emberni! szólta István gazda Galgó szomszédot megölelgetve. Nem hijába belső ember, látszik, hogy igaz ember. No ha valaha baja lesz a városházánál, ha valaha be találják csukni, csak én nekem szóljon; — soha sem felejttem el, hogy igazságomban pártomat fogta. Azt a kötelet el ne lopja valaki. Azután reggel korán, tudja kegyelmed, mikor a kakas másodszer kukorít!

— Itt leszek, itt leszek! bizonyozott Galgó szomszéd, be-tuszkolva Borsos uramat a fáskamarába s lefektetve őt szépen a hárs ágyra, a hol el is szunyadt szépen.

Győztek a kakasok kukorítani, a mig Borsos uram ott a sötét kamarában felébredt. Galgó szomszéd be is harangzott, vissza is jött, mire fel birta költeni nagy czibálásokkal.

— No szemszéd ugyan jól megázott az éjjel a kötél.

— Micsoda kötél; kérdezi Borsos uram a ki hirtelenében azt képzelte, hogy beesett a toronyba az eső s a harangkötél ázott meg.

— Hát a kivel a kegyelmed feleségét meg akarjuk verni.

— Az én feleségemet! kiálta Borsos uram felpattanva. Azt szeretném csak látni, hogy ki akarja az én feleségemet megverni?

Galgó szomszéd elnevette magát, Borsos uram pedig haragudott.

— Ilyen tréfákkal ne jöjjön nekem Galgó uram korán reggel, mert a milyen igaz, hogy Galgó uram belső ember, olyan igaz hogy ha megkapom a pruszlik gallérját, mingyárt külső ember lesz erről az udvarról, csak nekem arról beszéljen, hogy a feleségemet megverjük. Mikor olyan asszony nincs több a városban. Aztán soha egy ujjal sem nyúltam hozzá, a mióta összekerültünk...

Erre a beszédre az asszony is kijött, hozta a jó szívvídamító pálinkát jó puha czipóval, letette a malomkő asztalra a szederfa alá. A két szomszéd ivott egyet barátságpohárnak, másikat egymás egészségére, harmadszor pedig azokért az áldott jó asszonyokért, a kik az uraikat úgy megbecsülik, mint Borsosné asszonyom.

A GÓLYA. *)

Sokféle a madár, s egyik ezt, másik azt
 Leginkább kedveli,
 Ezt ékesszólása, amazt pedig tarka
 Tolla kedvelteti.

Kit én választottam, a dalmesterséghez
 Nem ért az a madár,
 S egyszerű, mint magam . . . félig feketében,
 Félig fejrben jár.

Nekem valamennyi között legkevesebb
 Madaram a gólya,
 Édes szülőföldem, a drága szép alföld
 Hűséges lakója.
 Tán azért szeretem annyira, mert vele
 Együtt növekedtem ;
 Még mikor bölcsőmben sirtam, ő már akkor
 Kerepölt fölöttem.

Véle töltöttem a gyermekesztendőket
 Komoly fiu valék.
 Mig társaim a haza-térő tehéncsordát
 Estenként kergeték :

*) Azt hisszük, kedvesen veszik olvasóink, ha, miután annyi kiadatlan költeményét közlők korán elhunyt jeles költőknek, közben olyanokat is adunk, melyek kis körü olvasó közönség előtt ismereteseek. A gólya a Szépirodalmi lapokban jelent meg, — ezen újabb időkben legjobban szerkesztett, s talán épen azért kevés előfizetővel birt szépirodalmi folyóiratban.

Én udvarunkon nádkúp oldalánál
 Húztam meg magamat,
 S némán szemlélttem a szárnyokat próbáló
 Kis gólyafiakat.

És elgondolkodtam. Jól tudom, az gyakran
 Fordult meg fejembe:
 Miért hogy az ember nincs úgy, mint a madár,
 Szárnyakkal teremtvé?
 Csak a messzeséget járhatni meg lábbal
 S nem a magasságot;
 Mit ér nekem, mit a messzesség? mikor én
 A magasba vágyok.

Fölfelé vágytam én. Ah, úgy irigyeltem
 Sorsáért a napot,
 A föld fejére ő tesz világosságból
 Szótt arany-kalapot.
 De fájt, hogy estenként megszúrják ... mert hiszen
 Foly kebléből a vér;
 Gondolám: hát így van? hát a ki világít,
 Ilyen jutalmat nyer? ...

Kivánt időszak az ősz a gyermekeknek,
 Mint anya jön elé,
 A ki fiainak számára kosarát
 Gyümölcsessel terhelé.
 Én ellenségemül néztem az ősz, s szólék,
 Ha gyümölcsöt hozott:
 Tartsd meg ajándékod, ha kedves madaram,
 A gólyát elcsalod.

Szomorodott szívvvel láttam gyülekezni,
 Midőn távoznak;
 Miként most eltűnő ifjuságom után,
 Ugy néztem utánok.
 S milyen bús látvány volt a házak tetején
 A sok üres fészek,
 Szellő lehelt reám, sejtés halk szellője,
 Hogy jövőmbe nézek.

Mikor tél multával fejr hó-subáját
 A föld levetette,
 S virággal sinórzott sötétzöld dolmányát
 Ölté föl helyette:
 Akkor az én lelkem is fölöltözék uj,
 Ünnepi ruhába,
 S golya-várni néha elballagtam egész
 A szomszéd határba.

Később, hogy a szikra lángra lobbant, a hogy
 Ifju lett a gyermek:
 Talpam alatt égett a föld, nekiesem,
 És paripán termék,
 S megeresztett kantárszárral vágaték ki
 A puszták terére . . .
 Még a szél is ugyan nekigyürközött, hogy
 Lovamat elérje.

Szeretem a pusztát! ott érzem magamat
 Igazán szabadnak,
 Szemeim ott járnak, a hol nekik tetszik,
 Nem korlátoztatnak.
 Nem állnak körülöm mogorva sziklák, mint
 Fenyegető rémek,
 A csörgő patakot hányva-vetve, mintha
 Lánczot csörgetnének.

És ne mondja senki, hogy a pusztá nem szép!
 Vannak szépségei,
 De azokat, mint a szemérmes lány arczát,
 Sűrű fátyol fedi;
 Jó ismerősei, barátai előtt
 Leteszi fátyolát,
 S rajta vesz merően a megbüvölt szem, mert
 Tündér kisasszonyt lát.

Szeretem a pusztát! be-bekalandoztam
 Tüzes paripámon,
 S midőn már ott jártam, a hol fizetésért
 Sines emberi lábnyom:

Lovamról leszáltam, gyepre heveredtem,
 Egy futó pillanat
 A tóra mellett, s benne kit látok meg?
 Gólya barátomat.

Oda is elkisért. Együtt ábrándoztunk
 A puszta legmélyén,
 Ő a víz fenekét, én a délibábot
 Hoszasan szemlélvén.
 Így töltöttem vele gyermekségemet és
 Ifjuságom javát,
 Azért kedvelem, bár se tolla nem ragyog
 Se szép hangot nem ad.

Mostan is kedvelem és úgy tekintem én
 A gólyamadarat,
 Mint egyetlen valót, mely egy átálmodott
 Szebb korból fönmaradt.
 Megérkezésedet még mostan is minden
 Esztendőben várom,
 S kívánok szerenésés útat, ha távozol,
 Legrégibb barátom!

PETŐFI.

GAZDASÁGI ROVAT.

Takarmánytermesztés. *)

c) Baltaczim.

E növény hazánkban száraz meszes földeken vadon is tenyészik, mesterségesen pedig bármily talajon természetű, csak nagyon nedves, vagy áthatlan kemény agyagos, avagy kősziklás alrétegű ne legyen. Legjobban diszlik mégis a laza földön, különösen ha mésztartalmas; sőt némelyek azt állítják, miszerint e növény illő disztlésére okvetlenül szükséges, hogy a föld nagyobb mennyiségű meszet tartalmazzon; de tapasztalásból tudjuk, hogy oly homokban is, melyben nem igen található meszet, jól sikerül. Egyébiránt szegényebb földeken is, melyekben lucernát, vagy veres lóhert már nem érdemes termesztetni, még kielégítő termést ad, s e mellett a földet szintén gazdagítván maradványaival, Franciaországban és Angliában sok kopár mészhegy vagy parlagon heverő terméketlen homokos vagy kavicsos tér csupán e növénynyeli bevetés után vált haszonvehetővé. Azonban magától értetik, hogy a baltaczim is, egyéb kedvező körülmények közt, gazdagabb terméseket ad, noha igen kövér földeken a könnyű eldudvásodás miatt, kevésbé sikerül jól; szárazság és hideg iránt kevésbé érzékeny; annál inkább szenved a gyom által, mely igen könnyen elnyomja.

A baltaczim, mint a lucerna, csak vetés után harmadik évében éri el tökéletes kifejlődését, és mostoha körülmények közt

*) Lásd az előbbi füzeteket.

5—6, igen kedvező helyzetben pedig 10—15 évig is eltart. Többnyire teljes virágzáskor kaszálják, midőn aztán rendszerint csak egy vágást ad júniusban, és csak jó helyzetben, kedvező években szolgáltat még egy második vágást is, mely azonban csekély lévén, többnyire lelegeltetik. Nem kaszálva egész nyáron át a legnagyobb szárazságkor is bő legelőt nyújt. Egy holdról átlagosan ad 15—30 mázsa szénaértékű takarmányt, mely nagyobb táperővel bír, mint a luczerna-takarmány, s mindenféle marha jóízűen eszi, legvastagabb kóroja sem maradván izékül.

Minthogy azonban a luczerna, meg a veres lóher illő helyen nemesak több, hanem hosszabb időn át is szolgáltatnak zöld takarmányt, a baltaczim érintett jelességei mellett is, legalább nagyobb kiterjedésben, mint fő takarmánynövény főképp csak ott természetű, hol ama két növénynél jobban sikerül, péld.: trágya hiányában szegényebb földeken, vagy sekély fel-, és mészköveses alrétegű talajon; ellenben mellékesen, kisebb téren minden nagyobb gazdaságnál, különösen száraz éghajlat alatt, megérdemli a termesztést; továbbá legelő alkotásánál szárazabb helyeken a baltaczimet sohasem kellene kihagyni, sőt száraz rónaságainkon a baltaczim luczernával, meg angol perjével vegyesen vetve, oly bő legelőket nyujtana egész nyáron át, melynél különbet kívánni sem lehet.

A baltaczim különösen sokat szenvedvén a dudvától, minél tisztább földbe vetendő. Legezészerűbb tehát azt szintén vagy ugar, vagy kapanövények után termesztetni; s ha trágyázzuk, a trágyát a kapanövény alá adni. Különben a baltaczim is közönségesen mint védnövény, őszi vagy tavaszi gabna közé vettetik, egy holdra a helyzet minőségéhez képest 3—4 pozs. mérő minél tisztább magot számítván. A baltaczimmagot azonban mélyebben kell aláakarítani, mint a luczernáét; tavaszi gabna közé vetve tehát ezzel együtt vessük az előre jól kiegyenlített földbe.

A baltaczimmag mindig a legközelebbi lefolyt évi termésből vétessék, mert a régibb, csirázó erejét elvesztvén, nem kel ki. Egyáltalában nehéz dolog, jó minőségű baltaczimmagot kapni, ha csak magunk nem termesztjük, mivel e mag azonkívül, hogy csirázó tehetségét igen hamar elveszti, még aratáskor is könnyen kihull, s e miatt azok, kik kereskedésre termesztik, tökéletes megérése előtt kaszálják le.

A vetési évben, sőt ha kellően meg nem gyökerezett, még az

ez utáni évben is meg kell óvni mindenféle baromtól; különösen a juhoktól. Második évtől fogva tavaszkori megfogasolása, s ha gyengékedik, felületes trágyázása is épen oly hasznos, mint a luczernáról mondtuk.

Midőn a baltaczim nagyon dudvásodni és fogyni kezd, feltörik; midőn aztán 6—9 évig nem tanácsos ugyanazon földbe ismét vetni.

Közönségesen külön darabokban a vetésforgáson kívül termesztik. Egyébiránt, ha nagyobb területű gazdagságokban főtakarmánynövény volna, gyakran haszonnal felveszik a veteményforgásba is. Ily vetésforgás lehetne például:

- 1) zabbükköny-keverék trágyázva;
- 2) repeze;
- 3) őszi gabna;
- 4) kukoricza trágyázva;
- 5) árpa baltaczimmal;
- 6—9) baltaczim;
- 10) kétszeres;
- 11) burgonya;
- 12) zab.

A termesztési költségek a baltaczimnél **30 mázsa termés mellett egy holdon.** *)

*) Ezen, valamint már az adott luczerna- és lóher-termelési költségre nézve is, szükségesnek tartjuk megjegyezni, miszerint annak összeállításánál oly kisebb gazdák viszonyaira gondoltunk, kik földeik művelését tulajdonlag saját erejükkel végezhetik. Ez okból számítottunk váltóban, ez okból vettünk aránylag oly csekély áru napszámokat; mert így ezen birtokos osztály inkább érti a dolgot, s ő csakugyan jóval olcsóbban dolgozik is, miután nála a napszám sajátlag csak annyiba kerül, a mennyi kiadást a naponkénti életfentartás okoz; nála a többi mind kereset. A nagy birtokos, ki minden munkát fogadott napszámosokkal kénytelen végezni, természetesen sokkal drágábban termel. Neki a napszámos csupán az életfentartás költségeiért nem dolgozik, hanem kíván tőle ezen fölül nyereséget is, mely által maga megerőltetését illőleg megjutalmazva lenni gondolja. Ezen birtokosokra nézve tehát számításunk csak úgy alkalmazható, ha a nálunk szokásos napszámok árai — úgy a mint éven át egymásra előfordulnak — vétetnek fel. A többi tételekre nézve is, hol azok a miéinknél alacsonyabbak vagy magasabbak, érintett helyettesítés megtörténvén, számíthatja aztán kiki a maga vidéke s a maga gazdasága termelési költségeit pontosan. A nagy gazda tehát a kisebbnek vonatkozott előnyét csak úgy érheti el, ha okszerűség s gépek alkalmazása által a termés mennyiségét birja minél inkább magasra emelni. Ekkép nagyobb kiadások mellett is olcsóbban termelhet.

	váltóban.	
a) Földbér	8 frt	— kr.
b) Kétszeri szántásért, miután a baltaczimmag tavaszi közé vettetik, a fél kiadás	3 „	45 „
c) Vetéshez $\frac{1}{5}$ gyalognap 36 krral	— „	12 „
d) A mag beboronálásához $\frac{1}{5}$ igás nap 2 frt 30 krral	— „	50 „
e) A mag behengerezéséhez $\frac{1}{6}$ igás nap 2 frt 30 krral	— „	25 „
f) 3 pozs. mérő mag ára teszen 22 frt 30 kr, miután azonban a bataczimnek 5 évi tar- tósságot számítunk, esik egy évre	4 „	30 „
g) Tavaszokinti jó fogasolásra $\frac{1}{4}$ igás nap 2 frt 30 krral	1 „	15 „
h) Egyszeri kaszáláshoz $1\frac{1}{2}$ kaszásnap 40 krral	1 „	— „
i) Szárítás, gyűjtés, s szekérre s kazalba rakás- hoz 4 gyalognap 25 krral	1 „	40 „
k) Behordás $\frac{1}{16}$ szerkeresnap 2 ft 30 krral	— „	56 $\frac{3}{4}$ „
l) Felügyeletért	— „	20 „

Trágya, terhére nem iratik.

Összesen 22 frt 53 $\frac{3}{4}$ kr.

Kerül tehát egy mázsa baltaczimszéna ez esetben: 45 $\frac{3}{5}$ krba.

20 mázsa termésnél minden egyéb költségek megmaradnak, lehajlik csupán szárítási, gyűjtési, szekérre s kazalba rakási költségekből 1 gyalognap 25 krral; a hordásnál $\frac{1}{16}$ szerkeresnap 2 frt 30 krral, mi tesz 28 $\frac{1}{4}$ krt. — Kerül tehát 20 mázsa baltaczimszéna: 22 ft $\frac{1}{4}$ krba; miből egy mázsára esik: 1 ft 6 kr.

15 mázsa silány termés mellett minden egyéb költségek megmaradván, csupán szárításra lehajlik két gyalognap 25 krral, mi tesz 50 krt; s behordásnál $\frac{1}{16}$ szerkeresnap 2 ft 30 krral, mi tesz 28 $\frac{1}{4}$ krt. Kerül tehát 15 mázsa baltaczimszéna: 21 ft 35 $\frac{1}{4}$ krba miből egy mázsára esik: 1 ft 26 $\frac{1}{5}$ kr.

Ha a baltaczimmagot a gazda maga termeszt, ára a felvettnél tetemesen alább fog szállani. Baltaczimnél magnak, szintén tanácsos, nem sokára feltörendő mezőt választani. Egyébiránt a mag egyenetlenül érven, és könnyen kihullván, azonnal kaszáláshoz kell fogni, midőn a magtokok nagyobb része barnulni kezd, még pedig reggel harmaton; a rendek, míg egészen megszáradnak, bántatlanul

hagyatnak. Ez kedvező időben pár nap alatt megtörténnén, néhol a termést azonnal a mezőn kinyomtatják vagy kicsépelik, másutt ellenben e végre szekéren, melyre ponyva terítettett, csürbe szállítják. A cséplés után maradt szalma störek jó takarmányt ad. Egy holdról 10—20 mérő magot kaphatni.

d) Bükköny (lednek).

A bükköny kétségkívül szintén nevezetesebb takarmánynövényeink közé tartozik; mert kedvező helyzetben gyorsan nő, s minőségre jeles, mennyiségre nézve pedig meglehetősen nagy terméseket ad. Azért istállózásnál nemcsak a lóher vagy luczerna egyik legalkalmasabb segédtársa, s azoknak nemsikerülése esetében pótléka, hanem némely körülmények közt, péld. hol a veres lóher szárazság, a luczerna pedig a fölrréteg kelleténél csekélyebb, vagy az alrréteg felette kemény volta miatt rosszúl sikerül, fő zöld takarmánynövény. E mellett a trágyát jól eltürvén, a gyomot pedig sűrű növése által elnyomván, az őszi vetemények egyik legjelesebb ugarpótló előnövénye. Továbbá ajánlja a bükkönyt még az is, hogy érintett tulajdonainál fogva mindenféle vetésforgásba könnyen beilleszthető.

Van őszi s tavaszi bükkönyfaj; az utóbbi rideg vidékeinken is jól tenyészik; de az első hozzasabb fagyok által könnyen tönkre tétetvén, csupán hazánk déli melegebb vidékein terem. Mindkettő nedves éghajlatot szeret ugyan, de gyors növése következtében a téli nedvesség segélyével szárazabb vidékeinken is sikerül; ez utóbbiakban azonban kötöttebb földet igényel, holott nedvesebb vidékeken, laza földön is jól diszlik, sőt kellő mész- s agyagtartalmu könnyebb földeken legjobban sikerül. Egyébiránt mostohább helyzetben a bükköny a földben nem annyira válogatós, s termését minden körülmények közt tetemesen növelhetni, ha az őszi fajt rozstal, a tavaszt pedig zabbal vagy kukoriczával vegyesen termesztik.

A tavaszi bükkönyt kiterjedtebb termesztésnél czélszerű kora tavasztól egészen júniusig, 2—4 hetes időközökben vetni, hogy ekkép egész nyáron át zöld takarmánnyal legyünk ellátva; a bükkönynek még későbbi vetése, száraz éghajlatunk alatt nagyon bizonytalan levén, tanácsosabb helyette június felé más növényt péld. kukoriczát vetni őszi zöldtakarmányul. Midőn a tavaszi bükköny,

mint ugarpótló növény őszi előtt természetik, közönségesen alája adják az ugart illető trágyát, és kora tavasszal egyszeri szántás mellett vetik el; lekasználása után azonnal megteszik a második szántást, a harmadikat pedig az őszi vetése előtt. Ily előkészítés, mint a következmény mutatja, rendszerint csaknem felér az ugarmiveléssel. Egy holdra 2—2½ pos. mérő bükkönymag veendő; ha pedig a bükköny árpával vagy zabbal vegyesen természetik, ezekből rendszerint csak ½—¾ mérő, bükkönyből pedig 1½—2 mérő használtassék.

Az őszi bükköny leghelyesebben augusztus vagy szeptemberben vettetik, hogy a tél beállásáig még kellően megbokrosodhassák, és korán tavasszal minél dúsabb termést adjon. Egy holdra, szintén a föld s éghajlat minősége szerint, 2—2½ pos. mérő mag számítandó; ha rozsszal vegyesen vetjük, ebből egy negyed vagy harmad rész magot kell venni. Ez őszi fajt többnyire gabnatarlóban természetik egyszeri szántás mellett; letakarítása után a földet azonnal fölészántják, és koránérő vagy zölden elhasználandó tavaszi növényekkel, péld. hatsoru árpával, tarló répával, zöld kukoriczával stb, vetik be; vagy pedig többszöri megmunkálás mellett őszi veteményekre készítik el; mely esetben rendszerint trágyáznak alája, mi különben is ha a föld erőtlen, és dus termésekre akarunk szert tenni, el nem mulasztandó.

A bükkönnyt hasonlóan részint zöldben használják fel, részint szénává szárítják. Utóhbi etetben akkor legcélszerűbben kaszáltatik, midőn virágainak nagyobb része nyilni kezd; zölden etetve ellenben, kaszálását a szerint kell intézni, a milyen marhának adjuk; ha juhoknak: akkor nagyobb részinti elvirágzása után; ha lovaknak: midőn a hüvelyek magvasak ugyan, de még nem barnák; ha pedig szarvasmarha által használjuk fel: akkor akkép, mint midőn szénává szárítjuk, virágzás közben kaszálandó. Egy holdról a fenforgó körülmények szerint átlagosan 15—30 mázsa szárított takarmányt nyerhetni; az őszi faj rendszerint nagyobb termést szolgáltat, mint a tavaszi.

A magnak természetik bükkönnyt ritkábban kell vetni, — egy holdra 1½—2 mérőt — valamint ha bővebb termésre akarunk szert tenni, teljességgel nem, vagy ha a föld kelletinél szegényebb volna, csak gyengén kell trágyázni. Letakarítása akkor történik, midőn a hüvelyek nagyobb része megért. Minthogy a megért hüvelyek könnyen megnyílnak, és magvaikat elhullatják, a levágás, szárítás és

hazahordás nagy vigyázatot igényel. Azért is a kaszálást sarlóval, vagy takaróval ellátott kaszával eszközlik. A levágott bükkönnyt sok helyen rendeken hagyják száradni, egy párszor vigyázva megforgatván. Minthogy azonban így sok mag elvesz, másutt a bükkönnyt levágás után apróbb kékvekbe kötik, s ezeket a mezőn alkalmas kepékbe rakják száradni, vagy pedig mielőbb haza hordván, tökéletes szárításuk végett a pajtában vagy csürben legfelsőbb helyre teszik. A bükkönny termését egyremásra véve számíthatni magban 15 pos. mérőre, szalmában pedig 20 mázsára, mely többre becsültetik mint a tavaszi gabnaszalma. A bükkönny mag helyesen eltakarva 5—6 évig is bír csirázó erővel.

A bükkönyszéna termesztési költségei 30 mázsa termékkel:

	váltó forintban:	
a) Földbér	8	ft. kr.
b) Egyszeri szántásnál $1\frac{1}{4}$ igásnap 2 ft 30 krral	3	45
c) 2 pos. mérő bükkönny mag 3 frt	6	
d) Vetéshez $\frac{1}{6}$ gyalog nap 36 kral	6	
e) Befogasolás és behengerezéshez $\frac{1}{6}$ igásnap 2 ft 30 kr.	2	5
f) Kaszáláshoz $1\frac{1}{2}$ nap 40 krral	1	
g) Szárítás, gyűjtés, szekérre és kazalbarakáshoz 4 gyalog nap 25 krral	1	40
h) 30 mázsa bükkönyszéna behordásához $\frac{1}{16}$ szekeres nap 2 ft 30 krral		56 $\frac{1}{4}$
i) Felügyeletért		20
Trágyát ennek sem számítunk terhére		

Összesen: 23 52 $\frac{1}{2}$

Esik tehát egy mázsa bükkönyszénára: 47, $\frac{1}{2}$ kr.

20 mázsa termésnél minden egyéb költségek megmaradnak; lehajlik csupán a szárítási, gyűjtési, szekérre ez kazalba rakási költségekből 1 gyalognap 25 krral; a hordásnál $\frac{1}{16}$ szekeresnap 2 ft 30 krral, mi tesz 28 $\frac{1}{4}$ krt. Kerül tehát 20 mázsa bükkönyszéna: 22 ft 59 $\frac{1}{4}$ krba; miből egy mázsára esik: 1 ft 8 $\frac{1}{4}$ kr.

15 mázsa silány termés mellett minden egyéb költségek megmaradnak; hanem szárításra, gyűjtésre, szekérre s kazalba rakásra lehajlik 2 gyalognap 25 krral, mi tesz 50 krt; s behordásnál $\frac{1}{16}$ szekeresnap 2 ft 30 krral, mi tesz 28 $\frac{1}{4}$ krt. Kerül tehát 15 mázsa bükkönyszéna: 22 ft 34 $\frac{1}{4}$ krba; miből egy mázsára esik: 1 ft 30, $\frac{26}{100}$ kr.

GAZDASÁGI LAPOK szerk.

HÁROM FIU.

Szólt az édes apa legelső fiához,
 A mint ez paripát nyergel és kantároz :
 „Csapd vissza, fiam, a gyepre paripádat,
 Ne ülj rá; ne hagyd itt szegény vén apádat!”

De felelt a fiú: „apám el kell mennem,
 Háború zajában hirt-nevet szereznem i”
 S fölugrott a lóra, kengyelben két lába,
 Sebes vágatva ment háboru zajába.

Haza jött a ló, de bezeg üres nyerge,
 Ott áll a kapunál kapálva, nyerítve.
 Hova lett gazdája? ellenség leszúrta,
 Fejét lenyiszálta és karóra húzta. —

Szólt az édes apa középső fiához,
 A mint ez paripát nyergel és kantároz :
 „Csapd vissza, fiam, a gyepre paripádat,
 Ne ülj rá; ne hagyd itt szegény vén apádat!”

De felelt a fiú: „apám el kell mennem,
 Minden úton-módon kincseket szereznem i”
 S fölugrott a lóra, kengyelben két lába,
 Sebes vágatva ment erdők vadonába.

Haza jött a ló, de bezeg üres nyerge,
 Ott áll a kapunál kapálva, nyerítve
 Hova lett gazdája? rabla, fosztogata,
 A nemes vármegye végre megsokalta.

Egyszer borozgatott fényes jó kedvébe,
 Elfogták s bevitték tömlőcz-sötétségbe.
 Nedves tömlőczfalról sok víz csorga rája,
 Kivitték száradni az akasztófára. —

Szólt az édes apa legkisebb fiához:
 „Eredj, fiam, te is, nyergelj és kantározz;
 Szerezz hirt és kincset, kövesd két bátyádat,
 Menj te is, menj, hagyd el szegény vén apádat!“

De felelt a fiú: „apám, én nem megyek,
 Hirvágy, kincsvágy soha nem bántott engemet.
 Gondolatom sem száll falu határán túl,
 Ásó-kapa választ el minket egymástul.“

Állott is szavának, szent volt fogadása.
 Nem lesz hire, kincse, de lett boldogsága;
 S apjával fogadta őt be egy sírverem,
 Rajta zöld pázsit és tarka virág terem.

PETŐFI.

A THEA *)

A vizen és tejen, mint természetes és legfontosabb italokon kívül vannak más egyebek is, melyeket a polgárisodott népek épen úgy, mint a félvadak készítenek és használnak; ilyenek a thea, kávé, csokoládé, bor, ser, pálinka sat. Mindezeknek készítmódja és hatása természettudományi tekintetben érdekes anyagot szolgáltat a vizsgálódásra.

Eredetre nézve ez italok megegyeznek annyiból, hogy mind a növényországból valók; de készítésre nézve két részre szakadnak: a theát, kávéét és csokoládét egyszerű forrázás által kapjuk, — míg a bor, ser szóval a szeszes italoknál a szőlőt, árpát sat. előbb forrásba engedjük menni.

A szeszes italokat hidegen, — a forrázatokat melegen szeretjük. Ez így van nem csak a dermesztő sarki vidékeken, hanem a forró éghajlat alatt is. — Némely nép azonban a kávéét, más a theát, harmadik a csokoládót választja kedvenz italnak. Mi, a

*) Johnston nyomán megkezdett népszerű vegytani cikkeink folytatása. Midőn engem közbejött betegségem akadályozott e cikkek folytatásában: dr. Szabó József egyetemi tanárt kértem meg közremunkálásra, kit e szakban, én dilettans természettudós, mesteremnek ismerek, s kinek tiszta, egyszerű, világos és szabatos előadása már rég magára vonta a szakférfiak figyelmét. Tudósaink között, a kik szaktudományukat egész mélységében és terjedelmében ismerik, nem tudok senkit, a ki a vegytani ismeretek népszerű előadására inkább volna hivatva, mint ő. Szabó József tisztelt barátom ez átdolgozásban is azon szabadsággal járt el, mely a szabatos író és avatott szakembert jellemzi. Rövidített, a hol ismétlések fordultak elő, egyszerűbbé, szabatosabbá tette az előadást; s a régi adatokat ujakkal cserélte föl, mire neki, mint a londoni iparműkiállítás tanulmányozójának, bő forrásai voltak.

Azt hiszem, ezentul gyakran fog e névvel találkozni a „Magyar nép könyve“ olvasója, s szintugy örvend e találkozásnak, a mily nyereségnek tartjuk mi többször nevezett tisztelt barátunkat főbb munkatársaink közé sorozhatni. — Cs. A.

törökök s általában a mohamed vallásuak, ugy szinte nyugat felé a németek, francziák és svédek a kávéhoz szegődtünk; az olasz és spanyol inkább a csokoláddal tart; mig az angol, holland és az orosz csaknem kizárólag theát iszik.

Amerikában hasonló elválást tapasztalni: Közép-Amerikában a benszülött indiánnak épen úgy, mint a vegyes származású kreolnak régi kedvencz itala a csokolád. Dél-Amerikában a sivatagok szegény l. kosa és a kinek birtokában száz ezer marha van, egyaránt nélkülözhetlennek tartja az ott termő sajátmű thea italt (paraguay-thea). Észak-Amerika ős lakói is az ott termő különféle thea-nemeket isszák (apallanche thea, oswegothea, labradortha). Floridától egész Georgiáig az egyesült államokban ugy szinte egész Nyugat-Indián a meghonosult europai csak kávéval tart: mig végre az egyesült államok északi tartományaiban és az angol birtokokban a chinai thea naponként legalább kétszer kerül az asztalra.

Hasonlót mondhatni el Ázsiáról, sőt részben Afrikáról is: a Korán hívói kávéznak; Chinában, az óriási Himalaya egész lánczában, Tibet és Tatároszág fősíkjain theáznak, sőt uralma e chinai növénynek át hat Sziberiába s az Altain keresztül egész Oroszországba; Sumatrában a sötétbőrű népfaj a kávélevelekből készit magának forrázatot; mig a belső-afrikai fekete az abyssinai chaat-ot használja ugyanazon czélra. — Szóval minden fajánál az embernek, minden éghajlat alatt, van valamely nem részegitő s nem kábító ital használatban, mi alig fejthető meg máskép, mint hogy annak élvezése által az emberi természet bizonyos szükségletén van segítve.

Theát sokfélét használnak a világ különböző részein; legelterjedtebbnek s tán nemzeti italnak is (helyenként) e három mondható: a chinai, a paraguay, és a kávélevél-thea; ezeken kívül szoritottabb körben használnak egyébféleket is, s röviden ezekről sem mulasztjuk el fölhozni a mi érdekes.

1. A chinai thea legfontosabb mindnyája közt. Ezt naponként több ember issza, mint a többi forrázat-italokat mind együttvéve. Chinának 300 millio lakosánál, ugy szinte Japan-Tibet és Nepaulban mindennap három — négyszer jó az asztalra, s képezi egyáltalán a legszükségesebb czikkeek egyikét. Épen így terjed el s gyökeredzik használata Ázsia északi részén, Európa több országaiban, Észak-Amerikában és Ausztraliában; úgy hogy jelenleg körülbelül nem kevesebb mint 500 millio ember él theával, mi az egész föld népességének felét teszi!

A chinai theának (*Thea sinensis*) két fontosabb válfaja van: az egyik *thea bohea* kisebb, s szolgáltatja a zöld és fekete theának azon csekélyebb neveit, melyeket Kanton környékén tesznek el; — a másik *thea viridis* nagyobb, s inkább fölfelé északra található, hol a finom zöld theát készítik abból főleg Hwuy-chow tartományban. — E növény Chinában és Japanban nevezetesen némely dombvidéken még vadon is nő. Mivelése leginkább a meleg éghajlat mérsékeltbb helyein sikerül; különösen a világkereskedésbe menő *thea* az északi szélesség 25—31 fok közt jó elő.

A theát magról tenyésztik, melyet hogy biztosabban csiráz-zék, télen át nedves földben tartanak, s csak martiusban vetnek el. Az egy éves növényt szétültetik s lemetszik, hogy hajtásuk körülbelül három lábat meg ne haladjon, s inkább cserje-alakú legyen. Sorban ültetve egymástól 3—4 lábnyi távban egészen hasonlítanak egrescserjéinkhez. — A leveleket csak négy—öt év múlva szedik, és szedik míg a növény 10—12 éves lett; ez időt elérvén ki van merülve, s újakat ültetnek helyébe. Legjobban tenyész száraz, napnak kitett domboldalakon, hol a föld laza s így rajta vagy benne a víz meg nem gyűl.

A fő szüret május vagy juniusban van, bizonyos körülményeknél fogva azonban helyenként máskor is. Leginkább nők szedik kézzel. A gyenge levelek adják a legfinomabb theát. A fő szüreten kívül még kétszer szednek leveleket, de ezek már keserűek, fásak, s kevés olvadó részt tartalmaznak. Végre a rosz, fonnyadt leveleket, kis bimbókat s ágakat marha- vagy birkavérrel kevert vízzel összegyurják, s téglá-mintákba nyomják, ez az u. n. téglá-thea (*Brick tea*).

A téglá-thea nálunk nem fordul elő, de Ázsiában nagy szerepet játszik. Kereskedelmi cikket képez Közép- és Északi-Ázsiában, és mindenütt a Himalaya-tartományokban.

Finomabb neme szétmorzsolható s papírba van pakolva, míg a közönségesb gyakran nincs is mintába nyomva, hanem csak báránybőrbe seperve. Nélkülözhetlen szükségét képezi a mongol, tatár és tibeti népnek, mely azt tejjel, vajjal, sóval és forró vízzel készíti el. Derék utazónknak, Regulynak volt alkalma déli Uralon Irbít közelében enni belőle s tápláló-voltáról meggyőződni. Körülbelül olyannak képzelhetni, szerinte, mintha mi a mi theánkba egyszerre mind belekevernők, a mit külön külön felrakva eszünk hozzá: például a sós heringet, vaját sat. — megjegyzendő a téglá-theáról,

hogy az nagyobb területen, mint Europa, készpénz gyanánt van forgalomban: a mennyei birodalom a nyugati adozó tartományokban avval fizet a katonatartásért sat.

De lássuk, hogy készítik el a theát kereskedelmi czikké. A zöld leveleknek semmi oly izök, zamatok nincs, a minőt azokban az elkészítés után találunk. Azon kellemes illat és íz, mely ez italt oly keresetté teszi, az elkészítési munkálatok bizonyos sora alatt fejlődik ki. Ezek leírását nem régóta birjuk több angol utazó s különösen Mr. Fortune közlése után, ki a chinai thea-kerületek azon részét, mely a partokhoz közelebb esik bejárta. Ugyanezen leírásból kitün azon meglepő tény: hogy a zöld és fekete thea nem két különböző növény, hanem mind a kettő ugyanazon fának leveleiből készül, s csak az eljárás módosításának eredményei.

Az eljárás rövidebb a zöld — hosszabb a fekete theánál. Lásuk először a zöld theát.

A leszedett leveleket hazahozzák, gyékényekre terítik, s vagy két óráig állni engedik, hogy a nedvesség fülöslege eltávolodjék. Ezalatt tüzet raknak s fölé vas lemezt helyeznek; a mint kellőleg át melegedett, a leveleket adagonként reáteszik, két kézzel gyorsan forgatják s összevisszakeverik. A hőök hatása azonnal tapasztalható: a levelek pattognak, izzadnak s elfonnyadnak, míg rólok tetemes mennyiségű vízpára száll el. Ez állapotban vagy öt perczig maradnak, aztán hirtelen leveszik, asztalokra öntik, hol csupán kézzel tekeresekbe sodorják.

Most újra a meleg lemezre jönnek, hol a munkásnak fő feladata, gyorsan keverni. Egy vagy másfél óra mulva tökéletesen megszáradnak. Színök sötétzöld, mely azonban idővel világosabb lesz.

Ez az első része az elkészítésnek. Miután ekként feldolgozták az egész készletet, következik a munkálatok második, befejező része. Először is különféle rostákba teszik, részint hogy a portól és szeméttől megtisztuljon, részint hogy a levelek nagysága szerint a zöld thea különféle neveit (Twankay, Imperial, Hyson-Skin, Hyson, Young-Hyson, Gunpowder (lőpor sat.) kapják meg. E külön nemeket újra melegítik egyszer vagy a finomabbakat három-négszer is, mi által a szín határozottabb s egyenlőbb lesz; különösen a legfinomabb nem kékeszöldre változott, mely színt többé el nem veszti.

Más az eljárás a fekete theával.

Az este hazahordott leveleket gyékényre teszik s ott egész más nap reggelig hagyják.

Reggel a munkások markaikba fogják a leveleket, kissé összenyomkodják, egymáshoz dörzsölik, s felszórják a légbé hogy széthulljanak. Ezt ismétlik mindaddig, míg utoljára ellágyulnak s megfonnyadnak; ez megtörtévének rakásba gyűjtik, s úgy hagyják egy óráig vagy tovább is. E munkálat után már észrevenni, hogy a szín megváltozott, és hogy fűszeres illat kezd fejlődni.

Ezt követi a sodrás, minden munkás vesz két marokkal, azt lapdává alakítja, melyet egy asztalon tenyerével erősen nyomva ide s tova gurít, hogy a nedvesség része kimenjen s a levelek egymásba akadjanak. A lapdát aztán szomszédjának adja, ki azt ismét szétszakítja, újból összeteszi s mint az előbbeni nyomkodja. Ez néhányszor ismételve levén végre a felvigyázó kezébe jő, ki azt megvizsgálja, s ha jónak találja gyékényre teszi.

Összegyűlvén a gyékényen az egész készlet, következik a szárítás oly módon, mint a zöld theánál láttuk. Ugyan is a melegített vas lemezen vagy öt perczig aszalják s annak utána asztalokon összesodorják. Most vékony rétegben rostára öntik s a házak előtt légen szárítják. A munkásnak ez alatt többször kell forgatni, nehogy a levelek összeálljanak. A thea-kerületekben mindenütt lát az ember a házak előtt afféle állványokat, melyekre e rostákat helyezik. Legjobb hozzá a tiszta száraz idő, erős napfény nélkül.

Ez után újra a gyárházba viszik s ott másodsor is meleg lemezre teszik, és sodorják; sőt e munkálatot ismételik harmadszor és olykor negyedszer.

Föl levén ekkép az egész készlet dolgozva, kosarakba rakják jól benyomkodva, s gyenge tűz fölött egészen kiszárítják. Ez alatt kapja határozottan fekete színét, mely idővel még sötétebb lesz. A munkasorozat befejezéséhez most még csak a (zöld theánál is előforduló) rostálás, tisztítás és válogatás kell, s a thea kész.

Ezen leírásból azt tanuljuk: először hogy a fris leveleket az önkényes forrás bizonyos nemének teszik ki, mi alatt képződnek a forrázatban találtató zamatos alkrészek; másodsor hogy a különbség a zöld és fekete thea közt e tekintetben nem egyéb: mint hogy a zöld theánál hamarabb van a vegybomlásnak e neme megakasztva, mint a feketénél, úgy hogy míg amannál a zöld festanyagra még a sor nem került, emennél a műtétek nyújtott sora alatt az is változásnak indult, fekete színnek, mint tovább haladott vegybomlás eredményének, adván helyt.

Az ottani fogyasztásra készített theát nem szárítják annyira

ki, mint a melyet távolabb kereskedésbe visznek. Ez aligha nincs az ital minőségére jelentékeny befolyással.

A fekete thea nemei : pekoe (nálunk legismertebb), caper, souchong, campoi, congu, bohea sat.

A legfinomabb thea külföldre nem megy, abból csak kevés terem, s otthon fogyasztják a gazdagok el. Ritkán vannak a körülmények a tenyésztésnél oly kedvezőleg együtt, hogy oly termény kerüljön ki, melyet a bennszülött nagyok tartanak asztalaikra méltónak. Épen úgy mint a boroknál : a borászok tudják, mily csekély az a hely, mely a valódi tokajit, a legjobb székszárdit adja; mily kevés teremhet Champagne-ban olyan pezsgő bor, minő annak hírnevét világszerte megalapította. Ezt láthatjuk a chinai árakból is, melyek a londoni iparműtárlatban voltak azon ország tárgyánál közzétéve. Nálunk pekoe thának középára 6 frt fontja; Angliában 3 forintért már igen jól lehet venni; a chinai theák között vannak, melyeknek fontja nálunk 25—30 forintba kerül! — Drágaságuk mellett még az a tulajdonuk is megvan, hogy a vitel alatt elromlanak, miként a cantoni külföldeménynél is meglehetett (a kiállításon) győződni.

Chinában legrégebben használják, úgy tartják hogy már a III-dik század óta. Monda szerint egy ájtatos szerzetes, kinek imádkozás és virasztás alatt szemei becsukódtak, szent gerjelemből szemhéját le vágta s a földre hajította. Az istenezekből növeszté a thea-cserjét, melynek levelei a szemhéjnak s rajta levő pilláknak idomára emlékeztetnek, és áloműző tulajdonnal bírnak. Csaknem szóról szóra ezt regélik Arabiában a kávéról. Mind a két mesét csak később gondolták ki, miután a thea és kávé természete már ismeretes volt.

A thea-termelés és fogyasztás roppantnak mondható. Chinában magában a szárított levelek mennyiségét évenként 1 mil. tonnára (2240 mil. font) becsülik! Ehhez jó még Japan, Korea, Assam és Java; azonkívül sikeresen tenyésztik Kelet-Indiában és Braziliában (Rio Janeiro mellett) úgy hogy mennyisége ezáltal évről évre tetemesen szaporodik. Kelet-Indiában egy angol társaság vitte be s annyira sikerült, hogy nem csak hogy chinaira szükségök nincs, hanem a java cikket mindjárt helyben adják el, a közönségesbet a szomszéd chinai tartományokba viszik, hol az az őshelyi terménnyel eredménydúsan lép sorompóba. Még sokat kell nekik ültetni, hogy a fölöslegből az eurpai piacokra is kerüljön.

Europában legtöbbet fogyaszt el Anglia; 1853-ban az évi fogyasztás 25 ezer tonnát (58 millio font) tett, mi $\frac{1}{15}$ -de a chinai évi termelésnek. Utána jó Oroszország és Hollandia.

Mi a thea hatását illeti: a hány irót olvas az ember, csaknem annyi e részben a vélemény. Tagadhatlanul különböző is az éghajlatra, a használat és életmódra, végre az egyéniségre nézve. Chinai írónknál ezt olvassuk „a thea hűt; de ha sokat iszol, lankaszt s gyengít. A köznép, hogy hűtő hatásától megfossa, gyömbért és sőt tesz hozzá. A thea a legbecsesb növény. Idd leveleinek forrázatát, elevenebb leszesz, s gondolatid tisztábbak. Becsülik azt a legmagasb rangu emberek épen úgy, mint a legnagyobb tudósok; de még a nép legalja, legszegényebbje a koldus sem akarja nélkülözni. Mindenki issza naponként és szereti.“ Egy másik író szerint: „a thea kiűz a testből minden tisztátalanságot, megóv az álmodástól, meggyógyítja a főfájást vagy véd ellene, s azért nagy becsben áll az egész világon.“

Chinában legegyszerűbben készítik: leöntik t. i. a leveleket forró vízzel s e forrázatot isszák a nélkül, hogy valamit adnának ahhoz. — A fönemlített utazó Fortune csak egy helyen látta, hogy czukrot adnak hozzá s kanalat használnak, és úgy tartja, hogy ezt már európaiaktól vették fel.

A czukor és tej hozzáadását valószínűleg matrózok kezdték meg, kiknek az egyszerű forrázat kesernyés íze magában nem tetszett. Ez általános szokást azonban élettani tekintetben nem hogy rosszallani, — sőt valóságos javításnak kell mondani.

A mit nálunk, Német-, sőt Franciaországban is tesznek a theával t. i. megrumozni, ezt egy theaivó nemzetnél sem látni. Az angol szinte él szeszes itallal, a rum, brandy, gin, whisky sat. nem különös alkalommal, hanem mondhatni mindennap jó asztalára, de azt theába soha sem önti. A theába kevés czukrot s kevés tejet tesz, sőt nem egyszer láttam, hogy (főleg fiatal hölgyek) egészen (chinaiak módjára) tisztán minden nélkül szörpölték. — A rum s több, hasonló célra leginkább Franciaországban készített szeszes folyadék nem hogy nem javítja a jó theát, de rontja. A theának finom, — a rumnak erős intensiv zamatja van, mely amaszt egészen elnyomja. A ki a theaiznek finomságát egyszer megszokta, rummal keverve kedvelni soha sem fogja, mert azt csak durvításnak találja. Viszont azonban nem következik, hogy a ki rummal issza, mindjárt oly kellemesnek találja rum nélkül, mint az angol és egyéb millioi a theaivó embereknek; ez ismét nagyon természetes: épen úgy, mint hogy annak, a ki ételeit paprikázza, a francia modorban fűszerezett ebéd üresnek tetszik, annak, szerinte, sem íze sem sava. **A**

ki egyszer bárminő tekintetben a nagyobb, vastagabb ingerhez szokott, annak a gyengébb de finomabb egy hamar kielégítő nem lesz. A jóhoz és nemesbhez is szokni kell. — Nekem alkalmam volt darab ideig Angliában élni, s ottani barátim a rumozásról leszoktattak; az, hogy itt általános szokás, előttök egészen új volt. Első napokban üresnek találtam, de nem sokára megszoktam, s most többé nem rumozom, kivéve, ha annyira rossz, hogy ihatatlan magában, ilyenkor a rum legalább élvezhetővé teszi. Ez eset nálunk, hol a thea inkább csak vendégszerepel, nem a ritkaságok közé tartozik. A theák nemeinek azok zamatjában kitűnő finom árnyazatait (nuances) csak az érezi, a ki rum nélkül issza; ha rum van benne, mindenkor csak ennek ize s szaga tolja előre magát, s a theáról legfőlebb is csak annyit mondhatni, hogy erőtlen, vagy hogy a víz leveses csuporban forrt.

Általános hatását mindenki ismeri. Módjával használva élénkit, a szellemi tevékenységet fokozza; erősen használva az idegrendszer ingerlőségét emeli, álmatlanságot sat. okoz. Ideg-izgató tulajdonánál fogva mint ellenszerét tekinthetni a szeszes italoknak s opiumnak.

Megjegyzendő, hogy a zöld thea erősbben hat, mint a fekete. Angliában reggelire zöld és fekete theát egyenlő mennyiségben keverve forráznak le. Este soha sem vesznek zöldet, csak feketét.

Különben sok függ az évszaktól: nyáron nálunk alig jut eszünkbe theázni, míg a nedves s hideg évszakban valóban megkívánjuk. Még több függ az éghajlattól: Angliába menve az ember nem sok idő múlva megszokja (mint ők) reggel 4—5 nagy findzsával s este 1—2 kicsivel, a nélkül hogy álmatlanságot vagy más bajt okozna; haza jöve érzi hétről hétre, hogy alább kell hagyni. Ugyan ilyet mond egy angol ismerősöm is, a ki több év óta Magyarországon él: itt nem bir angolosan theázni, nem érez rá semmi vágyat; ellenben ha Angolhonba megy, már néhány nap múlva ki van cserélve; s ha ismét eljő, életrendje is önkénytelen változik.

A theából különösen három anyagot lehet vegy-úton kiválasztani, melyeknek ez ital hatását főleg tulajdonítjuk:

1. Bizonyos illó olaj. Ezt kilehet a levelekből hajtani, ha azokat vízzel leöntjük s páritó edényben hevítjük. A vízzel együtt átmegy a hűtőbe csekély mennyiségű olaj is, mely erős fokban bir a thea szagával és ízével. Száz rész (lat) theában van körülbelül egy. — Hatása a szervezetre különösen kitanulva még nincs.

ugyan, de hogy bódít, több tényből lehet következtetni: ide tartozik a theakóstolók gyakori főfájása és szédülése; innen magyarázható az emberek szélhűdése, kiket évről évre thea-pakolásra használnak; ez továbbá oka annak, hogy Chinában a theát, csak miután egy évig állt, veszik használatba, mert a frissen több illó olaj van, s az lassanként elillan az állásban; szabadjon végre fölhozni azt, hogy a kávéból ugyanezen olaj van előállítva, s bebizonyítva, hogy magában véve valóságos méreg.

Ez illó olaj a friss levélben nincs meg, az egyik szüleménye a készítési eljárás-korlátolta vegybomlásnak.

2. Thein. Ezt szinte a levelekből lehet kikapni, ha azokat egy óra-üvegre tesszük, alul melegítjük, s fehér papír süveggel leborítjuk. A száraz levelekből gőz fejlődik ki, mely részint áthat a papíron, részint apró kristálykák alakjában rárakodik. Ezen apró átlátszó kristályok a thein. Rendesen két rész van belőle 100 rész száraz levélben, olykor több is.

A theinnek szaga nincs, ize kissé kesernyés. Természete ki van tanulva, s tulajdonai közül főleg hármat emelünk ki.

Először: hogy sok benne a légeny (nitrogen), mi táp-erejére nézve különös nyomatékkal bír.

Másodsor: hogy nem csak a chinai theában van meg, hanem megvan a kávéban, a paraguay-theában, és guaranában (miből Braziliában bizonyos nemét a csokoládnak készítik), úgy hogy némelyek caffeinnak is nevezik. Tehát thein és caffein vegytani nyelven ugyanazon testet jelent. — Ha tehát látjuk, hogy csupán üsztönszerűleg, függetlenül egymástól, különböző világrészekben élő emberek oly növényeket választottak egy vidító s gyengén izgató ital készítésére, melyben sok időre rá a tudomány fáklyája mellett ugyanazon vezér-alkrészt találjuk fel, valóban nem mondhatni egyebet, mint hogy ez által szervezetünknek egy általánosan érzett szükséglete van kielégítve!

Harmadsor: mindenki tudja hogy az élet működéseit bizonyos veszteség követi, melyet a gyomorba vitt tápszereknek kell pótolniok. Ezen veszteségről vannak módok megközelítő tudomást szerezni magunknak. — Kísérletek kimutatták, hogy ha a gyomorba egy kevés theint viszünk (naponként 3—4 gran), a veszteség tetemesen csekélyebb, föltéve természetesen hogy az egyén semmit sem változtat szokott foglalatosságán és életrendjén. A theaivás tehát azt hozza magával, hogy a test erejének egyenlőn tartá-

sára más tápszerből kevesebb kell; némileg pótol egyéb ételeket, mellette csillapítja a testet s deríti a kedélyt.

Öreg és gyenge egyéneknél másképp hat. Rendszeren eljő minden ember életében egy idő, melyben a gyomor nem bír többé elégséges tápot feldolgozni, mely a test naponkénti veszteségét pótolná. Terj és súly fokenként kisebb lesz. Ilyenkor a thea valószínű orvosság, mely azon veszteséget megszünteti, a test hanyatlását gátolja, és az emésztő szervet képessé teszi annyit feldolgozni, mennyi a fogyatéket ismét kiegészíti.

Innét fejthető meg, hogy például Angliában szegény öreg asszonyok, kiknek keresetök oly csekély, hogy a legszükségesebb tárgyakat részben nélkülözni kénytelenek, még is tesznek félre annyit, mennyiből hetenként néhány lat thea kikerül. Ez által egyéb tápszerből kevesebb kell, míg másrészt jól érzik magokat, s a munkát is szaporábban végzik mint más életmód mellett. *)

A fönnemlített 3—4 szemernyi thein megvan kevesebb mint egy lat theában, s ennyit fölnőtt ember minden kellemetlenség nélkül megbír naponként. Mihelyt azonban még egyszer annyit az az 8 szemer tiszta theint vesz be, az ütér gyorsabban, a szív erősebben ver; egyszermind ugyan a képzelődés élénkül, a gondolatok tévóváznak, a szemelőtt sajtáságos tünemények vonulnak el, s aztán bizonyos neme az ittasodásnak s végre mély álmot következik be. — Ki nem ismerne reá, hogy a tulságig élvezett thea-italnak hasonló hatása a nagy mennyiségben jelenlevő theinnek tulajdonítandó?

3. Tanin- vagy cserjsav (Gerbsäure). — Ha thea-forrázatot vasgálicz-oldathoz öntünk, valószínű tentát kapunk, mi által ki van mutatva a cserjsav jelenléte. Ezen sav meg van a tölgyfa, fűzfa sat. kérgében is s a timárok cserjezésre használják, mire magyar és német neve is vonatkozik.

E savból a száraz thea-levelekben 13—18 százalék — tehát tetemes mennyiség van; attól kapja összehúzó ízét és dugító hatá-

*) Nem mulaszthatom el megemlíteni, minek Angliában szemtanuja voltam, s a mi mutatja, hogy ott a thea nem magosabb körök sajátja, hanem a népnek, a dolgozó osztálynak magának is életszüksége. Ház-építéseknel a munkások óltalan meszet tesznek egy favederbe, vizet öntenek reá, s a már hazulról készen hozott theájokat egy alkalmas fém-edényben bele állítják, hogy megmelegedjék, s így fogyasztják el reggelijök mellett.

sát a belekre. Mentől tovább áll a leveleken a víz, annál sötétebb szint vesz fel, mert a cserjsavaknak az közös tulajdonuk, hogy noha eredetileg oldatuk szintelen; a légen állva megfeketedik. Ez egyszersmind részben az oka annak is: miért maradt szapora bánás után az egyik thea zöld, s miért vett fel hosszúra nyújtott munkasor alatt a másik fekete szint.

A cserjsav hatása a szervezetre oly részletesen, mint kívánandó volna, kitanulva mindeddig nincs, ámbár sok oknál fogva tán több mint valószínű, hogy a thea-ital összes hatásának nagy részét annak kell tulajdonitnunk.

4. Siker (Kleber). *) Az imént leirt három anyag a levélből átmege az italba is úgy a mint mi készítjük, nem úgy a siker, melyből 25 rész van 100 rész levélben, s mi hasonlóképe megvan a liszt-, bab- és borsóban, abban a táperőt főleg föltéteztvén. A sikert legjobban megismertetjük azt mondván, hogy a maccaroni csaknem tisztán abból áll; miután t. i. a lisztből a keményítőt eltávolítjuk, azon ragados tésztás anyag, mely visszamarad siker, s abból készül a maccaroni.

Összehasonlítván a bab és borsó elemzését az tűnik ki: hogy az azokból csinált étkek semmivel sem táplálóbba, mint a thea-levél volna ha azt ennők meg. Nálunk azonban ez nincs szokásban; hanem van egy egyszerű mód, mi által a különben alig olvadó siker átmege az oldatba: ha t. i. egy késhegynyi tiszta széksót (soda) teszünk azon vízbe, melylyel a leveleket leforrázzuk, a sikernek legalább egy része felolvad s az italt sokszorta táplálóbba teszi.

Innen magyarázható a mongolok és tatár népek eljárása, kik az ő „téglatheájokból“ a tápanyagot lehető legjobban kihúzzák, azt porrázazzák, s a sivatagok széksós vizével főzik. Tesznek azon kívül hozzá, mint főnebb volt mellesleg említve, sőt, tejet, vaját és piritott lisztet, s így isznak naponként 20—40 csészét.

Szinte igen észszerűnek kell mondanunk a délamerikai partokon divatozó szokást is: ott előbb, mint nálunk, megkészítik a forrázatot, s megisszák; annakutána pedig a kiázott leveleket teszik tányérra s ételként megeszik. — Ezek értik felhasználni mind lélekderítő, mind testtápláló hatását honi (paraguay) theájoknak.

E négy fő alkatrészen kívül találni a theában nem csekély

*) Lásd a kenyérről irt cikkünket.

mennyiségben mézgát, keményítőt, melyeket a forró víz részben fölvesz, s melyek e szerint a tápláló hatáshoz saját képességek szerint járulnak szintén.

A vízben olvadó részek mennyisége felettébb különböző: nagy befolyással van erre már maga a föld, melyen nőtt, nagygyal a cserje, melyről, s az évszak, melyben szedték: többet adnak fiatal mint öreg vastagabb levelek; végre az elkészítés módja gyakorol a vízbe átmenő részek mind minőségére mind mennyiségére jelentékeny befolyást. Francia és angol vegyészek kísérlete szerint a zöldthea 40—48, a fekete 31—41 százalékot ad a forró víznek át. Kivételesen előfordult oly thea is, melyből nem több mint 15½ rész olvadott fel.

A theát rendszeren szaga, ize, s a forrázat színe szerint itéljük meg, s csakugyan itt is, mint a finom boroknál, leggyakorlatibb vezetető az orr és nyelv; nem kell azonban csekélynek tekinteni a megítélésre nézve azon vegytani műtétet sem, mely szerint kimutatjuk, hogy valami thea rövid idő alatt mennyi részt juttat át a vízbe. Ha az első módon a kellemes, az utóbbin mindenesetre a dolog hasznos oldalával ismerkedünk meg.

Hátravan még megismerkedni azon részekkel is, melyeket a theához kevernek, s melyek által az javul, romlik vagy épen ártalmas lesz. Chinában a legjobb fajok az ugynevezett mandarintheák mind kevervék bizonyos szagos növényekkel, melyek annak zamatját mennyieibbé teszik, de ilyen Európába nem jő. Ellenben a zöldtheát rendszeren már festve pakolják be Chinában, és e festék nem is a legajánlatosbak közül való, t. i. berlinikék és gipsz, melyeket porrázuzva összekevernek, a zöld theára hintenek, midőn ez utójjára van a vaslemezen, s ott a munkás addig forgatja kezével míg látja, hogy a festék egyaránt terül el.

Egy angolnak, ki Shanghaiban ez iránt kérdezősködött, azt felelte egy chinai, hogy csak azért festik berlinikékkal és gypszszel, mert az europai vevők, természetes zöld színét nem találják eléggé élénknek, s így jobban veszik. Chinai embernek festett thea nem kell, mert tisztán jobb. — Az igaz, hogy azon mennyiség, melyet e festékből beveszünk, elenyésző csekély s hatástalannak mondhatni, mert egy lat thea-levéltre alig jő ½ szemernyi berlinikék; mindazonáltal kívánatosb volna, ha felhagynának vele. Újabb időben berlinikék helyett egészen ártalmatlan növényfestékeket is használnak, mint lakmuszt és indigot.

A festék jelenlétét könnyű kimutatni: e végből a theára hideg vizet adunk, avval erősen rázzuk, s aztán finom szitán át leöntjük, hogy a levelek visszamaradjanak. E vízzel a festék is átment s lassanként az edény fenekére leszáll; a vegyész igen egyszerűen határozza meg: indigo, lakmusz-e, berlinikék.

Tapasztalták már, hogy a fekete theához is kevernek csupa hamisításból ásványanyagot, mely a súlyt tetemesen többíti. Ezen alávaló nemét a csalásnak leghamarább lehet a thea hamujában bebizonyítani. A tiszta thea elégetve 5—6 százalék hamut hágy; az ásványtestek-hamisította nemek 34—45 százalékot!

2) Paraguay-thea vagy mate. A mint el van terjedve a chinai thea Ázsia északkeleti részén, ép oly nagyon használják ezt Dél-Amerikában Brasilia, Paraguay, Uruguay, Chili, Peru, Laplata, Columbia és Mexico lakói. Azt egy ottani cserjének (ilex paraguayensis) leveleiből készítik; a benszülöttek már emlékezetet haladó idő óta éltek vele, midőn a XVII-dik század kezdetétől fogva általánossá lett.

A cserje levele 4—5 ujj hosszú; szárítják, s mielőtt a forrázatot csinálják, porrá dörzsölik.

E növény ott vadon terem; a szedésre engedélyt kell a kormánytól kérni, mely azt magas ár mellett néhány kereskedőnek szokta adni. Ezek az alkalmas évszakban egész karavánt, többnyire indiánokból állót, küldenek az erdőkbe, kik ott vesszőből kunyhókat állítanak, a hézagokat bananok és pálmák széles leveleivel fődven be. Ez egyszerű menhelyben vagy hat hónapot töltenek!

Munkájokat azzal kezdik, hogy először is szérűt készítenek úgy mint nálunk a nyomtatáshoz, s e fölé vessző-fonatból lugas alakú íveket állítanak. — Most a thea-cserje ágait szedik, a lugas tetejére hányják, s alá gyűjtanak annyira, hogy csak aszalódjanak de össze ne zsugorodjanak annál kevésbé megégjenek. Ez meglevén a tüzet eltávolítják, a szérűt tisztára seprik, és a thea-cserjének száraz ágait egyenként bottal ütik mind addig, míg a levelek lehullanak. A lehullott leveleket s ezek porladékát fris szarvasbőr zsákokba tömik, bevarják s a thea-szedés be van fejezve.

Sajátságos és egészen eltérő a modor, melyben a dél-amerikaiak theáznak. Thea-kazán helyett egy kehelyalakú serleg szolgál, ebbe beteszik az előbb porá zúzott leveleket, s leforrázzák. Ritka esetben tesznek hozzá kevés égett cukrot, s mint rendkívüli fényűzést néhány csep citromlét. E serleget mate-nak nevezik, s

a mint az ital kész, bele teszik a bombillát, az az egy 6—7 ujni csövet, melynek alsó végén finoman lyukasztott gömb van (hasznoló a templomi aspersioniumhoz), és ezen át szörpölik. Az apró lyukaeskák nem engedik, hogy a porból valami a szájba menjen. A mate és bombilla kézről kézre jár, mindegyik húz rajta míg végre kifogy; azután újra leforrázzák, s ezt mind össze háromszor teszik.

Európai utazók e demokráta ivásmódot nem tartják a legétvágy-gerjesztőbbnek, tekintvén hogy a sors nem mindig hoz oly ajkak szomszédságába, melyekkel e közvetett érintkezést kellemesnek találónak, de másodsor megjárja az ember, főleg ha mint vendég az első közt szörpöl, mert a cső valami fémből, néha különösen ezüsből van, mely a folyadék hőségét rögtön fölveszi s a nem szokott ujoneznak ajkát megégeti. El nem fogadni nagy megbántása volna a vendégszeretnek.

Ez ital hasonlít sokban a chinai theához, álmot űz és szédeltéstől óv; ellenben mértéktelenül használva ugyanazon betegségeket vonja maga után, melyeket a szeszes italok.

Európába ritkán jó, innét annyira, mint a chinait nem ismerjük, de fő alkrészeiről még is van tudomásunk, s ezek: egy illó olaj, úgy mint a chinaiban, ez azonban hamar illan, azért nem lehet a délamerikai theát évekig tartani vagy messze földre vinni; — másodsor thein, ép azon sajátosság nitrogen vegy, mely a chinait is jellemzi, de a délamerikaiban kevesebb van, általában $1\frac{1}{4}$ százalék; — harmadsor cserj-sav (Gerbsäure) nagy mennyiségben oly annyira, hogy ugyanezen leveleket a timárok valóban használják is cserjezésre. E savnak mint említők az a tulajdona van, hogy vízben oldva a lég hatása következtében hamar fekete színt vesz fel, s annál hamarabb mentől tömörebb; a dél-amerikai thea ugy, mint nálunk szokás, findzsába öntve csakhamar téntafekete lenne, mi a szemnek nagy éledeletet nem nyujtana; e körülmény idézte elő a mate és bombilla használatát, e miatt kezdődik a szörpölés egy pár pillanat után a mint a vizet rá öntötték. Végre van benne siker vagy 10 százalék. Ebből a víz keveset old fel, de sok helytt, mondják, az a szokás, hogy a kiforráztott port megeszik, s így e táp-anyag sem megy vesztésébe.

3.) Kávéthea. Alig 10 éve annak, hogy egy európai utazó, Blume tanár, Jáváról többi közt azt írta, hogy ott sok helyen az emberek a kávéfa levelének forrázatával élnek. A londoni iparmű-

tárlaton már kitéve is voltak példányok kávétheából Dr Gardener azon tudósítása mellett, hogy benne $1\frac{1}{2}$ százalék theint talált. Azóta már azt is tudjuk a keletindiai kereskedők közléseiből, hogy azt már igen régóta használják az egész indiai Archipelagon, s az élet-szükségek egyik legfontosbikát képezi.

A fa leveleit ágastól együtt bambus-tűz fölött aszalják, míg barnás sárga színűek lettek; aztán leszedik, az ágat újra aszalják, s annak héjját is a levelekhez adják. — Az ital íze olyan, mintha chinai theát és kávé-t keverve innánk. A forrázat színe világos barna, adnak hozzá cukrot és tejet.

Egy angol (Mr. Ward), ki sokáig élt Summatrában, ezt írja: „a bennszülöttek előítéletből vizet nem isznak, hanem csak kávé-theát. Ez és rizs tartja a rizsföldek munkását terhes foglalkozásában. 20 évig volt alkalmam hasonlatosságot tenni a bennszülött és az itt telepedett brit indusok közt, és azt találtam, hogy míg amazok az ő életmódjuk mellett meleggel, hideggel, szárazsággal és nedvességgel sükeresen dacoltak, emezek szeszés italjaikkal mind azt kiállni nem bírták, s gyakran uralkodtak betegségek közöttök. — A bennszülöttek többre becsülik a kávéfa levelét mint babját, és sok helyt csak ama végett tenyésztik.“

Ámbátor igaz, hogy a levélszedés a bab rovására történik és így azon vidékek, melyekről a kávé a világkereskedésbe jő, leveleket szedni soha sem fognának, — de másrészt áll az is, hogy az egyenlítőnél távolabb eső tartományokban, vagy a hol annyira jó kávé nem terem, hogy vevőt kaphatnának, a levelek végett igen is lehetne mivelését terjeszteni. Ez birta reá a brazilai kormányt is a kávéfa meghonosítására, mi oly sikerrel történik, hogy még megérjük, midőn az eurpai piacokon chinai mellett brazilai kávé-theát is vehetünk.

A kávélevélből 39 részt olvaszt fel a forró víz, ép annyit mint a legjobb kávéfajból, és valamivel többet, mint rendszeren a chinai theából.

4.) *Labradorthea*. Így nevezik Éjszak-Amerikában a nálunk is előjövő mocsári rozsdabura (*Ledum palustre*) és széleslevelű rozsdabura (*Ledum latifolium*) szárított leveleit, melyek ott chinai thea gyanánt vannak használatban. Az első finomabb mint a második. Közelebbről azonban nem ismerjük.

Ezeken kívül találni a világ legkülönfélébb részein honi szokásban thea-nemű italokat, szolgáltatva egymástól egészen külön-

böző növények által, melyek mind arra mutatnak, hogy a természetbuvároknak egész egy különálló tér nyílik a növények azon tulajdonának kipuhatólására: hogy melyek képesek részbeni forrás vagy aszalás után oly változást szenvedni, a melynek eredménye tápláló vegyek lennének. Egyes pótszerekkel különféle időben voltunk ugyan megismertetve, legtudományosabban (ámbar még be nem fejezve) van kimutatva a földi eper vagy szamócza (fragaria vesca) ebbeli hatása. Levelei mindjárt a gyümölcs érése után szedve, napon vagy meleg lemezen szárítva, kellemes forrázatot adnak, mely czukorral s tejjel keverve egészen a chinai theára emlékeztet. E levelekben van illó olaj, van cserjsav, és van nitrogén tartalmu kristályos test, melyről még jövőre fogja Kletzinsky ur Bécsben meghatározni: azonos-e a theinnel vagy nem? —

SZABÓ JÓZSEF.

ŐSZ ELEJÉN.

Üres már a fecskéfészek
 Itt az eszterhéj alatt,
 Üres már a gólyafészek
 Tetejébe a kéménynek . . .
 Vándor népe ott halad,

Ott a messzeség homályin,
 Ott az égnek magasán.
 Látom még, mint kis felhőket,
 Vagy már nem is látom őket?
 Csak úgy képzelem talán.

Elröpülnek, elröpültek,
 Tavasz s nyár vendégei,
 És őket már nem sokára
 A kertek s mezők virága
 S a fák lombja követi.

Mint szeszélyes hölgy, a menybölt
 Majd borul, majd kiderül.
 Ajka még mosolyg, s szemébe
 Köny tolul . . . ennek sines vége,
 S ajkán újra mosoly ül.

Bús mosolygás és vidám köny!
 Csodálatos keverék.
 Észrevétlen karon fogja
 És egy más világba vonja
 A merengés emberét.

Órahosszat elmerengek,
 És ha egy elejtett tárgy
 Vagy harang, a mely megkondul,
 Fölriasztott álmaimbul:
 Elmém, nem tudom, hol járt?

PETŐFI.

EGÉSZSÉGÁPOLÁSI TANÁCSOK

a szülőknek, miként bánjanak gyermekeikkel.

Az orvosnak egyik fő kötelessége, hogy az egészség ápolását illető jőzan nézeteket lehetőleg terjessze. Volt is alkalmam eddigi harmincz éves orvosi pályámon azokat mind idegen betegeimnél, mind tulajdon családomnál alkalmaztatni s mivel a közönségnél e tárgyban sok hiányt és általában kevés alapos és világos ismretet tapasztaltam, kivántam a gondos anyáknak, kiktől a jövő ivadék jóléte s így az emberi nemzetség javítása függ, némi tanácsokkal szolgálni és azokat szívességekbe ajánlani. Meg kell jegyezmem, hogy jelen észrevételeim főleg a leányok nevelését illetik, mert szükséges hogy a nő testi állapotjainak megítélése más szempontból történjék, mint a férfiaké, kikre van főleg tekintet a rendszeres diétetikai munkákban majd csaknem kizárólag.

Mellözve a csecsemő és első gyermekésgí kort, melynek ápolása mind a két nemre nézve ugyanazon elveken alapul, a 3-dik évtől kezdve a 7-ik évig, a tulajdonképi gyermeki kort veszem első vizsgálatom tárgyául, azon kort, mely általában és méltán a legboldogabbnak van elismerve. Ennek rendeltetése valóban a boldogság volna, melytől sokszor csak az által fosztatik meg, hogy a ferde nevelés által ezen gyenge korban létező természetes hajlamok betegségekke fajulnak, hogy az észbeli és erkölcsi erő zsen-géjében megromlik vagy semmivé tétetik. Ezen, legnagyobb sajnálkozásra méltó baj elhárítására, a testet, észt és szívet illető egészségnek megszilárdítására nézve a következő szabályok szolgálhatnak, melyek mind a két nembeli gyermekekre egyiránt alkalmazhatók.

Testi nevelés. Táplálás. Az angolországi gyermeki életrend közönségesen legjelesebbnek levén elismerve, ezt követ-

hetnök. Nálunk ugyan a híres ürühúsakat (mutton-chop) nem találhatván, egy darab jó főtt marhahús vagy rostélyos legyen a gyermekeknek fő eledele *), mihez kenyér, főzelék és valami egyszerű tiszta étel járuljon. Reggelire és ozsonnára legjobb a tej és frós vajjas kenyér; a kávé, théát, valamint ebéd közben a bort vagy sört — habár kis mennyiségben is, felesleges és számos esetben veszedelmes izgató szereknek tekintve, mint nem gyermeknek való dolgokat elmellőzzük.

Szükséges a gyermekeket jókor arra szoktatni, hogy békében, tisztán és ne mohón egyenek, azért jobb a szegényebb sorsu vagy a középosztályu családoknál létező szokás, mely szerint a kisebb gyermekek is a szülők felügyelése alatt kapják ebédöket, mintsem azon előkelőknél, kik a gyermekeknek külön tálatatnak és ezeket esupán dajkákra bizzák, kik a gyermekeknek mindenféle hibákat megszoktak engedni.

Ruházata. A test melegségét nem csupán táplálószerrek, hanem ruházat által tartjuk fel. Azért szükséges hogy a testnek minden részét a külső levegő változásaihoz képest illendően befedjük és a testet minden meghűtéstől biztosítsuk. Ezen általánosan elismért józan elvekről megfelelőkezni látszanak azon szülék, kik külföldi divatképek vagy hibás leírások által kecsegtetve, gyermekeiket az egész esztendőn által pusztá nyakkal, pusztá karokkal és lábszárakkal az utczára küldik **), ezt pedig angol nevelési módnak hiszik, melyet mint legczélszerűbbet utánozni akarnak és nagyon hibáznak, mert először meg nem gondolják, hogy nálunk az idő változása, nevezetesen a téli hideg sokkal nagyobb mint Angolországban, másodsor pedig nem tudják, hogy az angolok általában nem oly esztelenek, hogy csupán gyermekeik öltözeténél ne vegyék tekintetbe az évszakokat, mint azt most nálunk az új divat megkivánja, és hogy rossz időben, hidegben, ha kiküldik gyermekeiket, azokat elegendően oltalmazták, otthon azonban a melegített

*) Ugy hisszük, a főtt hús fölött, melyből a tápnev nagy része már a levesbe ment át, elsősege van a gúltak. E kérdést illetőleg lásd e füzeteinkben a „hús, mint tápszer“ című cikkelyünket. — Szerk.

**) Azt hisszük, e részben sok függ a szoktatástól. A gyermek csupaszon hagyott részei edződnek. Abban mindazáltal egyetértünk tisztelt munkatársunkkal, hogy az öltöztetésnél az idő változásait kell tekintetbe venni, és nem a journalképeket, mire némely anyák különösen néznek. —

szobákban, hogy szabadon és könnyen mozoghassanak, könnyű ruhákat adnak nekik.

Más hibák, melyek az igen szoros ruháktól, főkép a mellnek nyomásától és a köntösöknek a vállakrai hibás füzésétől származhatnak, az idősb gyermekeknél még feltünőbbek, máskor fognak felszámoltatni.

Mozgás. A gyermekségben roppant mennyiségű idegerő képeztetik, minek feleslege szükségkép testi mozgásokra fordítottik, úgy hogy kegyetlenség egy kis gyermeket büntetésül padra ültetni vagy valami szegletbe állítani; sőt ha ez rendesen megtörténik, abból okvetetlenül betegségek származnak. Ezenkívül a gyermekeknek szüntelen mozgása emésztő és tápláló erejüket nagyobbítja. Gyermekeknek az egészség fentartására szinte oly fontos a sok szaladgálás és ugrálás, mint akármely más fiatal állatnak; kívánatos hogy életük első hét éve egy folytonos hosszú ünnepnapot képezzenek.

Aluvás. A gyermekek szüntelen mozgásokban lelik fel a leghathatósabb altató szert, azért az alvásra elegendő időt kell engedni. Kisebb gyermekeknek a negyedik évig nap közben is hasznos egy második aluvás, ha pedig evvel felhagyunk, 12 órát, az az esti 7 órától fogva reggeli 7 óráig alhatik a gyermek. Szükséges hogy minden gyermek külön ágyában fekdjék és hogy a hálószobába hives legyen; az angolok azt soha sem fűtetik, mit mi azonban a fenemlitett oknál fogva szinte nem utánozhatunk, hanem téli és hideg nedves időben a hálószobát magát, vagy legalább az abba nyiló nappali szobát naponként egyszer mértékletesen fűtetjük, mindenesetre pedig a szellőzéstől és tisztántartásról gondoskodunk, névszerint abból minden nedves és szennyes ruhát eltíltunk.

Fürdők. Úgy mint a kis gyermekeket a mindennapi fürdés legjobban megnyugtatja és erősíti, szinte oly hasznosak a fürdők az egész gyermeki korban, főkép azért hogy a bőr tehetségét emelik, mi által a légmérsék változásainak jobban ellentállanak. Langyos (20—23° R.) fürdőknek közönségesen több hasznát vettem, mint a hidegeknek. Legjobb ha a gyermeket reggel mingyárt a fölkelés után, még a reggeli előtt fürdőbe ültetjük és abban egy fertály óráig hagyjuk, azután felöltöztetjük és a reggelit adjuk; nagyobb gyermeknél elég ha ezt kétszer egy héten tesszük, egyébkor pedig az egész testét spongyával (szivacs) és hideg vízzel lemossuk. Mily nagy a fürdők haszna ha azok okszerűen és folytonosan használtat-

nak, mennyi betegségtől lehet azáltal a gyermekeket megóvni és a régi időkben divatozó sokféle belső gyógyszereket elkerülni, ezt Hufeland óta vallja és követi minden értelmes orvos.

Lelki nevelés. Játszva kell a gyermekeket a természet csudáiba beléptetni, az első hét évben a lelki kifejlődés csupán játékok között és játszó alakban történjék; ily módon a gyermek minden rendes és rendszeres tanítás előtt sokféle ismereteket nyerhet a természetről és a dolgok mivoltáról. — Ne kinozzuk tehát a még nem hét éves gyermekeket betűk olvasásával *) vagy a latin vagy görög nyelv tanításával; az élő nyelveket, ha a körülmények azt megkívánják, az oroszok divatja szerint, jókor megtanulhatják idegen nyelvű cselédektől.

Erkölcsei nevelés. Minél kevesebb dolgunk van e korban a gyermek észbeli tanításával, annál nagyobb gondot ad a szívének vagy kedélyének kiképezése. Ezen szempontból indulva áll egy arab közmondás: „a gyermekiség tanításai köbe vannak vésve, míg a későbbi korúak tanulása mulékony, mint a madarak fészke.“ Csakugyan fontos is ezen állítás, hogy az ember erkölcsi kifejlődése a hetedik év után nem igen gyarapodik többé.

Az első szigorú lecke, mit a gyermeknek leggyengébb korától fogva az egész életében be kell gyakorolnunk, a szófogadásban áll.

Azáltal megóvjuk azon folytonos ingerlékenységtől és beteges érzékenységtől, mely azon kivánságtól származik, hogy azt tehesse, miről tudja hogy meg van tiltva, és mely ha meggyökeredzik benne, a később korban hysteriává vagy valamely más nemű tébolyodássá fajulhat el. **) Azért a nevelésnél főképp arra kell törekednünk és a gyermek arról győződjk meg, hogy nem gyenge a kéz mely őt vezeti, hogy az kényjének vagy daczolásának nem enged. Csalodásnak helye ne legyen sem az ígért jutalom, sem a fenyegetett büntetésre nézve, mind a kettőt szentül meg kell tartat-

*) Teljesen egyetértünk e részben tisztelt dolgozótársunkkal: de viszont, ha a gyermek iskolába jár, éreztetni kell vele, hogy a tanulás nem játék többé, s a kötelességérzetet azonnal ébreszteni kell benne. Iskolában nem vagyunk barátai a játszva tanító módszereknek. Tapasztalásból beszélünk. —

**) Nagy igazságok, melyeket különösen ajánlunk azon szülék figyelmébe, kik majomszeretettel csüggenek gyermekeiken.

ni; csakhogy a büntetésnél annak igazságáról meg legyen győződve a gyermek és hogy annak végrehajtásánál szülei vagy nevelője részéről semmi indulatot ne tapasztaljon. Általában minden módon óvakodnunk kell, hogy a gyermekek bennünk semmi részrehajlást, sem más valami gyarlóságot észre ne vegyenek; de mivel az minden óvakodás mellett is megtörténhetik, szükséges a vallásosságot, kegyeletet a gyermek szívébe jókor beoltani. Némely családban azon utánzásra méltó szokás uralkodik, hogy a gyermek esti imádsága után anyjának a nap közben elkövetett hibáit előszámlálja és azokért bocsánatot kér.

A gyermek jellemének szilárdítására arra kell azt szoktatni, hogy a sötétségtől ne féljen és a magányosságtól ne rettegjen. *)

*) Helyes: de a szoktatás módjára nézve van észrevételünk. E részben George Sand-dal tartunk, ki életírásában közelebb sok alapos nézetet közöl a nevelésről, mely életírást annál fogva sokkal inkább ajánlhatjuk a magyar anyáknak, a divatos francia regényeknél; sokkal inkább ajánlhatjuk magánál Rousseau-nál is, a kitől majd nem ugyanannyi téveszmét tanultak el a nevelés körül némely előkelő magyar nők, mint a mennyit az európai államférfiak régebben a politikában. „Azt hiszem, — írja az idéztük derék francia író — azt hiszem, a féls leg több erkölcsi szenvedést okoz a gyermekeknek. Kényszeríteni őket, hogy közelről lássák vagy érintsék azon tárgyat melytől irtóznak, — oly orvoslási mód, melyet nem helyeslek. Inkább el kell azt tőlök távolítani, elvonni arról figyelmüket: mert idegrendszerök uralkodik szervezetükön, s míg belátnák tévedésüket, oly iszonyu szorongatáson mennek át, hogy nincs is idejük a félelem érzelmének elvesztésére. Physicai bajjá válik az bennök, melyet eszök nem képes legyőzni. Ugyanez az eset idegen és gyöngye lelkü nőkkel. Nagy hiba legyezni nevetséges gyöngeségeket; de még rosszabb őket a miatt szigoruan fogni, mert tartózkodásuk valódi idegbajokat idéz elő.“ Nem helyes ennél fogva, a mit, tudomra, épen Rousseau tanácsára egy magyar nő tett gyermekével, a ki félt a sötétől, s anyja azért is sötét szobába zárta. Igaz, hogy e helytelen félelem gyakran a dajkák és szülék oktalan meséi következtében fejlődik ki, s ennél fogva meg kell válogatni, a mit a gyermekeknek mesélnek. Ártalmas különösen ördöggel „mumussal“, s isten tudja, mi mindennel ijesztgetni a gyermeket. Ezt minden szüle keményen tiltsa el azon cselédeknek, a kik gyermekei körül vannak. Más részről azonban kegyetlenségnek tartjuk minden mesét elvonni a gyermekektől. S itt Rousseau ellenében megint Sand-ot idézzük. Rousseau, mint tudjuk, ki maga a legnagyobb idealista volt, épen ellenkező tulságban akarta a gyermeket növelni. Különösen ellensége a gyermekmeséknek, — mert a csodás „hazugság“ s a gyermeket nem kell hazugságra tanítani. E nézetet Gáspár jeles olvasókönyve bírálásakor egy magyar kritikus is fölhozta. Halljuk ellenében a már idéztük francia író. „Részemről, írja Sand, épen nem helyeslem Rousseau nézetét. Az ész és hit-

Ezen felül képzelő tehetségét semmi módon sem szabad felesigázni, mi a dajkák vagy anyák oktan meséi vagy regényes elbeszélései által könnyen megtörténik, mi által többféle ideges bajok és lelki betegségek okoztathatnak.

Még az újabb kornak egy szerencsétlen találmányát kell megemlítenem, mely nálunk is a fő ranguaknál divatba jött — a gyer-

lenség ugy is elég gyorsan megjönnek, minek siettetni. A gyermekeket oly eledelekkel kell tartani, melyek éveikhez illenek. Mig csodás kell nekik, azt kell adni. De ha unni kezdik, a világért sem kell tévedésekben hagyni továbbra is, s az ést gátolni természetes fejlődésében. A természet törvényei ellen vétkezünk, ha a csodást ki akarjuk irtani a gyermek életéből. Az ember gyermekora nem rejtélyes állapot-e, tele kimagyarázhatlan csodákkal stb. Lát, tapint, izel a gyermek, s mind e külső tárgyak, melyeknek többnyire nem érti használatát, és sem okát sem eredményét nem képes felfogni, szükségkép rejtélyes látomásképen vonulnak el előtte. A képzelmét eltöltik e tárgyak; a gyermek álmodik, ha alszik, s akkor is álmodozik, ha nem alszik. Legalább soká nem tudja a különbséget az alvás és éber lét közt. Ki tudja megmondani, miért ijeszti vagy örvendezteti meg a gyermeket valamely új tárgy? Ki íhli bele a szép és rútnak határozatlan ismeretét? Egy virágtól, kis madártól soha sem ijed meg; a torz alaktól, valamely nagy hangu állattól mindég megijed. A mint e rokon- vagy ellenszenv tárgya érzékeire hat, valamely bizalmas vagy visszariasztó gondolatot kell hogy ébresszen benne, melyet nem tanítottak be neki; mert e vonzalom vagy visszariadás már az oly gyermekben is nyilatkozik, a ki még nem érti az emberi nyelvet. Van tehát bizonyos dolog, a mi mindazon ismeretet megelőzi, a melyet a növelés adhat, — s ez az emberi élet rejtélye. Valóban a gyermek, ugy szolva, természetfölötti körben él, — a hol minden csodás benne, csodásnak teszik előtte, a mit csak lát maga körül, első tekintetre. Semmi jót nem teszünk vele, ha kiméletlenül sietünk minden dolog valódi jelentőségéről fölvilágosítani. Jobb, ha maga kutat, s a maga módja szerint szerez megállapodást, élete azon korszakában, midőn, ártatlan tévedései helyett, eszén tuljáró magyarázatainak talán még nagyobb tévedésekbe ejtenék, melyek, meglehet, örökre rosz hatással lennének ítélete egyenességére és lelke tisztaságára. Az egyén élete nem hasonló-e a népek életéhez. Az emberiségnek is megvolt gyermek, serdülő, ifju és férfi kora.“ A történet kezdetén mindenütt a csodás alakja uralkodik; s a történet, a keletkező tudomány, a bölselem és vallás mind jelképekben, rejtélyekben volt írva. „Maga a költészet, a mese: az igazság, a való kezdetben. A miveletlenebb nép most is a csodásban él. s azért nem őrült, nem vad állat, hanem költő, gyermek. Verseken, dalokban fejezi ki magát, mint őseink, a kik előtt a vers természetesebbnek tetszet a prózánál s az oda a beszédnél. A gyermekség tehát a dalok korszaka, s nem győzünk azokból eleget adni neki. A mese legjobb forma bele csepegtetni a „szép“ és „költői“ érzelmét, a mi az igaznak és jónak első nyilatkozása.“ stb. — Cs. A.

mek bálokat. Ezen táncmulatságokon nem csupán gyermekek szoktak megjelenni, hanem sok idősb személyek is részt vesznek, kik rendszerint arra törekednek, hogy a jól megrakott asztalnál kis kedvenczeiket mindenféle csemegéekkel, olykor borokkal is kínálgatják, kik azután ha el is kerülük a megcsömörlést, mindenkor az azokból fejledező hiuság és irigység nyomait hosszabb időre megtartják. Részemről különösen komoly színben látom az ily táncvigalmat, mert egy igen jeles tő két gyönyörű bimbojának kora enyészését annak tulajdonítom.

Gyermekei betegségei. A jelen értekezésemben foglalt gyermeki korban korántsem oly nagy a halandóság mint a csecsemőknél és az első évü gyermekeknél általánosan mutatkozik, mindazáltal még mindég elég nagy. Minthogy pedig az nem csupán az emberi természet gyarlóságában, hanem sokszor az anyák vagy dajkák hibáinak tulajdonítható, nem tartom feleslegesnek a beteg gyermekek ápolásáról egyes észrevételeket közölni.

Némely anyák és dajkák szüntelen élnek gyógyszerekkel és az által a gyermeki szervezet ép és rendes tevékenységét inkább háborgatják, mintsem előmozdítják mint tulajdonkép törekednek. A valóságos kór jellemét nem ösmervén a kórtüneményt magában tekintik, anélkül hogy az okát vizsgálják, és meg nem gondolják, hogy ennek elhárításával visszanyerhetik az egészséget. Csak orvososságuk legyen, mely valamely kórtüneménynek megfelelőhessen, azt beadják, akár miféle természetü legyen az orvoslandó baj, és ha általa lényegesen nem is ártanak, már az idővesztés által is kárt okoztak.

A legveszedelmesebb betegségek egyike ezen koruaknál a torokgyík (angina trachealis, croup), a miben, ha tökéletesen kifejlődik, a gyermek megfulás által meghal. Itt tehát minden idővesztés nélkül segitnünk kell. Mihelyt a gyermek lehellését nehezülbi látjuk, köhögésénél s szavának tulajdonkép egy kakas kukorékolásához hasonló változását észrevesszük, azonnal orvosi segítségért küldünk, és még mielőtt az megérkeznék, hánytatót (10 granum ipecacuanhát) adunk be. *)

Legtöbb halálozás szokott történni ezen korban a bőrkütsékek és az azokkal öszvekapcsolt forrólláz ugymint a vörös himlő,

*) Legczélszerűbb e részben az orvosi vényt (recipét) mindég készen tartani. — Szerk.

vörheny (skarlát) stb. következtében. Ezek ugyan idősbeknél még veszedelmesebbek mint a gyermekeknél, ezért és mert nem rögtön, hanem rendszerint fokoként lépnek fel, az orvos megjelenéséig az anyának nincsen egyéb teendője, mint hogy beteg gyermekét ott-hon mértékletesen meleg szobában tartsa. Azonban többnyire akkor legveszedelmesebb e betegség, mikor azt már megszűntnek lenni véljük, t. i. midőn a kiütés nem látszik többé a bőrön, azért ezen időszakban kettőzített szorgalommal kell vigyáznunk a gyermekekre, hogy valami ne történjék, mi azoknak halálát okozhassa vagy további egészségét megronthassa.

Vannak azonkívül többféle b ő r k i ü t é s e k , melyek nem oly veszedelmesek és láz nélkül lépnek fel. Ezek főkép a dietetikai szabályok elmulasztásából, főkép a gyermekek hibás táplálásából veszik eredetüket. Szinte ezen hibákból származik a g ö r v é l y k ó r (scrofula) is, mely a legveszedelmesebb g ü m ö k ó r r á (tuberculosis) fajulhat, mi kivált nagy városokban oly nagy pusztításokat viszen végbe, hogy a gyermekek halálozásának felét annak kell tulajdonitanunk. A dietetikai szabályok elmulasztása sehol sem tűnik fel oly világosan mint a görvélyes gyermekeknél, kik többnyire szűk és setét lakosokban, rosszul ruházva, rosszul táplálva, tiszta víz nélkül, az élesztő meleg és tiszta levegő nélkül élnek és elébb utóbb nyomorultan elvesznek. Ezen nyavalyának habár nehéz, de mégis számos esetekben sikerülhető gyógyítását csupán egy értelmes és tapasztalt orvos viheti végbe. Annak meggátlásáról azonban szükséges, hogy a szülék magok gondoskodjanak, és azt főkép azáltal eszközölhetik, ha a természetet tulajdon működéseiben elősegítik, az imént előszámlált dietetikai szabályokat követik és azok által a görvélykórra való hajlamot még a hetedik év előtt kiirtják.

A később korú gyermekekről és az idősebb személyekről, kikenél a nembeli jellem mindinkább tisztábban mutatkozik, egy más alkalommal fogok értekezni.

Ifj. BENE FERENCZ.

A PUSZTA TÉLEN.

Hejh , mostan puszta ám igazán a puszta!
 Mert az az ősz olyan gondatlan rosz gazda ;
 A mit a kikelet
 És a nyár gyűjtöget ,
 Ez nagy könnyelműen mind elfecséreli ,
 A sok kincsnek a tél csak hült helyét leli.

Nincs ott kinn a jubnyáj méla kolompjával ,
 Sem a pásztorlegény kesergő sípjával ,
 S a dalos madarak
 Mind elnémultanak ,
 Nem szól a harsogó haris a fű közül ,
 Még csak egy kicsiny kis prücsök sem hegedül.

Mint befagyott tenger , olyan a sík határ ,
 Alant röpül a nap , mint a fáradt madár ,
 Vagy hogy rövidlátó
 Már öreg korától ,
 S le kell hajolnia , hogy valamit lásson
 Igy sem igen sokat lát a pusztaságon.

Üres most a halászkunyhó és a csőszház ,
 Csendesek a tanyák , a jószág benn szénáz :
 Mikor vályú elé
 Hajtják este felé ,
 Egy-egy bozontos bús tinó el-elbődül ,
 Jobb szeretne inni kinn a tó vizébül.

Leveles dohányját a béres leveszi
 A gerendáról , és a küszöbre teszi ,
 Megvágja nagyjából ,
 S a csizma szárából
 Pipát húz ki , rátölt , és lomhán szipákol ,
 S oda-odanéz : nem üres-e a jászol ?

De még a csárdák is ugyan csak hallgatnak,
 Csaplár és csaplárné nagyokat alhatnak,
 Mert a pineze kulcsát
 Akár elhajtsák,
 Senki sem fordítja feljök a rudat,
 Hóval söpörték be a szelek az utat.

Most uralkodnak a szelek, a viharok,
 Egyik fönn a légben magasan kavarog,
 Másik alant nyargal,
 Szikrázó haraggal,
 Szikrázik alatta a hó, mint a tűzkő,
 A harmadik velök birkózni szembe jő.

Alkonyat felé ha fáradtan elülnek,
 A rónára halvány ködök települnek,
 S csak félig mutatják
 A betyár alakját,
 Kit éji szállásra prüszögve visz a ló....
 Háta mögött farkas, feje fölött holló.

Mint kiüzött király országa széléről,
 Visszapillant a nap a föld pereméről,
 Visszanéz még egyszer
 Mérges tekintettel,
 S mire elér szeme a tulsó határra,
 Leesik fejeről véres koronája.

PETŐFI.

HOGY ÁLL A VILÁG ?

I.

Napoleon császár londoni fogadtatásával ígértém ezen történeti rajzot megkezdeni; de a helyett a bécsi tanácskozatok végnapjaival kezdem.

Szándékom másításának oka egyszerű.

III-dik Napoleon Londonban mulatása szorosabbra füzé ugyan a két nagy nemzet közti szövetséget; azonban nem vált azzá minek mutatkozott. Nem lön nevezetes események kezdő lánczszeme és még folyó történeteinket sem világosította föl vagy egészíté ki. Világfontossági becsét maga az elfogadtatásban részesült császár eléggé devalválta, midőn tronbeszédében meg sem emlité.

Ellenben a bécsi tanácskozatok végnapjainak azon aggasztó nevezetességök van, hogy szövetséges államok közti viszonyokat tettek lazabbá, létező kötményeknek erejét ronták meg vagy veték kétség alá, hadviseletek sorsára és tán a hadtértek változtatására is hatottak, a diplomatiát mai napiglan lélekezésben tartják, s biztos előjelek szerint, a jövőndő fejlődéseinek fordultpontjai.

Nincs-e hát elég okunk történeti rajzunkban a bécsi tanácskozatok terméből indulni ki!

II.

Hogy olvasóimat képesekké tegyem, az európai ügyek mostani állásáról helyes ítéletet hozni, a harmadik pontnak, mely miatt a bécsi tanácskozatok szétoszlottak, történetét adom röviden elő.

A világhirre kapott s örökre maradandó emlékü 3-dik pontnak kezdethen igen sovány tartalma volt, s csak azután gömbölyödött nagygyá.

A nyugoti hatalmak általa t. i. az 1841-ki szerződvény re-
visióját kívánták.

S mi volt e szerződvényben?

Sem több, sem kevesebb mint az: hogy az idegen hatalmak hadihajóinak nem szabad a török kézben levő dardanellákon átmenni. Következöleg nem szabad az égéumi tengerből a Marmorába evezni, hogy Konstantinápolyt ágyuikkal fenyegezzék. Ez magában jó; de a dolog bökkenője csak az, hogy a ki a Marmora tengerre be nem jöhet, a Feketetengeren sem jelenhetik meg, miután ide a Marmorából vezet egy szoros tengerut, melyet Boszpornak neveznek.

A nyugoti hatalmak tehát az 1841ki szerződvény revisióján eredetileg többet nem érthettek, mint bejárati jogot a Feketetengerre, mely a török flotta meggyengülése által tetteg muszka hatalom alatt volt.

De később a török fegyverek győzelme, a krimi hadjárat megkezdése, orosz országnak mindig izoláltabb helyzete, az Ausztriával kötött deczemberi szerződés, s a sok vér és költség, melybe Szabasztopol ostroma került, megannyi tényezőkül folytak be a 3dik pont értelmének tágítására.

S midőn Miklós czár békealapul elvileg elfogadta a négypon-tot, s midőn az 1841 szerződvény revisiójának, hordereje egy magyarázó irat által — melynek tárgyalásába az orosz kabinét szintén beleereszkedett — szabályosabb meghatározást nyert, már akkor a 3dik pont a muszka hatalomnak a Feketetengereni korlátozását és a török birodalomnak az europai közjogba bevételét kezdette je-lenteni.

E rövid, de emlékezetünk fölfrsítésére szükséges figyelmeztetés után a bécsi tanácskozmányok azon üléseire térek át, melyek-ből az europai kabinétek mostani helyzete, ennek minden zavarai-val és veszélyeivel együtt támadt.

April 13kén (a XIIdik ülésben) fejtették a nyugoti hatalmak képviselői elsöben ki a 3dik pont értelmezése körül történt meg-állapodásait udvaraiknak.

Fölolvasott tervök 10 czikkből állott.

A 1sö cikk a török birodalmat elvileg az europai közjogba fölveszi; constatirozza azon tiszteletet, melylyel a magos szerződö hatalmasságok e birodalom függetlenségének és épségének adóznak, közös biztosítékot ígér ezen uj kötelezettségek pontos megtartására nézve.

A 2dik cikk a porta és a szerződö hatalmak valamelyike közti összecsapás esetét veszi tekintetbe, s kiköti, hogy előforduló

esetben ez utóbbi, mielőtt erőhatalmat alkalmazna, a többi hatalmakat azon helyzetbe tartozik tenni, hogy a legvégső lépést békés eszközök által megelőzhessék.

A 3dik czikk szerint a Feketetenger mindkét parti hatalmasága — t. i. muszka és a török — kölcsönösen lekötelezné magát, miszerint mindegyik csak négy sorhajót, négy fregatot, s megfelelő számú könnyű járműveket, s fel nem fegyverzett szállító hajókat tartand ezen tengeren.

A 4dik czikk a Dardanelláknak zárva tartását állítja meg, föntartván a következő czikkekből részletesen felhozott kivételeket.

Az 5dik czikk azon szerződő hatalmasságoknak, kik a Fekete-tengeren telepítvénnyel nem bírnak, jogot ad annyi hajót tarthatni e tengeren, a mennyi felét tenné azon tengeri harczerőnek, melyet ott mind a két parti hatalom tart.

A 6dik czikk kitüzi, hogy azon szerződő hatalmak sorhajóinak száma, melyek a Fekete tenger mellett telepítvénnyel nem bírnak, négyenél több nem lehet.

A 7dik czikk fentartja a szultánnak a jogot: szövetségesei minden tengeri haderejének az átmenetelt megnyitni, ha őt megtámadás fenyegetné.

A 8dik czikk értelmében Orosz- és Törökország kötelezné magát: minden a Feketetenger mellett fekvő kikötőbe azon consuloikat bebocsátani, kiknek letelepedését a többi magas szerződő felek hasznosnak itélnék.

A 9dik és 10dik czikk alárendelt fontosságú levén, tartalmának említését szükségesnek sem hiszem.

Ezen czikkek közül az 1-re és 2-ra nézve Goresakoff herczeg és Titoff teljhatalmuk kiterjesztését, mit a czár nekik bizonyos esetlegességekre megengedett, használván, igyekeztek még eleinte a nyugoti hatalmakkal egyező értelemben lenni.

Nem vonakodtak a törökbirodalmat az európai közjogozatba fölvenni, s annak függetlenséget és épségét általánosan óhajtani de megjegyezték, miként lehetlenek hiszik, e birodalom egész; területének függetlenségét anyagi biztosíték védelme alá állíthatni.

Különösen Goresakoff elmondá, miként azon alapokok egyike, melyekből ő az ottoman birodalom activ garantiáját visszatartja, azon nehézségben fekszik, hogy alig lehet annak hatá-

rait pontosan kijelölni. Mert oly államról van itt szó, melynek szélei három világrészbe nyulnak be, s mely magában az egyenetlenség és rendetlenség számos elemeit foglalja, miken senki sem képes uralkodni. A bölcs politika ellenzi oly felelőség elvállalását, mely az emberi előrelátás határain tulmegy. S vajjon a területi garancia, ha már egyszer stipulálva van, nem fog-e önként érthetön és legtávolabb pontokra is, mint p. o. Tunis és Aden, kiterjesztetni? s így nem leend-e Oroszország kénytelen az ezen területek valamelyike ellen a szerződő felek által irányzott támadásokból hadesetet csinálni?, s nem támadna-e az activ garancia miatt örökös közbevegyülésekre és háborukra alkalom, még pedig gyakran oly ügyek miatt, melyek az európai sulyegyennel semmi kapcsolatban nincsenek. Oroszország, ha a porta függetlensége fenyegettetnék, nem volna utolsó, ki annak védelmezésére elősietne; de föntartja magának a jogot, minden felmerülő esetben jól megfontolni: van-e alapos ok védelmi föllépésre vagy nincs?

A nyugoti hatalmak sem akarták az activ garantiát a legszigorubb értelmezés szerint, s így bár nem vitatás nélkül, de végre a két első cikkre nézve az orosz követekkel megegyezni tudtak.

Nehezebb volt a többi cikkeket elfogadhatóvá tenni.

Az orosz követek abban a véleményben voltak: hogy a hadihajók számát a Feketengeren meghatározni, míg a Középtengeren a tengeri haderők minden megszorítás és ellenörködés nélkül maradnak; hogy Francziország és Anglia előtt a Dardanellák és Bosporus szorosait megnyitni, míg azok az orosz lobogók előtt zárva tartatnak; hogy végre, az idegen consulok kinevezését az orosz kikötőkben stipulálni, anélkül, hogy a czárnak hatalmában állana tőlök az exequaturt megadni: ezek mind oly követelések, melyeknek elfogadása Oroszország becsületével ellenkeznek. Aztán így nemis lehetne Európa számára egy szilárd és tartos béke áldásait biztosítani. Mert a transactióknak egyik félre sem kell megalázóknak lenni, különben nem köttetik béke, hanem csak fegyvernyugvás iratik alá. Noha tehát Goresakoff herczeg nem sok hihetőséget látott e részben a nyugotiakhozi közelítésre, mégis a Bécs és Pétervár közt fenálló távirati közlekedés gyorsasága megengedé neki, hogy az april 19ki conferentián formulázott javaslatokat azonnal a császári kabinét tudomására juttassa.

April 20kán már azok Péterváron taglalás alá vétetek, s a

követeknek utasításul adaték, hogy tartsák magukat a cabinét eddigi s velök közlött kiindulásaihoz, s a nyugoti hatalmak javaslatait utasítsák vissza; mi a 21ki ülésben meg is történt.

De ugyanekkor saját javaslatokat, mely a tengerszorosok — t. i. a Dardanella és Boszpor — megnyitásának és a feketetengeri szabad hajozásnak elvén épült, — szintén a conferentia elébe terjeszték.

Mire a török követ kijelentette: hogy utasítása a tengerszorosok zárva tartásának elvét védeni rendeli; mert a magas porta ezen elvet mindég függetlensége biztosításának tekinté, s annak épen tartásához most is szilárdul fog ragaszkodni. Franciaország és Anglia meghatalmazottjai pedig az orosz ellenjavaslat megvitatását visszautasíták, mert ez — mint mondák — utasításaikkal merőben ellenkező alapon nyugvék.

A terv részletei fölött senki sem akart tehát tanácskozni.

Az alapeszme ellen tiltakoztak.

S némi szóváltás után a nyugoti hatalmak meghatalmazottjai nyilváníták: hogy utasításaikat ezennel kimerültnek tekintik.

Ekkor az ausztriai külügyminister említvén, mikép udvarának semmi sem nőtt jobban szívéhez, mint a béke helyreállításához járulni, a fölötti sajnálkozását fejezé ki, hogy Oroszország a Feketetenger megnyitásának elvét sürgeti, míg a többi hatalmak az ellenkezőt Európa nyugalma számára szükségesnek lenni öszhangzólag vallják.

Ő azonban a megoldás különböző módjait nem tartja kimerülteknek, s különösen Ausztria feladatául tekinti a kiegyenlítési eszközök keresését. Ennélfogva reméli, hogy az értekezlet ismét összeülend, mihelyt tagjai egyikének új javaslatai lesznek.

A 21-kki ülés utáni napon Russell Lord visszatért Londonba. Eltávozása az értekezleteknek véget vetett. Oroszország meghatalmazottainak kívánatára azonban a tanácskozatok ápril 26kán folytatva lőnek; mert miután a Feketetenger megnyitására vonatkozó javaslatok eredményre nem vezettek, föntarták maguknak egy új terv előterjeszthetése szabadságát.

Ez pedig két fejezetekből állott.

Az első fejezet megerősíté a tengerszorosok elzártságának korábbi szabályait: a második a magas portát ismerte el

fenségi birónak az esetekben, melyekben biztonságának érdeke e szabály alóli kivételeket kívánna meg, s a porta szükségesnek tartaná a körülményekhez képest a nyugoti hatalmak vagy Olaszország hajóhadának megjelenését.

Drouin de l' Huys, Franciaország külügyministere, ismételve ama nyilatkozatát, hogy utasításait kimerülteknél tekinti, nem tartá magát fölhatalmazottnak az előterjesztett javaslat megvitatására. A török biztosok tartozkodtak a javaslat becse iránti nyilatkozattól. De az ausztriai külügyminister Buol gróf ezt szőnyegre hozván, örömmel tapasztalta, hogy az 1ső fejezetben a tengerszorosok zárvatartása áll a megnyitási elv helyett s úgy vélekedett, hogy a II-dik fejezet, mely a szultán számára fentartja a jogot a tengerszorosokat kivételképen megnyitni s idegen flottákat hihetni segédül, gyakorlati alkalmazásra képes. A javaslatot tehát megvitatathónak hitte, mert oly elemekkel bir, melyek a kölesönös közeledést előmozditják; noha a mostani vázlat szerü állapotában maga sem tekintheté azt megoldási alap gyanánt.

Oroszország meghatalmazottjai részökröl viszont bebizonyítani törekedtek, hogy ök a békes kiegyenlítés előidézésére mindent megtettek, s hogy ök terjesztik elő az új eszméket is, melyek a 13-dik értekezlet tárgyai, és ennél fogva adott szavokat több megoldási mód indítványozása által bőven beváltották.

Igy lön befejezve az ápril 26-ki ülés.

A következő nap Franciaország külügyministere Bécsből Párisba visszautazott, s a conferentia szétoszlék.

III.

Mielőtt Russell lord Londonba és Drouin de l' Huys Párisba elutaztak volna, Buol gróf — ki belátta, hogy Oroszország a Feketetengeren tartott hajóhadának szerződvény általi korlátozására soha rá nem álland — egészen más alapeszme szerint egy új tervet készítete, melyet ő a III-dik pont megoldására vezetőnek hitt; noha nem oly mértékben, mint azt a korlátozás elve tehetete volna s nem is oly kevés áldozatokkal. E terv az ellensúlyozás rendszerére épült.

Muszkaországnak a szövetséges hatalmak nem szabták volna elébe, hogy hány fregattot, s hány kisebb nemü jármüvet tartson

a Feketetengeren; hanem ők magok ügyeltek volna, miszerint semmi tengeri erővel ne fenyegethesse, s annálkevésbé lephesse véletlenül meg Konstantinápolyt.

Ezen ügyelés módja következőből áll vala-

Mig Oroszország csak annyi hajót tart a Feketetengeren a mennyivel jelenleg bir *); addig a szövetséges hatalmak két figyelőhajónál többet nem szállásoltatnak e vizen.

De mihelyt az orosz hajók a jelenlegi számot felülhaladják, a szövetséges hatalmak mindenikének joga van félannyira emelni flottáját, mint a mekkora a muszkájé. (Tehát ekkor, ha az osztrák marinát nem is számítjuk, a török, az angol és a francia együtt másfélannyi erővel jelenhetett volna meg a Pontus Euxinuson, mint az éjszaki óriás.)

Ha pedig az orosz hajóerő a háboru megkezdése előtti számot elérné, e tényt Anglia, Ausztria, Francia és Törökország hadizenetnek volna köteles tekinteni, s közösen megtorlani.

Buol gróf e tervet magános uton közlé Russell lorddal és Drouin de l' Huys, francia külügyministerrel.

Ezek elfogadhatónak találták, s megígérék, hogy kormányaiknál egész erélylyel fognak elfogadtatására hatni.

Mire Buol gróf is viszont ígéré, s egy jegyzékiratban említé is, hogy ha a muszka e javaslatot visszavetné, akkor Ausztria kész a december 2 ki szerződés értelmében támadólag föllépni.

Önként érthető vala, mikép az ellenkező esetben nem.

A kérdés tehát azon fordult meg: akarnak-e a nyugoti hatalmak ismét értekezletekbe bocsátkozni? akarják-e hogy egy költséges, sok nyugtalansággal járó s nehezen végrehajtható intézkedésnek az orosz általi elfogadására tegyék ki magukat, oly föltétel mellett, miszerint a visszautasítás esetében Ausztria fegyverei is kényszeritni fogják a muszkát, a négy pont alapján kötendő békére? Vagy pedig inkább azt akarják, hogy a bécsi tanácskozány végkép bezáratván, a négy pont kötelező erejével együtt, a decemberi szerződés is körülbelől megszűnjék, vagy csak a körülmények csodás összetalálkozása s a viszonyok véletlen fejleményei által tartassék továbbra is föl?

*) Tudjuk, miként az oroszok legszebb sorhajóikat magok sülyesztették a szebasztopoli öbölbe, hogy a nyugoti hatalmak flottái elől a bejáratot elzárják, s így mostani tengeri erejük, a régihez mérve, föltötte csekély.

Az óvatosság az első t javasolta; a közvélemény a másodikat sürgeté.

Napoleon Drouin de l' Huyst elboocsátá hivatalából; Palmerston a hazatért Russell lordnak nézeteit visszautasította.

Itt van kulcsa a mostani bonyodalmaknak. —

Ezek után a diplomatikai okiratokra térendünk, melyek e nevezetes ügyben az egyes nagy hatalmak érdekeit és politikáját világosítják föl.

KEMÉNY ZSIGMOND.

II. RÁKÓCZY GYÖRGY.

végküzdelse fejedelemségeért és életéért.

(Mutatványul Szalay László Magyarország története czimű munkájának nemsokára sajtó alá menendő ötödik kötetéből.)

I.

Midőn II. Rákóczy György képviselője a portánál, Tisza István, 1657. januárius 24én Köprili Mohamednél, a mindenható nagyvezirnél, tisztekedett, tanácsul nyerte: „küldője üljön vesztet, ne mozogjon: megárt“; midőn Budáról a fejedelemnek táborba szállását bejelentették, feddő levelet irt reá a porta, meghagyót: térne meg haladék nélkül országába. A hadviselés szerencsés kezdete Rákóczyval tanácsot, feddést visszautasított. Krakóból, melyet a svédek reá szállítottak, s melyben Bethlen János, a történetíró, kapitányul maradt, a litván földig nyomult elő s Bresztet bevette, honnan — gyalogjának színét az erősségben hagyva — botorul tovább kelt, s czél nélkül a Viszlán túl, Pomernben bolygott. ¹⁾

E közben I Leopold az atyja és János Kazimir lengyel király

¹⁾ Szalárdi, siralmas magyar krónika 301. h.

közt martius 30án megalakult szövetséget tágasabb alpra fektetve, majus 27én tizenhatezer gyalog, lovas, tüzér kiállítását ígérte ¹⁾; s egy lengyel csapat Lubomirski György vezérlete alatt az Erdélyhez tartozó magyar részekre, névszerint a Rákóczyak urodalmaira törvén, junius 15én Munkács városát, 17én Beregszászt, 25én Szatmárnémetit, 28án Szinerváralját elhamvasztotta, honnan az erdélyi helytartóság mozgalmainak hírére, Máramaroson át megpodol földre vonult ²⁾. A gyász nagy volt itthon, de még nagyobb a fejdelem táborában. Gusztáv Károly s vele a sved hadak színe Dániával voltak elfoglalva, mely azon ürügy alatt, hogy több rendbeli sérelmet szenvedett a svédttől, junius 1én hadat üzent néki; Rákóczy Lengyelországban magára maradt. Midőn rend nélkül hidasokon, szálahon a Viszlán átköltöznek, hadainak része beléveszett, részét fölemésztette az éhség, midőn a kiméletlenül feldult tartományokon át, utját meg vissza Erdélynek venné; — a sivatagból kibontakoznia, mielőtt a julius elején már Ratibornál táborozott ausztriaiak János Kazimir hadaival egyesülnek: ez volt a nagy feladás.

A fejdelem ügyefogyott állásának szemléletére a kozákok külváltak tőle; a porta már korábban Tisza Istvánt s ennek a követségben társait, Tordai Ferenczet és Harsányi Jánost ³⁾, „mert a fejdelem késett az adó fizetésével, és a szultán tiltakozásának daczára svedekkel, kozákokkal Lengyelország ellen szövetkezett“, a héttoronyba vettette ⁴⁾; egyttal a krimi tatárookra parancs ment, kelnének fel és fenyitenék meg az engedetlen hűbérest. Így történt, hogy az ausztriaiak megérkezése óta nyomukban volt lengyel sereg s az elejökbe jött tatár had közé szorulván az erdélyiek, julius 22én Csarnostrog és Miendzyboz között, következő feltételek alatt nemannyira békét mint kegyelmet vásárolt Rákóczy a lengyelektől: Erdélybe érkezése után ünnepélyes követség által fogja János Kazimir „megsértett felségét kiengesztelni“; a svedekkel, kozákokkal kötött frigyét felbontja, és a lengyel királyt ezentúl, ha s

¹⁾ Dogiel, I. k. I. r. 317 l. Wagner Ferencz, Hist. Leop. M. Caes. Aug. Augsburg, 1719, I. k. 18 l.

²⁾ Szalárdi, 304. Kazy Ferencz, hist. r. Hung. Nagyszombat, 1759 s. kk. ee. II. k. 202 l.

³⁾ Szerzője egy becses munkának: Status turcius loquens, mely nehány évvel később Berlinben látott világot.

⁴⁾ Hammer, Gesch. der osman. Reiches, VI. k. 41 l.

mikor kivántatik, tettelegesen segíti; Krakót s Bresztet kezéből kibocsátja, s kár- és költségpotlásul egy millio kétszázézer forintot fizet; a foglyok kölcsönösen felszabadítatnak ¹⁾).

E pontok fogadása után a fejdelem háromszázad magával elvált a seregtől, s utját Mármarosnak vette; Apaffy Istvánt, Győrffy Györgyöt és Schelker szebeni polgárt tuszakul hagyva a lengyel táborban. Kemény János kísérletet tőn, a tizezer főre olvadt sereget a tatár erő ellenére vissza Erdélybe vinni; de az e végre melléje adott lengyel biztos kétes eljárása, s a fejdelem zsoldjában állott személyek — moldvai gyalog hadak — árulása őt és egész seregét július 31-én a khám fogságába ejtették ²⁾. Bethlen János Krakót, Gaudi Endre Bresztet a felebbi szerződés értelmében késsedelem nélkül feladták, zászlóaljaik lengyel biztosok által vissza, Erdélybe kísértettek. A kötés egyéb pontjai teljesítetlenül maradtak.

II.

Rákóczy beteg testtel, augusztus 17-én Szamosujvárra érkezék, hol september elején országgyűlést tartott, mely főleg a fogoly had kiváltásáról tanácskozzék. A rendek várták, hogy e czélra tárházait fel fogja nyitni a fejdelem; fukarságával, melyet ez irányban tanusított, mindinkább elidegenítette magától a kedélyeket. A gyűlés, bucsut sem véve Rákóczytól, elszlott; s a dolgok ez állásában érkezett meg a szultán levele, mely György hűbérest macacssága miatt a fejdelemségtől elejtettnek nyilvánította ³⁾. E levél meghallgatása végett Gyulafehérvárra hivattak a rendek, hol october 25-től november 3-áig folyt felette a tanácskozás. Végzésül a porta kívánságához képest új fejdelem választása ment határozatba, de egyuttal könyörgés, fogadná Rákóczyt ujból kegyébe a szultán; ez esetben Rhedey Ferencz a választott fejdelem meg leköszönne méltóságáról. Külsőleg Rákóczy is beléegyezett a végzésbe ⁴⁾, talán mert ügyének jobbra fordulását Konstantinápolyba, Budára

1) Bethlen J. r. transylv. l. II. 42. l. Szalárdi, 319. h. Dogiel I. l. 529.

2) Kemény János, Ruina exercitus transylvanici, Szalárdinál 320 h.

3) Id. gr. Bethlen Imre, Második Rákóczy György ideje, Nagy-Enyeden, 1829, 153 l.

4) Ugyanott, 158—163. l.

küldött követei bizodalommal váratták vele. Innen is onnan is tagadó válasz érkezett, s Rhédey most a végváraktól bekívánta a hódolatot. Gyulay Ferencz nagyváradi alkapitány oda nyilatkozott, hogy semmiféle végzés által nem hagyja magát Rákóczy hűségében megtántorítani; Várad példáját Jenő — melyet a porta most magának követelt, — Sarkad, Szamosujvár s a szabolcsi hajduk követték. A hódolat ezen bekívánásában a gyulafehérvári végzés sértését látta a bukott fejdelem, mert ennek semmi pontja sem vett világos szavakkal esküt a végekre; s ha a törvény — ugymond — nem tartatott meg irányában, ő sem köteles magát hozzá alkalmazni. Ujra fejdelemnek irta, ujra mint fejdelem viselte magát. ¹⁾

Rhédey 1658. januarius 9én Megyesen országgyűlést tartatott. Eljárásáról számot adandó, Rákóczy levelével megkereste a rendeket. „A nagy Istennel bizonyítjuk — így ir — nem mi személyünkre csak, hanem mint pásztort kegyelmek mellől elszakasztván, a szegény haza romlására ügyekezett a porta, hogy végbevién a fejdelem választását, kifakassza fulánkját mérgesebben is kegyelmek ellen ... kívánja kegyelmepektől Jenőt, kívánja ottan hamar Lugost, azután Szebent vagy Brassót, kívánhatja végre Váradot, és aprónként üzengetvén oltalmát s erejét, basát helyeztethet Erdélybe. Inkább adnók koldulásra magunkat, feleségünket, mint sem édes hazánk s nemzetünk romlásával, végháza elidegenítésével uralkodnánk... Értvén, hogy kegyelmek gyűlést hirdet, akartuk mi is kegyelmek eleibe terjeszteni, megmutatván, nem a mi személyünkre a nehézség csak, hanem Isten után helyeztetvén a török kegyelmek megmaradását, a mi személyünkre, akart elszakasztani kegyelmek mellől. A mint kegyelmek nekünk köteles, mi is kegyelmeknek azok vagyunk, kit is fentartani akarunk, míg Isten e világi életben megtart“. ²⁾

A rendek Bánffy Dénest Rákóczyhoz követül küldték Gyulába, utasításul adva neki: hívna fel a nyugtalankodót az általa is elvállalt végzés tiszteletben tartására, máskülönben a szultán haragja véginségre juttatja a tartományt. Válaszában a fejdelem bizonyosokká tette a rendeket, hogy miatta nem fogja őket baj érni, hogy kész őket térden állva megkövetni, és magára várni a halál

¹⁾ Bethlen J. az id. h. Szalárdi 329—330 hh. Frank Endre jegyzetei Katonánál, XXXIII. k. 33 l.

²⁾ Id. gr. Bethlen Imre, Második Rákóczy György ideje, 166 l.

bármely nemét, ha Erdélyre jő a török. Az üzenet nem talált hitelt, s Haller Gábor és Bethlen János tanácsára oltalmat a székelységtől kért a gyűlés. Későn. Az eszeveszett ország el akarja magát veszteni — irá januarius 1⁹én Gyaluról bécsi biztosának a fejdellem — mi hadainkat mellénk hivatjuk, meglátjuk, mit kell csinálnunk ¹⁾.

Januarius 24én hajnalban fegyveres erővel Megyesen termett s az elremült rendek által más nap meg fejdelmül fogadtatott, oly kikötéssel, hogy nemesség és zsoldos hadak semmi esetben sem kötelesek sikra szállani a török ellen. Rákóczy egyelőre nem ellenezte a feltételt; az ország szabadságain ütött csorbák orvoslását ígérte; amnistiát hirdetett; és Rhédeyt, a méltóságáról vonakodás nélkül leköszönt jámbort vissza mármarosi jószágaira küldte ²⁾.

A rendek felkérték a budai basát, lenne közbenjárójok a szultánnál, a nagyvezirnél eszközölné ki a portánál, hogy Rákóczyt meg fejdelmökül tisztelhessék, hogy Erdély ama nagyemlékezetű Szoliman hitlevelének árnyékában nyugodhassék. „Mi kengyelünket igazán nyomjuk, — szól a könyörgő levél, — hatalmas császárunknak víg szívvvel szolgálunk. Most pedig megsötétedett napunk, megszorodott szívünk, véres könnyhullatásokkal teljesek szemeink, mert honnét azelőtt oltalmat vártunk, onnét most bántódást értünk. Ha mi mindeneket, ha a hazának véghelyeit, határait fejedelmünk botjáért kezünkéből kiadjuk, végezetre fejedelmünk nem országnak hanem botnak leszen ura. Kérjük azért nagyságodat, legyen jó törekedő hatalmas császárunk előtt, tegye le Jenő kívánását, melyet fejünk fennállásáig nem adunk, mert ha adni akarnók is, az ott lakóknak elég oltalmok találtatnék; ne legyünk a Messiás vallásán levő több országoknak csúfja; Erdélyt ő hatalmasága ne szakassza el egymástól, és urunk ártatlanságát is tegye igazat látó szeme eleibe, fényes kegyelmét fordítsa ő nagyságára, ne vesse el előle hiv szolgáját.“ Így a rendek. És Rákóczy csakugyan februarius 12én a szultánhoz adott levelében magát „a porta született rabszolgájának halálaiglan vallotta.“ ³⁾

¹⁾ Romy, Monumenta hung. I. 295.

²⁾ Bethlen J. I. II. 51. Szalárdi 351 h. Frank, Katonánál XXXIII. 36.

³⁾ Hammer, VI. 30. Id. gr. Bethlen Imre, Második Rákóczy György ideje, 171 l.

Mind hijába. „Kezesek akartok Rákóczyért lenni, — így hangzott a nagyvezir üzenete Drinápolyból a rendekhez, — és szultán Szolimán athnaméja szerint a hiveségben megmaradni. Abban az athnamében ez az egyik cánon: 1) hogy a nagy rendek közül a mely személy néktek tetszik, azt tegyétek ugyan fejdelemnek: de ha vét, és hatalmas császáruk ellen cselekszik, azt kivetitek és mást tesztek helyébe; 2) ha valamely vajda vagy boér valamelyik országból elpártol, s a ti országtokba megyen, kezeit, lábait megkötöztvén, a portára külditek. Így azért Rákóczynak pártolása világos levén miért nem büntettétek meg, s mikor egyszer a fejedelemségből kivettetett s más fejedelem Rhédey Ferencz választatott, miért állottatok melléje a pártos fejedelemnek? Talán elfelejtettétek a muszurmán nemzetségnek hatalmát, melyet isten adott nékie. Im mostan is Konstantin és Stefán vajdák elszaladván, a ti országtokba mentenek, s ott laknak. Azzal biztatjátok magatokat: mi hatalmas császár köntöséhez ragaszkodunk, az athnámét is megtartjuk sat. Ha megtartjátok, annak cánona szerint miért nem kötöttétek meg a vajdáknak kezeket, lábokat, s küldöttétek volna ugy a portára?.... Így, ha azt a pártos Rákóczyt, a két oláh vajdával együtt megkötöztitek, minden vétkeket megengedtetik, és ha azt teszitek ujabban fejedelemnek, a kit választottatok volt. De ha azt nem cselekszitek, a muszurmán nemzetségnek minden hatalmas erejével, és a tatár khánnak hadával, és a végbeli jeles vitézekkel, elvégeztetett, hogy ellenetek menjünk, és mind nagy s mind köz rendek lovainknak lábok alá tapodtatnak.“

Az erdélyi rendekben nem volt hajlam „megkötözni a pártos Rákóczyt“; és Rákóczynak nem volt kedve, Koszta és István vajdákat békókban Drinápolyba küldeni; hiszen ők azért fosztattak meg székeiktől, azért üzettek ki a nagyvezir parancsára tartományaikból, mert a fejedelem szövetségesei voltak a lengyel hadviselésben. Sőt Rákóczy reményt vetett mindkét vajda közremunkálásába; reményt a tatár khánnak, kivel őt fenyegették, negyvenezer tallér ígérettel megvásárolt jóakarátába¹⁾; de reményt kivált Leo-

1) K e m é n y János még 1687 augusztus 6án, tehát fogságának első napjaiban, ekkép irt Rákóczynak: Ime, a khánnak nem közrendből álló követe megyen ő nagyságához, jól kell látni és kell ajándékozni; ide pedig a khánnak . . . szükségképen tisztességes ajándékot kell adni . . . Bizonyos dolog, hogy a khánnak az portával való parancsolatja az volt, hogy mind a két Oláhországban vajdákat válasszon; Erdélyre is reá menvén, hasonlót csele-

pold királyba. Szelepcsényi kancellár és kalocsai érsek egész buzgósággal működött mellette, némileg a nádor Vesselényi Ferencz is, kit Leopold, midőn a német császári korona szorgalmazására Frankfurtba indult, Prágában januarius 29én kelt levele által az ország kormányával megbizott¹⁾. A ministerek elégtették, hogy Gonzaga Hannibal, a királyi hadak fővezére alatt Pozsony környékén néhány ezredet táboroztattak. Szükségesnek látszott, a remény némi sugarát tüntetni fel a távolban, elégségest Rákóczy buzdítására, de még is oly halaványt, hogy miatta gyanuba ne jöjjenek a porta előtt.

A dolgok ez állásában a fejdelem aprilis 9én gyűlést tartott Gyulafehérvártt, s késznek nyilatkozott a lemondásra, ha a porta ünnepélyesen igéri, hogy az adót nem fogja növelni, a végeket nem fogja elszakítani az országtól, a rendek szabadságait nem fogja megnyirni. A követelés még öregbitette a nagyvezir dühét. Május végén ismét országgyűlés volt, ismét Gyulafehérvárt. Kemény János ekkor már megüzente a rabságából kiszabadult Selyei István lelkész által, hogy a tatár khán, ki a fejdelemtől egyebet várt s egyebet nyert, rövid idő múlva Erdélyben terem; de Rákóczy eltitkolta a közleményt; s azon volt, hogy a törökök elleni felkelésre bírja a rendeket. Ezek kinyilatkoztatták, hogy készek, inkább magokra venni a török jármot, mint vakmerően megkísérteni az ellenállást. Rákóczy ekkor az urak közül Haller Gábort és Bethlen Jánost maga mellé parancsolván, fizetett hadaival, öszvesen hét ezer lovassal, két ezer gyaloggal s nyolcz nagyobb ágyuval a Jenő és Lippa közt tábort ütött, budai basa elébe indult, s julius elején győzelmet vett felette. Két ezer ozmán, köztök az egri és esztergomi bégek, halva maradtak. Este a Maros partján, mely imént még több száz török holt testet hömpölyg vala, letérdelt az erdélyi tábor, és zsoldárokat énekelt a hős nap dicsőítésére. A diadalmas fejdelem kétszáz fogoly s az elnyert ágyúk kíséretében Váradra indult; Erdély valamennyi erősségeiben örömlövések hirdették a győzelmet²⁾.

kedjék, ha a mi nyomoruságos rabságunk torkokat be nem töltötte volna; mint fognak megmaradni azok a vajdák is, bizonytalan. Az erdélyi állapot felől ugy vészmen eszemben, hogy a portától váradi; azonban Neszter fehérvár tájékról is ezek nem igen sietnek, kívánván követeknek Erdélyből való kérékezéseket.

¹⁾ K a z y, II. k. 227 és 279 l.

²⁾ J o h a n n L u t s c h Diarium, 1607—1661, Kemény Józsefnél Fundgr. d. Gesch. Siebenb. I. 287.

Váradról Rákóczy, kancellárját Mikes Kelemen Leopold királyhoz küldötte, újból szorgalmazni a segédet, az oltalmat; a Drinápolyból hatalmas sereg élén ellene kiindult nagyvezírt nyomban a harc után megkereste engesztelő levelével. „Az ottomán nemzetből való császárok — válaszoló Köprili — mindenkor hajlandók a kegyelmességre, de azokhoz, a kik hivek és kegyelmet kérnek; nem kellene néked is kincsed és fegyvered mutogatnod. A te kincsed, kiből bízol, bizonyára kevesebb annál, melyet a mi hatalmas császáruk csak egy nap is ki szokott adni; fegyvered pedig, melyben dicsekedel, semmi: mert íme Isten hírével, a mi nagy profetánk csudájával felkészültek levén, megszámlálhatatlan hadaink erősségével megyünk és utban vagyunk... Azért ha erős vagy a tökéletességben és állhatatosságban, és kegyelmet kérsz, hadd el minden te gondolatodat, és jöjj ide a mi császáruk táborához; mert valaki még e mai napig az ottoman nemzet fényes ajtajához folyamodott, kárát nem vallotta, neked is semmi károdra nem leszen... császáruk kegyelmesen látja, kik szabad akaratjuk szerint az ő császári székéhez folyamodnak; de csak leveled által, melyben semmi egyenlőség nincsen, az ő hatalmasságát és császári kegyességét meg nem nyerheted. Ezek után imhol megyünk, és a mi Istennek fog tetszeni megleszen.“

A nagy vezír ekkor már közel volt Temesvárhoz, de Rákóczy nem sietett táborába, hová épen e napokban Woggin Henrik is érkezett, Bécsből a végre küldve, hogy a porta és a fejdelem között kiegyenlítse a bonyodalmat ¹⁾. Bánffy György, Ferencz Dániel és Lutsch János a dúsgazdag szebeni királybíró, kik Rákóczy megbízásából már útban voltak Temesvár felé, hogy Köprilit kiengeszteljék, július 22-én a fejdelem helytartói, Baresay Ákos, Petky István és Hermann Mihály által, nem tudni mi okon, visszahívtak ²⁾.

Köprili augusztus 29-én a rendkívül megerősített Jenőt öszves erejével körülfogta; szeptember 2-án kezében volt a nagyjeleségű végvár; a megrémült őrség egy lövést sem tett, egy lövést sem várt be ³⁾. A fejdelem jánosdi táborában, három mérföldre

1) Hammer, VI. 71.

2) Lutsch János, Diarium 1607—1661, az id. h. 286 l.

3) Szalárdi 379 l. Hammer július 31-re teszi Jenő bukását (VI. 34), mind a mellett, hogy alább (VI. 71.) Rákóczynak a királyhoz intézett s a bécsi cs. kir. levéltárban őrzött levelét idézi, mely szeptember 1-én kelt, a

Váradon alól, elszörnyűködve vette a hirt, s az őrség három tisztét: Ujlaky László alkapitányt, Dioszeghy Kristofot s a melléjek adott német hadnagyot lenyakasztatta.

E közben a krimi tatárok, a szilisztriai basa s az uj oláh vajdák — Michne és Ghyka — Erdély szélein termettek. A helytartóság augusztus 18án Nagysinken gyűlést tartott. Erdély rendei kegyelmet kértek a nagyvezértől. Augustus 20án Barcsay Ákos fejedelmi helytartó és hunyadi főispán, Dániel Ferencz udvarhelyszéki főkirálybíró és Lutsch János, követekül küldettek a vezir jenei táborába. „A kegyelmek elmenetelők a fővezirhez ő nagyságához a mi megmaradásunk; a kegyelmek visszavonulása és elnem menése a mi veszedelmünk és elpusztulásunk“, ennyiből állott utasításuk. — Még Déván mulatott a követség, midőn a tatárok a bodzai szoroson áttörtek. Hozzá fogtak a fosztáshoz, dúláshoz, égetéshez. Százezer lakos gyilkoltatott meg, vagy rabszjira fűzetett. Brassón és Szebenben kívül, melyek közül amaz harmincz-, ez tizenötezer tallérral váltotta meg magát, a tartomány majdnem valamennyi főbb városa üszkők martalékává lett. Gyulafehérvárt a fejedelmi csarnok, a főtemplom s Bethlen nagyszerű művei a collegium és könyvtár elhamvasztattak. Torda, Marosvásárhely idomtalan kőhalommá váltak. Kolosvár külvárosi elégtek a belső város százezer talléron kegyelmet vásárolt magának. Most Magyarországra jött a tatárság, része a Körös vonalán Váradnak tartott s külvárosait és környékét felperzselte; része a Berettyó — s Érmelléken iszonyatos dolgokat vitt véghez: Debreczenből, Rákóczy hadi szállásából, egy éjjel tizenkét helység tüze volt szemlélhető ¹⁾.

Az erdélyi követség még a dévai várban időzött, midőn september 1én Barcsayhoz követ érkezett a nagyvezirtől, felhívással, hogy siessen hozzá, igérettel, hogy néki adja a fejedelemséget, nem Kemény Jánosnak, ki azt a tatár khán által szorgalmazza. Barcsay és társai más nap utban voltak, september 4én a nagyvezir jenei táborában könyörgésökre a szultán nevében bocsánatot ígért Köprili a rendeknek, ha az eddigi tizenötezer arany helyett

melyben olvashatni: die veneris proxime elapsa jam turca sua teutoria illic (ad Jenő) fixit, ut eam expugnet.

¹⁾ Bethlen János az id. h. Szalárdi 588. h. Siebenbürgische Ruin, gesehen, vernommen und erlebt von Johann. Graffius, 1638—1661, gr. Kemény Józsefnél, Deutsche Fundgruben der Gesch. Siebenb. II. k. 148. kk. 11.

adóul évenként negyven ezer aranyat fizetnek; ha a háború költségeit ötszázézer tallérral pótolják; ha Rákóczyt kézre kerítik s a portának kiadják; ha Lugost és Karánsebest Barcsay mint lugosi bán, a török hadaknak megnyitja. A küldöttség nem minden vonatkozás nélkül szeptember 13-án elvállalta a feltételeket, Barcsay általadta a várakat, s jutalmul más nap a nagyvezir által Erdély fejedelmévé neveztetett ¹⁾. S most vissza, telepeikbe küldettek a tatárok; Köprili Konstantinápolyba sietett az ellene irányzott ási mozgalmak meghiusítására; Barcsay mellé Musztafa bég kapucsi basául rendeltetett, ki őt fejedelmi székébe iktassa, ki az adót, a háború költségeit behajtsa.

III.

Drinápolyban hét éjjel égtek az örömtüzek a jenei diadal ünneplésére. Leopold, kit a németbirodalmi választó fejedelmek, ellenére Mazarin törekvésének: Ausztriát tovaejteni a császárságtól, július 18-án császárrá választottak, fájdalmas meglepetéssel értesült a török végek ezen újabb növekedéséről. Véleményt kért magyar tanácsosaitól: mint lehessen elhárítani a veszélyt, melylyel Jenő bukása az egész Tiszántúlt fenyegeti? kell-e Rákóczy erőseibe, Szatmárba, Kállóba, Ecsedbe, a fejedelem megegyezésével német őrseget vetni ²⁾? Leopold t. i. Rathold báró által felhívta Rákóczyt, vonulna ideiglenesen Szileziába, s engedje hogy Szatmár és Szabolcs erősségeit a veszély elhárításáig német őrsegek szállhassák meg. Ügyének ez alaponi elintézését egyelőre még ellenezte a fejedelem ³⁾; s ez idétt talán azért is létesületlen maradt a terv, mert azok, kiket végrehajtókul szemelt ki a császár, ovakodtak békebontásra alkalmat nyújtani a portának ⁴⁾. Keenan budai basa, kit Erdély fékentartására Jenőben hagyott a nagyvezir, Vesselényi nádorhoz adott levelében előre bocsátván, hogy Rákó-

¹⁾ Bethlen, J. I. II. 62. Szalárdy 405. h. Naima Hammernél VI. 34. Lutsch János naplója a Kemény József által kiadott Deutsche Fundgr. d. gesch. Siebenb. I. k. 289. s kk. I.

²⁾ Kažy, II. k. 228 l.

³⁾ Wagner, I. k. 78 l.

⁴⁾ „Törökkel való dologban nem örömet akarnak involváltatni“: irá 1659. elején bécsi biztosának Rákóczy.

czy bűnhődik, mert engedetlen volt; folytatja: ő a Tiszán túl keresett menedéket, s én, béke levén köztünk s köztetek, egy embert sem hagytam a folyamon átkelni; szabjátok ti is magatokat hasonló szigorúsággal a békéhez¹⁾. És a nádor csakugyan oda utasított: vigyázzon, hogy felső-Magyarország lakosai, kik a szomszédban dülő törökök, tatárok által felriaszitva fegyvert fogtak, a fejdelemmel nyiltan ne szövetkezzenek.

A dolgok ez állásában Rákóczy, ámbár fővétel büntetése alatt tiltotta a részeknek, követek által megjelenni a Barcsay által october 4én Segesvártt megnyujtott országgyűlésen, kamarása Teleki Mihály által egyelőre alkudozásba ereszkedett Barcsayval, kitől ígéretet vőn, hogy csak ideiglenesen fogja a fejedelemséget viselni; és alkudozásba ereszkedett a rendekkel, kik Barcsaynak oly megszorítással fogadtak hűséget: miszerint ha a fényes porta meg kegyelmébe venné Rákóczy György fejedelmet, szabadságukban álljon hűségére megtérniök, oly feltétel alatt mindazáltal, hogy a fejdelem időközben ujat ne huzzon az országgal; hogy őket a fényes porta iránti hódolatos eljárásukban ne háborgassa; hogy a szabadságaikon ejtett esorbákat meg helyreüsse. Egy uttal erdélyi jószágainak békés birtoka ezentulra is biztosított a Rákóczyháznak, s külön mindenik nemes felhatalmaztatott, György urat továbbá is szolgálni. A november 6án Marosvásárhelytt tartott országgyűlés, melyen Barcsay s a kapusi basa ezeröttszáz török testőrrel voltak jelen, visszavette a felhatalmazást. Rákóczy a küldöttségnek, mely e lépést a mostoha körülményekkel mentegeté, válaszul adta: Isten engem ugy segéljen, sohasem szenvedem; nem hiába hivták az erdélyieket tarisznya-hitűeknek: hitet hitre raknak. De ha Erdély pusztán marad is, még sem hagyom becsületemet; ha én nem birom, más is ne bírassa; ha csak öt vagy hat hétig birom is a fejedelemséget, de mégis bemegyek²⁾.

A versenyfejedelmek hol vádirásokat váltottak, melyek Barcsay háladatlanságáról és álnokságáról s Rákóczy részeg dühéről szólottak, hol ismét követségekkel látogatták meg egymást, melyek

¹⁾ Hammer, VI. 72. Kazay, II. k. 227 l.

²⁾ Bethlen, J. I. II. 64. Frank, Katonánál, XXXIII. 55. Goebel et Wachsmann, chronica civitatis Schaesburgensis, 1514—1663, gr. Kemény Józsefnél, Fundgr. der Gesch. Siebenb. II. 117. V. ö. compilatae constitutiones Regni Transylvaniae et Partium stb. ex articulis ab anno 1654—1669. excerptae, Kolosvár, 1671, 5—12. l.

Barcsayt gyanuba hozták a porta előtt, hogy Rákóczy képeben viseli a fejdelelmséget. Az 1659. februarius 26án megnyilt besztercezi gyűlés közelebb hozta egymáshoz a versenyzőket, s Rákóczy Váradot és a részeket Erdélyhez visszabocsátotta, következő feltételek alatt: hogy a porta kegyébe juthatását sem a rendek sem Barcsay nem fogják gátolni, sőt minden alkalommal s mindenütt elősegíteni; hogy sem a rendek sem Barcsay ellene fegyvert nem fognak, hanem ha oly erőttől kényszerítve, melynek lehetetlen ellenállaniok, minő a töröké; hogy a kik Erdélyi s a részek lakosai közül őt szolgálni akarják, attól el nem tiltatnak; hogy a Rákóczyház özsves uodalmai kezében és birtokában hagyatnak ¹⁾. Mind ezen kísérletek a diván makaesságán hajótörést szenvedtek. Szajdi Amhád, az uj budai basa, ráirt a majus 24én Szászsebestt összegyűlt rendekre: „Akarom tudni tőletek a summában (az adót s hadiköléségeket érti) mennyit szedettetek? a hatalmas császár tárházába mit szállítottatok? ama pártos Rákóczy jószágokat köztelek bir-e? hogy őt kitörüljétek onnét, arról mi rendelést tettetek? dolgoztok mi karban vagyon?“ És az elrémült rendek törvényt hoztak, mely Rákóczyt minden jószágaitól megfosztja; mely szerint udvarában szolgálni, vele közlekedésben lenni fej- és jószágvesztés büntetése alatt mindenkinek tilos; melyben határnap szabatik szolgálának a tőle elállásra, Barcsayhoz pártolásra ²⁾.

Ezen eljárás Rákóczyt a nyilvános ellenségeskedés terére léqtette. Kiáltványt bocsátott ki, mely a rendeket az alkupontok megszegésével vádolta; Tiszán-innen s Tiszán-túl levő uodalmaiban több-több hadat gyűjtött, részben Koszta, a székéből kiforgatott havasalföldi vajda köléségein, ki most Sólyomkö várában ült, és ügyének jobbra fordulását Rákóczy szerencsésjéttől várta. A bihari és szabolcsi hajduság első felhívásra felült, alig várva az indulót. E mozgalmak hírére Rákóczy nyilatkozványát mérges ellen nyilatkozványnyal torolták meg a rendek. „Vérének mellettünk való kiontását ajánlja érettünk nagyságod, melyet mi soha is nem kívántunk nagyságodtól. Azt siratjuk mi mostan is, hogy vérrel kezdé nagyságod tartani ezt a házat, melyet békességgel és engedelemmel megoltalmazhatott volna. És noha nagyságod láttatik felette vigyázni becsületére, mindazonáltal

¹⁾ Szalárdi, 428. k. Frank, Katonánál, XXXIII. 157.

²⁾ Bethlen J. II. 70. Szalárdi 438. h. Frank, Katonánál XXXIII. 160.

értünk mi oly időt: ország hadaival két izben odahagyta a becsületet s életét megtartotta hol szaladással, hol jó idején való elköltözéssel¹⁾). Barcsay augustus 20án Torda mellett, a keresztesi mezőn gyűlést, s egy úttal a megyei és a székely hadak felett szemlélt tartott. „Álljon a kegyelmetek tetszésén hűségünk a portához vagy az előbbeni urunkhoz, — e szavakkal üdvözlé Barcsay a rendeket, — legyen kegyelmetek tetszése, ha melyikben remélhetni országunk megmaradását. Az én fejdelemségemért kegyelmetek semmit se cselekedjenek, mert nekem nem kellett nem is kell. Ha az ország megmaradását remélhetik abban, hogy előbbi urunkhoz ragaszkodjunk, csak keljünk fel s menjünk hozzája, akár magam fogjak kezét vele elsőben is s magam köszöntsem; de annyi bizonyos, hogy a porta ellenségünk leszen s országunk elvész.“ „Kérdésbe sem kell venni, ha tanácsos-e elszakadnunk a portától, — kiáltott közben egy valaki, — szánkban az ize, tudjuk mit szenvedünk. S most a hadak szemléjéhez látott Barcsay, Kemény Jánosnak is jelenlétében, ki csak e napokban jött vissza krimi fogóságából, s kinek váltságdíjáért azon feltétel alatt vállalt kezességet az ország, hogy magát hittel kötelezze az új fejdelem iránt. Barcsay most tanácsosaitól környezve a sereg színe előtt Keményt megkínálta a főhatalommal, mint reá nálánál méltóbbat, alkalmasabbat. A megkínálás nem volt őszinte; több jelenség arra mutat, hogy Barcsay féltette Keménytől a fejdelemséget, ki egyébiránt hasonló képmutatással utasította el magától az indítványt²⁾).

A mód, melylyel Barcsay fejdelmül a rendekre túkmáltatott, nem volt alkalmas mód hatalmának szilárdítására; a roppant adó behajtása éppen összeroskasztotta. És behajtani kellett az adót, mert Bánffy Zsigmond és Serényi Mihály büntetésül, hogy az adónak csak részét vitték meg Konstantinápolyba, a héttoronyban sínlődtek. Ily körülmények között Rákóczy augustus végnapjaiban ellenállás nélkül lépett a Szilágyságon át Erdély földére, ellenállás nélkül haladott elő Kolosvárig. Barcsay, táborát a keresztesi mezőről felszedvén, hátra a Maroshoz szállott, hol tapasztalván hadai, névszerint a székelység bomlását, néhány híveivel a dévai várba vonult. Rövid napok mulva nagyobb biztosság okaért Szajdi

1) Id. gr. Bethlen Imre, második Rákóczy György ideje, 189 l.

2) Bethlen, d. II. 72. Szalárdi 442 l. Frank, Katonánál, XXXIII. 164.

Amhád basához Temesvárra sietett ¹⁾, honnan székébe visszahe-
lyeztetésért folyamodott a szultánhoz.

Rákóczy országgyűlést hirdetett Marosvásárhelyre. Fizetett hadai a város környékén megtelepedtek, ő maga a radnóti várba vonult, hogy ne látszassék befolyással lenni a gyűlés végzéseire. Szeptember 24-én a mindenha hozzá szított székelyek feles számmal, gyérebbe a magyarok és szászok Mikes Mihály kancellártól meg- értették Rákóczy érdemeit, Rákóczy igényeit a főhatalom vissza- nyerésére. Mihály előadását testvére Kelemen, Sepsi, Kezdi és Orbai helyettes kapitánya, és Lázár István a csikiak főkirálybirája támogatták. Ellenző nem akadt: a fejdelem hadai a szomszédban voltak. A ki semleges állást fogott, az Kemény János volt; mi- dőn szavazatát kérték, magát rabnak mondotta az álnok ember, mint ki a váltságdíjjal még adós; már pedig csak a szabad pol- gárt illeti a szavazásjog. Farizeus! kiáltott közbe a kancellár; és Kemény kórságára hivatkozva, odahagyta az országgyűlést, hogy magát kövesdi házában kinyughassa s Vesselényi István özvegyé- vel házasságra lépnessen. Rákóczy ünnepélyes küldöttség által szé- kének elfoglalására meghivatva szeptember 29-én Vásárhelyre érke- zett, hol a felavatási alkupontok huzamosabban tárgyalattak. A fejdelem ellen Szászsebestt hozott végzések eltöröltettek; Fogaras, Szamosujvár, Görgény, Kövár, Nagyvárad ujra néki hodoltak.

October 7-én eloszlott az országgyűlés, s Rákóczy a havas- alföldi szélekhez indult, hogy Michne vajdával szövetségre lépjen. Keenan budai basa Jenő bukása után Michnének szabadságot adott a hazamenetelre, s a vajda búcsut vett tőle, búcsut Arszlán szil- isztriai basától. Az utóbbik földhöz csapta az oláh-görögöt, mond- ván: nem tudod, hogy én vagyok a szilisztriai basa, hogy tőlem kellett volna engedelmet kérni a hazakotródásra? Michne visszament tartományába; s midőn Arszlán rövid idő múlva utját Szilisztriá- nak, Havasalföldön át venné, a vajda reátámadt, s csak nagyne- hezen menekült a Duna tulsó partjára a basa. Dühében Michne a bolgár papságot a porta ellen lázította, a melléje adatott kétezer törököt felkoncizoltatta, a portához szító bojárokat megfojtatta. Töb- ben Moldvában találtak menedéket Ghyka vajdánál, a nagy vezér védenczénél; s Michne tájékozott mérgében Ghyka ellen. Hogy megbuktathassa, Rákóczyval szövetkezett; a szövetség annál köny-

¹⁾ Ugyanazok, ugyanott, Hammer, VI. 73.

nyebben alakult meg, mivel az oláh Barcsayban ellenséget látott, s mivel Rákóczy ez úton Moldvát Kosztának és Istvánnak, a száműzött vajdáknak remélte megszerezhetni. Mikes Kelemen székely hadakkal és Gaudi Endre hatezer gyaloggal Michne mellé rendeltettek ¹⁾).

IV.

A fejdelem követei most sürübben mint valaha látogatták meg a császári udvart, köztök jesuitákat, barátokat is találunk. Rákóczy hitvese, úgy látszik, már nem titkolta, hogy csak külsőleg tért által az evangélikus hitvalláshoz; udvara megnyilt a katolikus papoknak. E tájban Mednyánszky János, Rákóczy követe, urának nevében csakugyan aláírta az oklevelet, melynél fogva a császári hadak Szathmár és Szabolcs erősségeit megszállhatták, a két megye jövedelmeiből fogván zsoldjokat húzni, s az erősségekből meg kivonulni, mihelyest elhárítva leszen a török veszély ²⁾. Leopold belső tanácsának egyik része hovatovább nagyobb hajlamot mutatott Rákóczynak tetteleges segédet nyújtani versenytársa ellen, és ez úton újból nagyobb befolyást szerezni a koronának Erdélyben. De a porta kinyilatkoztatá, hogy háboru-üzenetül fogja venni, ha Bécsből csak egyetlenegy ember is segédül küldetik a fejdelemnek; sőt a nagyvezir épen Rákóczy kiadatását követelte. Nincsen kezünkben, volt a válasz, s volna bár kezünkben, kiadatását tiltaná a császár becsülete ³⁾. Ezen s hasonló kívánságok visszautasítására szoritkozott a rokonszenv, melyet Rákóczy a császári cabinet részéről tapasztalt. Leopold hadai feles számmal még Dán- és Svédországokban voltak elfoglalva, visszahivatásuk e pillanatban idetlennek látszott; s ha az állandó hadak magva nem hivatik vissza, szükségesnek mutatkozott, kimélni a portát, hogy

¹⁾ Bathlen J. II. 87. Szalárdi, 464. h. Hammer, VI. 67.

²⁾ Wagner, hist. Leop. I. 78. 82. Rákóczy most keresve kereste a jesuita rend pártfogását. „Az pater jesuiták Erdélyből kiküldetésének méltatlan szenvedjük csak magunk nehézségét: — mondja Barcsay ellen intézett egyik vádiratában. „Az ország postulatumba adván, annuáltuk; ki pirongatta, ki szidta, ki üzte becstelenül az országgyűlésből? mind az tudhatja a ki szenvedte, mind az a ki mivelte; Barcsay uram emlékezhetik jobban reá, ő kegyelme levén akkor praesidens az országgyűlésben.“

³⁾ Hammer, VI. 72. Ugyanazok az országgyűlésben.

szerencsétlen hadviselés esetében, Ausztriáig vagy épen Bécsig ne nyomuljon elő a török. S különben is hűség dolgában, Rákóczy, ha segíteni fogott magán, egy vonalon álland Barcsayval; — így vélekedett Leopold belső tanácsának másik, tekintélyesebb része¹⁾.

E közben Szajdi Amhád budai vezir-basa Temesvár környékén hadait együvévonta. Rákóczy Gyulafehérvártól két mértföldre, a kenyérmezőn ütött tábornot. November közepén a török hadak Barcsayval Karánsebesnél, Rákóczy Szászvárosnál fogtak állást. A fejdelem megerősítette a vaskapuszorost, melyből a törököt Erdélybe várta; de Hasszán egri basa, a török előhadvezére, jobbra hagyva a szorosot, embereit az erdőségeken átköltöztette, s hátra fogván a kapu oltalmára rendelt pórságot, könnyű szerrel erőt vett rajta. November 21-én 22-én háborgatás nélkül hozhatta át a szoroson lovasait, gyalogságát, ágyúit a vezirbasa; hadait a fejdelem, Várhelynél vetette elejökbe. Vér Zsigmond, a magyar jobb szárny vezére, mindjárt az ütközet megnyílásakor elhullott, a kik parancsaitól függtek, vad rendetlenségben megfutamodtak. Rákóczy maga mellé vevén ónodi és udvarabeli dandárait, meg helyre-állította a viadalt; de a sereg nagyja által roszul támogatva, annyira megkörnyékeztetett, hogy csak alig alig vághatta ki magát a török sorokból. Hívei közül háromezer s egynehány maradt a csatamezőn; hét ágyuja esett Szajdi Amhád kezébe²⁾.

Rákóczy szászvárosi táborába s innen Gyulafehérvárra vonult vissza. Megértvén itt a részekből utána küldött segédnek Tordánál megveretését Kolosvárhoz beszállott, a vezirbasával, ha ez utána jöne, itt még egy ízben megmérkőzendő. Karácson közel volt, s a

¹⁾ Barcsaynak Szamosujvárról 1659 apr. 3-án Konstantinápolyi ügyviselőjéhez adott levelében olvasom: „Az ő nagysága (Köprili nagyvezir) emberre már felérkezett volt Bécsbe, mikor az mi emberünk onnan eljött, de még császárral ő felségével szemben nem volt addig; arra várakoznak, micsoda fogantatja lésszen hatalmas császár (IV. Mahmud) előtt előbbi urunk (Rákóczy) állapotja felől német császár törekedésének. . . . Buday Zsigmond ur ott fenn levő nagy rendektől úgy értette, ha az török részről kémkednének s az két vármegyét (Szabolcsot és Szatmárt) kezihez venné ő felsége.

²⁾ Bethlen J. II. 97. Szalárdi, 472. h. Frank, Katonánál, XXXIII. 173. Kazay, II. 252. hol ezt olvassuk: Causam perditae rei quidam in Nicolaum Zólyomyum . . . conferunt. Patrem suum . . . nec oblivisci nec ulcisci adhuc poterat; sed iam cum dextrum aciei cornu regetet, reddendi doloris sui tempus venisse ratus, in medio ardore pugnae, ad Turcam defecit.

török hadak téli szállásaikra kívánczok. Szajdi Amhád látván, mily csekély számmal gyülekeznek a szultán védeneczéhez Meggyesre a rendek; látván hogy gyűlölet, megvetés tárgyává lett, őt is magával, Temesvárra vitte volna, ha Barcsay nem kíván Szebenben maradni. Ehhezképest ezer jancsárt s ötszáz lovas mellett hagyván, s a szebenieket iránta hűségre felhíván, a nagy úr hadait vissza a Temeshez vitte.

▲ Távozása után nyomban Rákóczy Szeben vivásához fogott. Hadnagya Gaudi Endre, kit Michne vajdának segítségül küldött, de ki ezzel együtt a törökök s tatárok által Erdélybe szalasztatott. 1660. janarius elejétől májusig süker nélkül lődözte a várost. Barcsay mind e mellett kinos nyughatatlanságban levén Déva várában betegen fekvő hitvese, Szalánczi Erzsébet miatt, Szebent és Dévát kész volt Rákóczynak általadni, ha tőle bizonyos öszlet pénzt s az örmenyesi uroalmat adományul nyeri. A szász ispán Fleischer Endre, a város tanácsosai s a török tisztek tiltakoztak a szándék ellen, és a torzfejdelem most az oltalom gondjait másokra bizva, buvában minkinkább borozásnak adta magát. Nagysád csak nem gondolja, — mondák neki kancellárja Bethlen János s a néhai nagyváradi kapitány Haller Gábor, — hogy Rákóczy elégséges erővel bir megvívni a törökkel: máskülönbén pedig eszelősség volna, hozzá visszapártolni. Barcsay merően maga elébe nézett, aztán e szavakra fakadt: elég a hozzá, hogy tavaszig vigadalmas életet élnek vele, s ha kinyaralni fogott, együtt halnánk meg¹⁾.

A hosszadalmas vivás alatt időről időre leveleket váltottak egymással a versenyfejmek, s nem minden kedélyesség, nem minden elmésség nélkül szórták a vádakát egymásra. „Kegyelmet nevelte s emberré tette édes anyánk 18án holt meg, — irá aprilis 30án Rákóczy; — a kegyelmetek segítsége a mely ok miatt eddig nem érkezék, azon miatt ezután is el fog múlni. Jobb volna most, a portának szoros ügyében, kegyelmet hozzánk térülne: élhetne kegyelmességünkkel; de ha ostrommal jutunk Szebenhez, késő azután.“ — „Idősbik, istenben enyugodt asszonyunkat szüből sajnálom, — válaszolá más nap Barcsay, — boldog föltámadást kívánván. Hígye nagyságod, nem kicsiny oszlopa esék el; de talán Isten részszerint jól cselekedett vele, el akarván venni a nagyságod házára következendő gonosz előtt, ne látna meg azt. . . . Se-

1) Bethlen J. II. 110.

gitség hogy eddig nem érkezett, nem csodálom, tudván, derék had téli időben nem hadakozhatik... Ali basát, ki tavál a tengeren kapudán basa volt, rendelte a fényes porta ujabban szerdárnak, ki egyenesen mellém jöjjön, a budai vezir más felől, melyet nagyságod nem sokára megtapasztalhat“¹⁾.

Barecsay jól volt értesítve. Ali aprilis 16án Drinápolyban ünnepélyesen szerdárul neveztetett. Erdély ellen, s Nándorfehérvárra küldetett, hol a diván további parancsait bevárja; tizenöt jancsár ezred adatott fő erővel zászlai alá²⁾. A budai basa, Szajdi Amhád, még aprilis első felében huszonöt ezer emberrel Temesvárból kiindult, s Fellaknál a Maroson, Szarvasnál a Kőrösön általkelyén, utját a hajdúkerület felé vette. Gyulay Ferencz, ki a hajdúkat azzal nyerte meg Rákóczynak, hogy veszély esetében a váradi és kállai őrséggel s a szomszéd megyék hadaival segédökre leszen, várába zárkozott, — a pusztító tüzet onnan nézte. Tanácsára a hajdúk családikaikal egyetemben Pocsajba, Székelyhidra, Ecsedbe, Kállóba, Váradba, Tokajba, Ibrányba, Debreczenbe vették magokat; városaik egytől egyig a török-tatár düh által földülattak. Szoboszlótól aprilis 30kán Debreczenhez a Tázó mellé szállott a basa, hol több napig időzött; a város lakosai nyolczvan ezer tallérral, nehány szekér posztóval s a sereg eltartására szükséges élelemmel váltották meg magokat a végveszély elől. Majus 8án a biharmegyei tisztelgő küldöttség által is kísértetve, Létára indult a török, honnan, mert a pocsaji őrség utóhadának nehány emberét levágta, visszafordult, s Pocsajt megvévén, őrségét, lakosait felkonczoltatta, a várt szétromboltatta. Székelyhiddal, melynek őrsége hasonlag nehány emberét elcsipdeste, hasonlóképcselekednie nem állott módjában: a vár egyike levén az erősbeknek, huzamosabb vivást is kiállott volna; boszuját a körülötte levő nádasokban lappangott nyomorú népen töltötte. Majus 14én Somlyót, Rákóczy nejének birtokát felégette, s innen a Meszesen át bement Erdélybe³⁾.

Rákóczy, Szajdi Amhád közeledésének hírére majus 13án felhagyott Szeben vivásával; Kolosvárra sietett; majd Kapus és

1) Frank, Katonánál, XXXIII. 184. V. ö. Siebenbürgische Ruin, beschr... Johannes Graffius, 1658—1661, gr. Kemény Józsefnél, Deutsche Fundgr. d. gesch. Siebenb, I. k. 141. s kk. 11.

2) Hammer, VI. 69.

3) Bethlen J. II. 118. Szalárdi, 490.

Gyalu között tábort járattott. Midőn a basa már csak egy napi földre volt tőle, örömet hátrált volna, míg a részekből, névszerint Váradról megérkezendett a segéd had. De Gaudi kinyilatkoztatta, hogy ez esetben bucsut mond neki, s a Mikes testvérek sem győzték már bevárni ez ütközetet. Ekkor a fejdelem: „mellemből sem fog tej, hanem vér patakzani!” — s Gyalu és Fenes között a Szamosnál seregét hadi rendbe állította. Majus 22én a basa szemben volt vele. Rákóczynak mindössze alig lehetett hat-ezer embere, és mégis sokáig kétes volt az ütközet fejleménye. Elsőben a jobb szárnyon levő székelyek hanyatlottak, s Oláh fenes irányában megfutamodtak. Hogy őket föltartóztassa török lovasok közé elegyedett a fejdelem, s noha közülök néhányat kardjával elejtett, négy sebet vőn, míg onodi testőrei a tusából kihozták. E közben a balszárnny is a Szamoson átkergettetett; kik a meredek hegyekből kihatólhadtak, menekvést futásban kerestek, de a gyalogság a sűrű lovas hadak által eltapodtatva, majdnem egy szálig ott veszett. Az ágyuk, a zászlók, a szekerek megannyian a csatamezőn maradtak, ott maradt háromezer magyar halott még számosabb török között. Szajdi Amhád rakásra hordatta a magyar fejeket, szokott módon megtöltette és Drinápolyba küldette, hol görögök és örmények által kópjákon körül hordoztattak s a nagyvezir lábai elébe vettettek. A véresszáju aggastyán paripáját a garmadára ugrasztotta s pribékei az utczákon felejtették a három ezer fejet, étkül a kutyáknak. — Rákóczyt néhány hive Nagyváradra vitte, hol junius 6án sebeiben elhalt ¹⁾.

¹⁾ Bethlen J. az id. h. Szalárdi, 506. Wagner, hist. Leop. I. Katona, XXXIII. 196. Hammer, VI. 70.

A TÉLI ESTÉK.

Hova lett a tarka szivárvány az égről?
 Hova lett a tarka virág a mezőkről?
 Hol van a patakzaj, hol van a madárdal,
 S minden éke, kincse a tavasznak s nyárnak?
 Oda van mind! csak az emlékezet által
 Idéztetnek föl, mint halvány siri árnyak.
 Egyebet nem látni hónál és fellegnél;
 Koldussá lett a föld, kirabolta a tél.

Olyan a föld, mint egy vén koldus, valóban,
 Vállain fejr, de foltos takaró van,
 Jéggel van foltozva, itt ott rongyos is még,
 Sok helyen kilátszik mezételen teste,
 Ugy áll a hidegben s didereg... az inség
 Vastagon van bágyadt alakjára festve.
 Mit csinálna kinn az ember ilyen tájban?
 Mostan ott benn szép az élet a szobában.

Áldja istenét, kit istene megáldott,
 Adván neki meleg hajlékot s családot.
 Milyen boldogság most a jó meleg szoba,
 S meleg szobában a barátságos család!
 Most minden kis kunyhó egy tündér palota,
 Ha van honnan rakli a kandallóra fát,
 S mindenik jó szó, mely máskor csak a légben
 Röpül tán, most beszáll a szív közepébe.

Legkivált az esték ilyenkor mi szépek!
 El sem hinnétek tán, ha nem ismernétek.
 A családfő ott fenn ül a nagy asztalnál
 Bizalmas beszédben szomszédoddal s komával.

Szájokban a pipa, előttök palaczk áll
Megtelve a pincze legrégibb borával;
A palaczk fenekét nem lelik, akárhogy
Iparkodnak... újra megtelik, ha már fogy.

Kínálgatja őket a jó házi asszony,
Ne félj, hogy tisztéből valamit mulasszon,
Hejh mert ő nagyon jól tudja, mit mikép kell,
A kötelességét ő jól megtanulta,
Nem bánik könnyen a ház becsületével,
Nem is foghatják rá, hogy fősvény vagy lusta.
Ott sűrög, ott forog, s mondja minduntalan:
„Tessék, szomszéd uram, tessék komám uram.“

Azok megköszönik, s egyet hörpentenek,
S ha kiég pipájok, újra rátöltének,
És mint a pipafüst csavarog a légben,
Akkép csavarognak szanaszét elméik,
És a mi már régen elmúlt, nagyon régen,
Összeszededegetik, sorra elregélik.
A kitől nincs messze az élet határa,
Nem előre szeret nézni, hanem hátra.

A kis asztal mellett egy ifju s egy lányka,
Eiatal pár, nem is a mult időt lányja.
Mit is törödnének a multtal? az élet
Előttök vagyon még, nem a hátok megett;
Lelkők a jövőndő látkörébe tévedt,
Merengve nézik a rózsafelhős eget.
Lopva mosolyognak, nem sok hangot adnak,
Tudja a jó isten, még is jól mulatnak.

Amott hátul pedig a kemence körül
Az apró-cseprőség zúgva zszibongva ül,
Egy egész kis halom kisebb-nagyobb gyermek.
Kártyából tornyokat csinál... épít, rombol.
Űzi pillangóit a boldog jelennek,
Tennapot felejtett, holnapra nem gondol. —
Lám, ki hinné, mennyi fér el egy kis helyen:
Itt van egy szobában mult, jövő és jelen!

Holnap kenyérsütés napja lesz , szítál a
 Szolgáló s dalolgat , behallik nótája.
 Csikorog a kútgém ott kinn az udvaron ,
 Lovait itatja a kocsis éjszakára.
 Húzzák a czigányok valami vég toron ,
 Távolról hangzik a bögő mormogása.
 S e különféle zaj ott benn a szobába'
 Összefoly egy csendes lágy harmóniába.

Esik a hó , még is fekete az útcza ,
 Nagy vastag sötétség egészen behúzta.
 Járó-kelő ember nem is igen akad ,
 Egy-egy látogató megy csak haza felé ,
 Lámpája megvillan az ablakok alatt ,
 S fényét a sötétség hirtelen elnyelé ,
 Eltűnik a lámpa , a benlevők pedig
 Buzgón találgatják : vajon ki ment el itt ?

PETŐFI.

LEÁNYNÖVELÉS,

a hetedik évtől a tizennegyedikig.

Lycurgus a spartaiakat katonai nemzetté akarván alakítani, azt határozta, hogy az ujszülött gyermekeket vizsgálván, a gyengélkedőket, betegeseket és hibás alkatuakat, nem tekintve a szülei szeretetre, egy magas szikláról hegyüregbe dobják. Bármi kegyetlennek látszik, a híres spartai törvényhozónak ezen eszméje, mai napig is valósul; nem ugyan merőben gyermekölés által, hanem a növelésnél történő hibák következtében, úgy hogy ezer gyermek közt 277 gyengélkedő a hetedik év előtt meghal. A fenmaradtakról méltán azt tehetjük fel, hogy az épebbek és erősebbek közé tartoznak és a káros befolyásoknak jobban ellentállhatnak. Csakugyan tapasztaljuk is, hogy a most következő korszak a 7ik évtől fogva a 14ig, mely a második fogzással kezdődik és a nembeli jellem kifejlődéséig tart, sokkal kevesebb veszedelemnek van alávetve; hogy e korban csekélyebb a halandóság és ritkábbak a betegségek, mely körülmény a rendszeres növelésre és tanításra nézve főképen kedvező. Bajosan eszközölnétek az, ha ez időszakban is szintannyi betegség fordulna elő mint az első hét évben.

Nem czélom itt a növelésről általánosan értekezni; minthogy azonban mind az ifjuság mind a később korúak egészségére a növelésnek nagy befolyása van, azt sem mellőzhetem el egészen.

Az egészségi állapot különösen a nőknél a fiatal kor növelésében találja legbiztosabb alapját. Elkényeztetett gyermekből rendszerint ideges, ingerlékeny, méhgörcsös (hystericus) asszony lesz, olykor meg is tébolyodhatik. Azért jól megfontolják az anyák és nevelőnők az ifjuságban elkövetett hibákból eredhető szomorú következtetéseket és higgyenek a jelenkor legértelmesebb férfiai egy Bacon és lord Brougham szavainak, hogy: „a gyermek a megnőtt emberek atyjává lesz.“

A két nembeliek közt már a születés óta létező különbség tovább is tart, sőt a jelen korszak vége felé, a nembeli érettséggel mind inkább kitűnik. Azon belöszöntni anyai gondoskodást, melylyel a kis leánykák bábujok iránt viseltetnek, most azon félelem váltja fel, hogy őket azért még gyermeknek tartják és a belátás, hogy eddigi játékaik együgyűek; ez oknál fogva később főképp kisebb gyermekekkel mulatnak, azokat ápolják és ótalmazzák. Minden egyéb tekintetben a két nembeli gyermekek ezen korban még annyira hasonlítanak egymáshoz, hogy további észrevételeim mind a két rendbeliekre egyiránt alkalmazhatók.

Testi növelés. A fiuk növelését jelenleg nem tekintvén, a leányok divatos testi nevelését valóságos Procrustes-féle bánásmódnak kell nyilatkoztatnom. Nem fektetjük ugyan lányainkat a procrustes-i ágyra és nem metszünk el lábszáraikból, ha azok hosszabbaknak látszanak, amint azt Procrustes valaha cselekedte, hanem még is némiképp úgy bánunk velök, mint a chinaiak a leányok lábaival. Vannak leánykák, kik kevesebbet kapnak enni, ne hogy nagyon meghizzanak, vagy talán jobb színt kapjanak, mint a minő az aristokratikai kinézéshez illik. Hány leánykának fűzik be gyenge vállait azon félelemből, hogy az valamiképp vastagra ne nőjön? hányanak nyomják össze kezeit és lábait, hogy gyengék és finomak maradjanak? És ha már így sikerült egy gyenge, beteges, ideges és hysterikus dámát teremtenünk, lehet-e csudálni, ha a férje házassága után nem sokára azt találja, hogy feleségében a betegeskedések egész gyűjteményét, életére nézve inkább akadályt, mint munkatársat bir!

Táplálás. A középrendű osztályok nálunk szintugy mint más mivel nemzeteknél általánosan czélirányos és egyszerű ételekkel élnek; legjobb is ha ezen korú gyermekek egyszerű és bő táplálást kapnak. A magasabb körök e tekintetben inkább vétenek, különösen azon anyák, kik szívesen látják, ha fiaik erősek és izmosak lesznek, de hogy ez leányaikkal meg ne történhessék mindent elkövetnek, nem csak szük diétával tartják, azoknak minden mozgást a szabadban eltiltva, hanem csupán e végre gyógyszereket is adnak. Ki nem látja át, minő kárhozatos az ily bánásmód, s még is attól tartok, hogy az ily nevelési elvek tartani és terjedni fognak mind addig, míg lesznek férjfiak, kik ilyen félig átlátszó vizenyős hölgyecskéknek hódolnak, kik fel gyógyulásokig inkább szánakozásunkra volnának méltók, mint valamely más mélyebb érzelemre.

A gyermekek ebédjénél, ha az anya maga jelen nem lehet, más értelmes személy vigyázzon fel, ne hogy a gyermekek a cselédektől rossz szokásokat vegyenek fel. Az ételek mohó elnyelése nem csak gyengíti az emésztést, hanem hátgerincz-görbedésre is ad alkalmat. Ebéd közt legjobban lehet szoktatni a gyermekeket a jó életmódhoz, a mint el is szoktathatjuk attól.

Ruházat. A fiak közönséges ruházatára semmi kifogásom sem lévén, csak azt jegyzem meg, hogy a jelen értekezésbe foglalt, leányoktól közönségesen viselt rövid szoknya és nadrág, igen célirányos, mert azáltal mozgásaikat szabadon vihetik véghez és naponként arra emlékeztetnek, hogy még gyermekek és nem kisasszonyok. Kisebb leányoknál legjobb a ruhákat úgy viseltetni, hogy azoknak súlya a vállakra legyen alkalmazva, azon vigyázattal, hogy az egy oldalról le ne csúszhassék, mert ez legkönnyebben adhatna alkalmat a ferde nővérsre. A tizedik évben többnyire kiképződnek a leányok csipői, úgy hogy könnyen birhatják a ruhák súlyát; ekkor tehát a mellényt hozzájuk lehet alkalmazni és a nadrágot reáfüggeszteni, a mi gombok által jobban történik, mint szoros kötések által. Minden esetre a nehéz ruhakelméket kerülni kell. Ha később az emlők fejledeznek, a mellényt azoknak megfelelőleg bővíteni kell, úgy hogy a fűző vállhoz hasonló lehet, de csak alakjára és nem feszségére nézve, mert halsontokat ezen korban szintugy mint a gyermekiben nem ajánlhatok.

Mozgás. Minden szülőt, különösen a szent kötelességüket igazán szívökön hordozó anyákat arról kívánom meggyőzni, hogy a leányoknak a 14 évig szinte oly szükségesek a testgyakorlások mint a fiúknak. Ezen tekintetben vétenek főkép a magasabb körökhöz tartozó szülék: míg fiaikat minden nemű testi mozgásokban sokszor a tulzásig gyakoroltatják, a leányoknak minden mozgást és gyakorlást, melyekre pedig erejük kifejlődése végett szintannyi szükségök van, eltiltnak. Mily kevéssé felel meg ezen ezélnak, ha a leányok sétálás közben olvasásban vagy számlálásban gyakoroltatnak, vagy ha a népes városi utcák hosszán vagy a nem kevésbbé szűk sétatereken egész komolysággal — mint valamely ünnepélyes processio vezettnak, holott csak olyan mozgások válhatnak valóban egészségökre, melyekben teljes vidámságban szabadon járhatnak, szaladhatnak, ugrálhatnak, mi természetesen legjobban történhetik falun, szabad mezőn, vagy valamely tágas kertben.

Fürdők. Rendesen elhanyagolják a fürdők használatát ezen korban. A hetenkint legalább egyszer használt langyos fürdőnek legjobb hatása van. Kinek nincsen módja azt tulajdon házában használhatni, vezesse a gyermeket valamely nyilvános fürdőházba, hol azt kevés költségen megszerezheti.

Úszás. A régi rómaiak annyira becsülték az úszást, hogy a neveletlen embert úgy szokták jellemezni: „nem tanult sem olvasni, sem úszni.“ Mi is annyira meg vagyunk győződve a szabad folyókban úszás nagy hasznáról, hogy az úszás jókori tanulását és gyakorlását minden gyermeknek teljes meggyőződésből ajánljuk. Hány fiatal ember fulad meg a vízben évenként, csupán mivel nem tudott úszni. A párisi orvosok különös köszönettel említik az úszodák jótékony befolyását az egészségre nézve, melyek közt nem egy van, a melyet a leggazdagabb és előkelőbb asszonyságok az egész nyáron által naponként látogatnak, jól tudván, hogy az ifúság és egészség megtartására annál nincsen biztosabb szer. Nekünk pestieknek megvan a gyönyörű folyamunk, megvan több jeles uszodánk és fürdőintézetünk, tehát éljünk azokkal. A hol ilyenek nincsenek, legalább zuhanyt vagy esőfürdőket, melyek nyáron gyenge leányoknak szinte igen jótékonyak, lehet szerezni. A hideg vízzeli mosásokat pedig kivétel nélkül egész esztendőn által használjuk.

Álom. Nem szükséges az álmot a jelen korszakban különösen ajánlanom: hol az ész nincsen tulfeszítve és a test különben egészséges, ott megjön a jótékony álmok magától. Hanem kárhóztatnom kell azon szokást, ha vagy kiméletlen pedansságból vagy félreértett szeretetből a gyermekeknek megengedik, vagy meg is parancsolják, hogy oly soká maradjanak fel mint a megnöttek és azokkal keljenek föl; minek az a következése, hogy a gyermekek eleget nem nőnek, kicsinyek maradnak, soványok és sápadtak lesznek, szóval nyomorultan néznek ki. Még ezen korban a tíz órai álmat szükségesnek tartom.

Észbeli nevelés. Főlebb megmutatván, mi szükséges, hogy a fiúk és leányok testikép egyaránt gyakoroltassanak, szinte úgy az észbeli tehetségek kifejlesztésére nézve sem kell még a jelen korszakban a két nembeliek közt semmi különbséget tenni.

A fiu nevelésénél arra törekszünk, hogy őt a további életére lehetőkép boldoggá tegyük, a házasságot nem tekintve, melybe akar léphet, akar nem. Szinte ezt kellene a leányok nevelésénél is

követnünk. Itt azonban épen az ellenkező történik; mert a szülők rendszerint úgy nevelik leányaikat, mintha el volna határozva, hogy mihelyt a társaságba vezetnek, azonnal férjhez mennek. Már ha aztán közelebb vizsgáljuk az eredményt, nem csalódnak-e sok szülők? Hány leány marad hajadon állapotban 25ik éveig, sőt vénségéig, főkép a mivelt osztályokban, hol a férfiak a nyomasztó viszonyok és a család fölnevelésével járuló nehézségek miatt a házasságtól mindinkább félnek. Valóban ezerekre megyen azon leányok száma *) , kik első ifúságokban és a legjelesebb tulajdonok mellett hajadon életre kárhozhatóvá élnek és elhervadnak, és — habár ez minden szülőnek kellemetlenül hangzik, — igen valószínűnek tartom, ha a leányaiknak testi és szellemi tulajdonait még némi vagyonszerű érdekek nem emelik, ők is szaporítandják a fennevezettek számát. E szerint jól cselekesznek-e azon anyák, kik serdülő leányaiknak a férjesülést életök egyedüli céljául tűzik ki, és arra oktatják, hogy az öltözetben, viseletben és cselekedetekben mindenkép ezen egy nagy célra törekedjenek? Egy évről a másikra ily módon mesterségesen felingereltetnek a szegény leányok, míg végre a fiatalabb hugaiktól vagy más új felvirágzó szépségektől felváltva, ott hagyják a táncsteremeket. Ha ekkor végre meggyőződnek, hogy minden törekvésök hasztalan volt, lehet-e csudálnunk, ha a folytonos izgatás következtében önállóságukat elvesztik, rossz kedvűek és az epeosztó irigység martalékává lesznek? Nem természetes dolog-e, ha a fiatal hölgy minden alkalommal elhibázott életcéljára emlékezvén, egészségében, kedélyében, benső megelégedésében fogyatkozást szenved?

Ez pedig a mostani nevelési rendszer hibáinak hű másolata. Bizonyosan ezerek története, kik a szülők gondolatlansága és hiúsága miatt boldogságukat elvesztették. Avval mentegetik ugyan magokat, hogy leányaikat több szép mesterségre tanították, rajzolásban, zenében, himezésben gyakoroltatták. De nézzük csak: van-e mind ezeknek valami haszna? nem hanyagolják-e el később, kevés kivétellel, mind ezen talentumokat, és ha azokat művelik is, képesek-e azokkal létök gyötrő hiányát pótolni, magokat az indulatok kitörésétől elegendően megóvni?

Ha ellenben ezen többnyire mulékony ügyességek helyett leá-

*) Angolországban csupán a mivelt osztályokban 60—70,000 leányt számítanak, kik vagy tulajdon szándékkal vagy anélkül hajadonok maradnak;

nyainknak némi szükséges és eddig majd egészen elmulasztott ismereteket szerzünk, például a betegek ápolásáról, kiket rendszeren bérelt ápolónőkre kell bízunk; ha a leányokat arra oktatnók, hogy életök fő célja másoknak segíteni, azokat ápolni, legyenek azok rokonink, barátink, nagy más szerencsétlen felebarátink: hányan lehetnének ily módon, a helyett, hogy most tétlenségben tespednek, a nyomornak és betegségeknek enyhítő angyalivá? Akar házások, akar nőtelenek jól használhatják ezen ismereteket és a legcsekélyebb is örömmel kész volna kötelessége teljesítésére; a többit megteszi a szilárd alapos nevelés, de nem a most divatozó könnyelmű, felületes tanítás. Jelen eszmék a nagyhitű Smith Sidney munkáiból vannak kivonva, ki azokat bőven fejtegetvén és minden ellenvetésektől tisztítván kimutatá: miként a mivelt asszonyok boldogsága attól függ, hogy a szellemi aljasulásból, melyben mostanáig tartatnak, fölemelkedjenek. Ninesen ki tagadná, hogy a nők jobb kiképezése és emelése az emberi nem tökéletességének egy fő tényezője; mert először az eszesebb és kevesebb ingerlékeny asszonyok többnyire erősebb gyermekeket nemzenek, másodsor észbeli és szívbeli tehetségeiket szülöttjeikre átültetvén, az uj nemzedék észbeli és jellemi erejére hatnak.

Házi és iskolai nevelés. A fenne említett növelési elvek vagy otthon, vagy magán-intézetben vagy nyilvános iskolában vétetnek gyakorlatba; míg a kisebb gyermekek kivétel nélkül szüleiéknél maradnak. A mi a fiukat illeti, hogy az élet küzdelméhez jókor szokjanak, hasznos ha nyilvános iskolába küldetnek; de a leányoknál a házi nevelés kétségkívül többet ér. A tanítást akar egy házi nevelőnő (gouvernante), akar külön tanítók vállalják fel, az anya minden előfordulható hibákat észrevesz és azoknak javítását eszközli, szinte úgy senki sem ítélheti meg jobban, mint egy szerető anya, ha a fiatal növendéket felette megterhelik és ha valamely gyermeke egészségét fenyegető veszedelmet el kell távoztatni. Azonban nem találtnak mindenütt a szükséges eszközök, nem is számhatnak minden anyák szülői kötelességöknek annyi időt; azért sokan kénytelenek leányaikat intézetekbe vagy magán-oskolákba küldeni, hogy ott mind azon tehetségekben kiképeztessenek, melyek a nők boldogságára és egészségére egyiránt szükségesek. Magán-intézet (Pension), melyben a leányok lakást és ételmezést is kapnak, annál alkalmasabb, minél inkább hasonlít a szülői házhoz, azért számos növendékekkel telt intézet

nem ajánlható, melyben a felügyelőnő a felvállalt anyai kötelességekre nem leendő képes, és a lehetőség nagyobb a sok növendék közt valamely rossz szokás terjesztésére. Az intézet választásánál, a feltételeken és külső viszonyokon kívül, fő tekintetet érdemel az intézet igazgatónéja, kinek természetesen erélyesnek, elegendően felvilágosodottnak és jól növeltnek kell lennie; ha előlött lelkiismeretéről és igazságszeretetéről meggyőződünk, ha például megtudjuk, hogy egy növendék, ámbár előkelő család tagja, az intézetből rossz viselete miatt elbocsáttatott, olyan nőre nyugodtan bízhatjuk gyermekünket.

Betegségek. Az előbbi korszakban nevezett kóralakok általánosan ritkábban fordulnak elő a jelen korszakban, most leginkább tűnik fel leányoknál az idegrendszer beteges ingerlékenysége és a csontváz és izmok növésebeni akadályok.

Azon anyák, kik koplalás, légelleni zárkozás és gyógyszerek folytonos használása által leányaiknak aristokratikai sápadtságot szereznek, rendszeren azon is vannak, hogy élénk ingerlékenységet mutassanak, mit szinte a test gyöngítése által vélnek elérhetni és nem gondolják meg, hogy ilyen érzékeny leányok ijedtség vagy valamely más rögtöni benyomás alkalmával nem csak ájulásra, hanem kivált a nemi fejlődés korában méhgörcsre, nehézkorra, később tébolyodásra lesznek hajlandók, minek főképp a test erősítése által lehet elejét venni. A szülők nem tilthatnak elegendőképp szorosán minden ijesztgetést, melylyel némely esztelen fiúk kisebb hügaikat vagy más leánykákat meglepnek, kik ezen sületlen tréfáért sokszor később lakolnak. A nehézkór (epilepsia) kitörésénél szoros szemmel kell őrizni a gyermeket, hogy valamiképp meg ne sértse magát és orvosi segedelmet kell keresni.

Hátgerincz-görbedés. Erre a nőnem természetes alkata, a gerincoszlop nagy mozgékonyasága által különösen hajlandó. Leginkább a nemi fejlődés korában vagy az azt megelőző években keresnek ellene orvosi segedelmet, legtöbb esetben gyengélkedő, finom, sovány, sápkórra hajlandó, vagy már is sápkóros, néha méhgörcsös leányok szenvednek abban. A 7dik évtől fogva a 14ig közönségesen oly sebesen nőnek, hogy a test ezen korban eléri egész nagyságát, ekkor könnyen megtörténhetik, hogy a csontváz és izmok közti arány elvesztésével görbedések támadnak.

Lássuk a leányok életmódját iskolában vagy otthon: egyedüli testmozgásuk az ünnepélyes, illedelmes járásban áll. Iskolai pa-

don vagy íróasztal előtt csendesen óráig kell ülniök, és ez nem váltatik fel mással, mint hogy a zongora mellett vagy a rajzdeszka vagy a himezőráma felett egy vagy két órát töltenek; természetesen, hogy a leányok a sok üléstől elfáradva olykor fölkelnek és az egész test súlyát az egyik lábra támasztva állanak, úgy hogy a test az egyik oldalra hajlik, és a támasztott oldal csipője fel- és kifelé nyomúl. Az ülésnél nem engedik a leányoknak, hogy hátukat meghajtsák és azt kívánják tőlök, hogy szüntelen egyenesen tartásuk magokat, alig keresnek kényelmesb helyzetet, azonnal komolyan intetnek az egyenes ülésre. Minthogy pedig azt tapasztaljuk, hogy ilyen sokáig folytatott támasz nélküli feszes ülés leginkább ad alkalmat a hátgerincz-görbedésre, nem mulaszthatom el ezen tapasztalást a szülők figyelmébe ajánlani, mert könnyebben és sokkal olcsóbban lehet a gyermeket hátgörbedéstől megóvni, mintsem azt megorvosolni. Ha tehát hosszabb időre ülniök kell a leányoknak, szükségkép meg kell nekik engedni, hogy hátokat megtámasszák.

Nem kevesebbé ártalmas szokás az egy lábbon állás, melynek szinte következése lehet a hátgerincz görbedése, és azért kárhóztatnom kell azon büntetés módját, melyet némely iskolában elég oktanul használnak, és mely szerint a gyermeket olykor óráig mozdulatlanul és szabadon egy helyen állani hagyják.

Mihelyt az anya látja, hogy az előbb élénk és mozgékony gyermeke egyszerre rest leszen, szokott játékain nem gyönyörködik, tevékenységét és étvágyát veszti és ok nélkül komolylyá, gondolkozóvá és szomoruvá válik, ha színe megsápad és az arcz kifejezése változik, ha minduntalan szeret pihenni, mindenhová támaszkodik, ha erőtetve ballag inkább mintsem jár, oka van attól tartani, hogy görbedés képezi magát gyermekénél, kivált ha a görvélykór vagy valamely más idült baj egyéb jelei ugyanazon időben mutatkoznának, vagy ha ezen tünetények valamely súlyos betegségből lábbadás alatt fejlődnek ki. Ha ilyen esetekben nem fordítunk különös gondot a gyermekekre, nem soká azt tapasztaljuk, hogy az egyik válla magasabbra kiáll vagy hogy fejét előre lógva, vagy testét igen meghajtva tartja és hogy közönségesen az egyik lábán áll. Ekkor csak ugyan méltán félhetni, hogy a hátgerincz már meggörbedett, miről az egészen levetkeztetett gyermek testének látására kiki könnyen meggyőződhetik, és ha ezen vizsgálatnál a hátgerincz egyoldalú görbedése nyilvánosan mutatná magát, az értelmes anya, minden esztelen hiúságát elmellőzve, azonnal

készülni fog, gyermekét egy olyan orvosnak bemutatni, ki ezen tárgyat különös figyelmébe vette.

Sajnálkozva kell említmem, hogy a legujabb ideig a hátgerincz-görbedés gyógyításával kevés orvos foglalatoskodott és hogy az ilyen betegek többnyire gépészeknél vagy kesztyüseknél voltak kéntelenek segedelmet keresni, kik az emberi test alkatását nem ismervén, a törvényeket sem ismerik, melyeknek az alá van vetve, minek sokszor sajnos következései valának. Azonban most az Orthopædia előmeneteleinél fogva az egész mivel világban alakulnak nyilvános intézetek, melyekben orvosok gyógyítják az efféle betegeket, s a melyekben kiki láthatja, hogy az emberi test vázlatának helyreállítása szinte oly szoros matematikai szabályokon alapul, mint valamely más épületéé. Minden esetre szükséges még a szülőkkel tudatni, hogy akármiféle mechanikai szerek nem használnak, ha a közegészségre nem hatunk be jótékonyan, részint a fennemlített szabályok végrehajtása, részint a testgyakorlás (Gymnastika) által, melyet azonban az orvos rendelése szerint, minden esetre különösen alkalmazni és pontosan követni kell.

Szántsándékkal bővebben értekeztem e tárgyról, mert nem ritkán jönnek elő a hátgerincz-görbedések, és azok mind a szülőknek mint egyéb rokonainak mindenkor nagy nyugtalanságot és aggodalmat okoznak, más részről pedig azért, mert az okszerű orvoslás minden esetben a bajnak ha nem is tökéletes gyógyítását, de még is javítását szerezheti. Egyébként a ki a hátgörbedések okait ismeri, azokat többnyire el fogja mellőzhetni. Végre nagy fontosságot tulajdonítok ezen bajnak az által is, mert kiképzett állapotban általános nyavalyákat képes előidézni. A tüdőbbe jövő élyen (oxigenium) mennyisége szoros viszonyban áll a mellkas nagyságával; — minél kisebb ez, annál csekélyebb lesz az élyen mennyisége, mely minden lehellettel jut a tüdőbbe, hogy ott a test vérére hasson. Ezáltal szenved mind a vér, mind a tőle származó képző anyagok összetételökben s ennek természetes következése, hogy az ily esetekben a test tetemes anyagi fogyatkozást szenved.

Ifj. BENE FERENCZ.

KIS-KUNSAG.

Hova szívem, lelkem
 Mindig mindenünnen vissza-visszavágyott,
 Ujra láttam végre születésem földét,
 A szép Kis-Kunságot!
 Bejártam a rónát,
 Melyet átölel a Duna-Tisza karja,
 S ölében, mint kedves mosolygó gyermekét
 Az anya, úgy tartja.

Itt vagyok megint a
 Nagyvárosi élet örökös zajában,
 Oh de képzeletem most is odalenn az
 Alföld ronáján van;
 Testi szemeimet
 Behúnyom, és lelkem szemeivel nézek,
 S előttem lebegnek szépen gyönyörűn az
 Alföldi vidékek.

Forró nyárközép van,
 Kapaszkodik a nap fölfelé; sugára
 Mint a lángeső oly égető özönnel
 Ömlik a pusztára
 Pusztá van körüllem,
 Széles hosszú pusztá, el is látok messze,
 Egész odáig, hol a lehajló ég a
 Földdel olvad össze.

Gazdag legelőkön
 Visz az út keresztül; ott hever a göboly,
 Rekkenő a hőség, azért nem fogyaszt most
 A kövér mezőből.

Cserény oldalánál
 Szundikál a gulyás leterített subán,
 Kutyai is lomhán, nem is pillantanak
 Az utazó után.

Itten a lapályon
 Egy ér nyúlik végig, meg se mozdul habja,
 Csak akkor locsesan, ha egy-egy halászmadár
 Szárnyával megcsapja;
 Szép fővény az alja,
 Egészen lelátni sárga fenekére,
 A lusta piócák s a futó bogarak
 Tarka seregére.

Szélén a sötétzöld
 Káka közt egy-egy gémmel nyakát nyújtogatja;
 Közbe hosszú orrát üti víz alá a
 Gólyafiak anyja,
 Nagyot nyel, és aztán
 Fölemeli fejét s körülnéz kényesen,
 A vízparton pedig töméntelen bíbicz
 Jajgat keservesen.

Amott egy nagy⁶ágas
 Áll szomorún, egykor kútágas lehetett,
 Mellette a gödör, hanem már beomlott,
 Be is gyepesedett;
 Elmerengve nézi
 Ez a kútágas a távol délibábot,
 Nem tudom, mit nézhet rajta? hisz affélét
 Már eleget látott.

Ott van a délibáb
 A láthatár szélén... nem kapott egyebet,
 Egy ütött-kopott vén csárdát emelt föl, azt
 Tartja a föld felett.
 Emerre meg gyérül
 A legelő, végre a nyoma is elvész,
 Sárga homokdombok emelkednek, miket
 Épít s dönt a szélvész.

Nem sokára egy-egy
 Tanya tünedez fel, boglyák és kazalok,
 Rajtok varju károg, ittott egy mogorva
 Komondor csavarog.
 Tenger szántóföldek
 Terjednek szanaszét, rajtok áldott búza,
 Lefelé hajlanak, kalászaikat a
 Nehéz mag lehúzza.

A zöld búza között
 Piros pipacsok és kék virágok nyilnak,
 Imitt-amott sötét-vörös tüskerózsa,
 Mintegy vérző csillag.
 Közeleg az este,
 Megaranyosodnak a fehér fellegek,
 Szép felhők! mindenik úgy megy el fölöttünk,
 Mint egy tündérrege.

Végre ott a város,
 Közepén a templom, nagy komoly tornyával,
 Szanaszét a város végén a szélmalmok
 Széles vitorlákkal.
 Ugy szeretek állni,
 A szélmalmok előtt! elnézem ezeket,
 A mint vitorlájok hányja, egyre hányja
 A cigánykereket.

PETŐFI.

A KISBÉRES.

Nem ül kevélyebben a huszár a lovon,
Mint az a kisbéres a vendégoldalon.
Behordta a szénát gazda padlására,
Üres szekérével ballag a tanyára.

Hat czimeres ökör sétál a szekérrel,
Legelől a hajszás nagy csengettyűjével,
Ritka egy csengettyű, oly hangos a szava:
Harangnak illenék holmi kis faluba.

Kiált a kisbéres: „Cselő, Csákó, cselő!”
S a szekérből a nagy ostort veszi elő,
Két öles a nyele, három a kötele,
Irgalmatlanul el kezd pattogni vele.

Kati ott gyomlál a kis kertben serényen,
Mikor a szekér a házok előtt mégyen,
Még ki sem pillantott, és már rá ismére,
Ostora hangjáról a béres legényre.

Úgy megörült rajta, hogy nagy örömebe'
Nem paréjt, hanem egy szép virágot tépe;
Ha már ki van tépve, mit csináljon véle?
Nyujtja sövényen át a kisbéres fele.

A kisbéres pedig koránsem az, a ki
Az ajándékot nem szokta elfogadni,
Kivált ha azt neki szép leány kínálja,
S legkivált ha az a szép leány babája.

Elfogadta, föl is tűzte kalapjára,
S fölugrott megint a szekér oldalára,
És közéje vágott szép hat tinájának,
S most még kevélyebben tartott a tanyának.

Mit fejében gondolt s érezett szívében,
Mit el nem mondhatott ott hirtelenében:
Azt utjában olyan szépen elfütyölte,
Hogy a pacsirták is tanulhattak tőle.

PETŐFI.

T a r t a l o m.

	Lap szám.
Zács Klára (Arany Jánostól)	253
A hús, mint tápszert (Csengery Antaltól)	257
Arslán pasa (Tompá Mihálytól)	271
Kötél áztatva jó (Jókay Mórtól)	273
A gólya (Petőfytól)	280
Gazdasági rovat.	
Takarmánytermesztés (Gazdasági lapok szerkesztőségétől)	284
Három fiú (Petőfytól)	291
A thea (Szabó Józseftől)	293
Ősz elején (Petőfytól)	309
Egészségápolási tanácsok (ifj. Bene Ferencztől)	311
A puszta télen (Petőfytól)	319
Hogy áll a világ (Kemény Zsigmondtól)	321
II. Rákóczy György végküzdeme fejdelemségeért és életeért (Szalay	
Lászlótól mutatvány)	328
A téli esték (Petőfytól)	347
Leánynövelés (ifj. Bene Ferencztől)	350
Kis-Kunság (Petőfytól)	359
A kisbéres (Petőfytól)	362

